

I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Bibliographie annuelle du Moyen Âge tardif. Auteurs et textes latins, 15 (2005), X i 678 pp.

El present volum ens ofereix bibliografia sobre els següents autors nostres: Abraham (Toruosus) Iudaeus; Adam Alderspacensis, per la *Summula de Suma Raymundi* (1); *Alchimia* (21-28); Angela de Fulgineo per la traducció en català (34); Arnau de Vilanova (49-51); Benedictus XIII (74); Franciscus Eiximenis (147); Guiu de Montroquer (191-192); Guillelmus de Aragonia (192); Joan Ballester (275); Joan Jaume (315); Joan de Palomar (325); Joan Lluís Vives (346); *Logica Morelli* (375, núm. 2882); Nicolaus Cusanus-Ramon Llull (423, núm. 3248); Nicolaus Eymerici (429-430); Petrus de Castrovol (477); Petrus Thome (486); Philippus Riboti (490); Raymundus Lullus, b. (502-511); Raymundus Martini (511); Raymundus de Pennaforti (511); Raymundus Sabunde (511); Thomas Migerii (587-588); Vincentius Ferrarius, s. (603).

Hi ha dues referències al recent recull d'articles de Jocelyn N. Hillgarth, *Spain and the Mediterranean in the Later Middle Ages: Studies in Political and Intellectual History* (Variorum Collected Studies Series, 764), Aldershot, Ashgate 2003, les de les pàgines 348, núm. 7632 i 504, núm. 3853; hi són reproduïts: *The Disputation of Majorca* (1286): *Two New Editions* i sis articles de tema lul·lià. — J. P. E. [20.017-20.018

Catàleg de publicacions de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1701-2005). Taula i índex d'autors i de matèries. Edició a cura de Carme MIQUEL RODRÍGUEZ, Mercè COLOMER MARONAS i Albert CORBETO LÓPEZ. Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres 2005, 442 pp.

Amb motiu del tres-cents aniversari de les publicacions de la Reial Acadèmia barcelonina, ultra les pàgines liminars de Mireia Campabadal i Bertran, *La tasca editorial de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona: 1701-2005* (11-31), que la mateixa autora defineix «breu visió panoràmica» de l'activitat editorial de la docta institució, amb particular esment dels projectes que en caracteritzen l'esperit i es troben en «les Memòries, els discursos i el butlletí» (11); aquests han estat en realitat les fites del catàleg, car la seva primera part, *Taules de publicacions*, ha respectat les identitats de les col·leccions, començant per la publicació, el 1701, de les *Nenias Reales y lagrimas obsequiosas...*, en la mort de Carles II, a càrrec de l'Acadèmia dels Desconfiats, precursora de l'actual (35); anys després de la *Nueva Planta*, el 1756 naixia la col·lecció de *Memorias*, amb XXV volums (37-49), el darrer dels quals, del 2000, conté aquests dos títols que recauen en el nostre camp: Josep M. Burt i Cristina Godoy, Barcino, de *sede imperial a urbs regia en época visigoda* (425-466); i Charles Bonnet i Julia Beltrán de Heredia, *El primer grupo episcopal de Barcelona* (467-490). Segueix el «Boletín...», nascut amb el segle XX, les taules del qual ocupen les pàgines 51-100 [i les publicacions del qual, en els darrers anys, recaients en el nostre camp són ben conegudes dels nostres lectors pels dos fascicles de *Taules dels volums I-X* (40/120) i *Taules dels volums XI-XX* d'«ATCA» (53/123)]. Vénen els *Discursos* des del 1872 (101-115), les «Series Maior» i «Series Minor» de biografies (117-118) i les «Altres Publicacions» (119-127). La segona part del catàleg, *Índex d'autors i de matèries*, dona en llista unitària per estricte ordre alfabètic del primer cognom dels autors (entre els quals de vegades consta algun tema) tot allò que ha estat publicat en les sèries de la primera part, incloses les recensions de treballs d'altri publicades dins el «Boletín...» (131-440). — J. P. E. [20.019

«Collectanea Franciscana. Bibliographia Franciscana, principaliora complectens opera anno 2004 edita», XXVIII (2006), 496 pp.

Hi trobem una secció dedicada a estudis sobre Ramon Llull editats el 2004 (154-161); els estudis sobre Arnau de Vilanova són indicats en la pàgina 423; hi ha notícies de publicacions diverses en la secció hispànica (233-237). — J. P. E. [20.020]

Dizionario Biografico degli Italiani, 64. *Latilla - Levi Montalcini*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2005, XX i 816 pp.

El present volum conté els següents articles que ens afecten: *Latini, Latino*, de M. Ceresa, per la seva relació amb Antoni Agostí (14-16); *Laurana, Francesco*, de R. Novak Klemencic, arquitecte que treballà per a Alfons IV Trastámara a Nàpols (55-63); *Lauria, Ruggero di*, d'Andreas Kiesewetter (98-105); *Lauro, Pietro*, de G. Dini, que traduí a l'italià el *De secretis naturae sive de quinta essentia* del pseudo-Llull (119-122); *Leca, Raffaele da*, i *Leca, Rinuccio da*, de R. Musso, implicats a favor d'Alfons IV Trastámara en la lluita d'aquest per la possessió de Còrsega (262-267); *Lentini, Rainaldo*, de S. Fodale, actuà contra Pere el Gran en el temps posteriors a les Vespres Sicilianes (376-378); i *Leoni (Lioni), Piero (Pier Leone, Pierleone da Spoleto)*, de F. Bacchelli, perquè era «...eccezionale la concentrazione nella biblioteca del Leoni delle opere di Raimondo Lullo» (608: 606-610). — J. P. E. [20.021]

Dizionario Biografico degli Italiani, 65. *Levis - Lorenzetti*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2005, XX i 812 pp.

Els següents articles recauen en el nostre camp: *Lippi, Filippo*, de L. Bortolotti: un tríptic seu, ara a Cleveland, Museum of Art, hauria estat encomanat per Giovanni di Cosimo de' Medici, i ofert al rei Alfons IV Trastámara el 1458 (198-207, en particular 205); *Lo Frasso (Frasso, de lo Frasso), Antonio*, de F. Pignatti, sard de l'Alguer, que visqué anys a Barcelona, on el 1573 publicà *Los diez libros de fortuna de amor* i d'altres llibres seus (421-424); *Lomellini, Angelo Giovanni*, de R. Musso, genovès, patró de nau, la primera gesta del qual fou capturar el 1435 una vaixell català al Mar Egeu, venut a Rodes; anys després, per compte del comú de Gènova es dedicà a lluitar contra pirates catalans en el Mar Tirrè i fins i tot formà part d'una ambaixada al rei Alfons IV Trastámara (555-557); *Lomellini, Battista*, de R. Musso, genovès: s'associà a Bocicaut a fi que Gènova reconegués la legitimitat de Benet XIII, el rebé solemnement el 1405 i fos la seva base d'operacions per a l'entronització papal a Roma (557-559); *Lomellini, Carlo*, de R. Musso, intervingué a Nàpols a favor dels Anjou contra Alfons IV Trastámara (561-563); *Lomellini, Giacomo*, de M. Cavanna Ciappina (566-570), fortament implicat en l'explotació de les riqueses de l'illot de Tabarca fins que el perdé el 1741; *Lomellini, Leonello*, de R. Musso, genovès, pretendent a baró de Còrsega pel rei de França entre el 1376 i el 1407, en guerra contra Arrigo della Rocca i Vicentello di Istria, favorables a la sobirania de la Casa de Barcelona (576-577); i *Lomellini, Matteo*, també de R. Musso, genovès que el 1435 es revoltà contra el duc de Milà, Filippo Maria Visconti, perquè aquest havia fet les paus amb Alfons IV Trastámara, empresonat pels Genovesos en la batalla o *Comedieta de Ponza* (577-579). — J. P. E. [20.022]

«Medioevo Latino. Bulletino bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo (secoli VI-XV)», XXVI (2005), XLIV i 1780 pp.

La primera secció, dedicada als autors i texts, informa de bibliografia sobre els nostres següents: Abraham bar Hiyya (10); Agobardus Lugdunensis archiepiscopus (21); Alexander VI papa (36-37); Alphonsus V Aragoniae rex (43; cf. 72, Bartholomaeus Facius); Antonius Andreae (51-52); Antonius de Canalibus (52); Arnaldus de Villanova et pseudo-Arnaldus (56-57);

Aufredus Gonteri Brito (59); Benedictus XIII antipapa (82); Bonifacius Ferrarii (126); Calixtus III papa (131); *Carmina Rivipullensia* (133); Claudius Taurinensis episcopus (143); Dhouda (162); *Dialogus quaestionum LXV subtitulo Orosii percontantis et Augustini respondentis* (162); Elipandi Toletani (*Litterae ad Felicem Urgellitanum*: 175); Felix Urgellensis episcopus (186); Florus Lugdunensis (188; eius manus in cod. Vallicelliano); Franciscus Ximenius Gerundensis OFM (sic! Eiximenis) (212); Fridericus III Aragoniae, Trinacriae rex (218); *Gesta Comitum Barchinonensium* (234); Guido Terreni (258/ cf. 698, núm. 5218); Guillelmus de Biterris (260); Guillelmus Sedacerii (273); Hieronymus Pauli (290); Iacobus I, Aragonum rex; i Iacobus II, Aragonum rex (309); Iacobus Gener/Janer (312); Iacobus III, rex Maioricarum (312); Ingetus Contardus (319); Ioannes Biclarenensis abbas (328); Ioannes Canonicus (283; cf. 1579, núm. 14709); Iohannes Margarit (350); Iohannes de Palomar (352, cf. 379, núm. 2907); Laurentius Valla 395/núm. 3033; *Liber Maiorichinus* (407); Matthaues, Agrigentinus episcopus (429); Nicolaus Eymerici (!) (447); Petrus Alberti (469); Petrus III rex (471); Petrus Deguí (475); Petrus Ilerdensis (477); Petrus Le Myésier (479); Petrus Thomae OFM (486); Petrus Michael Carbonellus (487); Petrus Riboti (489); Poncius Carbonelli (494); Raymundus Lullus (501-509); Raimundus Lullus ps.; Raimundus Martini (509); Raimundus de Pennaforti; Raimundus Sabunde magister (509); Renaldus, Barchinonensis grammaticus (511); Thomas Mieres (576); Thomas Migerii (578); Vincentius Ferrarii (591); Vitalis de Canellas (542). Hi ha bibliografia escadussera, que entra en el nostre camp, en d'altres seccions del volum, com en la de *Biblioteche*, on hi ha títols per a Barcelona (905), Cervera (906), Poblet (912), Ripoll (913), Sanes Creus (917) i Vic (918); o en la de *Storia delle chiese cattedrali e locali*, on en trobem per a Barcelona (1218), Girona (1229), Oriola (1237), Palma de Mallorca (1237), Sogorb, Seu d'Urgell (1243), Tarragona, Terrassa, Tortosa (1245), València (1247) i Vic (1248); o encara en la de *Storia delle città*, on també trobem Alacant (1265), Barcelona (1268-1269), Castelló d'Empúries (1274), Girona (1287), Lleida (1292), Manresa (1293), Perpinyà (1304), Sogorb (1314), Tàrrrega (1317), Torroella de Montgrí (1318) i València (1319). — J. P. E. [20.023

Repertorium Fontium Historiae Medii Aevi, X/4. Fontes. Sj - Sz, Romae, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2005, 391-558.

Aquest fascicle conté fitxa personal i bibliografia de *Slomo ben Adreth de Barcelona* (403) i de *Socarrats, Joan* (435). — J. P. E. [20.024

Lola BADIA, amb la col·laboració d'A. ALBERNI, X. BONILLO, G. SABATÉ, J. SANTANACH i A. SOLER, *Literatura catalana i índex de matèries*, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», fasc. 16 (2002), 1-44.

«Quiern. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i de l'edat moderna», 6 (2005), 200 pp.

Ambdues publicacions poden tenir una part comuna, la dedicada a Literatura Medieval, obra dels mateixos col·laboradors, tal com reconeix la segona (7); les diferències, doncs, entre els dos títols rauen en la limitació del primer a l'Edat Mitjana i en el fet que els estudis acoïllits en el primer foren publicats sobretot els anys 2000-2001 i els del segon també apleguen estudis sobre llengua i s'allarguen fins al 2004; ambdós són llista alfabètica única pel primer cognom dels autors i normalment completen la fitxa amb qualque referència al contingut; el primer aplec arriba a 289 títols, el segon a 1473.

El segon, amb la mateixa metodologia aplicada en edicions anteriors [cf. «ATCA», XXII (2003), 818, núm. 17.274], presenta llista única alfabètica de 1473 entrades, completades amb qualque indicació de contingut o de referència a ressenyes (9-183). Segueix la secció de *Referències citades abreuïadament* (185-187) i la taula única d'autors, obres anònimes i matèries (189-195). — J. P. E. [20.025-20.026

Marcello BARBATO, Giovanni PALUMBO, *Bibliografia delle lingue e delle letterature romanze. 4. Catalano*, dins *Cronologia e bibliografia della letteratura medievale volgare* (Piero BOLTANI, Mario MANCINI, Alberto VÁRVARO, *Lo spazio letterario del Medioevo. 2. Il medioevo volgare*, V), Roma, Salerno 2005, 252-266.

Informació bibliogràfica bàsica, ordenada seguint els següents epígrafs: Bibliografia, riviste specializzate; Dizionari, grammatiche, studi linguistici, antologie, corpora; Storie letterarie, ambienti culturali, forme, temi, pratiche; Ecdotica e storia della tradizione; Storia della disciplina; L'epica; Il romanzo; Il racconto; la lirica; Autori principali della seconda metà del secolo XIV-prima metà del XV; Ausiàs March; Altri poeti; Poesia didattica e allegorica; Prosa dottrinale; Ramon Llull; La storiografia; Il teatro. — J. P. E. [20.027]

M. Milagros CÁRCEL ORTÍ, *El Clero secular en Europa en la Baja Edad Media. Bibliografía*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 35 (2005), 971-1.047.

Dins la bibliografia europea, ací indicada pel títol de cada publicació, hi ha un apartat dedicat a España (987-989), la major part del qual pertany als Països Catalans [podria ésser més complet, p. e., esmentant la important biblioteca d'Arnau des Colomer, base de la capitular de Girona, «ATCA», II (1983), 172-239, o les pàgines d'Albert Rossich, *Francesc Vicent Garcia: tres segles i mig de referències escrites*, «ATCA», III (1984), 259-276]. — J. P. E. [20.028]

Massimo CERESA, *Bibliografia dei Fondi Manoscritti della Biblioteca Vaticana (1991-2000)* (Studi e Testi, 426), Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana 2005, 742 pp.

Les pàgines inicials contenen la llista de les sigles de publicacions periòdiques o de col·leccions que han proporcionat fitxes bibliogràfiques al present aplec (12-19) i la molt més llarga dels autors i títols integrats en el volum (20-275). A partir d'ací segueixen les successives sèries de manuscrits de la BAV i en cada una d'elles el número del volum, completat amb el cognom de l'autor que n'ha tractat i que es troba en la precedent segona llista. I així, per exemple, hi ha indicació dels autors que durant el decenni indicat en el títol han escrit sobre el Borgh. 205 (339), l'Ottob. lat. 396 (388), els Vat. lat. 3824 (655), 7199 (691) i tants d'altres que han conservat escrits d'autors nostres (o, de forma negativa, aquells, dels quals no s'han detectat estudis a ells dedicats durant el decenni esmentat, com pot ésser el Barb. lat. 684 o l'Ottob. lat. 405). — J. P. E. [20.029]

Bonaventura DANZA, *Bibliografia del P. G{iovanni} Odoardi*, dins «Miscellanea Franciscana», 105 (2005), IX-XXX.

[Encara que la dita bibliografia no permeti de descobrir una dedicació particular d'aquell autor a algun tema del nostre camp], cal assenyalar el fet que en els negres moments dels anys 1940, dedicà recensions, de vegades relativament llargues, a les poques coses de tema català que li arribaven; i així en el volum del 1947 dedicà notícies a estudis de Miquel Batllori i Bartomeu Salvà; el 1948, a fascicles diversos dels «Studia Monographica et Recensiones Maioricensis Scholae Lullisticae», i a estudis de Francesc Sureda i Blanes, J. H. Probst, i Mauricio de Iriarte; el 1958, a la bibliografia de Miquel Batllori; i el 1961 al recull d'articles d'aquest, *Vuit segles de cultura catalana a Europa*. Després només el 1992 es faria ressò d'un estudi sobre el convent i església de Sant Francesc, a l'Alguer. — J. P. E. [20.030]

Ferran ROBLES I SABATER, *Les traduccions alemanyes de literatura catalana*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 18 (2005), 215-229.

Abans que arribés el segle XIX ja s'havien traduït a l'alemany l'*Espill de vida religiosa*, sembla de Miquel Comalada (tres edicions: 1583, 1617, 1709) i el *Llibre d'En Buch ab son cavall*,

editat el 1606 (218); només després en el segle XIX arribarien les primeres traduccions de poesia el 1816 (Vicent Ferrandis, Ausiàs March, Narcís Vinyoles); en la franja central del segle serien traduïts la *Crònica* de Ramon Muntaner i *El llibre de les bèsties* de Ramon Llull (1842 i 1872). La literatura catalana antiga ha començat d'ésser redescoberta després del 1945 amb el *Llibre d'amic e amat* de Llull sis edicions des del 1940, completades per els *Llibre de les bèsties* i el *Llibre d'Ave Maria* del Blanquerna (222) [afegim-hi el *Llibre de sancta Maria* i *El Desconhort*: cf. «ATCA», XXV (2006), 600-604]; nova poesia ha estat traduïda i musicada (Ramon Llull, Joan Roís de Corella, Jordi de Sant Jordi, Anselm Turmeda: 224); finalment, el 1990, era traduït el *Tirant lo Blanc* (226), dins una modesta allau de traduccions de literatura catalana contemporània. [Per cert, Ramon Llull no era un 'canonge malloquí' (222), sinó un pare de família, casat i emmainadat, que després entrà en l'ordre de penitència]. — J. P. E. [20.031]

Charles LOHR, *Latin Aristotle Commentaries. V. Bibliography of Secondary Literature* (Corpus Philosophorum Medii Aevi. Subsidia XV), Firenze, SISMELE, Edizioni del Galluzzo 2005, XIV i 568 pp.

La secció medieval, que és la principal de l'obra, aplega bibliografia sobre Anfredus Gonteri (188), Antonius Andreae (190-191), Guido Terreni de Perpiniano (242-243), Johannes Canonicus (Johannes Mambres, Marbres, Marlo) (309), Johannes Fortis Aragonensis (322), Johannes de Montesono (Montsó) (328), Petrus de Castrovol (401), Petrus Thomae (409). Entre els renaixentistes trobem. Celaya, Johannes de (Salaia!) (493), Mas, Didacus (524), (Monzon) Montsó, Petrus Johannes (529), Nunnesius (Núñez), Petrus Johannes (531), Pererius (Perera), Benedictus (536) i Vives, Johannes Ludovicus (560-561). — J. P. E. [20.032]

Anna CORTADELLAS I VALLÈS, *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó (segles XIII-XVI)* (Textos i Estudis de Cultura Catalana 78), Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001, 244 pp.

La tesi doctoral de l'autora es presenta amb nova vestidura en el present volum. Un dels seus resultats es resumeix amb aquesta frase: «Sembla com si la historiografia medieval catalana mantingués una gran austeritat pel que fa a la inclusió de materials llegendaris, i de sobte, a partir de les darreres dècades del segle XIV, s'interessés indiscriminadament per qualsevol tipus de narracions fantosiques» (46). I així, en les primers pàgines de l'estudi introductori trobem els primers esments de llegendes documentades abans del s. XIV, tant si arribaren a estadis més desenvolupats (13-24) com si foren prest oblidades (25-29); l'autora esbrina amb particular esment aquells elements llegendaris que s'introduïren tant en obres literàries (*Curial e Güelfa*, *Tirant lo Blanc*) com en històries (Pere Miquel Carbonell, Pere Anton Beuter) i es pregunta «com cal explicar l'alt contingut llegendari de les cròniques catalanes més tardanes» (49-51), [sense que en les pàgines següents hi hagi cap referència a les idees historiogràfiques d'Annio da Viterbo, segons el qual les narracions històriques havien d'ésser políticament 'útils' i per tant havien de contenir elements capaços d'enfortir la identitat política d'una col·lectivitat]. Segueix el capítol que assenyalava els elements llegendaris acollits en les obres que van dels *Gesta Comitum Barcinensium* (57) fins a Pere Miquel Carbonell (90-93) i sobretot Pere Anton Beuter (93-101). Després els centenars de faules de temàtica profana són aplegades per afinitats temàtiques i aquestes ordenades alfabèticament, començant pels *Bestiaries* i acabant pels *Sobrenoms* (105-175), ordenació repetida amb la temàtica religiosa (*Angelojanies* fins a *Visions de la Creu*: 177-221). Hi ha bibliografia (225), relació de les obres revisades (231-235) catàleg d'obres historiogràfiques perdudes (237-239). — J. P. E. [20.033]

Anna BARTRA, Jaume MATEU, *Aspecte i prefixació verbal en català antic*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 39 (tardor 2005), 85-108.

Els autors es posen «examinar les propietats i l'evolució d'un determinat tipus de prefix verbal que incideix en l'estructura argumental i en el valor aspectual o d',Aktionsart' de la base verbal», en concret «a partir de l'anàlisi d'un prefix, mostrarem que l'aportació del prefix a l'aspecte no és sinó un efecte col·lateral de l'estructura lèxica del verb prefixat i del mateix significat i valor sintàctic del prefix» (86), analitzant tant la prefixació verbal en llatí (87-90), com en català antic (91-97), amb atenció analítica especial per al català antic (98-104). Resultat: «la forma amb l'arrel nua expressa típicament una activitat no delimitada, mentre que la forma prefixada expressa una realització (i. e., una activitat delimitada...)» (104). — J. P. E. [20.034]

Juan Alfredo OBARRIO MORENO, *La recepció del beneficiament inventarii en les fonts i en la doctrina catalana*, dins «Revista de Dret històric català», 5 (2005), 61-97.

L'autor estudia la constitució *Scimus* del *Digest*, el seu declivi en el dret tardorromà i en la *Lex visigotorum*, la responsabilitat patrimonial en les fonts jurídiques altomedievales i la recepció del 'beneficiament inventarii' en el dret baixmedieval. Refeta tota la història de la figura, n'estudia la recepció en la cultura jurídica catalana: en quines rúbriques es troba, definició de la figura, quines persones han de fer l'inventari. Se citen textos editats de Jaume Càncer, Josep Comes, Tomàs Mieres, Vicent Gibert, Joan Pere Fontanella, Nicolau Bas i Galceran, de les *Constitucions i altres drets de Catalunya* i dels *Costums de Tortosa*. — J. de P. [20.035]

Joan REQUESENS I PIQUER, *Tres greuges històrics sanats o l'honor d'Orígenes, Feliu d'Urgell i Ramon Llull*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 78-79 (2005-2006), 11-46.

L'autor resumeix les conclusions a què, en publicacions recents, han arribat Josep Rius-Camps sobre l'afer d'Orígenes, i Josep Perarnau i d'altres sobre els afers de l'ortodòxia de Feliu d'Urgell i Ramon Llull; contextualitza en una reflexió de caràcter eticopolític explícit les condemes de què foren objecte aquells tres escriptors, aportant els elements històrics només ara coneguts i debatuts en bibliografia que se cita i arribant a la conclusió que, en circumstàncies ben diferents, tots tres foren víctima de les manipulacions dels responsables polítics del fenomen religiós, a favor de llurs ambicions i objectius temporals. — J. de P. [20.036]

Nicolau DOLS, *Fonologia abans de la fonologia. Conceptes fonològics en dues arts de trobar*, dins «Randa», núm. 49 (2002= Homenatge a Miquel Batllori/2), 19-30

Exposició de les dades fonològiques incloses en el *Mirall de trobar* de Berenguer d'Anoia (s. XIV), i en la *Nova art de trobar*, atribuïda a Francesc d'Olesa. La primera dada és la divisió de les consonants en les nou mudes, les sis mig vocals i les altres; i la descripció de les sis vocals que equivaldrien teòricament a nou sons, però són en realitat vuit (20-22). Segueix el tema de l'associació de vocal amb consonant en la síl·laba, amb aplicacions tant al tema del diftong com a la pronúncia mallorquina dels segles XIV-XVI (24-29). Hi ha bibliografia (29-30). — J. P. E. [20.037]

Fernando ANDRÉS ROBRES, *Dos siglos de historiografía sobre la Orden de Montesa en la Edad Moderna (1801-2003)*, dins «Studia Historica. Historia Moderna», 24 (2002), 97-140.

Recordats els títols historiogràfics publicats durant els segles XVI-XVIII (98-99, nota 4), perquè també són imprescindibles per a la comprensió de la Montesa moderna, l'autor entra en el segle XIX en què, davant el perill d'extinció es revifa la historiografia apològica dels quatre ordres militars hispànics, en la qual Montesa ocupa un lloc marginal (103-105). Amb els primers decennis del segle XX arribaren els primers assaigs crítics, entre els que no manquen els de tema local, on destaquen Manuel Betí i Àngel Sánchez Gozalbo (107-108). Després de

la Guerra Civil es presentaren tímidament noves aportacions castellenques que seguien la temàtica anterior, però també l'edició de fonts sobre Montesa, documentació reial ara a Madrid, AHN i Academia de la Historia (112). Entorn el 1960 començà la represa, precedida per recercadors estrangers (Maur Cocheril, Robert I. Burns, A. J. Forey i Anthony Luttrell), seguits pels historiadors locals interessats en la realitat del Maestrat de Montesa (114-117); i així arriba la historiografia contemporània sobre l'orde de Montesa: edicions de fonts, catàlegs i repertoris (119-121); cartes de poblament i altra documentació (122-123); repertoris bibliogràfics (123-124), obres generals (124-126); estudis monogràfics sobre els més variats aspectes de l'orde (126-138); però per al coneixement de la Montesa moderna hi ha als arxius quantitat enorme de documentació, que cal desempolsar (138). — J. P. E. [20.038

Manuel RIU, *Presentació {de l'Homenatge a Carme Batlle i Gallart}*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 26 (2005), 9-13

Bibliografia de Carme Batlle i Gallart, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 26 (2005), 14-26

El prof. Manuel Riu resumeix la trajectòria biogràfica de la dra. Batlle, bo i assenyalant els passos de la seva activitat acadèmica sempre a la Universitat de Barcelona i la particular atenció a la història urbana de l'època medieval.

La bibliografia de la prof. Batlle s'enceta el 1955 i segueix ininterrompuda fins als nostres dies [i que sigui per molts anys!], i arriba a cent setanta-sis títols; ací és disposada seguint un estricte ordre cronològic. [No cal dir com des d'ATCA ens associem al més que merescut homenatge!]. — J. P. E. [20.039-20.040

José SEGUÍ CAMPOS, *Batllori in memoriam: Batllori y San Juan de Ribera*, dins «Miscelánea Comillas», 62 (2004), 549-566.

Júlia BUTINYÀ, *Miquel Batllori, humanista*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVI (2005), 201-207.

«El presente trabajo pretende presentar la inquietud del p. Batllori por la vida cultural valenciana de la edad moderna y particularmente de la figura de san Juan de Ribera» (551) i així, de la mà de Batllori, repassa els corrents culturals i espirituals, humanisme inclòs, que treballaren per dins la cultura catalana fins ben entrat el segle XVI; a València arribaria el primer pas de reforma amb sant Tomàs de Villanueva (557); i, ja plenament en la línia de Trento, amb sant Joan de Ribera, .entre humanista y posttridentino' (559); té particular interès el col·legi del Corpus Christi, la celebració de sínodes diocesans (561); durant dos anys fou virrei, plenament volcat a favor de la pau pública (561-562); intentà de donar impuls a la conversió dels moriscs i al final considerarà indicada l'expulsió (563-564); font de tot el seu pontificat: «su intuición sobre la necesidad de reforma espiritual» (565).

Butinyà evoca records personals dels darrers anys de Miquel Batllori, el ressò que els seus escrits han tingut en la vida intel·lectual catalana i la consistència de la seva bibliografia, aplegada en els volums de l'*Obra completa*, en el de *Records de quasi un segle*, i en obres de col·laboració amb altri. — J. de P. [20.041-20.042

Giovanna NICOLAI, *In ricordo di Giulio Battelli* dins «Archiv für Diplomatik. Schriftgeschichte. Siegel- und Wappenkunde», 51 (2005), 1-20.

Sis dels cent-quaranta títols que figuren en la seva bibliografia (9-20: els nùms. 83, 100, 107, 115, 118 i 137) tracten temàtica pròpia d'aquest anuari. [Amb aquestes línies també expresso la veneració davant un dels grans mestres de la paleografia contemporània; i no em puc estar de repetir l'observació que féu en fixar-se en els dos colors de la bandera catalana: el

groc significa sobirania damunt l'or o la moneda; el vermell, sobirania damunt la sang, és a dir autoritat judiciària suprema sobre vida i mort]. — J. P. E. [20.043

Joan SANTANACH i SUÑOL, *Pompeu Fabra, Josep M. de Casacuberta i els inicis de l'Editorial Barcino*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 821-830.

L'influx de Pompeu Fabra en la decisió fundadora de Josep M. de Casacuberta era recordada per aquest, però l'autor n'assenyala d'altres, començant pels matiners comentaris de «La Publicitat» i de «La Veu de Catalunya»; d'altres literats i historiadors s'afegiren a la primera benvinguda, extensiva a la «Col·lecció Bernat Metge de Clàssics grecs i llatins», i més convençuda a la vista dels primers títols d'«Els Nostres Clàssics» publicats en el segon semestre del 1924. — J. P. E. [20.044

Joan PUJADAS i MARQUÈS, *Joan Coromines, una vida al servei de la llengua i del país*, dins «Revista de Catalunya», núm. 203 (febrer 2005), 31-43.

Josep FERRER i COSTA, *Joan Coromines, "opus" filològic*, dins «Revista de Catalunya», núm. 203 (febrer 2005), 45-61.

Joseph GULSOY, *Joan Coromines, el mestre*, dins «Revista de Catalunya», núm. 209 (setembre 2005), 128-134.

El primer títol resumeix la biografia de Joan Coromines, amb les seves fractures de i després de la Guerra Civil 1936-39, l'exili a l'Argentina (Cuyo), i als Estats Units (Xicago), la vinculació constant i de vegades sofrerta amb la pròpia terra, el retorn i el reconeixement després de l'*Onomasticon Cataloniae* i del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.

L'autor del segon article recorda que la producció del prof. Coromines abasta camps múltiples, però el seu centre fou sempre l'etimologia i més en concret els dos diccionaris etimològics, ultra el projecte nonat de la *Gramàtica històrica de la llengua catalana* (49); ací són resumits treballs i afanys per a l'elaboració i publicació dels dos diccionaris, completats amb el llibre sobre *El parlar de la Vall d'Aran* (58).

El prof. Gulsoy remarca la novetat dels dos diccionaris pel fet de no limitar-se a assenyalar l'etimologia i el primer ús d'un mot, ans intentar resumir les etapes evolutives fins a la seva configuració actual, mètode també aplicat a l'estudi filològic de les *Vides de sants rosselloneses*. — J. P. E. [20.045-20.046-20.047

Josep SOLERVICENS, *Pròleg {a Eulàlia DURAN, Estudis sobre cultura catalana al Renaixement}*, València 2004, 15-32.

Bibliografia d'Eulàlia Duran, *Ibid.*, 743-757.

El primer títol resumeix les onze aportacions de la prof.ssa Duran al tema de *L'elaboració d'un imaginari nacional* i les setze sobre *Història cultural i literària* (la llista d'aquests títols es troba entre la tercera part de les notícies bibliogràfiques del pas al Renaixement en la corresponent secció d'aquest volum), totes sobre aquells anys en què es cloïa l'Edat Mitjana i s'entrava en un període nou de la història cultural i literària de Catalunya. El segon és la llista unitària de les publicacions de l'autora, en seqüència cronològica des del 1958 al 2004.

— J. P. E. [20.048-20.049

Dr. Àngel Fàbrega i Grau. *Canonje arxiver de la catedral de Barcelona*, Vilassar de Dalt, [Ajuntament] 2005, [48 pp.].

Aquest opuscle commemora l'atorgament de la Medalla d'Or de la vila de Vilassar de Dalt al dr. Àngel Fàbrega, tants anys arxiver de la Seu de Barcelona, el 29 d'abril del 2005; entre

les pàgines que recorden aquells solemnes actes destacaríem com a més afins a la nostra temàtica les de Pere Benito i Monclús, les del currículum vitae, amb bibliografia extractada, i les de Josep Baucells i Reig. — J. P. E. [20.050]

Luis García Ballester (1936-2000) in memoriam, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad medicinae scientiarumque historiam illustrandam», 21 (2001), 435-436.

Aquest és l'escrit oficial d'aquella revista amb motiu del traspàs del seu fundador; dins el mateix fascicle se sumaren a l'homenatge els sis autors amb els títols següents: José M. López Piñero, *Fragments del constante recuerdo de Luis García Ballester*, 437-446; Juan Antonio Paniagua, *Ante la muerte de un amigo*, 447-452; Roger French, Andrew Cunningham, *Luis*, 453-455; Vivian Nuton, *Luis García Ballester and Galen*, 457-464; Danielle Jacquart, *Contribution de Luis García Ballester à l'histoire intellectuelle de la médecine médiévale*, 465-469. Afegim-hi Antoni Malet, *Luis García Ballester, 14 February 1936-10 October 2000*, dins «Isis. International Review Devoted to the History of Science and his Cultural Influences», 94 (2003), 669-671; i afegiré l'excel·lent record personal d'En Garcia Ballester, amb el qual vaig tenir el goig de col·laborar en la preparació de la «I Trobada Internacional d'Estudi sobre Arnau de Vilanova» i en l'edició de les actes en el volum XIV d'aquest anuari. 'In Pace'. — J. P. E. [20.051]

Jocelyn N. HILGARTH, *Spain and the Mediterranean in the Later Middle Ages. Studies in political and intellectual History* (Collected Studies, 764), Aldershot, Ashgate - Variorum 2003, XII i 304 pp.

L'autor començava entorn el 1950 el seu treball sobre la temàtica indicada en el sotstítol; són, doncs, més de cinquanta anys d'aportacions magistrals, pel que fa als Països Catalans, més sobre història cultural que política; ací en són aplegats disset, sobre temes com Ramon Llull, Mallorca i la Corona catalanoaragonesa. En la bibliografia de l'autor hom pot comptar cinquanta-nou títols dedicats a Ramon Llull, alguns dels quals es troben entre els disset ací reproduïts. [No cal dir que el fet de tenir-los aplegats en un sol volum és una facilitat que cal agrair a l'autor i a l'editor, cosa que fem amb molt de gust]. — J. P. E. [20.052]

Joan MARCH NOGUERA, *Mateu Obrador Bennàsser, un home emprenedor*, dins «Randa», 51 (2003 = Homenatge a Miquel Batllori/4), 91-102.

Resumida la biografia d'Obrador, en la qual l'autor subratlla «la seva capacitat per a posar en marxa projectes regeneracionistes en la Mallorca embadalida de final del segle XIX» (92), es fixa en tres d'aquests aspectes: el folklore, Lluís Salvador i Antoni Alcover, tots tres temes presentats reproduint pàgines del mateix Obrador, sobre folklore (92-93), una llarga lletra a l'Arxiduc (93-99) i una no tan llarga lletra a mossèn Alcover sobre les *Rondalles mallorquines* (99-101). — J. P. E. [20.053]

Josep M. MAS I SOLENCH, *Bibliografia del Dr. Josep M. Font i Rius* (Series Minor, 10), Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres 2005, 64 pp.

Amb motiu del norantè aniversari del Dr. Font i Rius, la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona decidí oferir-li aquest present, en el qual trobem, de la pàgina 9 a la 27 un resum biogràfic i una valoració de la seva aportació científica en el camp de la història del dret català. Segueix la llista de *Publicacions del Dr. Josep M. Font i Rius classificades per ordre cronològic*, des del primer títol publicat el 1934 a «La Paraula Cristiana» fins al darrer, del 2003, de col·laboració al *Liber Iudicum Popularis* (53); segueixen una traducció, contestacions acadèmiques i pròlegs (53-57); també la llista d'activitats universitàries, premis i distincions (67-60). Les dues darre-

res pàgines contenen bibliografia sobre la personalitat i l'obra del Dr. Josep M. Font i Rius (61-62). — J. P. E. [20.054]

Eva SERRA I PUIG, *Ferran de Sagarra i de Siscar. Semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant el ple el dia 21 d'octubre de 2004. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 60 pp.

Les primeres pàgines recorden allò que els contemporanis (Jordi Rubió i Balaguer, Josep Pla i d'altres) i sobretot el seu fill, Josep M. de Sagarra en les *Memòries*, digueren d'aquell prohom (5-7); segueixen les que resumeixen els orígens familiars i els anys de formació i d'estudis universitaris sota Manuel Milà i Fontanals i Manuel Duran i Bas (8-12); no trigà la dedicació al passat, des de l'arqueologia (amb el descobriment del poblat íber de Puig Castellar dins propietat seva) a les guerres carlines, amb tirada cada vegada més forta a la sigil·lografia dels segles XII-XIX, que, havent començat en castellà, portà a la publicació dels tres volums de la *Sigil·lografia catalana*, entre el 1916 i el 1932 (13-30), sense rebaixar l'atenció a Sant Vicens de Sarrià ni al tema de la Guerra dels Segadors (31-38); políticament passà del tradicionalisme familiar, declaradament catòlic (51-53), a la Lliga i després a Acció Catalana, fins a veure's forçat, si s'estimava la vida, a exiliar-se a França ja l'octubre de 1936, on doblement marginat, moria en acabar el març del 1939 (43-54). Les darreres pàgines contenen la bibliografia ordenada cronològicament (55-59). La seva documentació és a la Biblioteca de Catalunya. — J. P. E. [20.055]

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Marta MONJO GALLEGO, *Noves aportacions a l'arbre genealògic de la família Montcada, senyors de la baronia d'Aitona*, dins «Misc. Batlle», 327-341.

L'Arxiu Ducal de Medinaceli de Catalunya (Poblet?), ha permès de precisar que el dot de Constança d'Aragó, germana de Jaume I, en casar-se amb Guillem Ramon de Montcada jr el 1212 no consistia en els drets senyorials damunt Albalat de Cinca i Mequinensa, ans en els d'Aitona, Serós i Soses (329); l'altra aportació consisteix en la successió de les generacions en els segles XV-XVI (334-339), dades esquematitzades en els dos arbres genealògics per a cada un dels dos segles (340-341). Hi ha dibuix del territori de la baronia d'Aitona (333). — J. P. E. [20.056]

Cèsar M. PAYÀ i BOTELLA, *La visita de residència a Alcoi el 1682*, dins «XVII Congrés Corona», III, 707-719.

La visita de residència era mecanisme de control reial de l'administració dels municipis; la d'Alcoi 1682 hauria estat fora de l'ordinari, potser per indicis d'irregularitat; és coneguda per l'AMA, *Visita de residència any 1682*. Resumida la situació de la vila i les dues visites del 1582 i 1629 (708-709), consta que, rebut l'avis, la vila procurà d'eximir-se'n apel·lant a antigues concessions reials, però el visitador es presentà al·legant manament reial exprés; el primer lloc visitat fou l'arxiu, on manà tancar esclertes i fer inventaris de tot (710); les observacions resultants de la visita foren formulades en setanta capítols, ací resumits: sobre oficials i funcionament del consell (711-712), qüestions econòmiques (713-714), mancances de la gestió administrativa (714), afers dels notaris (havien d'ésser controlats per la justícia: 715) i infraestructures (715-716). La vila procurà rebaixes en tretze capítols i obtingué que s'allargués de dos anys el termini per a les obres de l'arxiu (717-718). — J. P. E. [20.057]

Pedro C. PICATOSTE NAVARRO, *Vivir y morir en el Alicante medieval*, dins «XVII Congr s Corona», II, 315-323.

A base dels testaments, l'autor analitza les diverses classes de deixes per a funeral i sepultura, per a bé d'ànima amb fundacions de misses ben documentades en el *Libro antiguo de beneficios* de Santa Maria d'Alacant i en el *Llibre de testaments de la cort d'Alacant*, introbable (318-319). En apèndix  s transcrita la cl usula del testament de Berenguer de Puigmoltó, «faent e pertanyent a una capellania per ell ordenada... en la sglésia de Santa Maria d'Alacant», transcrita notarialment el 1336 (320-321). — J. P. E. [20.058]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Abadolog  del Monasterio de Santa María de Ala n. Primera parte*, dins «Aragonia Sacra. Revista de Investigación», XV (2000), 7-35.

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Abadolog  del Monasterio de Santa María de Ala n (segunda parte)*, dins «Aragonia Sacra. Revista de Investigación», XVIII (2004-2005), 7-40.

Al començament del lliurament primer trobem les actuals fonts documentals d'aquell monestir Ribagorç : Lleida, ACap i ADioc.; Montserrat, AMon; Barcelona, ACA i BC; Madrid, AHN i BAHist.; i Saragossa, ADip. (8-9); monestir ubicat en el Pas de la Trompeta o d'Escales entre l'Alta i la Baixa Ribagorç , que tot porta a considerar d'origen visigòtic, restablert en vida de Carlemany entorn el 810: segueix la formació del patrimoni i la constitució de priorats i granges (11-16); l'estructura de la comunitat, des de l'abat fins als ,pueri' i els servidors externs (16-20); des del 810 la vida monacal es regia per la regla benedictina de Benet d'Aniana i des del 954 per la *Regla de sant Benet*, des d'entorn l'any 1000 per la reforma de Cluny i des del 1335 fou integrat en la Congregació Claustral Tarraconense (21-26). Segueix l'abaciologi (27-28) i el resum històric de cada un dels abats (29-35). El resum històric de cada un dels abats segueix en tot l'article segon, fins al 1213 (7-40);  s abundosa la il·lustració, dins la qual destaquem la reproducció de pàgines manuscrites. — J. P. E. [20.059-20.060]

Francesco MANCONI, *L'Alguer, un puerto catalán en la ruta de Oriente*, dins «XVII Congr s Corona», I, 435-440.

Aquestes són «algunas consideraciones sobre el papel de l'Alguer, la ciudad que en el siglo XIV se convierte en la més segura -casi la única- avanzadilla catalana en la isla» (435); mantenir l'Alguer en la Corona no era sols un objectiu estratègic, ans també econòmic, sobretot pel corall, extrem confirmat tant per la història econ mica com per la documentació d'ACA, *Generalitat* i pel *Codex Diplomaticus Sardiniae* o pel *Llibre vell* de l'Alguer; l'oligarquia ciutadana catalana es project  damunt la contrada amb inversions reddit cies. — J. P. E. [20.061]

Alessandra DERRIU, *Atti contabili della villa di Alghero. (Mandati e ricevute di pagamento, anni 1405-1415)*, Sàsser, Editrice Democratica Sarda 2005, 120 pp. i al final vuit fulls de reproducci ns fotogràfiques.

Les pàgines introductòries informen sobre les vicissituds per les quals ha passat l'AComunal de l'Alguer i en particular el seu *Archivio Antico* (9-15); tot seguit  s resumida la situació política general d'aquells anys, en què continuava la tensió b lica contemporània amb els Doria i amb el vescomte de Narbona, situació que es reflecteix en les repetides anotacions de paga a guardes i a reparació de les murades de la vila (19-22);  s exposada la qualitat paleogr fica material o gr fica de la documentació, que és resumida en els seixanta-cinc regests en llengua italiana, tant si el text original   català com llatí, datats els anys 1414-1415 (49-74). Segueixen les taules onomàstica i toponímica (75-82), reproducció de les filigranes (83-84), notes al text (85-99) i bibliografia (101-119). — J. P. E. [20.062]

Aldo SARI, *Il paliotto d'argento dell'altare maggiore e la sistemazione definitiva del presbitero della cattedrale di Alghero nel XVIII secolo*, dins «Sacer. Note su antichità e storia di Sardegna», 11 (2004), 53-68.

El frontal de l'altar major, reproduït en fotografia, fou elaborat a Gènova el 1715 (76), fou pagat pel bisbe amb la col·laboració del capítol catedralici, la decisió econòmica del qual consta en acta de l'ASTorico Capitolare dels darrers dies d'aquell any, escrita en català (55); segueix un resum de les obres de construcció de la catedral, iniciades entorn el 1540 d'acord amb plànol que copiava els de les seues gòtiques catalanes; la documentació relativa a la construcció de la catedral és de l'arxiu esmentat, *Giunta Capitolare*, i de l'ASTorico Comunale. — J. P. E. [20.063]

Montserrat SANMARTÍ, *La documentació en pergami del fons patrimonial dels Martí d'Ardenya*, dins «Misc. Batlle», 741-757.

L'esmentada documentació es troba en l'AM d'Altafulla. Els pergamins són cent vuitanta-tres; tota la documentació (lligalls de documents, llibres majors, de comptabilitat, herbaris, etc.) és dels Martí d'Ardenya i de les famílies que hi entroncaren; els pergamins són datats entre el 1335 i el 1688 i contenen vendes, creació de censals, cartes de gràcia, testaments, capítols matrimonials i dots, establiments, documentació judicial, procura, concòrdies, debitoris i un inventari (743-747). — J. P. E. [20.064]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *El monestir d'Amer: persones i institucions*, dins «Quaderns de la Selva», 17 (2005), 53-80.

L'autor resumeix la trajectòria històrica d'aquell monestir, clarificant els seus orígens, la formació del seu patrimoni mitjançant donacions i vendes, les rendes que tenien l'abat i els altres oficis i les baronies que governà. Dóna l'abaciologi, completat amb l'esment de monjos coneguts i publica la relació dels beneficis que depenien del monestir i dels que n'eren independents. Detalla els béns vinculats als diversos càrrecs: abat, prior, sagristà, cambrer, almoïner, infermer, piater, priors del Coll i de Sant Tomàs de Cantorbery. Després de Trento, el monestir s'estructurà en mongies retribuïdes, alhora que la comunitat intentava desvincular-se de l'autoritat del bisbe de Girona per mitjans diversos, com el de proclamar-se 'monestir imperial' per fundació carolíngia. Absorbí formalment el monestir de Roses el 1782, quan la casa encarava ja el darrer tram de la seva existència. El treball es beneficia de la documentació de l'ADG sobre aquell cenobi. Són publicats en apèndix documents diversos: ingressos i despeses de l'abadia el 1444 (*Liber denuntiationum*, ADG); llista dels monjos cambrers; bans i penes imposades per l'abat a la població d'Amer (pas del s. XIV al XV) i inventari de la sagristia del 1792. — J. de P. [20.065]

Roland VIADER, *L'Andorre du IXe au XIV siècle: montagne, féodalité et communautés*, Tolosa de Llenguadoc, Presses Universitaires du Mirail 2003, 440 pp.

Tesi doctoral, destinada a donar una explicació global de l'ésser d'Andorra, dins el qual hi ha elements constitutius diversos com la història, el dret i l'antropologia social. Quant a la història, la documentació és diversa, però limitada i la interpretació no pretén imposar a la realitat andorrana esquemes pensats per a d'altres col·lectivitats humanes, car, per exemple, enlloc no s'ha engendrat el mite de la Dama Blanca per a explicar la destrucció del castell d'Aubinyà i l'exclusió de tota mena de feudalisme, com també la continuïtat comunitària d'Andorra. El 1133 el comte d'Urgell venia els drets senyorials sobre Andorra al bisbe d'Urgell. El repàs dels successius pactes que anaren configurant l'estructura jurídica d'Andorra en equilibri entre poble i senyors i després entre els mateixos cossenyors, produí una solució en la qual la presència i l'actuació dels feudals no comportava feudalisme; tot plegat desembocà en el *Pariatge* del

1278 i segles després en el *Manual Digest* d'Antoni Fiter i en el *Politar andorrà* d'Antoni Puig.
— J. P. E. [20.066]

Nemesi MARQUÈS OSTE, *Les institucions públiques del principat* (Col·lecció Dret Andorrà, 1),
[Andorra la Vella], Universitat d'Andorra i Fundació Crèdit Andorrà 2005, 372 i 18 pp.

A l'interior del projecte de «publicar, per primer cop i de forma agrupada, les bases dels diferents àmbits del dret andorrà» (7), l'autor, dotat d'experiència governativa i de publicacions sobre el tema, ofereix un resum clar i didàctic dels trets constitutius de la realitat pública andorrana, dues parts del qual entren en el nostre camp: els capítols inicials que ens guien pel camí secular que Andorra recorregué des del senyoriu i el cossenyoriu a la sobirania i a la Constitució del 1993 (17-49); i la publicació d'una de les fites d'aquell camí, el *Primer Pariatge d'Andorra*, del 1278 (331-335). El primer apartat comença amb un pretès document de Carlemany i de Lluís el Piadós i arriba fins al moment en què, a les acaballes del segle XVIII, la Revolució Francesa, suprimint tots els senyorius, posà Andorra en perill de perdre tot allò que havia anat construint fins aleshores: ací no sols tenim una idea d'allò que significà el pas dels drets feudals del comte a l'Església d'Urgell i la successiva participació dels Cabó, dels Castellbò, dels Foix (amb els *Pariatges*) i dels reis de França, amb una intervenció del poble andorrà i de les seves institucions cada vegada de més pes, sense oblidar les tensions causades per la facilitat dels barons feudals a prendre's la justícia per la pròpia mà i a llançar-se a les seves guerretes, ans encara al final d'aquest camí trobem els dos llibres del segle XVIII que formulaven la realitat fàctica i el desig profund de reconeixement oficial de sobirania i segueixen essent tothora punt de referència inexcusable, el *Manual Digest* d'Antoni Fiter i Rossell i el seu resum o *Politar andorrà* d'Antoni Puig (45-48). — J. P. E. [20.067]

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *La moneda municipal de Bagà als segles XV, XVI i XVII*, dins «L'Erol. Revista Cultural del Berguedà», núm. 85 (estiu 2005), 38-43.

Article ja resumit dins «ATCA», XXIII-XXIV (2004-2005), 604, núm. 18.117.
— J. P. E. [20.068]

Jaume CARDELL PERELLÓ, Miguel Àngel CAU ONTIVEROS, *Las Baleares bizantinas a partir de la documentación arqueológica*, dins *Mallorca Bizancio*, 157-187.

Aquestes pàgines intenten «reparar los hallazgos fundamentales que la arqueología ha proporcionado y que complementan las informaciones de las fuentes escritas... bastante escasas» (158) i es divideixen en dues meitats: la inicial resumeix els resultats de les prospeccions arqueològiques en les tres ciutats episcopals (159-162), i les del medi rural, amb apartats per a cada una de les poblacions (163-169): Ses Païsses de Cala d'Hort, Sa Mesquida, Maria de la Salut, Vall de Sóller, amb particular atenció a les basíliques (166-169); resultat: «Las Baleares pertenecieron a la órbita bizantina alrededor de cuatro siglos» (170) i les dades arqueològiques confirmen i concreten les fonts escrites (170-173); la segona meitat, conté la llista bibliogràfica unitària dels títols en què són resumides les dites prospeccions, per ordre alfabètic del primer cognom dels autors (175-186). — J. P. E. [20.069]

Margarita VALLEJO GIRVÉS, *Inserción de las Baleares en el orbe bizantino (ca. 533-ca. 698)*, dins *Mallorca Bisancio*, 15-43.

Sota la consigna de la *Renovatio Imperii*, Justinià, emperador únic dels romans amb residència a Constantinoble, intentà de refer l'Imperi Romà i impulsà una política de recuperar les terres imperials de l'Occident, per tant també les dues illes Balears i les Pitiüses: fou el 533.

L'autora recorda les dades més importants del temps de sobirania vàndala (19-20) pel *Bellum vandalicum* de Procopi i la *Notitia Provinciarum et Civitatum Africae* i per la *Notitia episcoporum insulae Sardiniae*, contra la qual intervingué Justinia a través del seus generals Belisari i Apol·linar, a fi que des de les Illes Cartago no rebés ajut contra l'Imperi Romà de Justinia. A base de fonts escrites directes (Víctor, bisbe de Tunnuna, desterrat a les Balears per Justinia) o indirectes (algunes lleis d'aquest darrer) i de constatacions arqueològiques, l'autora reconstrueix un quadre de les accions militars que afectaren Balears i Pitiüses, fins que la presència d'estols d'islàmics, capgirà tot el conjunt mediterrani (31-27). Les darreres pàgines són dedicades a l'organització tant civil com eclesiàstica de les Illes bizantines (28-38): la civil se suposa paral·lela a la més coneguda de Sardenya (28-29); també l'eclesiàstica, però aquesta és més documentada per la *Descriptio Orbis Romani* de Jordi de Xipre (els tres bisbats de les tres illes, en aquell moment vinculades a l'Eparquia Maurítana), la resposta de Llicinià de Cartagena a Joan d'Eivissa, que suposa un poble cristià vulnerable amb escrits espuris com la suposada *Lletra baixada del cel*, que Joan envià a Llicinià, i provocà la reacció airada d'aquest; i per la lletra del papa Gregori el Gran sobre els abusos dels monjos de Cabrera ‚juxta Maioricam‘ (30-38). Hi ha mapa de l'Imperi en temps de Justinia (39). — J. P. E. [20.070

Juan SIGNES CODOÑER, *Bizancio y al-Andalus en los siglos IX y X*, dins *Bizancio y la Península Ibérica. De la Antigüedad tardía a la Edad Moderna*, edició de I. PÉREZ MARTÍN y P. BADENAS DE LA PEÑA (Nueva Roma, 24), Madrid, CSIC 2004, 177-245.

Juan SIGNES CODOÑER, *Bizancio y las Islas Baleares en los siglos VIII y IX*, dins *Mallorca Bizancio*, 45-101.

El mateix autor precisa que el primer títol només dedicava al tema del segon les pàgines 208-212; l'ampliació del segon s'explica per l'atenció a les ‚evidències indirectes‘ i la profundització en el context històric (93, nota 1). La vinculació de les Illes a Bizanci durant els dos segles VIII i IX, atès que ja el 707 la ‚razzia‘ d'un estol sarraf destrossà les marines de les Illes i s'endugué a Damasc els caps polítics, segons Ibn al-Qūtiyya, convertits en tributaris de l'islam, ja aleshores o, en virtut de pacte, ja a darreries del segle VIII, era un fet, pacte que potser establí una sobirania compartida (46-54). La continuïtat de la situació interna a les Illes durant aquells dos segles és actualment reconstruïda gràcies a les excavacions arqueològiques (‚solidi‘ de Lleó III i Constantí V a Son Fadrinet), a la toponímia i a les insegures fonts escrites (54-65). Són, en canvi, més documentades (p.e., en els *Annales Regni Francorum*) les incursions musulmanes a les Illes el 798 (amb la notícia complementària del lliurament de les Illes a Carlemany) i d'altres que implicaven les Balears, i el 813 com a protagonista Ermengol, comte d'Empúries, que preparà a Mallorca una emboscada a l'estol musulmà en tornar d'una ‚razzia‘ a Còrsega, confirmant que les Illes seguien dins l'imperi carolingi, alhora que la presència de Bizanci s'encongia (66-78). Les darreres pàgines expliquen l'estat de la qüestió entorn la petició de Servusdei de Girona al papa els anys 892 i 897, demanant reconeixement de privilegis damunt les Illes (81-84: [la petició no seria de reconeixement d'autoritat damunt els ‚francs‘ ja presents a les Illes?]); i entorn l'annexió a l'emirat i califat de Còrdova el 902-903, d'acord amb la narració general d'Ibn Jaldun i de la d'al-Zuhiri, limitada a Alaró (84-92). — J. P. E. [20.071-20.072

Joan-Ramon GONZÁLEZ PÉREZ, *Estudi arqueològic del castell de Barbens*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 18 (2005), 26-62.

Descrita la situació geogràfica de la contrada (26-28), segueix l'anàlisi estructural de les parts i peces del castell actual, resultat del pas del temps damunt el primitiu castell dels Templers; dins la dita descripció és transcrita la inscripció de la llinda, que recorda la restauració del 1753 (35: «Admodum Illustris dominus dominus frater Emmanuel...»); són també aprofri-

tats un inventari del 1660 (51), el grafit contemporani del primer pis (54) i l'Anno Domini 1777' de la llinda (47). Hi ha nombre de fotografies i croquis. — J. P. E. [20.073

Jordi AGUELO MAS, Josefa HUERTAS ARROYO, *El món de la mort entre els segles XIII i XIX al convent de predicadors de Santa Caterina de Barcelona*, dins «Arqueologia Medieval. Revista Catalana d'Arqueologia Medieval», I (2005), 56-71.

Amb motiu de la reforma total del Mercat de Santa Caterina fou excavat el subsòl del pati, propi de l'antic convent, amb la intenció d'esbrinar costums funeraris i distribució de l'espai conventual. La recerca era facilitada per manuscrits de l'antiga biblioteca conventual, com el de Miquel Bosch Sagristà, *Llibre de las sepulturas... del convent de Santa Catharina Verge i Màrtir...*, o *Sepulturas en el convent de S. Catalina, mr., de la present ciutat de Barcelona*, aquest conservat a B, BU, ms. 1967, i els reculls de Gaietà Barraquer, després de referències a legislació antiga sobre sepultures [on són oblidades les cèlebres trenta passes de les sagreres medievals, imposades per les nostres *Constitucions de Pau i Treva*, integrades en les *Constitucions de Catalunya*]. Foren trobades «al voltant de 200 tombes... i un centenar d'enterraments en fossa simple» (61), analitzades en les pàgines següents (60-89). Hi ha bibliografia (71). [Els autors desconeixen l'aportació d'El «*Liber negotiorum monasterii praedicatorum Barcinonae*» del notari Gabriel Canyelles (1418-1433), dins «Escritos del Vedat», X (1980 = «Miscelánea... Garganta y Fàbrega, O. P.»), 503-532, on no manquen dades d'enterraments ni tot el contracte per a la construcció d'un panteó familiar en un angle del segon claustre: 523-524]. — J. P. E. [20.074

Júlia COSTA I CODERCH, *La religiositat popular i el culte als sants: santa Madrona i la ciutat de Barcelona*, dins *Església, societat i poder*, 395-411.

Des de l'Edat Mitjana, els sants Eulàlia, Sever, Pacià i Madrona eren considerats els quatre sants ciutadans i protectors de Barcelona; el culte de la darrera és sobretot documentat a partir del segle XVI i Francisco Diago en parla en *Historia de los condes de Barcelona* (401-404); són també dels segles moderns les referències literàries: Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, Vicenç Garcia, rector de Vallfogona, *Goigs* anònims, dites populars (405-406). Hi ha bibliografia (410-411). — J. P. E. [20.075

Armand de FLUVIÀ I ESCORSA, *Els Dusai dels carrers de Montcada i de la Mercè de Barcelona*, dins «Misc. Batlle», 693-703.

L'autor ofereix «les dades que he aplegat d'una família del patriciat barceloní», que va des de darrerries del segle XIII a començaments del segle XIX, basades en la documentació familiar dipositada a l'Arxiu Reial (ACA), *Patrimoniales. Marquesos de Monistrol d'Anoia*.. Consten els vint-i-un caps de la casa, consorts i descendents, dades de baptisme, de matrimoni i de testament; ciutadans des de sempre, banquers durant el segle XIV, elevats a cavallers per Ferran II, ennoblits al final del segle XVI, títol de Monistrol d'Anoia el 1795. — J. P. E. [20.076

Ramon Agustí BANEGAS LÓPEZ, *Seguretat, qualitat i higiene a la venda de carn a Barcelona durant el segle XIV*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVI (2005), 75-95.

A través de les ordinacions municipals barcelonines, l'autor ressegueix els problemes que plantejava el consum de carn a ciutat, des de les idees mèdiques sobre el consum de la carn i els seus perills (Arnau de Vilanova, Jaume d'Agramunt), fins a les malalties que hom sabia relacionades amb la carn en mal estat, sense conèixer-ne l'origen, i la convicció popular que el con-

sum de la carn donava la força necessària al cos per a poder treballar en bones condicions de salut. Al capdavant, les disposicions de l'autoritat municipal, de les quals són transcrits nombrosos fragments, acabaren reflectint les contradiccions d'un món precientífic. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.077]

M. Teresa FERRER I MALLOL, *Viles i llocs associats a Barcelona a l'Edat Mitjana: el carreratge*, dins «XVII Congrés Corona», III, 293-314.

L'associació tingué en un primer moment la forma de veïnatge i després la de carreratge; el primer és documentat entorn Cervera, Girona, Lleida i Perpinyà; el carreratge fou impulsat per la corona a fi d'assegurar unitats de població dins el braç reial, abans alienades i ara redimides per a ésser-hi reintegrades. Rei i ciutat titular compartien els drets baronials damunt l'adoptada i a fi d'evitar pariatges, la corona només acceptava carreratge quan una població alienada es redimia i tornava al Reial Patrimoni (294-296). És resumit el procediment que conduïa al carreratge (296-299) i els drets i obligacions mútues (299-300): el carreratge s'estengué sobretot a les poblacions veïnes de Barcelona, però arribà a algunes d'allunyades com Cambrils, Palamós o la Vall de Ribes; la declaració de carreratge provocà les queixes de les poblacions cap de comarca i de llurs autoritats (301-303). El carreratge no fou inútil, però tampoc no parà les alienacions (304-307). Cada un dels extrems tocats és il·lustrat amb casos reals documentats a l'ACA, *Canc., reg.*, i en sèries de l'AHCB, *Consell de Cent. Lletres comunes originals, Llibre del consell i Consellers. Miscel·lània*. Les pp. 308-309 donen dos mapes de la dispersió de les setantatres poblacions que foren carrers de Barcelona. — J. P. E. [20.078]

Coral CUADRADA MAJÓ, *Barcelona (ss. XIV-XV): migracions, demografia i economia*, dins «XVII Congrés Corona», I, 323-332.

Les Cartes de Ciutadania de Barcelona, AHCB, *Arxiu del Veguer*, i per als anys anteriors al 1375, els *Llibres del Consell*, que anoten les 'Receptiones in habitagio' i els 'Instrumenta franquitatís', i els *Llibres del Consell. Fogatges*, completats amb l'AHPB, l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, i l'ACB, *Extravagants. Llibre dels morabatins...*, proporcionen a l'autora la base per a «reflexionar sobre els models poblacionals i interpretar les seves modalitats, causes i conseqüències» (324); primer resultat: 1.176 cognoms nous entre 1390 i 1449, i 657 entre 1449 i 1497, de 705 i 452 dels quals és coneguda la procedència (325; recompte: 327-328); la majoria venien a integrar-se en sectors productius (325-326); el 1390, la suma de cristians i jueus pujava a 31.441, el 1449, a 28.147, i el 1497 a 20.376 habitants (329); les notes proporcionen nombre de dades sobre oficis i d'altres circumstàncies personals (331). — J. P. E. [20.079]

Carme BATLLE I GALLART, *Les ordonnances relatives à la vie sociale de Barcelone (première moitié du XIVe siècle)*, dins «Faire bans, edictz et statutz»: *légiférer dans la ville médiévale. Sources, objets et acteurs de l'activité législative communale en Occident, ca. 1200-1550*. «Actes du Colloque international tenu à Bruxelles les 17-20 novembre 1999», curantibus Jean-Marie CAUCHIES-Eric BOUSMAR, Bruxelles, Facultés Universitaires Saint Louis 2001.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[20.080]

Josefina MUTGÉ VIVES, *Els membres del govern municipal de Barcelona entre 1328 i 1339*, dins «Misc. Batlle», 379-401.

La sèrie de *Llibres del Consell* de l'AHCB, completats amb el *Memorial històric* de Francesc Boscà i les *Rúbriques* de Bruniquer, permet de saber els noms de tots els qui aquells anys foren representants de Barcelona: els cinc còsols (382-384) i els cent consellers de tres d'aquells anys

(384-390). Tot seguit coneixem les respectives funcions de consell i de consellers, d'oficials reials (veguer, sotsveguer i batlle) i els oficis a l'interior del consell de la ciutat (obrer, racional, síndic i declarador d'imposicions) o en tot el territori (mostassaf) i en d'altres organismes (cònsols de mar, administradors de l'Hospital Desvilar). — J. P. E. [20.081

Jordi FERNÁNDEZ-CUADRENCH, *Les processons extraordinàries i la Barcelona Baixmedieval (1339-1498)*. Assig tipològic, dins «Misc. Batlle», 403-428.

Les processons es diferenciaven en ordinàries, protocol·làries i extraordinàries: aquestes foren cent vint-i-quatre entre les dues dates indicades en el títol, documentades en sèries diverses de l'AHCB, com el *Manual de novells ardots*, el *Llibre de les solemnitats*, la *Crònica del racional* o les *Rúbriques d'En Bruniquer* (425-428); l'autor les aplega en nou seccions (409-423) i van des de les que eren resposta a necessitats naturals, com les de pregària demanant pluja contra secades, fins a la celebració de noces o descendència reial o les corresponents a actes de fe de la Inquisició, o les que celebraven victòries o imploraven pau. — J. P. E. [20.082

Víctor HURTADO, *Simoneta de Mitjavila (C. 1361-1385) filla de mercaders i dona del batlle reial de Barcelona*, dins «Misc. Batlle», 551-562.

L'ACB, *Extra*. *Capses Mitjavila-Morey*, conserven la documentació personal, familiar i empresarial d'una família barcelonina de mercaders del segle XIV; n'és reconstruïda família i activitat mercantil de tres generacions dels Mitjavila (portaren blat a Barcelona els mals anys), també documentats a l'ACA, *Canc., reg.*, a l'AHCB, *Manual* i encara a l'AHPB, *Guillem de Sant Hilari*. Simoneta fou filla única i, casada amb Berenguer Morey, tampoc no tingué descendència. Moria el 1385 a Sitges i fou enterrada a Barcelona. — J. P. E. [20.083

Josefina MUTGÉ VIVES, *Algunos ejemplos de actuaciones urbanísticas y de vida ciudadana, en la Barcelona del siglo XIV*, dins «Misc. Guglielmi», 253-262.

L'autora concentra la seva atenció en primer lloc entorn l'aigua tant per a beure en fonts ciutadanes, com en la del Rec Comtal, destinada a regadiu (254-256); també eren controlades les possibilitats d'edificació, pendants d'un permís reial impugnable, i no mancaren els casos d'edificació il·legal enderrocada i castigats els culpables, en aplicació de les *Ordinacions d'En Sancta Cília* (257; ACA, *Canc., reg.*: 256-258); la prostitució fou objecte de diverses ordenances municipals (259-261). El càstig de delinqüents era regalia, però també era freqüent que el rei commutés la pena per diners (261-262). — J. P. E. [20.084

Carles VELA I AULESA, *El control de la candelera de cera a Barcelona. Una visió diacrònica (s. XIV-XVI)*, dins «XVII Congrés Corona», III, 1065-1083.

L'autor estudia les vint-i-dues ordinacions barcelonines sobre candelera de cera en tant que la capacitat normativa de la ciutat fou instrumentalitzada a defensa dels interessos corporatius. Resumit el funcionament de l'art de la cera, l'autor recorda la diferència entre la candelera de sèu i la de cera i que aquesta formava gremi amb els especiaires i apotecaris. Els bans municipals publicats del 1321 ençà es troben a l'AHCB, *Consell de Cent*; els del XIV insistien en el pes i el preu de les creus de cera o en el guany dels revenedors i en la qualitat de la primera matèria (1067-1070); els primers del segle XV, insistien altre cop en la qualitat i en les garanties del producte, però també en la defensa del gremi (1071-1072), que són els punts forts de les *Ordinacions* del 1522 (1074-1075); són transcrits les crides del 1376 i del 1346 (1076-1078). — J. P. E. [20.085

Sebastià RIERA i VIADER, *La potestat del Consell de Cent de Barcelona en matèria de justícia criminal. el "Juí de Proboms" (1442-1515)*, dins «XVII Congrés Corona», III, 789-802.

Anna ALONSO TAMBO, *El juí de proboms: un conflicte jurisdiccional a la ciutat de Barcelona (1562-1714)*, dins «XVII Congrés Corona», III, 1-10.

En la cort del 1285, Pere el Gran, mitjançant l'usatge *Recognoverunt proceres*, concedí al Consell de Cent que en cas de crim comès en la ciutat o el seu terme, quan el procés criminal ja es donava per acabat, si el rei o el primogènit no eren a Barcelona, passés al Consell i al seu Juí de Prohoms, el qual dictava sentència inapel·lable i d'execució immediata. Les actuacions del dit 'juí' són conegudes per les *Rúbriques d'En Bruniquer*, pel *Dietari de l'Antic Consell Barceloní* i sobretot per l'AHCB, *Registre de deliberacions*. El primer títol dona el resultat de l'anàlisi de les cent dinou actuacions dels anys 1442 i 1515, el segon de les dels anys 1562-1652, ja que després de la Guerra dels Segadors, de fet el Juí de Prohoms ja no actuà fins al 1714; les informacions sobre les actuacions de les dues etapes són resumides en quadre sinòptic en les pàgines 795-801 i en les 7-9 respectivament. No cal dir que els òrgans de justícia reial (virrei, Audiència) no sempre respectaren escrupolosament les prerrogatives de la Ciutat, cosa que fou font d'acusacions i de tensió. Al final del primer títol hi ha transcripció de dues actes del Juí dels anys 1456 i 1513 (792-794). — J. P. E. [20.086-20.087]

Teresa VINYOLES i VIDAL, *Espais marginals a la Barcelona baixmedieval*, dins «XVII Congrés Corona», II, 457-465.

Gràcies a la documentació d'ACA, d'AHCB, de l'ADB i de l'AHPB, i en particular als inventaris 'post mortem', fonts processals i fogatges, l'autora es proposa de documentar els grups marginals barcelonins entre el 1350 i el 1500 relacionant-los amb els espais urbans que ocupaven i tenint en compte que Barcelona ja integrava dins murs la Vilanova de la Mar i la Ribera i estava integrant el Raval; en general, entorn les mansions dels principals mercaders es solien arrecar casetes de gent pobre, però hi havia ubicació oficial per als leprosos, els presos i les prostitutes; i els marginats solien aplegar-se al Portal dels Orbs (ara: de l'Àngel) i a la Porta dels Bergants (capdamunt de la Rambla); en començar el segle XV sorgiria d'Hospital de Barcelona, el de la Santa Creu. I no mancaven deixes a pobres en testaments (464). — J. P. E. [20.088]

Silvana FOSSATI RAITERI, *Lo Studium a Genova e a Barcellona nel '400*, dins «XVII Congrés Corona», II, 693-703.

A base de la documentació publicada per Antonio de la Torre y del Cerro i Jordi Rubió i Balaguer, l'autora reflexiona sobre les dues trajectòries i es pregunta per què les autoritats d'ambdues ciutats manifestaren tan poc d'interès a tenir 'studium', amb la conseqüència d'haver arribat la Universitat en data tan tardana. [Prescindint ara de la confusió entre Jaume II de Catalunya i Jaume II de Mallorca, atribuint al primer l'estudi aràbic lul·lià de Miramar, i acusant Jaume I d'haver cedit Montpeller a França], recorda que el rei Alfons IV Trastámara concedí estudis a Palerm, Catània (1444) i Messina abans que a Barcelona, en relació a la qual tingué un comportament propi d'Edat Mitjana, mentre a Nàpols i a Sicília actuava com a rei del Renaixement, car, segons ella, Barcelona era deixada a les mans de la reina Maria, que s'envoltà d'intel·lectuals [qui eren?], que s'allunyaven del poble escrivint en castellà, i d'uns mercaders que no sentien la necessitat de formació universitària (695), i per això durant el segle XV a Barcelona les manifestacions culturals eren fets aïllats i no s'hi pot parlar de Renaixement, ni artístic ni literari (697); l'interès pel 'studium' només és documentat els anys 1447-1448 i, malgrat tots els pronunciaments favorables, la situació econòmica no permeté de fer-lo realitat (697-699). — J. P. E. [20.089]

Antonio ESPINO LÓPEZ, *La sociedad catalana y la posesión de armas en la época moderna, 1501-1652*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 21 (2003), 447-472.

L'autor hi estudia la militarització del poble de Barcelona en la primera meitat del segle XVII, manifestada a l'hora de defensar la terra i en les notícies d'armes posseïdes per particulars. Les novetats bèl·liques del Renaixement (terços professionals institucionalitzats) no s'havien introduït a Catalunya durant el segle XVI, durant el qual foren reforçades les milícies ciutadanes (449: efectius els anys 1534-1553), encara que algun virrei proposà la creació d'unitats de cavalleria (450-451); Mallorca era ben assortida d'armes el 1585 (453), no tant Barcelona (453-454): la milícia urbana donà bon resultat davant l'intent francès d'invasió els anys 1596-1598 (454-455) i en el decenni del 1630 el Consell de Cent i la Generalitat controlaven la situació i prengueren provisions de defensa (456-459); però el 1640 posà de manifest la inadequació de les milícies ciutadanes per a una guerra moderna davant dos exèrcits professionals, perduda en llargs anys de pau l'antiga bel·licositat, tal com exposava Domènec Moradell en *Preludis militars...*, Barcelona 1640 (460-461). En l'endemig s'havia introduït i estès el pedrenyal, «indigne de nom d'arma» (463) i constantment prohibit per les autoritats (462-467). L'anàlisi de 2766 inventaris dels anys 1601-1652, de l'AHPB, constata que en 971 hi figuraven armes de totes menes, amb dos quadres que resumeixen la dita presència en els diversos estaments socials (468-471). Latència de la Ciutat al tema consta en l'AHCB, *Consellers i Al·legacions jurídiques*, i BC, *Fulletons Bonsoms*. — J. P. E. [20.090]

Margarida TINTÓ, *Les cases gremials de Barcelona i el seu entorn urbà*, dins «XVII Congrés Corona», II, 895-910.

Aplec de notícies sobre les cases gremials, ubicant-les en els respectius quarters, i sobre l'impacte que exercien en l'entorn urbà. És coneguda la localització de les cases de Mitjaires (Manresa, 3), Argenters (Basea, 9), Sastres (Tapineria/Blat), Mercers (Blat), Freners (Freneria), Hostalers i Taverners (Corribia), Sabaters (Tapineria), Blanquers (Basses de Sant Pere i del Rec), Assaonadors (Assaonadors/Marcús), Manyans i Ferrers-manyans (Regomir, amb *Llibre d'Ordinacions* i ,important arxiu': 898), i Tenders-revenedors (Plaça del Pi, 3). Les cases solien tenir sala de juntes en la planta noble, capella, arxiu, pis per al nunci, pis a la planta baixa i fornícula per al patró a la façana. Aquestes seus socials eren punts de vida col·lectiva amb motiu de les eleccions anyals, de les reunions periòdiques, dels ingressos de nous membres i lloc d'on havia de sortir la comitiva per als actes oficials o per a la festa patronal, ampliada aquesta a tot el veral, amb competència entre els oficis. És transcrita al final la memòria, tret del *Llibre de la confraria dels mercers*, de la participació del gremi el 1533 en l'entrada de l'emperadriu (AHCB, *Mercers*, 4-1) (900-901). Hi ha vuit làmines (902-909). — J. P. E. [20.091]

Mercè RIFÀ i LLIMONA, Mª Raquel MARTORI i ROIG, *El rellotge medieval de la Llotja de Mercaders de Barcelona*, dins «XVII Congrés Corona», I, 533-538

Aplec de dades procedents de l'AHCB, *Consell de Cent* i *Consolat de Mar*; de l'Ateneu Barcelonès, *Clavaria*, i BC, *Registres*, on les autores han aplegat llistes dels encarregats de fer rutllar el rellotge oficial entre el 1424 i el 1630 i de les pagues contemporànies (534-535); els fragments documentals són donats en nota. — J. P. E. [20.092]

Damien COULON, *Barcelona i el gran comerç amb Orient Un segle de relacions comercials de Barcelona amb Egipte i Síria (c. 1330-1420)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVI (2005), 165-170.

Notícia i resum de la tesi doctoral de l'autor, publicada en llengua francesa per la Casa de Velázquez (Madrid 2004). El port de Barcelona hauria fet un gran paper en el comerç mediterrani, sobretot en el de les espècies, que calia mercadejar en el sultanat mameluc. Entre 1360 i 1370 les inversions comercials i la partença de naus a Llevant s'intensificà fins al punt que de cap manera no és encertat de considerar aquells anys com a període de decadència econòmica, més aviat al contrari. Barcelona aconseguí estructurar-se com a centre econòmic important, a l'altura dels de Gènova i Venècia, i desplega totes les característiques d'un mercantilisme capitalista modern. Les tensions generades per la prosperitat comercial i els alts i baixos que experimentà s'han de comptar entre les causes que originarien la guerra civil del segle XV. — J. de P. [20.093]

J. VALL-LLOSERA I TARRÉS, *Noves aportacions al catàleg dels croats de Barcelona 1275-1706*, dins «Acta Numismatica», 35 (2005), 67-71.

Les noves peces que completen el dit catàleg pertanyen a reis que es troben entre Pere III el Cerimoniós i Carles II Habsburg; són deu monedes ací descrites, de cada una de les quals és transcrita la inscripció (67-71). — J. P. E. [20.094]

María Teresa TATGER PRAT, *Notas sobre la jurisdicción del veguer de Barcelona (siglo XIV)*, dins «XVII Congrès Corona», III, 843-852.

En els judicis, en virtut del *Recognoverunt proceres*, el veguer o vicari reial havia de fer estudiar la causa o causes a juristes i després ell dictar i aplicar la sentència, d'acord amb les normes del procediment judicial de la ciutat de Barcelona tant en primera instància com en les dues apel·lacions (495-496); son transcrits en apèndix quatre documents reials d'ACA, *Canc.*, *reg.*, i *Reial Audiència. Conclusions civils* (946-949). — J. P. E. [20.095]

Josep M. VILA I CARABASA, *Política municipal sobre la producció de ceràmica i l'organització corporativa dels terrissers a Barcelona, segles XIV-XVI*, dins «Arqueologia Medieval. Revista Catalana d'Arqueologia Medieval», 1 (2005), 104-126.

Julia BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO, *Les mesures de ceràmica de Barcelona: tipologia i evolució (segles XIV-XVII)*, dins «Arqueologia Medieval. Revista Catalana d'Arqueologia Medieval», 1 (2005), 72-83.

Les successives *Ordinacions* no regulaven l'activitat de forma exhaustiva, ans només en aquells punts que s'havien tornat conflictius. L'estudi, doncs, de les *Ordinacions* permet de conèixer «les tendències i els canvis en les polítiques municipals respecte a un determinat sector». La primera part de l'estudi consisteix a presentar la versió d'Antoni de Capmany, corregida pels recercadors del segle XX amb una cronologia fiable (104-106). Recordada l'evolució de les produccions, l'autor aplega i presenta les successives ordinacions en tres blocs: les anteriors a la constitució de la confraria, destinades a assegurar la qualitat del producte (107-108), les dels primers temps després de la dita constitució, centrades en l'organització i potenciació d'aquesta (108-111), i les dels darrers temps que, a instàncies de la confraria, miraven de fet a establir un monopoli a favor dels agremiats (111-112). Són transcrits en apèndix disset documents, del 1314 al 1548 (112-125), normalment de l'AHCB, *Consell de Cent*, un d'ACA, *Canc.*, *reg.* i un de la Biblioteca del Museu de Ceràmica de Barcelona. Hi ha bibliografia (126).

A fi de complir la seva missió de controlar la mercaderia, el mostassaf havia de disposar d'estrís i atuells de referència per a les mercaderies, sempre d'acord amb les corresponents *Ordinacions del mostassaf* des del 1408: eren les mesures, que podien ésser de material divers: de fusta per als sòlids, de metall o de terrissa per als líquids; eren comunes a Catalunya i les Illes Balears. L'autora descriu quaranta-set exemplars de terrissa (77-81). Hi ha bibliografia (83). — J. P. E. [20.096-20.097]

Manuel RIU, *El barri barceloní de Santa Maria del Mar l'any 1363*, dins «Misc. Batlle», 563-585.

L'AHCB, *Fogatges*, conserva del de 1363 per a la guerra de Castella la part corresponent a Santa Maria del Mar, on consten tots els caps de casa de la parròquia, ací analitzat per l'interès estadístic: hi vivien 2.034 famílies en vuitanta-cinc illes; el fogatge diferencia els ciutadans que havien de pagar (7893 sous i 5 diners) dels cent-vint que n'eren afranquits, en general per pobresa; tot seguit coneixem l'estratificació dels contribuents (569-572), les diferències laborals entre dones (572-574) i homes (574-578) i els noms i cognoms i renoms i malnoms d'uns i d'altres, Pere i Maria els més comuns (579-581); la presentació s'acaba amb un repàs dels parroquians més destacats i dels que havien fundades les trenta-quatre capelles en el nou temple parroquial (582-584). — J. P. E. [20.098

Josep David GARRIDO VALLS, *Les rendes de la baronia barcelonina d'Elx i Crevillent (1391-1472)*, dins «XVII Congrés Corona», I, 359-370.

L'autor recorda les seves altres publicacions sobre el tema (359-360). Les rendes són conegudes per *Llibre sumari on són continuades totes les rendes de la vila d'Èlix...*, de l'AHCB, *Consellers XII*, 24; també recorda les repercussions damunt Elx i Crevillent de les guerres amb Castella. Els drets baronials rendien un 5'45% anyal que, deduïdes les despeses de govern, baixaven al 4'35% del capital invertit (50.000 florins) en la compra d'aquells drets a carta de gràcia i eren percebuts per mitjà d'un receptor de les rendes per a la Taula de Canvi (361). Són transcrits sis documents de l'AHCB, *Consellers XII*, 24, i *Deliberacions* (362-369), entre els quals destaca l'acta de la sessió del Consell dels Trenta (30-I-1456), sobre la pretensió del rei de cobrar-se recuperant aquelles rendes baronials l'haver concedit nou regiment a la Ciutat de Barcelona. La guerra contra Joan II confirmà el retorn d'aquells dos llocs al rei. — J. P. E. [20.099

Maria Elisa SOLDANI, *Allianze matrimoniali e strategie patrimoniali nella Barcellona del XV secolo: i mercanti toscani fra integrazione e consolidamento della ricchezza*, dins «Archivio Storico Italiano», CLXII (2004), 667-696

Partint del pressupòsit que en aquella societat el matrimoni no era decidit per l'elecció dels contraents, sinó per l'interès de les famílies, l'autora analitza algunes mostres d'estratègies patrimonials entorn matrimonis, manifestades per mercaders toscans a Barcelona; també recorda que la família no era formada únicament per parella i fills, ans per àmplia parentela, completada amb mossos, criats i minyones. Les estratègies matrimonials eren encaminades a l'ascens en la societat d'acolliment i, en general, els moviments estratègics es concretaven en el dot; l'autora n'analitza mostres per a situacions diverses tretes de Barcelona, AHPB, completades amb documentació d'AHCB, *Consell de Cent* i *Consellers*, començant per les deixes 'in auxilium maritandi' (671); d'altres eren encaminades a la consistència del patrimoni familiar, també, en cas d'estrangers, enfront de la Corona (672-673). La protecció de l'esposa era formulada en els capítols matrimonials, on hom pot descobrir decisions per a tutelar el patrimoni i alhora assegurar el prestigi social, la seguretat jurídica de les persones en relació als béns materials i la convivència entre els esposos. També és analitzat sota l'aspecte de la tutela dels béns un cas de divorci amb els corresponents acords, coneguts pel propi conveni notarial del 1455, transcrit en les pàgines finals (693-696). — J. P. E. [20.100

Maria SOLER, *El Consell de Cent i la Pesta: prevenció i lluita contra l'epidèmia*, dins «XVII Congrés Corona», II, 433-443.

Els volums 7-37 del *Registre de deliberacions* i els 7-12 del *Registre d'ordinacions* de l'AHCB, Consell de Cent, pertanyents als anys 1450-1500, permeten de refer la política de la Ciutat en

moments de pesta malgrat que aquesta es presentés set vegades entre aquells anys de forma inesperada. Però així que arribava la primera notícia de l'existència de pesta en zones pròximes, el Consell de Cent establia una comissió amb un representant de cada mà, a la qual passava la responsabilitat; la comissió exercia els controls de les víctimes mitjançant el servei de correus, els d'entrada i eixida de persones i de mercaderies mitjançant els capsdeguaita i dels guardes de mar, amb possibilitat d'imposar quarantena, i dictava normes assegurant la salubritat pública (clavegueram, servei d'escombraries, control de l'aigua, crema sistemàtica d'objectes empestats) i el recurs a actes de religiositat pública. Hi ha bibliografia (439-440). — J. P. E. [20.101]

Anna M. ADROER I TASIS, *Barcelona: jardins medievals i renaixentistes*, dins «XVII Congrés Corona», II, 583-492.

A base dels estudis anteriors i de la documentació de l'Arxiu Reial (ACA), *Reial Patrimoni*, l'autora repassa les notícies sobre jardins de Barcelona en la successió dels segles, dins la qual integra la descripció d'Anselm Turmeda; després es concentra en els jardins dels palaus reials, el Major i el Menor i les seves gàbies per a feres (484-488), en els de la Llotja, Ciutat, Generalitat, en els privats dels nobles, en el de l'Hospital de la Santa Creu i en els dels convents. — J. P. E. [20.102]

M. Carmen RIU DE MARTÍN, *La producción y comercio de la cerámica barcelonesa de los siglos XV-XVI: algunas modalidades contractuales*, dins «Misc. Batlle», 1095-1105.

La documentació en què es basen aquestes pàgines és la de l'AHCB i la de l'AHPB, del segle XVI, amb algun floc del XV i del XVII; una part és dedicada als contractes de treball i una altra als de forniment de material o de venda del producte, normalment sense intervenció de corredor d'orella; i així han estat resumits dos contractes, un per a la producció de calç i de rajols, l'altre per a la de calç, teules, cairons i rajols (1097-1100); i quatre per a diverses formes de comerç des d'extracció d'argila a trajectes de transport, per mar o per terra (1101-1105). — J. P. E. [20.103]

Sílvia CAÑELLAS MARTÍNEZ, Carme DOMÍNGUEZ RODÉS, *El forn de vidre del Pla d'En Llull (1447-1640) en els protocols notariais*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIII (2005), 141-172.

El del vidre és un tema de documentació abundosa i molt estudiat; per això les autores han limitat el seu interès a la documentació de l'AHPB sobre un sol dels forns de vidre, l'indicat en el títol. Són sis documents, datats entre el 1454 i el 1716, que no són transcrits, però sí analitzats un per un, començant pel deute per compra de sosa, que amb el sílex-sorra entrava en la fabricació del vidre (142-147; un altre deute és al document 4: 159-163); segueixen un contracte d'aprenentatge (147-152); i una venda de vidre a Santa Maria del Mar (152-158). Les autores donen particular importància a l'arrendament d'aquell forn el 1510 (164-169 i 141-142); i a les darreres notícies entre 1669 i 1716 (169-172). En cada cas s'afegeixen dades d'altres arxius barcelonins (ACA, *Canc., reg. i Reial Patrimoni. Batllia*, ACB, *Notaria Capitular. Not. Gabriel Canyelles i Contractes matrimonials*, AHCB, *Consell de Cent. Fogatges i Registre de deliberacions*, de Girona, ACG i AH, i de Vic, ACúria Fumada. — J. P. E. [20.104]

Pere CATALÀ I ROCA, Joan GALA I FERNÁNDEZ, *Tres consellers en cap de Barcelona imposats pel rei*, dins «XVII Congrés Corona», III, 161-174.

Segons que informa el *Manual de Novells Ardits*, Ferran II hauria sospesa l'elecció de jurats el 30 XI 1490 per al 1491 i nomenà directament una nova juraderia presidida per Jaume Des-

torrent, segurament perquè el seu germà Pere havia estat agarrat per traïció a les autoritats de Catalunya en la guerra contra Joan II; tampoc no hi hagué eleccions els dos anys successius (durant els quals s'escaigué l'intent de regicidi de Ferran II), i no es reprengué fins que reis i cort hagueren deixat Barcelona. — J. P. E. [20.105]

Antonella GRATI, *Barcelona nell'evoluzione dei rapporti economici tra Genova e la Corona d'Aragona (1493-1519)*, dins «XVII Congrès Corona», I, 371-382.

Vers les acaballes del segle XV, Barcelona seguia essent capital financera, on conflua, també amb la col·laboració de Ferran II Trastámara, ni que fos a través d'assegurances, l'activitat mercantívol dels ports andalusos més enllà de Gibraltar fins als del Pròxim Orient. La relació amb Gènova fou establerta en les *Capitulacions amb Gènova* del 1493 (375-376), que volien evitar la influència francesa damunt la Ligúria i reconeixien drets i deures recíprocs en el camp de la mercaderia, capitulacions confirmades per l'emperador Carles, que les estenia a Amèrica, el 1519 (375-376). Aquells pactes superaren el sistema anterior de represàlies (378), tot i que després del 1528 «il protezionismo della monarchia verso Genova fu totale» i portà a episodis com el del 1591, en què la descortesia de l'estol d'Andrea Doria, en no fer les salves en l'entrada al port de Barcelona, tingué la contrapartida que la Ciutat exiliés tots els genovesos (377). — J. P. E. [20.106]

Antoni CONEJO DE PENA, *Noves aportacions a l'evolució arquitectònica de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona: segles XVI-XVII*, dins «XVII Congrès Corona», II, 539-572.

A la documentació ja coneguda per recerques precedents, de la BC. *Arxiu Històric. Inventaris*; de l'Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu, *Notaris*; de l'AHCB, *Consell de Cent. Deliberacions*; i de l'AHPB, l'autor afegeix que, acabades en el segle XV dues de les naus altes, el claustre i les tres ales inferiors (541), durant el segle XVI prosseguí la construcció de les infermeries, de la Sala de Sant Roc, d'una llarga llista d'espais per a serveis complementaris, i de les dues escales (541-543); afegim-hi el Portal Nou al Carrer de l'Hospital i la Nau de Ponent (543-546), el Corral de la llenya (547), la casa d'Egipcíacs (548-549), la Quadra de la Comtessa (550-552), la Nau de Sant Roc (552-553) i la Creu del Pati (553-554); algunes estances conserven inscripcions (555 i 564, nota 38); hi ha setze fotografies (556-561); les notes reproduïxen nombre de fragments textuais (562-572). — J. P. E. [20.107]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Documentació inèdita sobre la reforma de Sant Pere de les Puel·les (1563-1602)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 78-79 (2005-2006), 309-321.

Són ací publicats deu documents de Madrid, Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, secció de l'antiga ambaixada de Roma, completant d'aquesta manera l'edició que el mateix autor havia fet en idèntica revista vint-i-cinc anys enrere [51-52 (1978-1979), 171-190] de dos documents sobre reforma de benedictines a Catalunya a principis del segle XVII. Els actuals informen d'una visita apostòlica del 1559, que restringí els poders d'una abadessa a facultar les monges a rebre visites i a sortir del monestir, restricció apel·lada a Roma per abadessa i monges; la intervenció de Felip I (II de Castella) decantà la solució a favor de la reforma tridentina. — J. de P. [20.108]

Lluïsa RODRÍGUEZ, *Fusters contra escultors. El procés de formació de la confraria d'escultors a Barcelona, al segle XVII*, dins «XVII Congrès Corona», II, 345-352.

La documentació de Barcelona, AHCB, *Gremis. Fusters; Consellers. Processos*, i *Consell de Cent. Deliberacions*, permet de refer el camí que, partint d'una defensa aferrissada del Gremi de Fus-

ters per mantenir sotmès tothom qui treballava la fusta, plana o no, d'una banda, però de l'altra l'empenta dels escultors en els segles barrocs per l'impuls rebut del Concili de Trento en el punt de la veneració d'imatges dels sants, grup que ja desitjava gremi el 1595, pel camí de certes concessions parcials (permís de la ciutat per a agrupació de mestres d'arquitectura i escultura: 1644; primera concòrdia entre fusters i escultors, cansats de plets: 1672; intervenció de la Reial Audiència a favor dels escultors, els anys 1676 i 1680, que facultava els escultors a no dependre dels fusters per a la construcció de retaules), obtingué el 1680 l'erecció de Confraria dels escultors. — J. P. E. [20.109]

Núria FLORENSA I SOLER, *La ciutat de Barcelona i la Reial Audiència contra Felip IV de Castella: 'Lo pes de les paraules'*, dins «XVII Congrés Corona», III, 331-342.

Tot l'any 1639 tant la Ciutat com la Reial Audiència es manifestaren contràries a la política reial a Catalunya, en concret contra dues pragmàtiques i una crida, que conculcaven directament les competències de la ciutat en control de ciutadans, tributació i convocatòria militar per a la defensa de Salses amb la bandera de Santa Eulàlia, amb conseqüències contràries a la serietat en els exàmens dels oficis i repercussions polítiques en les bosses d'extracció de candidats dels gremis al Consell de Cent, cosa patent a partir de la documentació d'ACA, *Generalitat. Lletres trameses*; de BC, *Fullletons Bonsoms*; de l'AHCB, *Consell de Cent. Deliberacions i Lletres closes*, i de Madrid, BN, ms. 2371; s'hi afegirien els abusos dels allotjaments de militars amb les protestes dels pobles afectats, la detenció de dos jurats del Consell de Cent i del diputat militar Francesc de Tamarit. Les constants reclamacions al virrei o al Consell d'Aragó començaren de coincidir en el temps amb primers contactes amb agents francesos. L'exèrcit reial estava estacionat de forma estable a càrrec dels pobles, sense ni pa de munició, també l'Audiència considerava que els manament reials eren anticonstitucionals i que en qualsevol moment tot podia saltar a trossos (234-236). Però el Consell d'Aragó considerava Barcelona l'origen de totes les dificultats, qualificava el capteniment de la Generalitat d'«abominable e indigno de vassallos fieles... y que merece severo y exemplar castigo», i que el de la Ciutat «no es menos detestable, antes más», seguia propugnant la línia dura i exigia que es complissin les ordres «sin atender a la observancia de las constituciones de la provincia» (ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 285). — J. P. E. [20.110]

Carlos PIZARRO CARRASCO, *Una aproximación a la imprenta barcelonesa del siglo XVII. El impresor Josep Forcada (1651-1688)*, dins «XVII Congrés Corona», II, 853-868.

Després d'una panoràmica general de l'estampa barcelonina del segle XVII, l'autor fixa l'atenció en la seva segona meitat, en què actuà Josep Forcada. Era normal que llibreters, mercaders i notaris dirigissin impremtes, i els primers volien entrar en la Confraria dels estamperes, però alhora aquests volien vendre llibres al públic; cap a final de segle la Ciutat aprovava les *Ordinacions de la confraria d'estampers*, d'una certa amplitud en relació a les tensions entre uns i altres (854-855); el 1658 les impremtes reconegudes només eren dues, però les que funcionaven eren una seixantena, amb producció menor (beceroles, fullletons...); hi havia mancaça de menestrals qualificats i d'inversions per a produccions majors (956). Josep Forcada era notari reial de Barcelona, doblat d'empresari estamper per casament amb Elena Deu, que li aportà el dot d'una impremta, coneguda pel *Memorial* del 1651-1652 (859); la seva producció editorial és quantificada els anys 1651-1688 en quadre sinòptic, segons el qual els millors anys foren els 1651-1675, sobretot els del quinquenni 1671-1675 (865). La documentació de base procedeix de l'AHCB, AHPN i BC, *Fons antic*. — J. P. E. [20.111]

Pere MOLAS I RIBALTA, *Diputats i síndics a l'Ajuntament borbònic de Barcelona*, dins «Revista de dret històric català», 4 (2004 [2005]), 11-27.

A base de bibliografia publicada, l'autor estudia els càrrecs de síndic personer del comú i diputats del comú, figures que s'introduïren en l'ajuntament borbònic barceloní entre 1760 i 1766, donant alguns noms dels qui exerciren tals càrrecs i llurs perfils professionals. Al final, la documentació del segle XVIII, de l'AHCB, permet d'establir una taula de les eleccions a diputats del comú i a síndics personers, del 1766 al 1808. — J. de P. [20.112]

Josep PAVIA I SIMÓ, *La Capella de Música de la Seu de Barcelona en el segle XVIII (1756-1765)*, dins «Anuario Musical», 60 (2005), 71-113.

El 1756 portà a la Seu de Barcelona nova *Consueta*, ací resumida en allò que afecta la vida musical de la institució (71-78), com també ho són les decisions musicals del Capítol que afectaven el conjunt de la vida catedralícia, com fou l'establiment de morberia per als músics malalts (ja existent a Santa Maria del Mar) (78-81). Tot seguit a base de l'ACB som informats de les novetats en les seccions de la Seu relacionades amb la Capella de Música i amb els seus successius responsables: succentoria i succentors (81-84), mestre de capella, organista i diaconal (84-85), escolans (86-92), entonadors (93-99), cantors (100-102), copista (103), examen de cant (103-106) i instruments i instrumentistes (107-113). — J. P. E. [20.113]

Antonio DÍAZ ARNAU, José M. MARTÍ BONET, *Costumbres y tradiciones religiosas de Barcelona referidas a los santos*, dins «Memoria Ecclesiae», XXVI (2005), 233-272.

Traducció castellana de les anotacions de Rafael d'Amat i de Cortada i de Santjust, baró de Maldà, sobre celebracions festives de sants a la Barcelona de darreries del segle XVIII, aplegades pel mateix Martí i Bonet, Lluís Bonet i Armengol i Isabel Juncosa i Ginestà, de la còpia del *Calaix de sastre*, del baró, conservada en seixanta volums a l'AHCB, *Costums i tradicions religioses de Barcelona*, del 1987 [cf. «ATCA», VI (1987), 375]. — J. P. E. [20.114]

Laureano CARBONELL RELAT, *Trade Shipping Between the Spanish Harbour of Barcelona and Malta from 1792 to 1870*, dins *De Triremibus*. «Festschrift in honour of Joseph Muscat». Edited by Toni CURTIS, Thimothy GAMBIN, Malta, Publishers Entreprises (PEG) Ltd. 2005, 501-514.

Des del primer d'octubre del 1792, el *Diario de Barcelona* informà cada dia tant dels vaixells arribats com dels eixits del port de Barcelona. L'autor ha estudiat les informacions dels tres mesos finals del 1792 i els anys complets 1795 i 1800; el 1795 es pot considerar un any normal: els arribats foren 2.802 i els eixits, 2510; el 1800, ja any anormal per la guerra, foren 1865 i 77, respectivament. En tot el període estudiat, els relacionats amb Malta només arribaren al 0'094%, que per als anys estudiats foren vint-i-sis (514); les mercaderies més transportades eren el cotó i el sucre (515). Hi ha vuit il·lustracions, tres de les quals per al port de La Valletta. — J. P. E. [20.115]

Ramon MIRÓ BALDRICH, *Bellpuig de les Avellanes (segona meitat del segle XVII fins a inici del XIX)*, dins «Urrx. Revista Cultural de l'Urgell», 18 (2005), 171-193.

La biblioteca de Bellpuig de les Avellanes conserva la col·lecció de *Memorias del monasterio*, el volum cinquè de les quals conté la llista dels quaranta-cinc *Abats triennals del real monastir de las Avellanas...*, que va del 1682 al 1831 (186), moment de l'exclaustració, i la *Notícia dels individus del monastir de Bellpuig de las Avellanas segons lo llibre corrent de vesticions...* des del 1655 (186-193), ambdues transcrits i sumades a les informacions de Jaume Villanueva en el *Viage...* i de Gaetà Barraquer i Rubiralta, són la font de notícies sobre aquella casa; la *Notícia...* informa de cada un dels vuitanta-set monjos, les dades dels quals són reduïdes a quadre sinòptic (182-185)

i en presentar Jaume Caresmar diu que «compongué gran part de la història del monastir en llatí y féu altrás obras, que's poden veure en sos manuscrits, que constan de molts tomos» (191); de Jaume Pasqual diu que fou «laboriós en recullir antiguitats; té 12 tomos en fòlio manuscrits de notas e instruments» (191); no diu res, en canvi, de Josep Martí. — J. P. E. [20.116]

Ventura CASTELLVELL, *El Capbreu de Benifallet de 1373* (Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, 4), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 106 pp.

L'ACA, *Batllia General de Catalunya*, reg. 317, sota el títol de *Capbreu de terres, feus i regalies de Tortosa*, conserva el dit capbreu, les pàgines introductòries del qual recorden la naturalesa dels capbreus i llur riquesa de dades locals, tant econòmiques com antroponímiques i toponímiques; els drets senyoriais damunt la població pertanyien en aquells moments a la reina Elionor de Sicília, esposa de Pere III el Cerimoniós (11-12), però les anotacions de reconeixement de senyoriu també parlen d'altres detentors, començant pel senyor rei (19), representants d'institucions eclesiàstiques, com els priors de Cartoixa [de Scala Dei?] o el capítol de la catedral de Tortosa (26 i 27), i particulars (33: Guillem Pinyol); les declaracions d'establiment solen fer constar si n'existeix document o no; alguns d'aquests són qualificats de ‚carta morischa‘ o ‚serahinescha‘, és a dir, escrita en àrab (28-29, 82). El text dels reconeixements de senyoriu (17-87) és completat amb taules onomàstica (89-96) i toponímica (96-106). Hi ha bibliografia (107-108). — J. P. E. [20.117]

Montserrat del POZO FERRER, *El mas Costa de Besalú, una pairalia pagesa*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 16 (2005), 93-120.

El 1886, el mas Costa era comprat pels Ferrer Noguer de Besalú, arxiu inclòs: cent vint-i-nou pergamins (1334-1886) i set ‚llibretes‘ de format divers i molta documentació. Tal com ha arribat al dia d'avui, és possible que, el dit fons fos l'ordenat per Francesc Blanch, rector d'Ausinyà i beneficiat de Besalú, el qual també va confegir l'arbre genealògic dels Costa devers 1734. L'autora analitza la història de la casa, resseguint els documents per ordre cronològic: hi ha un testament sagramental del 18 de febrer del 1562, estudiat però no editat ací, i còpia legalitzada del privilegi militar, reclamat per Miquel Costa el 1610, publicat però no estudiat. — J. de P. [20.118]

Josep M. PONS I GURI, *Unes franqueses per a la vila i el port de Blanes*, dins «Misc. Batlle», 263-270.

En prendre possessió el 1373 dels senyorijs del vescomtat de Cabrera i comtat d'Osona, fins aleshores segrestats per Pere el Cerimoniós després del judici a càrrec de Bernat de Cabrera, el nou vescomte i comte Bernat IV de Cabrera confirmava als habitants de vila i port de Blanes els privilegis atorgats pels seus antecessors els anys 1260 i 1338 en documents que són integrats dins el nou. Aquest fou copiat durant el segle XVII en el *Llibre de la Universitat*, f. 129, ara a l'AM de Blanes, i és ací transcrit sencer (268-270). — J. P. E. [20.119]

Maria Magdalena RIERA FRAU, Mateu RIERA RULLAN, *El monasterio de la isla de Cabrera*, dins *Mallorca Bisancio*, 189-200.

«Tanto las fuentes escritas como las arqueológicas parecen demostrar la existencia en Cabrera de un importante centro monacal» (190). Les fonts escrites es reduïxen a l'*Epistola XIII*, 47, del papa Gregori el Gran; les arqueològiques principals són els tres jaciments del Pla de ses Figueres (amb sepultures), Sa Font i Es Clot des Guix, en tots els quals s'ha trobat abundant material ceràmic dels segles V-VII. Hi ha bibliografia (198-199). — J. P. E. [20.120]

Maria Eugenia CADEDDU, *Sulle leggi suntuarie a Cagliari (XIV-XVI secolo). Note e documenti*, dins «XVII Congrès Corona», II, 43-52.

Les dites lleis posaven límits a l'ostentació en el vestir o en les celebracions privades: són del 1333 (Alfons el Benigne), del 1422 (Alfons IV Trastámara) i del 1516 (Ferran II); aquest s'intitulava rei d'Aragó, de Sicília, de Navarra, de Iherusalem i de Sardènia, la primera en llatí, les altres dues en català; es troben a Càller, Archivio Comunale, *Sezione antica* (47-50). — J. P. E. [20.121

Maria Giuseppina MELONI, *Pratiche devozionali e pietà popolare nei testamenti cagliaritari del Quattrocento*, dins «XVII Congrès Corona», II, 229-249.

Els testaments analitzats són de la segona meitat del segle XV, conservats a Càller, Archivio di Stato, escrits en llatí o en català (230); ací les decisions testamentàries són aplegades per tema: disposicions de funeral i sepultura (230-232); deixes a esglésies, on no manquen les destinades a «Santa Maria de Montserrat de Catalunya» (236), o en bé d'ànima, misses (de Sant Amador, capdanys), o per a obres pies a favor dels més necessitats, dels 'pobres vergonyants', de 'fadrines a maridar' o 'd'esclaus o captius a alliberar', o a favor d'hospitals, o per a la pròpia confraria. — J. P. E. [20.122

Ramon AMIGÓ, *La presència de les alzines en l'onomàstica del Camp de Tarragona i al seu entorn*, dins «Randa», 55 (2005 = Homenatge a Jordi Carbonell/1), 155-167.

En les primeres pàgines l'autor precisa els trenta-sis termes de la contrada que han proporcionat onomàstica d'alzina i derivats i els vint-i-un que no. El primer topònim alziner és del 1191, pertany a l'Alforja, i en cada cas és indicat l'any de la seva primera documentació; és indicat no sols el substantiu singular, sinó també el col·lectiu, el diminutiu i tota mena de derivats; el terme més abundant en topònims alziners és Vilanova d'Escornalbou (158). Hi ha un quadre sinòptic de les vegades que ha estat documentat cada topònim, *Alzines. Per comarques i termes*, on és datada cada una de les entrades (162-163). — J. P. E. [20.123

Albert COMPTE, *Els cortals de Castelló d'Empúries en la Baixa Edat Mitjana*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 38 (2005), 57-123.

L'autor ja havia tocat el tema en un estudi anterior [cf. «ATCA», XXIII-XXIV (2004-2005), 611, núm. 18.147], basat en un capbreu de la canònica de Girona del 1383. Ara hi torna, a base de cinc altres documents de Girona, AH, dels anys 1401-1473: escriptures d'arrendament, venda, capítols sobre bestiar i una llarga relació de cortalers inclosa en un document de lluçió d'un censal mort. Malgrat que la documentació sigui minsa, l'autor esbossa una història dels cortals empordanesos, estructura econòmica agrària d'una fluïdesa molt diferent de l'estabilitat del mas tradicional, i dreça un quadre de llur evolució durant l'edat mitjana. Compara masos i cortals i dona un mapa de la zona cortalera de Castelló, detalla la nòmina dels cortals castellanins de la Baixa Edat Mitjana i, finalment, estudia els cortals com a unitats d'exploració agroromana: edificacions, terres, relacions contractuals entre propietaris i arrendataris, impacte de la guerra en els contractes, sistemes de cultiu i paper del bestiar. Els documents són transcrits en apèndix, amb fitxa completa de la propietat de cada cortical des del capbreu del 1383 al segle XIX. — J. de P. [20.124

Pau VICIANO, *El bordell dels proboms. El control municipal de la prostitució al Castelló del segle XV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 35 (2005), 327-358.

La commoció produïda a Castelló de la Plana per la notícia del terratrèmol de Nàpols 1457, fou relacionada amb «vicis, crims i pecats públics» d'acord amb la interpretació popu-

lar, els escrits de Francesc Eiximenis i els sermons de mestre Vicent Ferrer (329-331); i és per a l'autor ocasió d'escorcollar en l'AM de Castelló les sèries de *Llibres del consell*, de *Cort de justícia* i de *Vàlues de la peita*, i de dibuixar la situació local fora i dins del bordell públic (334-342) i en particular la dels seus protagonistes, hostalers i dones (343-351), sense oblidar les pràctiques repressives en pàgines abundoses de descripció de casos concrets (351-358). — J. P. E. [20.125]

Ferran OLUCHA MONTINS, *D'orgues, organistes i orgueners a Santa Maria de Castelló*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 923-962.

Les notícies sobre el tema ací aplegades, precedents de l'AHM, *Llibres del consell*, comencen el 1470 i arriben fins al s. XIX; al final són aplegades les relatives a la successió de mestres de capella (960) i d'organistes (961-952). Construït el retaule era arribada entorn el 1470 l'hora de l'orgue i de l'organista i del manxaire; l'autor transcriu ací totes les decisions relatives a la música i als músics i a l'orgue preses pel consell municipal de la vila fins ben entrat el segle XIX (923-942). Són transcrits en apèndix onze documents, datats entre el 1605 i el 1732, tots d'alguna manera relacionats amb l'orgue; destaquen el conveni amb la Cartoixa de Valldecris per a l'establiment de dos beneficis eclesiàstics per a organista i mestre de capella (1658: 945-950) i el compte detallat de quantitats lliurades el 1732 per a l'adob de l'orgue (955-960). — J. P. E. [20.126]

Manuel ROSAS ARTOLA, *Rajoles, teules i taulells als edificis de Castelló de la Plana durant els segles XV-XVII segons els documents de l'Arxiu Històric Municipal*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 843-864.

La primera rajola documentada a Castelló el 1380 servia per a la construcció de Santa Maria. Des del segon quart del segle XVI són documentats rajolers cada vegada més estables, perquè la rajola s'anà utilitzant en els terres, en les parets i en els terrats, segons l'AHM, *Judiciari del mostassaf* i *Judiciari de la cort de justícia* i *Notaris*, que proporcionen qualque notícia sobre la tècnica del terrat de rajola (854-855). Són transcrits sis documents de les sèries esmentades, del 1590 al 1698 (857-860). Hi ha sis fotografies (860-864). — J. P. E. [20.127]

Ricard BRU TURULL, Verònica JIMÉNEZ FERRAN, *Estudi de l'església de Sant Sadurní de Castellví de la Marca*, dins «Lambard. Estudis d'Art Medieval», XVII (2004-2006), 11-62.

L'anàlisi constructiva de l'església té en compte la bibliografia publicada. Són reproduïts dos documents, un del 1026 i l'altre del 1065, de l'ACA, un del *Llibre Blanc de Santes Creus* i un altre del 1101, publicat al vol XIX de *Catalunya Romànica*. Hi ha dues plantes de l'església dibuixades i un dossier fotogràfic complet. — J. de P. [20.128]

Lluís TO FIGUERAS, *L'historiographie du marché de la terre en Catalogne*, dins *Marché Terre*, 161-180.

Lluís TO FIGUERAS, *Le marché de la terre et la seigneurie dans la Catalogne médiévale*, dins *Marché Terre*, 479-542.

Article dividit en dues parts, la primera dedicada a la documentació d'entorn l'Any Mil, la segona als darrers segles medievals. En els primers temps, la possessió d'un document escrit demostrava la legitimitat d'una propietat i aquesta pot ésser una raó de la quantitat d'actes de compra-venda conservats a Catalunya, que ja daten de la primera meitat del segle IX (164); són rars i pressuposen un dret de propietat totalment individual damunt un alou, en canvi, el gran transvasament de propietat agrària s'escaigué durant la primera meitat del segle X (165-166);

hom venia trossos de terra posseïts per aprisió, que engrandirien els dominis de senyors laics o eclesiàstics o eren comprats per nous rics (166-168). La terra augmentà de preu entre el 970 i el 1050; en cas de pagar en espècie, aquesta és valorada en moneda, que circulava més des de darrerria del segle IX; cent anys despés arribava l'or musulmà (mancusos) (168-171). En la Baixa Edat Mitjana la terra es davaluà, la propietat en alou fou substituïda per l'establiment i també aquests entraren en el mercat de la terra: hom hi veia continuïtat amb el ‚dominium‘ útil de l'emfiteusi romana i calgué quantificar la part per al senyor en cas de venda (el 1280 fou del 10%) (174); però en tal cas, el ‚senyor‘ també podia ésser un burgès o ciutadà (176). Hi ha bibliografia (178-180).

El segon títol té dues parts; la primera estableix el marc dins el qual a Catalunya evolucionà el mercat de la terra durant l'Edat Mitjana; la segona analitza un cas concret, el de les possessions agràries de la Seu de Girona els segles XIV-XV. La primera reafirma la llibertat de l'emfiteuta a vendre les seves propietats, amb dues condicions: «exceptis militibus, (clericis) et sanctis», i sota una certa intervenció del propietari eminent, ‚consilium‘, fadiga i, en general, lluïme (480-488); l'emfiteuta podia sotsestablir tot o part de la seva propietat útil i d'aquesta manera guanyar més d'allò que havia de pagar al propietari eminent (488); la part d'aquesta era de fet normalment el terç del preu total, però a la Catalunya nova tendí a no figurar en les *Cartes de poblament* o en els establiments, amb nombre de variants locals (491-501), com la reducció d'un terç a un setè en transaccions de béns de senyor eclesiàstic, reducció confirmada per sentència arbitral de Jaume II i del bisbe de València el 1310, mentre a Girona i bisbat, el terç podia pujar al 40% (502-507). La situació a la Vall d'Aro és coneguda per capbreus del monestir de Sant Feliu de Guíxols (ACA, *Monacals d'Hisenda. Sant Feliu de Guíxols*, vol. 1622, i per Girona, AHG, *Notaria de Vall d'Aro*). Les dades són resumides en un quadre sinòptic de transaccions entre el 1341 i el 1433 (536) i en dues taules finals, respectivament indicatives de la superfície en vessanes de tots els masos i bordes de la Vall d'Aro, amb els noms dels respectius propietaris útils (539-540) i de les cessions i adquisicions de masos i bordes en els anys indicats (541-542). — J. P. E. [20.129-20.130

Víctor FARIAS ZURITA, *L'economia tèxtil a les viles de la Catalunya vella vers el 1300*, dins «Misc. Batlle», 363-365.

Un contracte del 31 d'agost 1292, ací transcrit de Girona, AH, *Notaris. Torroella de Montgrí*, certifica que un pareire d'aquesta vila recorregué a un tintorer de Puigcerdà per aprendre de tenyir drap de llana en colors diversos, i de llí ‚ad colorem vermilium et grog‘; els menestrals de les viles es movien a fi de millorar llur tècnica i existia intercanvi entre les poblacions. — J. P. E. [20.131

Montserrat BAJET ROYO, *Policia de mercat i control de comerç en el mercat local*, dins «XVII Congrés Corona», III, 55-61.

Ordinacions municipals diverses, basades en la doctrina ètica i jurídica sobre la veritat i justícia en les transaccions mercantívol, i encaminades a evitar abusos, atendien «a dues circumstàncies: l'aparició del nou comprador i les fluctuacions del mercat» (65): d'ací el sistema de pesos i mesures per a evitar l'engany en la quantitat i els controls tant en quantitat com en naturalesa i qualitat de la mercaderia o en actes que podien incidir en el preu, com l'acaparament o privatització excessiva de béns de consum: d'ací la necessitat d'una policia de mercat: fou el mostassaf i els seus ajudants. — J. P. E. [20.132

Antoni RIERA MELIS, *El comerç d'articles agropecuaris entre Catalunya i els districtes pirinencs del Regne de Mallorca durant la primera meitat del segle XIV*, dins «Misc. Batlle», 367-377.

L'existència del regne feudal de Mallorca amb la corresponent nova frontera i els corresponents tributs entre Principat i Comtats de Catalunya, creà tals problemes, sobretot per als remats que estiuaven o hivernaven en l'altra de les dues bandes dels Pirineus, p. e., als de Poblet i Santes Creus, que abandonaren la Cerdanya (370-371), i també dificultà l'assortiment de gèneres alimentaris en moments, en què una de les dues parts en tenia fretura; ací són recordats els problemes, algunes de les ocasions en què hi hagué violència, i la necessitat de solucionar-los amb convenis bilaterals. Els estudis tant de l'autor com d'altri i la documentació inèdita tant d'ACA, *Canc., reg.*, i CRD, com de l'ARM, *Lletres reials* i Perpinyà, AM, *Llibre d'ordinacions*, són a la base d'aquestes pàgines. — J. P. E. [20.133]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El realengo catalán en la financiación de la campaña a Cerdeña de 1356*, dins «Misc. Batlle», 492-513.

La Pau de Sanluri (juliol 1355) entre Pere III, Mariano IV d'Arborea i Matteo Doria, era immediatament després trencada pel darrer i calgué nova expedició naval el 1356; els corresponents comptes fins a unes 50.000 lliures, es troben en el llibre de Pere Desvall, presentats al mestre racional, ara a l'Arxiu Reial (ACA), *Reial Patrimoni. Mestre racional*, 2466; la previsió de despeses (498) es cobria amb les ‚profertes‘ del braç reial desgranades en quadre sinòptic (510-511), que, segons el mateix rei Pere podia ésser suficient per a respondre a les necessitats, segons lletra del març 1356 de *Canc., reg.*, ací transcrita (512-513); el llibre de Pere Desvall és ric en detalls sobre la forma com les universitats de les diferents vegueries recaptaren el subsidi (500-505). — J. P. E. [20.134]

Max TURULL RUBINAT, Jordi MORELLÓ BAGET, *Estructura y tipología de las "Estimes-Manifests" en Cataluña (siglos XIV-XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 35 (2005), 271-326.

Visió global del tema, pràcticament desconegut abans del 1990, tot i les limitades aportacions dels anys 1972-1973 sobre Cervera i Verdú; ara, sota l'impuls de Manuel Sánchez Martínez, les monografies arriben a la vintena, sense que hi manqui qualque obra de síntesi i de referència (273-274); les ‚estimes-manifests‘, que abans eren base per a estudis de fiscalitat municipal, han esdevingut objecte directe d'estudi (277-279). La tributació municipal, legitimada o imposada pel rei, conduí a la informació sobre la capacitat econòmica de cada ciutadà ‚per solidum et libram‘, potser imitant procediments de Barcelona o de Lleida (280-283). L'elaboració d'un *Llibre d'estimes* exigia condicions prèvies: autorització reial o baronial, autoritat municipal damunt una població determinada i el seu terme, i raó impositiva; en els *Llibres* consten sobretot les declaracions dels contribuents, individuals o col·lectius, però el punt crític fou l'avaluació dels béns declarats, encarregada a comissió d'estimadors o àdhuc de reestimadors; el resultat de declaracions i d'estimacions passava al *Llibre d'estimes* (284-294); un altre punt conflictiu foren les exempcions (297-301); l'experiència hauria propiciat la delimitació contributiva en la ‚casa‘ (302-304) de tot allò que generava riquesa (305; cf. 314-317), amb problemes particulars per a censals i violaris, collites, atuels, etc. (307-313). Hi ha llista de les poblacions que han conservat estimes dels segles XIV-XV (322) i bibliografia (323-326). — J. P. E. [20.135]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Els diputats del braç de les ciutats i viles reials de 1359 a 1413. Perfils biogràfics*, dins «Misc. Batlle», 515-549.

«Sovint, les semblances que oferim poden donar només un perfil socioeconòmic del personatge, mentre que en d'altres podem refer millor la seva vida i les seves activitats» (516) d'acord amb els resultats de recerques d'altri o pròpies. Els diputats del braç reial ací presentats són els quatre de la cort de Cervera (1359): Pere Desplà, Pere de Carcassona, Francesc Pabia i

Pere Borró (516-523); un de la cort de Montsó (1363), Pere de Santcliment (523-528); els tres de la cort de Tortosa i Barcelona (1365), Pere Bussot, Pere Desplà i Ermengau Martí (528-532); els dos de la cort de Lleida (1375): Ramon Sarrovira i Jaume Fiveller (532-537); el de la cort de Montsó (1376): Ramon de Carcassona (537-539); l'únic de la cort de Barcelona (1377), Ramon Sarrovira (539) i l'únic membre de la Comissió reorganitzadora de la Diputació del General (1379): Francesc de Gualbes (539-540); els dos per a la cort de Barcelona (1380): Guillem Ferrer i Pere Terré (540-544); el diputat i els dos substituïts per a la cort general de Montsó (1389): Bernat Gralla i els dos Ramon Desplà, oncle i nebot (544-548): «la ciutat de Barcelona gairebé monopolitzava la representació del braç» (549). — J. P. E. [20.136]

LES AMIS DE LA CHAPELLE DE L'ERMITAGE DE FONT-ROMEU, Jean-Louis BLANCHON, Martí SOLÉ, *Les ex-voto de Cerdagne*, dins «Ceretània», 4 (2005), 129-140.

Recordat l'ús religiós antiquíssim de l'ex-vot i la seva actual situació precària, els autors han dreçat inventari dels ex-vots cerdans coneguts. Després de referir-se al suport del'ex-vot, a la datació (ss. XV-XX) i a la seva funció social, donen una llista dels quaranta-sis ex-vots cerdans amb els textos explicatius del fet que els donà origen, la majoria en català. Hi ha bibliografia i fotografia de cada un. — J de P. [20.137]

Pilar SÁNCHEZ LÓPEZ, *L'administració del patrimoni de la marquesa de Dosaigües a Ceret, 1783-1806*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIII (2005), 211-241.

Els anys indicats en el títol inclouen els del període revolucionari i els posteriors a França; base de l'estudi és la documentació de Perpinyà, ADPO, 3 E 40/1126-1151. L'estudi diferencia els anys anteriors a la Revolució Francesa, els d'aquesta (1789-1792), els dos de l'ocupació espanyola, i els anys posteriors a la guerra (1795 i següents); cada un dels apartats descriu els drets baronials i la forma com eren exercits des de València, on vivien els Lanuza, a través del procurador jurisdiccional, resident a Barcelona, i del o dels agents locals (els Companyó) (212-225) i l'equivalència econòmica dels seus fruits, reduïts a dos quadres sinòptics per a tot el període, tant en allò que tocava les entrades (221), com les despeses baronials (223); és particularment interessant l'apartat darrer, posterior a la guerra amb Espanya, ja que més de dos-cents ceretans fugiren vers el sud, entre ells l'agent local, Jaume Companyó, que almenys fins al 1802 seguí administrant des de Figueres allò que restava dels drets baronials (234-241). — J. P. E. [20.138]

Max TURULL RUBINAT, *Síndicos a Cortes. Perfil social, polític i institucional de los representants ciudadanos a Cortes y parlamentos en Cataluña (1333-1393)*, dins «XVII Congrés Corona», III, 989-1012.

L'autor limita el seu estudi a la vila de Cervera i a les Corts i Parlaments d'Alfons III, Pere III i Joan I, amb l'objectiu de demostrar que qui lluitava per l'interès comú era el rei, mentre els síndics defensaven els privilegis de les respectives viles. La documentació estudiada és la de Cervera, AHC, *Fons municipal. Clavaria, Consells, Memorials, Fons notarial i Cartes reials* i la de la col·lecció *Cortes de los antiguos reinos...*; les dades són aplegades en quadres sinòptics per als síndics (990-991), el cost de la presència a corts (995), l'encàrrec dels síndics (996-887), llur nivell econòmic (999-100) i missió oficial (1001-1003). — J. P. E. [20.139]

Pere VERDÉS I PIJUAN, *El veïnatge pactat de Cervera durant el segle XV*, dins «l'Avenç», (2000), 355-366.

Pere VERDÉS I PIJUAN, *El veïnatge de Cervera durant el segle XV*, dins «XVIII Congrés Corona», III, 1085-1101.

El primer títol dibuixa la forma normal d'adquirir el veïnatge de Cervera: els paers locals admetien nous veïns, els quals es comprometien davant el batlle a fer residència en la vila i a acceptar les obligacions comunes. L'AHC de Cervera, *Fons municipal* i en particular el *Llibre de privilegis*, permet de conèixer l'altra forma, la del veïnatge paccionat, ja present en la primera meitat del segle XIV, però multiplicat del 1379 al 1424, en què es manifestà en el 'carreratge', que declarava tota una població 'carrer de Cervera' i d'acord amb el respectiu conveni, els seus habitants participaven dels privilegis de Cervera (1086-1088). Una segona etapa, entre el 1425 i el 1472, no sols s'estengué a poblacions molt allunyades, ans també a algunes que tenien la contraposició baronial per a aquell pas; per això, l'autor deixa obert el tema de si el pas del veïnatge paccionat es relacionava amb la qüestió remença (1088). Hi ha quadre cronològic dels 262 veïnatsges del 1379 al 1472 (1090-1095) i mapa de distribució (1096). — J. P. E. [20.140-20.141]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Els llibres del batlle de Cervera, Galzeran Sacirera (1459-1460). Notes de vida quotidiana i conflictivitat urbana a Cervera, a darreries de l'Edat Mitjana*, dins «Misc. Batlle», 876-901.

La documentació presentada i aprofitada en aquestes pàgines es troba a l'Arxiu Reial (ACA), *Mestre racional*, reg., 1604; l'autor recorda els punts als quals s'estenia la responsabilitat del batlle (878-879), i, doncs, la temàtica dels afers ciutadans, tant de membres de la vila com de forasters, particularment de jueus, esclaus i estudiants, responsables de problemes d'ordre públic i dels propis del bordell (882-83), presentats als lloctinents del batlle reial, Galzeran i Dalmau Sacirera; en aquest context també som informats de les denominacions dels jocs d'atzar (881-882). Les anotacions relatives a afers concrets són dues-centes dotze (884-901). — J. P. E. [20.142]

Josep M. LLOBET PORTELLA, *Correspondència oficial entre Cervera i Montblanc durant el segle XV*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis sobre la Conca de Barberà», 23 (2005), 32-55.

L'autor ha trobat a Cervera, AHC, *Fons municipal. Cervera*, vint lletres, divuit enviades pels paers de Cervera als cònsols de Montblanc i dues d'aquests a aquells, ací primer resumides en regist i després transcrites (40-55); la majoria són en defensa o ajut de ciutadans propis (entre els quals figura un jueu: 52, núm. 17) o de les poblacions de la contrada, 'carrers de Cervera', amb afers o problemes a Montblanc; hi havia problemes de moneda entorn el valor dels croats; en dues els paers es movien a fi de trobar mestre que els regís les escoles de la vila [cal suposar de gramàtica llatina], ocasió per a conèixer el nom d'alguns d'ells: Bernat Riera, mestre en arts, de Montblanc el 1420; Pere Martí, també mestre en arts, de Montblanc el 1426. — J. P. E. [20.143]

Mercedes MAROTO CAMINO, *Producing the City: Bird's-Eye Views of Habsburg Spain*, dins «Cartographica», 36 (1999), 17-30.

La primera de les reproduccions d'aquest article és com una vista general de Cervera (18) dibuixada per Anton van den Wyngaerde el 1563, conservada a Londres, Victoria and Albert Museum; el topònim escrit com a títol fa constar que era 'villa del Rey' i confirmaria l'interès dels Habsburgs a enfortir una estructura policèntrica d'institucions ciutadanes. — J. P. E. [20.144]

Primitivo J. PLA ALBEROLA, *El control de los magistrados locales en los municipios de señorío y la visita de 1583 en Cocentaina*, dins «XVII Congrés Corona», III, 755-768.

Estudi centrat en l'actuació de Miquel Joan Sisternes a Cocentaina des del maig del 1583; l'autor intenta de reconstruir què fou aquell procés aprofitant les publicacions sobre el tema, la doctrina dels juristes forals i les informacions dels fets de l'ARV, *Processos*; de Sevilla, ADMediaceli, *Sección histórica*, i els dietaris de Josep Aznar i Francesc Sanz, on consta que la visita fou interrompuda per decisió de la Reial Audiència (757). Tema: les tensions per l'intent de Muro de segregarse de Cocentaina, en les quals aquesta vila qüestionava la legitimitat de l'encàrrec fet a Sisternes, d'on són transcrits fragments en català (760-763). — J. P. E. [20.145]

Xavier SOLÀ I COLOMER, *Els santuaris del Collsacabra a l'època moderna (1584-1799). Una visió des de les visites pastorals*, dins *Església, societat i poder*, 87-99.

Els darrers anys les visites pastorals han suscitat l'interès dels recercadors i aquestes pàgines es basen en les sèries *Visitacionum* dels AE de Vic i de Girona (89-90, notes 11 i 12). Delimitada la subcomarca (Osona, Garrotxa, la Selva) i precisada la cronologia, sabem que els santuaris havien començat essent modestes capelles i que elements diversos com podien ésser les facilitats de comunicació ('strata francisca' per la contrada) els havien convertit en santuaris en el llinard dels temps moderns (90-91); que al costat del santuari hi havia acolliment de diversa natura per als devots (91-92); que tot el relatiu al servei dels devots requeria en juntes de seglars, confraries o obreries, cosa que requeria un servei espiritual però també administració dels béns i les ofertes (93-96) i que els problemes, en els quals era necessària la intervenció de l'autoritat eclesiàstica, eren vinculats als dies de festa del santuari, al concurs de devots i sobretot a les expansions d'esbarjo (96-99). — J. P. E. [20.146]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *En lo port de Coclliure o en la Plaja de Canet?*, dins «XVII Congrés Corona», I, 373-594.

«...un document excepcional» de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *Processos en quart*, 407, interrogatori de dinou testimonis perpinyanesos sobre avantatges i inconvenients per a ells que el carregador oficial de la mar s'ubiqués al port de Cotlliure o a la platja de Canet, donats els darrers dies del 1405 o primers de 1406; l'afer venia del temps de Pere III, en què la Corona i Cotlliure propugnarien carregador únic en el port, anant Perpinyà a favor de Canet, i cuejaria fins al 1422, en què la Cort de Catalunya decidiria per la llibertat de mercaderia: el port arrececat afavoria Cotlliure, el camí i la distància, Canet; els drets reials anaven amb Cotlliure, perquè els drets de Canet els percebia el baró; essent el camí més llarg afavoria tota mena de negocis com hostals i traginers, Canet exclouïa dels serveis tots els forasters i els beneficiaris de la solució Canet, ultra els traginers de la vila, eren només els mercaders de Perpinyà. — J. P. E. [20.147]

Carles RABASSA VAQUER, *Estructura agrària de Culla, 1431-1504*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 485-521.

L'autor analitza, des del punt de vista de la valoració de 'sorts' en agricultura de secà, i d'horts' en regadiu, els *Llibres patrons en les vàlues dels sitis...* i els *Llibres patrons de lliures peïteres* d'anys diversos, de l'AM de Culla, i constata que el 1431 les propietats agrícoles encara recordaven les del repartiment fet en el moment de la (re)conquesta, referència ja esborrada el 1504; també arriba a la conclusió que fins entorn el 1460 l'economia de la contrada, basada sobretot en el comerç de la llana, presentava una bona situació, després, però, basada només en riquesa agrícola, es vegé reduïda a la pura subsistència. Les anàlisis realitzades sobre 'sorts' i 'horts' són reduïdes a quadres sinòptics (499-500), d'on resulta que del 1431 al 1504 la demografia hauria baixat almenys entorn d'un 40% (495). Tenim en apèndix llista dels masos del 1431 i dels de denominació nova el 1504, amb la corresponent valoració (528-521). — J. P. E. [20.148]

Joan FUGUET i SANS, *Els castells-comanda de l'Orde de l'Hospital a les terres de l'Ebre Català*, dins «Sacra Militia. Rivista di Storia degli Ordini Militari», I (2000), 99-120.

L'acord entre Ramon Berenguer IV i els Ordes Militars del Temple i de Sant Joan de Jerusalem per a la successió en el Regne d'Aragó i la immediata col·laboració d'ambdós ordes a la reconquesta i defensa de les terres de Lleida i de Tortosa, augmentà llurs assentaments en les comarques catalanes de l'Ebre, els Templers al nord de Tortosa els Hospitalers al sud d'Amposta, on reconstruïren els castells d'Amposta i d'Ulldecona. És recordat amb fragments textuals contemporanis l'estat del castell d'Amposta el 1390 i les destrosses que li causà el bombardeig de Joan II el 1466 (103-104); són després descrites les característiques de la construcció, que haurien estat les dels castells templers i hospitalers de Síria i Palestina (111-112). Les pàgines 113-120 reproduïxen croquis, plànols (un del 1751) i fotografies de la contrada i d'ambdós castells. — J. P. E. [20.149]

Albert CURTO HOMEDES, *Introducció a la navegació de l'Ebre català a la Baixa Edat Mitjana*, dins «Rcerca», 10 (2005), 31-57.

Referir-se a la navegabilitat de l'Ebre és un tòpic repetit per tothom, sense però precisar quins eren els elements que entraven en la dita navegabilitat; per això l'autor es proposa «una introducció general a l'estudi del tema» (35), començant per les fonts: esments en geògrafs i cronistes àrabs, documentació fiscal o judicial, en particular la sèrie de *Llibres de lleuda*, gravant sobre un comerç d'abast internacional: naus genoveses, pisanes, venecianes i portugueses són documentades en el segle XV (36-38); font abundosa de notícies és l'AHC Terres de l'Ebre, Municipi de Tortosa, *Llibre de provisions*, *Llibre d'establiments*, *Pergamins*, *Documents en paper*; punt centric de notícies són els mercadejars perquè, pel fet de mercadejar pel riu, concentren nombre de notícies sobre les naus i els qui les construeixen i les fan funcionar, ultra l'Almoïna dels mariners (38-39); sobre els tres ports coneguts de Tortosa, els de la Riba Seca, del Grau i el tan famós del Fangar, ja al mar; el de Flix seria el de la competència (40-42); les naus documentades són la barca, la carrava, el pontó, el bergantí, el llaüt i el lleny (43-44); afegim-hi llotja i drassanes (45-47); riu amunt, calia tivar des del camí de sirga, no sempre en bon estat; hom construïa dics de contenció a fi d'evitar riudes o muntava controls per a exigir peatge, o assuts o utilitatges moliners (47-51); riu amunt, els productes transportats són múltiples, riu avall sobretot blat (51-52); ultra el peatge reial, hi havia el nòlit municipal a pagar per tot patró que carregués o descarregués a Tortosa i el particular per a la construcció de la Llotja (52-54); tot el conjunt era legislat en les *Consuetudines Dertusenses*, llibre IX, rúbrica XVII, que aplicava els *Costums de la mar* a la realitat fluvial (55-56); des del 1363 hi havia Consolat de Mar (56). — J. P. E. [20.150]

Jacobo VIDAL FRANQUET, *L'assut i les sèquies del tram baix de l'Ebre als segles XIV i XV*, dins «Rcerca», 10 (2005), 59-102.

Assut i sèquies van plegats perquè la finalitat del conjunt era la de fer arribar aigua de reg a ressa (treta de l'Ebre per l'assut) a terres de cultiu (mitjançant sèquia o sèquies). Contra allò que hom suposa, cap dada críticament establerta no indica que el dit conjunt sigui d'època musulmana (65), i el «primer estudi consistent i documentat (el millor...)» és el de Carlos Sabater del 1772, que, dissortadament, no tingué en compte tota la documentació (66-68). Són, en canvi, documentats intents en la Baixa Edat Mitjana, sobretot del temps (i a iniciativa) de Pere III el Cerimoniós (71-73); si existí un nou impuls el 1402, no passà d'ésser retòric (76-78); l'empenta seriosa arribà els anys 1440 amb col·laboració jurídica de la reina Maria, econòmica dels qui feren profertes, i tècnica dels qui planejaren (82-83) i realitzaren les primeres obres de resclosa i peixera i començament de la sèquia, amb contracte formal per a la construcció de la sèquia amb Joan Marc, de Besalú, ací transcrit (88-95); nova aturada i nova

represa el 1482 i nou conveni amb Oxoà de Bermeo, parcialment transcrit (98-99). L'obra només seria acabada entorn el 1850. Hi ha cinc reproduccions fotogràfiques de pàgines dels convenis. — J. P. E. [20.151]

Jérôme BÉNÉZET, *À propos de quelques pallofes inédites ou peu connues du diocèse d'Elne-Perpignan*, dins «Acta Numismatica», 35 (2005), 111-119.

La primera procedeix d'Elna, la segona de Perpinyà, El Carme, i la tercera del monestir d'Arles del Tec; cada una és descrita i en ella les lletres que les identifiquen; la documentació de l'ADPO, G237, coneix ploms al Carme de Perpinyà des del 1473; l'ADPO, H58-59, és abundant a documentar ploms durant el segle XVII a Arles, però no pas per la comunitat monàstica ans per als clergues seculars beneficiats en el temple monacal (117). Hi ha bibliografia (118-119). — J. P. E. [20.152]

Ramon ORDEIG I MATA, *La consagració episcopal de Francesc de Senjust, abat de Ripoll i bisbe electe d'Elna, l'any 1621*, dins «Annals 2003-2004 [2005]. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 29-33.

Vic, AC, *Armaris* 57 i 12, conserven memòria d'aquella cerimònia prevista i preparada celebradora a la catedral de Vic el 12 desembre 1621 (30-32), que pel gran fred s'hagué de celebrar al palau del bisbe, malalt i incapaç de baixar a la Seu; pel mateix fred, el bisbe de Girona emmalaltí pel camí i morí al cap de deu dies. — J. P. E. [20.153]

José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *La regulación de la elección de los cargos municipales en un espacio señorial: Elx 1441*. Per ço que los dits oficis [s]e repartisen e-n fosen entre molts bons hòmens repartits, que may ne podien haver, e altres n'avien masa sovint, dins «Misc. Batlle», 775-794; i dins «XVII Congrés Corona», III, 105-118.

Les eleccions dels principals càrrecs municipals a Elx eren per cooptació de les autoritats precedents, cosa que desembocava en formació de parcialitats i descontent de tots els que no tenien cap possibilitat d'entrar en el govern municipal; l'AM d'Elx, *Manual de consells*, el *Còdex d'Elx*, de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, i AHCB, *Baronies de la ciutat*, informen de les sessions d'elecció del 1444, fortament discutides perquè fou proposada l'alternativa, que la designació de compromissaris electors passés al Consell General; davant la confrontació de posicions intervingué el representant baronial de la ciutat de Barcelona, que exigí una votació prèvia, totalment favorable a l'alternativa; només algun any després arribà la insaculació, que ja havia estat introduïda en el raval musulmà (791). Són transcrits dos documents d'Elx, AM, *Manual de consells* (792-794). — J. P. E. [20.154-20.155]

Tomàs V. PÉREZ MEDINA, *Elx, l'expansió del regadiu urbà a l'època foral moderna*, dins «XVII Congrés Corona», I, 441-474

Durant els segles moderns augmentà la superfície del regadiu il·licita i l'autor esbrina les «causes d'aquesta intensificació..., els agents socials i les seues estratègies», ja que l'aigua és un element de riquesa tan decisiu com la terra i la mà d'obra. Resumida la realitat física de la Conca del Vinalopó (494-495) i els precedents històrics de l'aprofitament de l'aigua (495-497), la documentació d'Elx, AHM, *Secció H*, explica que la multiplicació de les fàbriques de sabó hauria exigít l'ampliació del regadiu i aquest la recerca d'aigua en altres conques, opció desestimada, o en d'altres punts de la mateixa i assegurada sobretot amb l'embassament de Tibi, començat el 1580 i, amb aturades, acabat el 1646. — J. P. E. [20.156]

Antoni EGEA, *Els hospitals com a aglutinadors de població de l'Empordà medieval*, dins «Revista de Girona», núm. 232 (setembre-octubre 2005), 32 [496]-37 [501].

L'autor aprofita estudis ja publicats i la documentació de Girona, AH, per indicar l'influx dels hospitals en l'evolució urbana de ciutats i viles (les Escaules, Vilatenim, Navata, Vilacolum, Viladamat i Arenys d'Empordà). Indica la cronologia i, si és possible, la ubicació de cada hospital i en dedueix que, essent normalment construïts els hospitals en indrets ben comunicats, llur presència afavorí la formació de nuclis habitats en llur entorn. — J. de P. [20.157]

Josep ALANYÀ I ROIG, *Pere Pasqual, fill i rector de la Fatarella, capellà del rei Pere el Cerimoniós i l'origen del culte a la Mare de Déu de la Misericòrdia (segle XIV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 35 (2005), 951-970.

Pel seu càrrec en cort de Pere III, Pasqual (com nombre d'altres clergues tortosins: 962) és ben documentat en l'Arxiu Reial (ACA), tant en *Canc., reg.*, com en els del *Mestre racional* (969), entre el 1363 i el 1395; Pere III l'havia encarregat d'assortir Barcelona de blat d'Aragó o de la Castellania d'Amposta en temps d'escassetat de gra (964). Contemporània d'aquell clergue és la imatge de la Mare de Déu de la Misericòrdia, que ell hauria portat a la Fatarella, ocasió per a concentrar dades sobre la població durant el segle XIV (958-961). — J. P. E. [20.158]

Joan VALERO MOLINA, *El capitell de la creu de terme del Museu de l'Empordà a Figueres. Ramon Boet i la producció de creus esculpides dels pedrers gironins*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 38 (2005), 231-251.

El 1983 Pere Freixas publicà uns contractes dels anys 1428 i 1429 per a la construcció de creus de pedra, signats per Ramon Boet, pedrer de Girona, ací reproduïts en apèndix; l'autor estudia un capitell de creu de terme, conservat al Museu d'Empordà, i, atesa la correspondència de les figures del capitell amb els termes del segon dels contractes, l'atribueix al dit Boet, esmenta d'altres treballs del mateix escultor documentats en el *Llibre de l'obra* de la Seu i n'estudia els referents artístics; també hi ha referència a d'altres creus relacionables amb pedrers gironins. — J. de P. [20.159]

Christian GUILLERÉ, *Le Llibre verd, miroir des relations entre le prince et la cité, l'exemple de Gérone*, dins «XVII Congrès Corona», III, 411-420.

Comparable als cartularis de les ciutats italianes i franceses, el *Llibre verd* gironí permet de constatar la presència d'una autoritat reial més forta; resumida l'estructura del *Llibre* en blocs de documents dels segles XII-XIII (412-413), amb preponderància absoluta del XIV (339 d'entre 367), és «copie des principaux privilèges accordées par la royauté à la cité», començant per les principals exempcions fiscals i comercials; també és reflex de les necessitats de la reialesa, i de la creació del 'ducat de Girona' el 1351 (414); s'hi troben els documents constitucionals, que determinen les competències de la ciutat (415) i la seva ampliació a les dinou poblacions, 'carrers' de Girona (419, nota 67); però hi manquen documents importants per a la ciutat (416 i 418-420, notes 69-78). — J. P. E. [20.160]

J. M. NOLLA, *El sistema defensivo de la ciudad de Gerona en la Edad Media*, dins *Défendre la ville dans les pays de la Méditerranée occidentale au Moyen Âge*. «Actes de la journée d'études du 6 mars 1999», réunis par David LE BLÉVIC (Monspeliensia Medievalia, 1), Montpellier, Université de Montpellier III, 2002, 173-194.

Article només conegut per referència. — J. P. E.

[20.161]

Joan BOADES I RASET, Anna GIRONELLA I DELGÀ, *Girona. Convents i monestirs. segles X-XIX*. Girona, Ajuntament 2005, 169 pp.

Monografia didàctica, la introducció de la qual recorda els conceptes bàsics com ,monacat' i ,vida religiosa', i dona orientació històrica de la implantació de la vida monàstica i religiosa a Girona al llarg dels temps. El cos del llibre és dedicat a inventariar els quinze monestirs o convents de la ciutat, de cada un dels quals hi ha informació esquemàtica: nom de la comunitat, localització o adreça, data de l'establiment a Girona, pervivència o exclaustració de la comunitat, ús actual de l'edifici, vestuari de l'orde, història de la família religiosa, història de la comunitat a Girona, descripció de l'edifici i dossier fotogràfic. Les fitxes són completades amb informació sobre d'altres aspectes, amb llista de les comunitats religioses actuals (21) i un glossari de noms tècnics relacionats amb la vida conventual. Són publicats en apèndix tres documents de l'AM de Girona: els inventaris de la sagristia del Carme el 1681 i del mateix convent el 1702, i els dels llibres del convent de la Mercè, obra del comanador Joan Benús el 1631. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.162]

Jesús DOMÍNGUEZ APARICIO, *La compilación anónima de las "Consuetudines Gerundenses" en la Real Biblioteca del Escorial*, dins «Anuario jurídico y económico escorialense», 28 (1995), 189-270.

Edició crítica de les dites *Consuetudines Gerundenses*, només coneguda per referència. — J. P. E. [20.163]

Eduard SIERRA VALENTÍ, *Un establiment episcopal a l'Horta de Girona (1322)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVI (2005), 125-130.

Sobre la base de l'ADG, *Pergamí de la Mitra* 877, del 1322, ací transcrit, l'autor estudia un establiment emfiteutic episcopal del bisbe Pere de Rocabertí a l'Horta de Girona i en detalla els aspectes jurídics i econòmics. — J. de P. [20.164]

Christian GUILLERÉ, *Une famille de médecins géronais au XIV siècle: les Sarriera*, dins «Misc. Batlle», 677-691.

Els arxius de Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni*, i sobretot els de Girona (AHG, ADG, AMG), són la font de les informacions proporcionades per aquestes pàgines, que l'autor qualifica de ,présentation générale», bo i subratllant que per a un coneixement complet caldria una recerca multidisciplinària. Guillem Sarriera era metge reial el 1288; el fill Berenguer heretà el lloc i traduí al català el *Regimen sanitatis* d'Arnau de Vilanova per a la reina Blanca d'Anjou (679-680); els seus dos fills, també mestres en medicina, entraren en el govern de la ciutat dins la mà major; l'enlairament polític fou paral·lel al social mitjançant casaments, coneguts pels *Capítols matrimonials* (683-685); l'ascens social era paral·lel a l'enriquiment per l'exercici de la medicina, per les inversions en molins, per un patrimoni reial important entorn Girona (Quart, Palau, Montalt) i per participació en societats mercantils (686-688). Els testaments dels Sarriera del segle XIV mantenen la particularitat de la devoció a Framenors (689-690). — J. P. E. [20.165]

Anicet MASFERRER, *L'element sancionador i el contingut penal de les ordinations municipals catalanes. Especial consideració de les ordinations de Girona del 1358*, dins «XVII Congrés Corona», III, 523-551.

Les *Ordinations de Girona del 1358*, ací transcrites (542-551) són analitzades per l'autor des del biaix penal sancionador, sense excloure aspectes de contingut pròpiament penal inclosos en

les dites ordinacions (524), i s'encara amb el tema comparant-les amb d'altres ordinacions catalanes. La pena per l'incompliment d'unes ordinacions encaminades a la convivència pacífica, amb l'adient càstig dels infractors, és normalment pecuniària, amb el complement de pèrdua de l'objecte damunt el qual recau la prohibició (p. e., l'arma, en la prohibició de portar-ne) o la substitució de la multa per dies de presó o exposant el reu a la vergonya pública; i en casos d'incompliment d'ofici públic, pèrdua de sou i àdhuc inhabilitació; són també penalitzades conductes sexuals antisocials, el furt, la injúria personal d'obra i o els danys causats pel bestiar d'altri (532). — J. P. E. [20.166]

Eduard SIERRA VALENTÍ, *Un procés d'inquisició a Girona (1447)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVI (2005), 131-157.

El procés del 1447, ací estudiat en manuscrit procedent de Sant Domènec de Girona, ara a l'AHM, és resumit per l'autor amb tot detall; versava sobre pràctiques màgiques i supersticioses i durant el seu curs hi hagué un enfrontament duríssim entre el bisbe Bernat de Pau i Jaume Compte, lloctinent de l'inquisidor Martí Trilles, que permet d'entreveure l'antagonisme entre l'autoritat episcopal i el tribunal de la fe, aquest recolzat amb fervor per la reina Maria. És transcrita en annex la part conservada del procés. L'acusat principal, Pere Martí, s'hagué de retractar, peregrinar a Montserrat i pagar les despeses processals. — J. de P. [20.167]

Jordi INDIANO, *Introducció a la presència portuguesa en terres gironines durant la guerra civil del segle XV (1462-1472)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVI (2005), 83-97.

Aprofitant les dades de bibliografia, l'autor estableix la llista dels portuguesos més importants arribats amb Pere el Conestable; són detallats els noms, els més importants dels quals són completats amb breu biografia o esment de l'actuació durant la dita guerra: Joan i Ferran de Silva, Pere i Joan de Portugal —Pere i Joan d'Eça—, els Yáñez Pinzón, els Yáñez Azambuja, Roderic Yáñez, Pere Yáñez Lobera, els Portocarrero, Rodrigo de Sampaio, Alfons d'Obidos, Carlos de Tondo, Ruy Barba, Gonzalvo Lorenç, Fernando Álvarez i algun altre. [Quant als Yáñez Pinzón, cal precisar que l'expressió 'familiar del rei = de la 'família' o confiança del rei', no indica parentiu amb aquest, situació que aleshores era qualificada de 'consanguineus']. — J. de P. [20.168]

Eduard SIERRA VALENTÍ, *Els jesuïtes a Girona (1581)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVI (2005), 159-166.

El ms. 19 de Girona, AH, aplega els documents relatius a l'arribada dels jesuïtes a la dita ciutat el 9 de novembre del 1581; el convent fou començat el 1625 i el darrer document és del 1735. Els seus primers títols o capítols resumeixen la història de l'antiga canònica de Sant Martí, la seva extinció i conversió en col·legi jesuític, recordats mitjançant transcripció de fragments textuais. — J. de P. [20.169]

Josep CAPDEFERRO I PLA, *La participació de Girona a la Cort General de Catalunya de 1599*, dins «XVII Congrés Corona», III, 109-132.

Un arxiu gironí, l'AM, *Manuale d'acords*, i un de barceloní, l'Arxiu Reial (ACA), *Generalitat. Braç militar*, permeten a l'autor de confrontar allò que succeïa durant la cort i la percepció que en tenien les autoritats d'una important població reial. I així sabem que el jurament del nou rei Felip II (III de Castella) fou ocasió per a demanar celebració de cort, a la qual els consellers reials imposaren un termini de temps insalvable. A partir d'ací s'anaren desgranant els afers i les corresponents dificultats tant en la marxa de la cort com en la consecució de l'objec-

tiu gironí, que era «una negociació satisfactòria del règim de privilegis i d'altres gràcies» (114), per exemple, l'exclusió de nobles del govern municipal o la capacitat legal d'executar deutes dels mals pagadors al fisc municipal; d'altra problemàtica complexa s'anà presentant entorn la defensa dels privilegis de la ciutat (114-116), com és ara la que qualsevol pretensió havia d'ésser 'pagada' als oficials inferiors, punt en el qual ja compareix el futur omnipotent Pere Franquesa (115 i 119 i 132, nota 184). La col·laboració a formular la legislació general i a les propostes de redreç indica les prioritats dels gironins: les excessives despeses en l'administració de justícia a tots els nivells, les arbitrarietats dels oficials i dels militars reials i la indefensió dels pobres en judici (117); insistien en l'estol de galeres a defensa de les costes contra atacs piràtics (118) i en el cost de la Generalitat de Catalunya per despeses excessives o per patrimonialització d'oficis. Els greuges gironins criticaven actuacions autoritàries de virreis en la guerra del Rosselló (119). Acabada la cort, tornà la normalitat a la ciutat, que pogué continuar discutint entorn al nou col·legi dels jesuïtes (120). — J. P. E. [20.170]

Gabriel ROURA I GÜIBAS, *El Processioner de la catedral de Girona de 1619*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XII (2004), 385-397.

Famosa l'església de Girona des de temps visigòtics per l'esplendor del culte, manifestació del qual foren les processons; és ací transcrit el *Liber processionum secundum ritum sedis Gerundae* de tardana època posttridentina: són només apuntades amb l'incipit antífones i versets ja coneguts pel *Corpus Antiphonarum Officii*, i transcrits sencers els propis de Girona, com les dues estrofes de l'*Antiphona in introitu chori* de la *Dominica in passione* (389) i totes les de *In festo Immaculatae Conceptionis Beatae Mariae Virginis* (397). — J. de P. [20.171]

Miquel BORRELL I SABATER, Narcís FIGUERAS I CAPDEVILA, Joan LLINÀS I POL, Elvis MALLORQUÍ I GARCIA, Jordi MERINO I SERRA, *Deu llegües de pols i roderes. El camí ral de Girona al Tordera* (Col·lecció Estudis i Textos, 10), Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans 2005, 168 pp.

El Camí Reial és ací presentat sota doble dimensió: la diacrònica al llarg dels segles (17-63) i la geogràfica amb capítols per a cada un dels tirs de la ruta (69-158), ambdues completades amb mapes, fragments de narracions i il·lustracions. La primera secció, ultra una reproducció dels *Vasos de Vicarello* (22), té un capítol dedicat a *El camí ral a l'edat mitjana* (25-39), on han estat utilitzades les moltes dades de la documentació notarial publicada els darrers anys, la primera de les quals és del 878; les informacions sobre el camí ral a l'edat moderna depenen sobretot de fonts del segle XIX. Són anteriors i generoses d'anècdotes de bandolers i d'exèrcits les utilitzades en *La violència al llarg del camí ral* (51-63). Trobem en la segona secció un plànol dels terrenys de la torre de Rodés, del 1709 (77), petits fragments de Thomas Platter, sobre els perillosos boscos de la Thiona (93), d'altres de Pere III el Cerimoniós sobre l'Hostal de la Belladona (97), pagat amb un privilegi imperial el 1557 (98), una del 1756 sobre la Casa de Postes de la Mallorquina (104) i la de Francisco de Zamora sobre l'Estany de Sils (106), una d'anecdòtica sobre fra Anton Vicenç Domènec (113), altra vegada Thomas Platter sobre penjats vora el camí (121), la de Wilhelm von Humbolt i els Estanys de la Granota (148; cf. 155), i anècdotes sobre malifetes de bandolers del segle XVI a la torre de Cartellà (150). Hi ha bibliografia (159-165). — J. P. E. [20.172]

Javier ANTÓN PELAYO, Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *La memòria de pedra. Les làpides sepulcral del Pla de la Catedral de Girona* (Col·lecció Francesc Eiximenis, 5), Girona, Diputació 2005, 334 pp.

Dues són les parts principals d'aquest llibre: la de l'estudi introductor (13-97) i la del lapidari (99-312), completades amb un apèndix fotogràfic (315-325) i les taules finals (329-

332). Tal com el títol dona a entendre, les làpides incloses en el llibre no són pas totes les ubicades en la Seu de Girona, ans només les del pla de la Seu (o ,el pla de la nau' o ,la nau de la Catedral de Girona': 14; cf. 17) i «de la capella de Santa Maria del Claustre» (99); els autors han treballat «copiant làpides, mesurant tots els seus components, dibuixant no només escuts, sinó també cal·ligrafies i cercant en els arxius, bàsicament capitular i diocesà, dades sobre els ocupants de les tombes» (14; cf. 27), amb ,transcripció i traducció (15) de les inscripcions. Els autors són ben conscients de posar una anella més en una cadena que no s'ha trencat des del Renaixement i ha tingut notables cultivadors a Catalunya i en concret a Girona (17-25) i recorden les prescripcions legals que condicionen els enterraments dins les esglésies (29-44) i en particular dins la Seu de Girona (45-70), i la dinàmica d'elaboració d'una làpida, amb particular esment a la de les inscripcions (71-97, en particular 83-88). A partir d'ací comença el *Corpus epigràfic* de cent-sis làpides (99-312), setze de les quals no són anteriors al 1801. Els autors subratllen l'esforç i condícia posades en la transcripció i traducció de les inscripcions i, malgrat tot, llurs ,deficiències en la llengua llatina' (15) els han passat factura: no en donarem pas llista exhaustiva, ans només alguna mostra: el núm. 2, primera línia: ,sepelitus' (que no existeix), hauria d'ésser ,sepelitur'; lín. 2-3: ,in arce/dianatu Bisillunensis' no pot ésser: ,in' regeix ablatiu i ,Bisillunensis' hauria d'ésser ablatiu, però no ho és; potser, repeteixo potser, la transcripció hauria d'ésser: "in arce / decanatus Bisillunensis remeavit hic archilevita", i la traducció: «després d'anys al cim (o ,al castell') del deganat de Besalú, tornà aquest ardiaca»; saltem al núm. 96, lín. 4: ,rex erat' = ,era rei', doncs, no: ,rexerat' = ,havia governat'; i la constant traducció de ,Deo Optimo Maximo' és ,Déu Omnipotent i Misericordiós'? Comença menyspreant el datiu]. — J. P. E.

[20.173]

Borja de QUEROL QUADRAS, *Els membres del govern municipal de Girona, 1626-1714*, dins «XVII Congrés Corona», II, 335-343.

Segons Joan Gaspar Roig i Jalpí, *Resumen historial... de la Ciudad de Gerona...*, Barcelona 1678, el govern ciutadà era en mans de quatre jurats (cavaller, ciutadà, de mà mitjana i de mà menor); i el *Llibre d'insaculacions* de l'AM, conserva els noms dels insaculats en cada una de les quatre bosses del 1626 fins a la *Nova Planta*, amb quadres complementaris per a les mans mitjana i menor, on consten les professions o els oficis dels insaculats; moltes de les seves dades personals consten per l'AH, *Protocols notarial*s. — J. P. E.

[20.174]

Domènec SANGÉS, *Els documents del segle XII (1176-1200), del fons de Guissona, conservats a l'Arxíu Diocesà d'Urgell*, dins «Urgellia», XV (2002-2005), 211-336.

[Els dos primers lliuraments de documentació de Guissona, publicats en els volums d'«Urgellia», III i XIV, són coneguts dels nostres lectors per las recensions d'«ATCA», II (1983), 403-405 i XXII (2003), 756-757. Les característiques de l'edició d'aquest tercer lliurament només són assenyalades en la present notícia bibliogràfica en aquells punts que són propis de l'actual]. Hi són publicats noranta-un documents, datats dels anys indicats en el títol (225-301): establiments, compra-vendes, problemes de partició de fruits en feudalisme (p. e., 258/247) i herències; té un abast més extens que les muralles de la vila la referència al palau del bisbe existent a Guissona (276/267) i propietats ,Sancte Marie Sedis' (núm. 270); o la voluntat d'ésser sepultat a Poblet ja el 1193 (264/254); fora d'això, assenyaem el testament de qui vol emprendre pelegrinació a Terra Santa (253/242), un cavaller que es dona a Santa Maria de Guissona (265/255); un parell de solucions pactades de contenciosos (269/259); un parell de donacions que inclouen llibres (264/254 i 277/268/6); i, com si encara fes efecte Gregori VII, un parell o tres de restitucions efectives de propietat eclesiàstica (272-273/263, 277/269 i 283/277), la primera a fi d'alliberar-se d'excomunió. Resulta ben clar que la institució de l'hereu prové de l'exigència posada pel baró en donar terra en establiment amb la condició que l'he-

reti «unus post alium, indivisibiliter»: 262/252, 278/270, 287/282, 291/288). L'any 1194 un document era redactat pràcticament tot en català (272/262; 222-223); assenyalem, unes ,carnestoltes' el 1193, i un ,oncle' el 1194 (l'Alcover-Moll donen el 1251 i la *Crònica* de Jaume I, respectivament); per un testament sabem quina era el 1188 la pàtria ,espiritual' d'una guissonenca: Sant Amanç de Torrefeta, Santa Maria de Roqueta, Santa Maria de Montserrat, Santa Maria del Puig, la confraria de la seu de Tarragona, Sant Jaume de Galícia, Jerusalem i el seu Hospital, i l'Albergueria de Guissona (254/243); aquesta dona, casada però no afillada, deixava en testament onze sous ,per exorquia'. En les pàgines introductòries hi ha, entre d'altres extrems, llistes dels preus (217) i de les monedes documentades (219). — J. P. E. [20.175

Ma. José CARBONELL BORJA, 1596: *las Ordinaciones de la Jana (Castellón)*, dins «XVII Congrès Corona», III, 133-138.

Les esmentades ordinacions es troben a l'ARV, *Clerecia* 885; descriuen el procediment de la insaculació per a l'elecció de càrrecs de jurats, jutges, mostassaf, justícia, consellers, síndic, escriptor (amb notícia dels llibres que havia de portar al dia, entre els quals el *Llibre de vots i determinacions del consell*), clavaris, peiters, jutges comptadors i consell ordinari de la vila; la definició de cada càrrec és feta a base de fragments textuals de les dites ordinacions. — J. P. E. [20.176

Francesc ESTEVE I PERENDREU, *L'escrivania de la cancelleria de l'Estudi General de Lleida*, dins «XVII Congrès Corona», II, 591-605.

En el moment de la fundació, el Cancellier era l'autoritat i disposava d'un escrivà; l'escrivania era establerta pel rei a favor d'algú i Ferran II l'atorgà a Nicolau Antist; el 1594 n'era titular Miquel Gort. En la cort de Monsó (1585) fou creada la mestrescolia, que assumí la cancelleria, i a partir d'ací el Mestrescola considerà que també li pertocava de nomenar l'escrivà, i sorgí el plet amb els hereus del darrer escrivà d'establiment reial, solucionat per concòrdia entre les parts del 1699, ací transcrita de Lleida, AH (598-601). Portada la Universitat a Cervera, el mestrescola seguí nomenant notari, segons document ací transcrit de Lleida, ACat., *Caixó* 152 (601-602). — J. P. E. [20.177

Roser GORT RIERA, *A propòsit dels estudiants de l'Estudi General de Lleida (s. XIV)*, dins «XVII Congrès Corona», II, 717-727.

Els estudiants lleidetans del s. XIV són coneguts pels ,rotuli' de peticions als papes, per les butlles de l'ASV, i pels *Llibres de crims* de l'AHM de Lleida; tenien una zona determinada de la ciutat (719), on s'ubicaven els hostals, zona i hostals amb els consegüents problemes de convivència (720); gaudien de legislació pròpia, extensiva a tots els qui havien de conuiuïre dins la zona; els estudiants eren considerats ,veïns', però la submissió a les impositcions ciutadanes i a les normes de convivència fou font constant de conflictes (721-722); els estudiants pobres eren particularment protegits (723) i els ja clergues tenien normalment base econòmica (723-724); la protecció augmentava per la solidaritat interna de les ,nacions' (724-725). — J. P. E. [20.178

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Els reis catalanoaragonesos i l'Estudi General de Lleida: la protecció de la corona a un grup privilegiat (1378-1410)*, dins «XVII Congrès Corona», II, 797-805.

Aquestes pàgines, resumida la situació legal dels estudiants de Lleida (797-798), presenten les ocasions en què en els regnats de Joan I i de Martí l'Humà la corona intervingué avocant afers a la seva jurisdicció i judici, confirmant així la situació especial de l'Estudi, actes delictuosos de ciutadans contra estudiants; la documentació és de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.*, tant de Joan I (798-800), com de Martí I (800-802); aquest intentà que les parts impli-

cadés arribessin a establir una normativa acceptada per totes, que no s'arribà a aplicar. De vegades la situació es complicava perquè l'implicat al·legava corona i preferia ésser jutjat pel bisbe (802). És transcrita una lletra del rei Martí, insistint en l'observança de la legalitat a favor dels estudiants, del 1407 (803). — J. P. E. [20.179]

Josep SERRANO I DAURA, *El Judici de proboms' a Lleida i la seva expansió vers la Catalunya nova*, dins «XVII Congrés Corona», III, 901-919.

A Lleida també és conegut com a 'Judici de Ventura' i 'Tribunal de coltellades'; hauria estat vigent a Lleida des del 1228, car ja figura en les *Consuetudines Ilerdenses* de Guillem Botet (904-905); pertocava a la 'cúria' del rei enantar el procés judicial, però la sentència era dels cònsols/paers i prohoms (906); l'any 1300, Jaume II precisava llur intervenció en les causes criminals (907-908); aquest dret de Lleida s'estengué per comarques de la Catalunya nova i en particular a les baronies de l'Orde del Temple (909-910), tant a la Comanda d'Ascó com a la d'Orta i a la de Miravet (910-913), però amb modificacions importants (913-914). — J. P. E. [20.180]

Francesc FITÉ I LLEVOT, *Entorn el testament de Brunissèn d'Alentorn i alguns costums funeraris de la Lleida medieval*, dins «Misc. Batlle», 659-676.

El testament de la dama, del 1377, és d'alguna manera transcrit d'Àger, Arxiu Històric Jaume Caresmar, i els dos documents complementaris, del 1444, de Lleida, ACap., *Protocols notarians* (670-676). Les pàgines inicials indiquen que l'interès de l'autor es concentra en els aspectes tant «de la promoció artística com dels costums funeraris» (660), punt aquest darrer, en el qual és abundós el testament de la senyora d'Alentorn; és només resumit el del lleidetà Joan Llorenç Gralla (1473), de Lleida, ACap., *Protocols notarians* (669-670), en el qual destaca una deixa a la Inquisició [cal suposar la medieval, prèvia a la Inquisición Española]; els dos documents lleidetans del 1444 informen d'una particularitat de la Seu Vella de Lleida, la dels draps d'or amb l'escut dels donants, destinats a empaliar la Seu en grans solemnitats i en els matrimonis i funerals de la família. — J. P. E. [20.181]

Jordi BOLÓS, *Producció artesanal i espai urbà a Lleida els segles XIV i XV*, dins «XVII Congrés Corona», I, 241-252.

Descripció de la Lleida medieval seguint les cinc parròquies, en particular la de Sant Joan, la més poblada (191 focs el 1491, 250 el 1497); a base dels *Censos manifestats* de Lleida, ACat, l'autor va presentant els oficis relacionats amb l'alimentació (243-244), amb el tèxtil (244), la pell i el cuir (245), el metall (246), la construcció (246-247) i els llauradors, artistes, eclesiàstics, ciutadans i nobles (247). Un quadre sinòptic permet la comparació quantitativa entre oficis i parròquies (249-250). Hi ha croquis de la ciutat (251). — J. P. E. [20.182]

Esther MARTÍ I SENTAÑES, *Famílies i govern municipal de la ciutat de Lleida durant el segle XV*, dins «Misc. Batlle», 1013-1031.

L'autora presenta les famílies lleidatanes més presents en el govern municipal durant el segle XV, amb particular esment de les que representaren la ciutat en corts. Les dades concretes i esparses per tota la centúria, que apunten a les majors famílies de la societat lleidatana, procedeixen de l'AM de Lleida, *Registres i Pergamins*; com en les altres ciutats catalanes, la col·locació en l'escala social tendia a doblar-se en representació política, tant a nivell ciutadà com del Principat. Al final, les dades sobre representació en corts són sintetitzades en quadre sinòptic (1031). — J. P. E. [20.183]

Marisa COSTA, *O elemento estrangeiro em cidades catalãs. Portugueses em Lleida nos finais da Idade Média*, dins «XVII Congrès Corona», II, 107-128.

Recordades les anteriors aportacions al tema, l'autora ha trobat a Lleida, AM, *Processos de crims* dels anys 1407-1515, i a l'Arxiu Reial (ACA), *Reial Patrimoni, Coronatge i Maridatge*, divuit esments de portuguesos, ací transcrits. Hi ha de tot, des d'un portuguès que el 1497 era senyor d'Alcarràs (115), passant per algun estudiant, un mestre Martí portuguès, sabater, algun passavolant, fins a qualche lladregot i més d'una prostituta. — J. P. E. [20.184]

Yolanda ENJUANES ALZURIA, *Aproximació a l'estudi dels forasters a la Lleida de la primera meitat del segle XV*, dins «XVII Congrès Corona», II, 133-150.

L'autora recorda estudis anteriors sobre demografia històrica; per la seva banda, es proposa d'escorcollar l'AM de Lleida, *Llibres de crims*, disset volums que van del 1412 al 1458: hi trobà 399 forasters entre 2.074 encausats (135), sobre la procedència i activitats dels quals i llur possible càstig informen les pàgines 135-139; segueix la taula ordenada cronològicament amb nom, procedència i activitat d'un per un (140-147). — J. P. E. [20.185]

M. Dolors FARRENY I SISTAC, *La llengua en els processos de crims a la Lleida del segle XVI* (Biblioteca Filològica, XLIX), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2004, 616 pp.

Els interrogatoris dels processos de crims conservats a Lleida, APaeria, *Llibres de crims*, transcrits literalment, són material de primera mà per a investigacions sobre la llengua viva d'un moment determinat, ací estudiada des de tots els punts de vista d'una anàlisi filològica completa. L'autora havia ja publicat per parts els resultats de la seva recerca, que ara, reunits, han donat el present volum. Les parcials publicacions anteriors són ja conegudes dels nostres lectors i per aquesta raó ens limitem ací a remetre'ls als resums que ATCA n'ha anat publicant en forma de notícies bibliogràfiques; es troben als volums IX (1990), 472-473, núm. 5.442; X (1991), 485, núm. 6.313; i XX (2001), 972-973, núm. 16.071. — J. P. E. [20.186]

Maria GARGANTÉ LLANES, Isidre PUIG SANCHIS, *D'arquitectura i mestres de cases del segle XVIII al Pla de Lleida i a l'Urgell: els Tarragó*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 18 (2005), 195-213.

Els AHC de Balaguer i de Cervera, i els AM i AHProtocols de Lleida han proporcionat els set documents dels anys 1778-1793, ací transcrits (207-213), sis dels quals són contractes d'obres en comarques lleidetanes i un certificat d'aprenentatge de paleta durant tres anys i un d'exercici. Les pàgines inicials amb notícies complementàries de Lleida, AM, *Llibres d'acords i Llibres d'albarans*, completen l'esbós de diversos membres de la família, actius durant el segle XVIII. Hi ha deu fotografies d'obres, tres de les quals (i una d'aquestes, la traça) de l'escalinata enfilant-se a l'església parroquial de Bellpuig (202). — J. P. E. [20.187]

Isidro PUIG SANCHIS, *Los Burria. Maestros alarifes aragoneses en la Lleida del siglo XVIII*, dins «Boletín. Museo e Instituto Camón Aznar de Ibercaja», XCIV (2004), 329-377.

L'autor es concentra en la família dels Burria, procedent de l'Aragó (369: arbre genealògic), però afincada a Lleida i donà algun mestre d'obres de la Seu nova; després d'algunes notes biogràfiques (333-334) trobem les pàgines dedicades a presentar cronològicament les diverses obres entorn Lleida (335-345) i en particular la construcció de la parroquial d'Estalilla (Osca) des del 1736, font de complicacions durant el segle XVIII (345-348); són transcrits en apèndix sis documents d'aquell segle, tots de Lleida, un de l'Arxiu Històric, *Notaries*, i els altres de l'AD (353-360). Hi ha vuit fotografies (370-377). — J. P. E. [20.188]

Mª Àngels RIFÀ I PUJOL – Miquel VILARDELL I YNARAJA, *Mortalitat infantil al Lluçanès en els segles XVI-XVIII*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XLIII (2005), 13-34.

Els autors es proposen d'identificar les causes de mortalitat infantil al Lluçanès en el període referit i aplicar les taxes d'aquesta mortalitat. Les fonts de l'estudi han estat els llibres parroquials de baptismes i òbits de Lluçà, Olost, Perafita, Prats de Lluçanès, Sant Bartomeu del Grau i Sant Boi del Lluçanès. A l'Arxiu Episcopal de Vic han estat buidats els llibres parroquials de Santa Maria d'Alpens, Santa Eulàlia de Pardines, Sant Vicenç de Prats, Sant Boi de Lluçanès, Sant Martí de Sobremunt i Sant Pere de Sora. En total 47 llibres de baptismes i 32 d'òbits, amb un total de 61.911 registres explorats. Les dades són organitzades i analitzades en diverses taules i períodes. Després són presentades les causes de la mortalitat infantil. Finalment els autors precisen les taxes de mortalitat. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.189]

Josep Francesc LÓPEZ BONET, *Els nuclis urbans a la part forana en el repoblament de Mallorca (s. XIII-XIV)*, dins «XVII Congrès Corona», III, 461-496.

Fins ara el resultat de la recerca de repobladors de la Part Forana de Mallorca només n'havia fet conèixer alguns de més destacats que, espontàniament o no, haurien exercit funcions d'organització col·lectiva; ara l'autor insisteix a cercar proves d'aquells pobladors i conreadors (463), partint de la manca de coincidència entre l'estructura poblacional sarraïna i la cristiana fora Ciutat (463-464); tampoc no tenim les cançons que acompanyaren o galejaren la conquesta (467); en canvi, ja en els primers quinze anys són documentades en la part forana algunes esglésies o parròquies: Manacor, Costitx, Sencelles, Petra, Pollença, Santa Margalida, Guinyent, Valldemossa, Escorca i Puigpunyent (469); la repoblació era esperonada per la necessitat d'arribar a una població capaç de defensar l'illa i per la de prendre possessió i d'acondicionar les possessions del *Repartiment* (470-473) en forma de vila (474-477), d'alqueria (478), parròquia (478-479), almodaina, bastida o vilella (479-480), terme, porció o cavalleria (480-482); així s'hauria arribat a la quinzena de districtes previstos en un primer moment (482-483), a les unitats de distribució i d'explotació (483-486) i a les poblacions rurals cristianes (486-488). — J. P. E. [20.190]

Miguel José DEYÀ BAUZÀ, *La pañería mallorquina a fines del reyno privativo (1329-1343)* dins «XVII Congrès Corona», I, 345-358.

La manufactura tèxtil mallorquina ha estat poc estudiada. L'autor creu que els anys indicats en el títol existí «un desarrollo de la pañería mallorquina y una política económica» (345) i ho documenta en el fet que arribaren a l'illa repobladors dedicats a la manufactura (346-347), que espais fins aleshores agrícoles prop Ciutat es transformaren en 'camps de tiradors' de drap (347-349) i que s'enfortiren els gremis de paraires i de sastres (349-350). La fabricació de drap s'estengué a la part forana (Sóller, Pollença) i és documentada la constitució de societats «ad officium draperie» i l'ascensió dels mercaders dins la societat (350-351). Hi ha taula d'aprenents immigrants a Mallorca des dels bisbats de Catalunya i del de Cahors (353) i de vendes de tiradors dins una única propietat (354). — J. P. E. [20.191]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Fiscalidad en el reino de Mallorca (1300-1360)*. dins «XVII Congrès Corona», III, 175-188.

Durant el segle XIII, la tributació fou de vegades directa, d'altres indirecta. Amb Jaume II de Mallorca «se desarrolla una fiscalidad permanente en las islas» (176), començant per tributació indirecta de set anys en concepte d'indemnització pels anys d'ocupació bèl·lica. La recaptació era encarregada al municipi (176-177). Després de Jaume II, fou restablerta la Carta

municipal del 1249: els jurats prometeren al rei un quadrienni de 50.000 sous anyals, 1324-1328, la tributació estigué en mans de la ciutat (178-179), però l'impost indirecte sobre productes de farina, vi i carn s'hagué d'estendre als draps i encara calgué cercar fórmules noves, com l'impost damunt rendes i beneficis empresarials, i arribà un moment en què, esgotades les possibilitats normals, només restava el préstec o el cors (180) o sotmetre a la tributació normal jueus, cavallers i eclesiàstics (180-181). Afegim-hi que el 1329 calgué defensar-se contra Gènova per Sardenya i el 1333 arribà el Mal Any Primer (182-183); el 1336 despuntava un nou perill, ara del Nord d'Àfrica; s'imposà un *Manifest* general de béns, i arribaren la guerra de Pere III per a la reintegració del Regne de Mallorca, la Pesta Negra, la invasió de Jaume III de Mallorca i la Guerra de Castella (186), el 1351 la guerra declarada amb Gènova; fins al 1356, en què es revifà la guerra amb Castella, el Regne de Mallorca havia contribuït al fisc reial amb més de tres milions de sous; esgotades totes les fonts de financiació, només restava el camí del deute públic; el 1359 l'estol castellà ocupava i saquejava Eivissa (187). Les fonts documentals són a l'ARM, *Pergamins* dels successius regnats, *Còdexs* i *Arxiu Històric*. — J. P. E. [20.192

María Dolores LÓPEZ PÉREZ, *Para una historia de la navegación medieval. I. Los arrendamientos de navíos en la Mallorca de mediados del siglo XIV*, dins «XVII Congrés Corona», I, 419-433.

El *Llibre de conexences de spícies...* del 1385 precisa allò que era indispensable per al noliejament d'una nau (419 i 430); l'autora es fixa en els quaranta-set contractes de nòlit dels anys 1358-1359 conservats a Palma de Mallorca, ACat., resumeix les condicions dels contractes, primer els d',a quintarades': nombre plural de parçoners, destí a Argel, Mostaganem i Tenes, productes transportats en ambdues direccions, amb quadres sinòptics (426-427); després els d',a escar' que consistien en el nòlit d'unitats de càrrega o part del vaixell, amb el respectiu quadre sinòptic (428-429); és analitzat el contracte per a un viatge directe típic de Mallorca-Alcoll i retorn; era possible de pagar el nòlit a terminis (425). — J. P. E. [20.193

Ricard URGELL HERNÁNDEZ, *El Reino de Mallorca durante la segunda mitad del siglo XIV*, dins «Almogaren. Revista del Instituto Superior de Teología de las Islas Canarias (Sede Gran Canaria)», núm. 34 (junio 2004), 39-48.

L'autor resumeix la història de Mallorca coneguda fins ara, subratlla la importància dels viatges marítims, fonts de coneixement concentrat en els portulans com l'*Atlas català del 1375*, i propugna una recerca en protocols notariais que permeti de conèixer les bases econòmiques de les expedicions a Canàries. — J. P. E. [20.194

Gabriel LLOPART I MORAGUES, *Brújulas y cartas náuticas de naves y navegantes. Puerto de Mallorca. Siglos XIV-XVI*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIII (2005), 7-73.

[Aquestes pàgines completen les resumides dins «ATCA», XVIII (1999), 926, núm. 13.685]; i si aquelles fitaven directament «a los hombres que hicieron cartografía», aquestes es fixen en llur obra «yéndola a buscar a las manos de sus clientes, que adquirirían los mapas», i encara de forma més concreta pregunten «por el instrumental utilizado en la navegación» (7), a base d'inventaris i de narracions de viatges marins en nombre de trenta, procedents de Palma de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni* i *Protocols notariais* i ACM, i de Barcelona, ACA, en tots dos casos *Protocols* (23-73); les pàgines introductòries assenyalen la presència de cartes, mapes, brúixoles, rellotges i altres estris de navegació tant de les naus com dels mariners, i aporten nous documents sobre la qualificació laboral d'aquests, amb la possible repercussió que esclaus coneixedors de la terra poguessin arribar a pilots de naus barberesques, corsàries o d'alguna manera enemigues (18-22). — J. P. E. [20.195

Gabriel LLOMPART, «Item, lego ecclesie...» *El testament medieval i el patrimoni eclesial a Mallorca*, dins «Randa», 55 (2005 = Homenatge a Jordi Carbonell/1), 43-67.

El testament és la fotografia del testador i el d'Antonina Lloreta (1403), ací resumit, en seria prova (44); segueixen dos documents que informen de la manera d'aplegar les almoines destinades a la Seu, a través de la Confraria pròpia, 1351 i 1397, i un terç sobre un recaptador estranger (47-49); els retaules s'enduen una certa predilecció (52-53), també la lluminària (55) o certs actes de pietat (56-57). La segona part de l'article ha aplegat cinquanta-dues mostres de deixes testamentàries, datades entre el 1376 i el 1508, transcrites de sèries diverses de l'ARM (58-66); al final tenim un certificat del 1348, d'haver estat completa una deixa testamentària i acceptada l'obligació de posar en pràctica les condicions indicades per la donant (66-67). — J. P. E. [20.196

Guillem MORRO VENY, *Govern municipal i fiscalitat a Mallorca (1400-1410)*, dins «XVII Congrés Corona», III, 629-645.

Els primers anys del s. XV foren turbulents i conflictius i determinaren la posició de la parcialitat dels mallorquins a favor de Jaume d'Urgell en l'afer de la successió, car l'augment del deute públic i de les imposicions indirectes, sense que la Corona tingués el fre de les corts, donà munició polèmica a cada una de les parcialitats, tant a Ciutat com en la Part forana. La documentació d'ACA, *Canc., reg.* i la de l'ARM, *Arxiu Històric, Llibre verd* i *Cúria de la governació*, permet de veure que l'endeutament asfixiant per creació de censals i els constants canvis d'autoritats per mala administració agreujaren les tensions socials, tot i que el Parlament de Tortosa en defensa «dels lochs reials marítims» assegurà pau i seguretat a la mercaderia (633), sense que el *Contracte sant* permetés d'alliberar-se de ròssecs de censals, perquè els dos bàndols se'n servien per comprar el govern, alhora que agreujaven la situació econòmica amb més censals (634); tot plegat desembocà en una àmplia crisi: política, amb canvis de regiment i intervencions reials, àdhuc en municipis de la Part Forana; socioeconòmica, agreujada per secades i inundacions i desconfiança en les més altes magistratures; el rei Martí l'Humà imposà «la revisió dels comptes universals del regne» (638), ací resumida (639-540), com també ho és la conseqüent indicació de remei, nou motiu de tensió entre les dues bandositats d'aragonesos i mallorquins. — J. P. E. [20.197

Ricard URGELL HERNÁNDEZ, *La gestió fiscal municipal a Mallorca durant el primer terç del segle XV*, dins «XVII Congrés Corona», III, 1045-1054.

L'autor es fixa en la fiscalització dels doblers públics al Regne de Mallorca. La incapacitat del Regne a eixugar tant les imposicions com el deute públic dels censals desembocà en la crisi financera del 1405, en què fou impossible de pagar-los. A base de l'ARM, *Còdexs* 12 i 30, i *Arxiu Històric*, l'autor presenta la llista de les imposicions municipals indirectes (1048-1049; taula de percentatges: 1052) i la gestió de la fiscalitat consignada entre 1405-1431, car després del 1405 tot havia de passar per l'escrivania de la Universal Consignació; la situació es reflecteix en el *Llibre dels drets universals* i en les sèries documentals de *Llibres de deutes* i *Llibres de restes* (1046-1048). Però el *Contracte Sant*, que havia d'aportar la solució, desembocà en nova suspensió de pagaments per les clàusules del dit *Contracte*, per l'expansió fiscal i per la mateixa (mala) gestió del sistema fiscal (1049-1050) i portà a la *Concòrdia de Barcelona* del 1431: «Resulta patent la presència d'una important borsa de frau» (1051). És resumida en quadre sinòptic la gestió fiscal municipal, 1405-1425 (1052). — J. P. E. [20.198

Jaume PALOU SANTANDREU, *Los ejecutores de la Universidad de la Ciudad e Regne de Mallorca: la persecución del fraude (siglos XIV-XV). De la dependencia política al sometimiento fiscal*, dins «XVII Congrés Corona», III, 695-706.

Estudi de la figura institucional dita 'Executor de ciutat e Regne de Mallorca', del 1336 al segle XV, a base de l'ARM, *Arxiu Històric, Llibre de la cùria del Mostassaf, Executor, Llibre d'En Sant Pere i Llibre d'En Rosselló*. El restabliment del regne privatiu comportà «un règimen de fiscalidad elevada y de un cierto perfil autoritario» (696); davant el mal curs de l'economia, el rei de Mallorca concedí al poder públic que, mitjançant l'Executor, elegit per i dins el Gran i General Consell i dotat del propi tribunal, pogués forçar a pagar els tributs impagats, servint-se d'un arrendador del tribut (696-699); després de la plena reintegració en la Corona les imposicions fiscals augmentaren, també els problemes, car els nobles es negaven a pagar i a ésser jutjats per un inferior; creixien les acusacions de mala administració; calgué recórrer als censals. — J. P. E. [20.199

José Rafael RUIZ CARVAJAL, *Los jurados de la ciudad de Mallorca como promotores de cultura*, dins «XVII Congrès Corona», II, 879-887.

L'influx dels jurats de Mallorca en l'àmbit cultural és ací analitzat en tres camps: el camí vers l'Estudi General, el testimoni artístic i literari, i l'organització de les festes oficials. Precedent de l'Estudi foren les escoles: ja el 1314 les escoles de Montision i en la segona meitat del segle XV les institucions lul·lianes de Beatriu de Pinós a Randa i d'Agnés de Pax a Ciutat, en ambdós casos amb intervenció dels jurats; el darrer intent portà directe a l'Estudi el 1483, moment en què també la impremta feia les primeres passes a Mallorca. El foment de les arts tingué concrecions: els sepulcres de Ramon Llull a Sant Francesc i de Joan Llobet i Beatriu de Pinós a la Seu o el calze per a la parròquia de Sant Andreu. En el camp literari, els jurats encarregaren el *Llibre dels reis* a Joan Berard i el *Sumari e repertori de les franqueses e privilegis...* a Tadeu Valentí; afegim-hi les *Consuetes* o *Taules* descrivint el cerimonial dels actes en què intervenien els jurats; aquests organitzaven les festes públiques solemnes: Jorn de la Caritat, Festa de l'Àngel, Sant Sebastià, l'Estendard i Corpus. Documentació sobre el tema és a l'ARM, *Extraordinaris dels jurats*. — J. P. E. [20.200

Jaume BOVER, Ramon ROSSELLÓ, *Algunes notícies sobre animals exòtics. El col·leccionisme reial d'animals exòtics als segles XIV i XV: el castell reial de l'Almudaina de Mallorca com a lloc de pas*, dins «Randa», 53 (2004 = Homenatge a Miquel Batllori, VI), 17-27.

Són aplegades en aquestes pàgines les anotacions, en general procedents de l'ARM, *Reial Patrimoni*, amb alguna d'ACA, *Canc., reg.*, o d'autors diversos que les havien fetes conèixer, relatives a bestioles: conills (17-20), lleons (20-21), papagais (21), óssos (21-22), lleons i xacals (22), camells, lleopards i falcons, gallines d'Índia (23), tortugues, gats d'algàlia, paons (24), tabac (25) i moneies (26). Hi ha anotacions sobre fruites exòtiques i animals rars (26-27). — J. P. E. [20.201

Onofre VAQUER, *Immigrants a la Ciutat de Mallorca 1448-1598*, dins «XVII Congrès Corona», II, 445-455.

Entre el 1987 i el 2000 l'autor ha publicat una sèrie d'estudis sobre el tema [cf. «ATCA», XVI (1997), 595, núm. 11.793; XIX (2000), 792, núm. 14560; XXI (2002), 864, núm. 16.558; XXII (867, núm. 17.494; i XXIII-XXIV (2004-2005), 626, núm. 18.200]; en aquestes pàgines, també basades en l'ARM, *Extraordinaris d'Universitat, Protocolos notariais*, i ADM, *Concessos*, tenim síntesi de dades, presentades en quadres i gràfics; el major nombre d'arribats en els anys indicats en el títol, foren els catalans, 967, i l'ofici més freqüent era el de mariner, 911; hi ha esment dels casos en què era coneguda l'estada entre el lloc d'origen i Mallorca (450-451) i llista de llinatges per estats de procedència (451-452). — J. P. E. [20.202

Maria BARCELÓ CRESPI, *Alguns aspectes sobre contaminació, neteja i salubritat a la ciutat de Mallorca baixmedieval*, dins «XVII Congrés Corona», II, 25-33.

El 1485 el notari Martí Terrers contraposava la «lindesa e netedat de les places e carreres» de Barcelona a la brutícia dels carrers de Palma, tot i que el *Llibre del mostassaf* encarregava aquest de la neteja urbana; l'autora es fixa en quatre indrets de la ciutat: síquia, port, murada i torrent de la Riera. Donen normes sobre la síquia els *Capítols de fonts e cèquia* del *Llibre* esmentat; i l'ARM, *Arxiu Històric*, *Reial Patrimoni* i *Actes del General Consell* insisteixen en el tema prohibint de llençar sutzures a l'aigua i obligant a treure sorres del port i a netejar-lo després de cada revisió de vaixells, i a reparar parets i torre del port; seguint l'exemple de Barcelona, el 1479 els jurats establien el primer servei d'aplec d'escombraries amb un ase i una sàrria; hi havia prohibició de llençar brutícies o carnussos al peu dels murs i aigües fecals a la Riera, d'acord amb uns *Capítols antics* no especificats. — J. P. E. [20.203]

Josep JUAN VIDAL, *Relaciones entre el poder real y el municipal en Mallorca en tiempos de Felipe II*, dins «XVII Congrés Corona», III, 449-459.

La documentació de l'ARM, *Arxiu Històric*, *Lletres reials*, *Audiència i Suplicacions*; i ACA, *Canc.*, *reg.*, ens permet d'assistir al distanciament i a l'augment de tensió entre els dos poders; el fet que el rei no jurés tot el conjunt de privilegis, ans només una part, establís una Audiència de configuració reialista i els jurats fossin exclosos del nomenament d'un governador interí el 1582, afegí llenya al foc; ja el 1562 el virrei era acusat d'haver conculcat vint-i-cinc privilegis de la ciutat (451); el 1579 el virrei feu empresonar alguns jurats i quan morí el rei, els conflictes protocol·laris decidiren els jurats a no assistir als funerals de Felip II (452). — J. P. E. [20.204]

Valentí SERRA, *Notícies històriques sobre les clarisses caputxines de Palma de Mallorca*, dins «Randa», 51 (2003 = Homenatge a Miquel Batllori/4), 77-90.

El *Libro de las cosas dignas de memoria deste conbento de capuchinas* i el *Resumen histórico de la fundación*, de l'Arxiu del convent, altra documentació de Barcelona, Arxiu Provincial dels Caputxins i el llibre de T. CIFRE, *Vida prodigiosa y exemplar de la Ven. M. Dionisia Bernarda Gómez*, Palma 1796, permeten a l'autor de resumir els intents i actuacions prèvies a la fundació del convent, la constitució de la primera comunitat el 22 d'octubre del 1662 amb religioses que procedien de Saragossa i de Barcelona, en la línia, però, més estricta de Saragossa (78-80); de recordar les etapes de construcció del convent i de les seves edificacions (81-83); el record de les vicissituds, imposades per les successives ocupacions de la Guerra de Successió, és feta amb fragments inèdits del *Libro* (84-85); assenyalem les notícies sobre irradiació espiritual i sobre les visites dels bisbes de Mallorca (87-88). — J. P. E. [20.205]

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *Els confessors i directors espirituals dels seminaristes de Mallorca (segles XVIII-XX)*, dins «Randa», 50 (2003 = Homenatge a Miquel Batllori/3), 89-102.

L'ADM, *Expedients d'ordres*, conserva per a cada aspirant tres certificats, d'estudis, de música i de freqüència de sagraments; l'autor ha aplegat en orde alfabètic els cognoms i nom dels qui signen el terç, bo i afegint-hi l'orde religiós o el càrrec diocesà segons que el dit confessor fos secular o no; la llista podria servir per a una història de l'espiritualitat mallorquina dels darrers segles. — J. P. E. [20.206]

Joan SALVADÓ I MONTORIOL, *Poder reial i poder senyorial: jurisdiccions en conflicte. Conflictes de jurisdicció entre el veguer de Manresa i l'abat de Sant Benet de Bages a l'època medieval*, dins «XVII Congrés Corona», III, 815-836.

Estudi de la jurisdicció, basada en la documentació de Sant Benet de Bages, conservada a l'ACA, *Monacals, St. Benet de Bages*, i a Montserrat, Arxiu, *St. Benet de Bages* (835-836). El monestir era baró del terme de Sant Fruitós de Bages quant al mixt imperi, no del mer imperi, reservat al veguer reial del Bages. El mixt imperi de Sant Benet fou reconegut el 1302 per sentència de jutge reial de Manresa (817); partint d'ací, l'autor repassa en la documentació posterior (*Llibres de cort, Protocols notarials*) i assenyalava les fermes de dret (819-820), les fermes d'esponsalici (821), les prestacions d'homenatge i els juraments de fidelitat (822-828), les redempcions o remences (831-832). També repassa les noves formes de control jurisdiccional: manlleutes (831), empires (831-832), detencions, requeriments (832) i els guiatges (833). — J. P. E. [20.207

Llorenç FERRER I ALÒS, *Fills a l'Església. Una estratègia de reproducció de la petita noblesa a la Catalunya central (segles XVII-XVIII)*, dins *Església, societat i poder*, 449-472.

Ultra l'estratègia ben coneguda d'ascens social mitjançant prestigi i riquesa, a Manresa es presentà una nova possibilitat oficial en la classe dels ciutadans honorats des del 1644, amb facultat de nomenar-ne un de nou cada sis anys. Aquestes pàgines, a base de la documentació notarial de l'AHM de Manresa, exposen els resultats d'una recerca entorn dels Rovira, trasplantats del mas Rovira de Rocafort a Manresa, ací elevats per doctorats en lleis (452), i entorn les seves relacions amb les raguèlies Riu i Rou en l'estratègia per a l'obtenció de bones col·locacions en l'Església, sovint canongies en la Seu de Manresa; les dades són concentrades en diagrames de natalitat familiar i en quadre sinòptic dels fills de vuit famílies, amb el resultat que el 71'8% d'aquests eren col·locats en càrrecs diversos de l'Església (459 i 462-468); els béns esmerçats en la col·locació en el clergat secular tornaven a la família pel camí estratègic dels testaments dels dits clergues (468-470). Hi ha bibliografia (470-472). — J. P. E. [20.208

M. Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS, *L'Església com a principal institució censalista. El cas del Maresme durant l'època moderna*, dins *Església, societat i poder*, 491-507.

L'autora es proposa «comprovar fins a quin punt l'Església es va erigir en la principal subministradora de censals morts» en una contrada constituïda per les parròquies d'Arenys de Mar, Canet, Vilassar i Llavaneres els anys 1580-1620, 1660-1700, 1775-1800 a base dels protocols notarials de les dites poblacions conservats a l'ACA (Llavaneres i Vilassar), a l'Arxiu Fidel Fita d'Arenys de Mar (Arenys i Canet), completats amb documentació de l'AP de Llavaneres. Els camins per a obtenir diners immediats eren els debitoris, els censals morts i els violaris, les vendes a carta de gràcia i la compravenda (494); en el segle XVII, la part del'Església en el préstec de diners passà del 5 al 30% (495) i a darreries del segle XVIII cresqué per les malvestats de les guerres, quan l'esmerç de diner en censals morts pujà fins entorn el 70%. Totes les dades són reduïdes a gràfiques (504-507). — J. P. E. [20.209

M. Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS, *L'habitatge dels artesans maresmencs al segle XVII: lloc de treball versus espai familiar*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria», núm. 77 (octubre 2003), 7-12.

Exposició basada en una quarantena d'inventaris 'post mortem', esparsos entre Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Notaris. Mataró*, els AP de Vilassar de Dalt i de Sant Andreu de Llavaneres, i l'AHFidel Fita d'Arenys de Mar; en general els menestrals vivien en edifici que era alhora casa i obrador, amb dues plantes, la baixa per a la vida i activitats de dia, obrador inclòs, i el pis per al descans nocturn, sovint completades amb celler, pou darrere la casa i potser estable i algun tros de terra d'hort o de vinya. L'autora indica les variants domèstiques d'acord amb els diversos oficis, dins una economia local de subsistència, on només la branca marinera des-puntava vers una incipient comercialització. — J. P. E. [20.210

Carme ROS NAVARRO, *Les estratègies familiars i la mobilitat social dels menestrals a Catalunya en els segles XVII-XVIII. El cas de Mataró*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVI (2005), 171-190.

Resum de tesi doctoral de l'autora, al·legat contra la idea que l'organització del treball artesanal de les societats preindustrials en gremis i confraries implicava rigidesa i immobilitat de les estructures de les societats preindustrials. Aquest postulat ha circulat i tingut vigència en la mesura que a Catalunya no han estat massa freqüents els treballs sobre les estratègies familiars dels menestrals. Però quan s'esbrina aquesta realitat (i l'autora se centra en el cas de Mataró), resulta que el comportament real dels menestrals no es pot reduir a una visió estàtica de la transmissió intergeneracional de l'ofici i d'estratègies matrimonials orientades al casament entre membres de l'entorn professional. L'autora subratlla, doncs, la mobilitat ocupacional i la mobilitat social, és a dir l'emergència de perspectives professionals millors, que impliquen també la mobilitat del mercat de treball. Hi ha taules, figures i bibliografia. — J. de P. [20.211

Ramon REIXACH I PUIG, *El dr. Francesc de Verneda (1793-1807), el pastor assetjat pel patró. Regal·lisme municipal i llibertat pastoral a la Catalunya de final del segle XVIII*, dins *Església, societat i poder*, 207-224.

El dr. Francesc de Verneda, rector de Mataró, era nét de Ramon de Vilana Perles, marquès de Rialp i home de confiança de l'arxiduc Carles, amb el qual marxà a l'exili; tornada la família, ell fou rector de Martorell el 1787 i de Mataró, amb beneplàcit reial, el 1793; la seva actuació es trobava en la línia del bisbe Josep Climent, que accentuava la llibertat de les autoritats eclesiàstiques en les pròpies decisions, que repercutiren en camps en els quals l'ajuntament de Mataró havia tingut influència a l'hora de determinar certs càrrecs de la parròquia, i encara durant el segle XVIII davant decisions preses pel rector havia manifestat diverses vegades la seva disconformitat mitjançant representacions, de les quals són transcrits llargs fragments (216-224). La documentació procedeix de l'ADB, *Registre d'Ordenacions*, i de Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, *Arxiu del rector*, i AM, AH. — J. P. E. [20.212

M. Assumpció ZAPATA BUXENS, *Els censals de Santa Maria de Mataró. Censals i Junta de la Infermeria*, dins *Església, societat i poder*, 509-519.

Les primeres pàgines informen sobre la creació de censals com a mitjà d'esmerç del diner, d'una banda, i d'obtenir crèdit, de l'altra; també som informats del creixement demogràfic de Mataró el segle XVIII, de 5.000 habitants a 10.000 (512). El creixement demanava diner; la inversió de censals per part de la Comunitat de Preveres de Santa Maria de la vila consta per la documentació de Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, *Arxiu del Rector, Censals*; el capital esmerçat pujava a 38.203 lliures, quantitat que en més d'un 30% havia anat a menestrals, més d'un 16% a comerciants i vora un 14% a gaudints de privilegi militar (515); la Comunitat posseïa els seixanta-cinc Censals de Massot, per deixa testamentària (516), i els cinc per al sosteniment de la Infermeria de la dita comunitat (518). Hi ha bibliografia (519). — J. P. E. [20.213

Miquel Àngel CASASNOVAS CAMPS, *La crisi de la Universitat General de Menorca durant el segle XVII*, dins «XVII Congrés Corona», III, 139-152.

L'autor, basat en les informacions proporcionades per Ciutadella, AM, *Llibre de consells*, diu que en aquells anys el tema polític preponderant era la representació en la Universitat General de Menorca; el 1439 el governador Galceran de Requesens l'havia solucionat amb la insaculació, que resistiria fins al 1835; la «razzia» turca contra Ciutadella (1558) inicià la davallada, també demogràfica, d'aquesta ciutat en l'illa (del 45% al 31% dels habitants de l'illa). Quant al segle XVII, l'autor es fixa en tres moments: la població, les estructures de poder i l'encaix de Ciutadella i les uni-

versitats foranes en la Universitat General de Menorca; mercaders i pagesos benestants s'establiren a Ciutadella, aspiraven al privilegi militar i el 1627 entraren al Consell municipal i ocuparen el càrrec de jurat militar, previst des del 1287; s'accentuà la distància entre els nous nobles i el poble de jornalers; les mortaldats dels anys 1648-1653 agreujaren la tensió, Ciutadella perdé pes davant Maó i els benestants miraven d'alliberar-se de càrregues fiscals fent-se 'gent de guerra' o 'oficials del Sant Ofici'. Una Universitat general afeblida no pogué controlar les intrusions d'un poder reial cada vegada més imperatiu, per exemple, en les insaculacions, mitjançant reunions periòdiques quinquennals (145-146); entorn el 1630, de més a més, Maó aconseguí «vertebrar amb Alaior i es Mercadal, un front contra Ciutadella» (146) i els dos pobles menors assolien llur autonomia municipal el 1651 (148). Les tensions serien apaivagades per la *Concordia general* del 1660, que donava estat oficial a la nova situació (148-149). — J. P. E. [20.214]

Virgínia COSTAFREDA I PUIGPINÓS, *Procés d'empara reial del senyoriu de Mont-roig i Bellver de Sió en temps de Pere el Cerimoniós*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 18 (2005), 112-124.

Per l'òbit del baró sense descendència, el 1378 aquells dos pobles foren col·locats sots empara reial i alhora s'enantava el procés per a determinar el nou posseïdor, que fou el baró de Santa Coloma. El procés, conservat a l'Arxiu Reial (ACA), *Reial Patrimoni, Batllia General de Catalunya*, 56; fou també ocasió de recuperar drets senyoriais impagats (114-116). El procés, complicat pel fet que el rei tornà enrere una decisió ja presa, però no publicada, és resumit en aquestes pàgines (115-119), porta reproduïda i transcrita una lletra de Dalmau de Queralt al batlle general de Catalunya, del 1379 (117). El resum del procés és ocasió de recordar altres notícies tant posteriors com anteriors relacionades amb el senyoriu damunt els dos pobles durant el segle XIV (120-124). — J. P. E. [20.215]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Actas de los capítulos generales de la Congregación de San Benito de Valladolid (s. XVI), I, 1503-1538*, dins «Studia Monastica», 47 (2005), 81-156 i II, 1541-1552, *ibid.*, 291-366.

La major part de les decisions preses en aquells capítols determinaven la vida interna de Montserrat, primer, i de Sant Feliu de Guíxols, més tard. Però hi ha notícies i determinacions que afecten cada monestir, començant pels noms dels abats assistents als capítols del 1503 (84), 1506 (88), 1509 (90 i 94), 1515 (98 i 100: Diego de Rojas), en general assignats a alguna de les comissions internes d'aquests (90, 109, 110-111: Pedro de Burgos, 119, 122, 125, 127, 132, 141, 150, 203, 302). Hi ha notícies més concretes, com que els novicis d'aquella congregació «han de estudiar... los libros exercitatorios» (de Garcías de Cisneros) (87); que el 1509 Montserrat havia de pagar 12.000 maravedís per al col·legi de la Congregació a Salamanca (90), al qual també s'aplicaven els interessos d'un préstec fet per Montserrat (153 i 303, amb l'afegit que els de Montserrat «no hablen más sobre ello»); el 1524, el monestir de Sant Feliu de Guíxols (Guíxoles!) s'agregava a la Congregació (111), però no fou sotmès a la reforma, ja que ell mateix «voluntariamente se incorporó a la religión» (116), i podia assistir a les processons (parroquials?) de l'Assumpta i de l'Àngel Custodi (130); entre 1528 i 1532 és documentada la intenció de crear un col·legi (per a la formació de monjos?) a Montserrat (130 i 139) i l'abat podia concedir als estudiants d'assistir a conclusions a Barcelona i als monjos de predicar a parròquies (135), però no podia acollir monjos fugats d'altres monestirs (122); el priorat de Sant Sebastià dels Gorcs era assignat a Montserrat (138). — J. P. E. [20.216]

Cayetano MAS GALVAÑ, *Un grupo de alumbrados en el sur valenciano durante el siglo XVII (Novela y Alicante, 1679-1682)*, dins «Revista de Historia Moderna, Anales de la Universidad de Alicante», 21 (2003), 411-430.

[Cf. «ATCA», XXV (2006), 917, núm. 19.846]. Novelda i tot el bisbat d'Oriola pertanyien al tribunal de la Inquisició Espanyola de Múrcia i la seva documentació, de Madrid, AHN, *Inquisición* (427), ha conservat alguna informació sobre aquell grup i sobre els seus capdavanters, mossèn Damià Albert i mossèn Cristòfor Marco, i seguidors (414-417), i amb major abundància sobre l'auto de fe del 1683 i les seves sentències (421-423). Les doctrines que posaren en guàrdia la dita inquisició són resumides en dos folis del ms. 800/36, de la BU de València, ací transcrits: exceptuat el baptisme, no era reconeguda l'eficàcia dels sagraments, alhora que eren declarats sense importància els manaments sisè i setè del *Decàleg* (428-429). — J. P. E. [20.217]

Vicent FELIP SEMPÈRE, *El retaule de la capella de la Soledat de Nules*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 979-998.

Els darrers anys del segle XVI es construïa la capella de la Confraria de la Sang i el 1601 ja era acabada, a la qual ja havia estat donada una imatge de la Pietat o de la Soledat. La documentació de l'AHM, *Manuale de consells*, i de l'AP de Nules, *Racional* i *Protocolos*, permeten de conèixer tant les intervencions de la vila com la creixent devoció a la Mare de Déu de la Soledat fins que a mitjan segle XVIII la Confraria decidí construir-li una capella pròpia i després un retaule. En apèndix són transcrits de Nules, AP, *Protocolos*, el permís baronial del 1744 i el contracte del 1760 per a la construcció del retaule (989-992). Hi ha fotografies de la capella, d'algunes de les ornamentacions i de l'antic retaule (993-998). — J. P. E. [20.218]

Miquel SITJAR I SERRA, *Un document inèdit de Núria de l'any 1303. Reflexions sobre els orígens del santuari de Núria*, dins «Annals 2003-2004 [2005]. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 15-20.

Julia Alart, no sols publicà un document del 1087, que relaciona els orígens de Núria amb el monestir de Ripoll, ans encara salvà en el seu *Cartulaire Roussillonais*, vol. 15, 189-190 (Perpinyà, BM), el document ací publicat, establint de part del Reial Patrimoni del Regne de Mallorca, a qui fos rector de Núria, un camp veí a l'església, ja cultivat, del qual el rector havia de donar tasca de blat, ordi, sègol i civada, i també, sota condició idèntica, podia ampliar el camp cultivat (19). — J. P. E. [20.219]

Xavier GUAL I REMÍREZ, Carles MILLÀS I CASTELLVÍ, *L'estructura socioprofessional a Olesa de Montserrat en l'època dels Àustria*, dins «XVII Congrès Corona», II, 151-175.

El títol indica amb precisió objecte, lloc i temps del present estudi (1516-1714); es basa en l'AP d'Olesa, *Llibres de matrimonis*, en l'AM, *Capítols matrimonials* i vària documentació dels paraires. Les dades resultants són quantificades en absolut i en relatiu en les pàgines 152-163 i reduïdes a taules sinòptiques per als oficis dels nuvis (164-165), per a la població activa amb particular atenció a la dels gavatxos entre el 1599 i el 1714, que majoritàriament treballaven en l'agricultura (166); també hi ha taules sinòptiques per a l'evolució de la població activa i per als nivells d'endogàmia socioprofessional (164-169); hi ha set gràfics (170-173). — J. P. E. [20.220]

Xavier PUIGVERT I GURT, *El primer govern consular de la vila d'Olot (1371-1373)*, dins «Estudis Històrics de la Garrotxa», 1 (2004), 33-50.

L'any 1400 Martí l'Humà concedia règim consular a Olot i en el document de concessió deia que ja havien gaudit de consell i consolat, però aquesta dada fins ara no s'havia pogut documentar, cosa que ara és possible gràcies a ACA, *Canc., reg. 1578 (pro infante Martino)* i a la documentació notarial de Besalú i el Mallol, ara a l'AHC d'Olot: la constitució del comtat de

Besalú per Pere III el 1369, fou ocasió d'elevar Olot a Vila Reial; s'hi oposà l'abat de Ripoll, senyor baronial, i restà en suspens la compra dels drets senyorials per part de la mateixa vila (36-37) i a establiment d'un consell municipal de tres còsols i trenta consellers, el qual seguí comprant censals i arraconant diners per a la redempció dels drets senyorials del dit abat (42-46: amb quadre de censals: 45). Són transcrits dos documents dels anys 1371-1373, el primer d'ACA, *Canc., reg.*, el segon de l'AM d'Olot, *Pergamins* (47-50). — J. P. E. [20.221]

Jordi CASAS, Joaquim MONTURIOL, Roser TONA, *La castellanització de l'òrgan burocràtic de l'Ajuntament d'Olot amb el Decret de Nova Planta*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 15 (2005), 259-293.

Resumida la situació política creada pel Decret de Nova Planta, els autors exposen la fidelitat del treball i la metodologia aplicada als sis textos triats dels manuals notariaus, que els autors analitzen amb tot detall des del punt de vista de l'evolució lingüística: descens del llatí, manteniment del català, introducció lenta i progressiva del castellà. Els autors ofereixen llistes de castellanismes en els documents catalans, i de catalanismes en documents redactats en castellà, i reproduïxen en sis fotografies [de lectura no fàcil] altres sis fragments, interessants per llur caràcter informatiu o anecdòtic. Hi hi bibliografia. — J. de P. [20.222]

Miquel PUIG I REIXACH, *El règim municipal d'Olot al segle XVIII*, dins «Estudis Històrics de la Garrotxa», 1 (2004), 51-94.

Olot entrava al segle XVIII amb doble jurisdicció, reial i baronial, aquesta de l'abat de Ripoll, i la vila tenia idees clares sobre allò que pertanyia a cada una (53); representada per un respectiu batlle, la concreció de les funcions de cadascú sí que fou conflictiva, ni que fos per l'interès a reforçar i si fos possible, ampliar, la pròpia autoritat (52-56), i una sentència del 1724 dibuixava els termes de l'abacial, immediatament impugnada per aquest (ACA, Reial Audiència, *Acordades*); com era normal, l'ajuntament d'Olot, s'associava a la defensa de la jurisdicció reial, i reguïtava al jurament de fidelitat en la successió baronial, sobretot en les del 1784 i 1797, sense, però, posar en dubte la societat estamental (60-64), i a la percepció de la lleuda en la fira del 1789, tot ben documentat en l'AHC, Fons municipal, *Expedients del segle XVIII* (65-66). La segona part de l'estudi entra en el govern municipal, començant per determinar el significat de ,vila' i ,terme', on aquell és exercit: la ,vila' consta de les cases incloses dins els murs, el terme és format per les tres parròquies de Sant Esteve d'Olot, Sant Cristòfol ses Fonts, i Sant Andreu del Coll; alguna part del terme, en concret les Preses, pretengué separar-se, però féu marxa enrere en el darrer decenni del segle (67-74). Algunes de les autoritats municipals depenien del batlle reial, començant pels regidors que, en nombre de set per la Nova Planta, substituïren els tres jurats medievals, i passaren per la modificació dels ,regidors vitalicis' per compra, que entre 1750 i 1752 a Olot foren dos, un d'ells el mestre de Gramàtica (79), i per les reformes de Carles III; només el mostassaf era en l'òrbita del batlle abacial (75-84). Les dades de la darrera secció sobre la hisenda municipal són resumides en dos quadres sinòptics, un per als ingressos i les despeses municipals (entre les quals l'ensenyament, amb un nou mestre de minyons), i l'altre sobre els arbitris a mans dels regidors (85-82). Durant el segle XVIII la vida municipal d'Olot era delimitada per les minses possibilitats de la Nova Planta i pel control constant de la Reial Audiència i així nombre de necessitats comunitàries seguïren ateses per obres socials fundades del segle XIV ençà. — J. P. E. [20.223]

Miquel PUIG, *El govern de la cosa pública. L'ajuntament d'Olot i els seus homes de 1760 a 1793*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 16 (2005), 23-91.

Pels fons arxivístics municipals conservats a l'AHC d'Olot, abundantment citats tant al cos com en notes, l'autor presenta una panoràmica completa d'aquell ajuntament durant els anys indicats: organigrama, durada dels càrrecs, casa del comú, procés de nomenament dels càrrecs (Reial Audiència i abat de Ripoll), elecció dels càrrecs creats el 1766, presa de possessió, consideració social dels membres del consistori, pagues municipals, consell municipal i les seves sessions, les actes, les funcions dels diputats del comú i del síndic personer, la composició social de l'ajuntament (gent d'ofici, negociants i botiguers), dissidències i bandositats. Hi ha nou quadres estadístics; en apèndix, nòmina dels càrrecs jurisdiccionals i municipals d'Olot durant els anys 1760-1793. — J. de P. [20.224]

Vicent TEROL I REIG, *L'ombra de la Germania. Dissidència política i contestació popular en una vila valenciana (Ontinyent, segles XVI i XVII)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 52 (2005 = *La Guerra de Successió*), 653-668.

Aquest article té dues parts ben clares: el cos de l'estudi, que és exposició dels fets, i la seva intenció, que és la de demostrar en el cas concret d'una important població valenciana la pervivència de l'esperit de la Germania, corregint la idea estesa que un cop vençuda la d'entorn el 1520, ja no hauria sobreviscut, i també els pressupòsits d'una historiografia només atenta a les 'operativitats interpretatives' o, pitjor, a interpretacions ideològiques en detriment del fet concret i de tots els seus accidents documentats (653-659). Els fets locals són coneguts sobretot per l'AM, *Manuale de consells* i *Lletres missives* i *Còpies de processos* i per l'ARV, *Reial Cancelleria*. Primera constatació: les fonts permeten de conèixer dues causes constants del malcontent, les formes de fiscalitat i la relació entre els oficis gremials i el govern municipal, causes que provocaren manifestacions públiques crítiques contra actuacions de les autoritats vilatanes, en particular del gremi de paraires, d'entre les quals tingué particular virulència l'encapçalada per Bartomeu Bas el 1602, entorn de si la tributació a un servei reial s'havia d'encaminar per impost indirecte sobre el consum, o directe per talla o estima de riquesa personal; el conflicte arribà al Virrei, que decidí pel directe. — J. P. E. [20.225]

Antonio Luis GALIANO PÉREZ, *Aportación de las cofradías oriolanas a la vida cotidiana en la edad moderna*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 21 (2003), 101-116.

A base de les informacions proporcionades per Oriola, AM, *Actas capitulares*, *Remates*, *Documentos varios* i per l'ACat., *Llibre de la lloable Confraria del Senyor Sant Salvador*, *Data de la Cofradia del Santísimo*, *Libro de cargo y descargo del Santísimo* i *Libro de la Cofradia del Rosario*, coneixem les activitats, sobretot les comunitàries, de les confraries, en particular en les festes pròpies, p. e., la celebració de correbous per a la reconstrucció de l'església de la Mare de Déu de Montserrat d'Oriola, malgrat les prohibicions tant de l'autoritat civil com de l'eclesiàstica (103-106), per a les begudes dels portadors de passos de Setmana Santa (106-108) i per a sufragis de difunts (109-112). Les darreres pàgines informen de la participació de les confraries en festes locals com la de Corpus i de llurs despeses en pólvora, música, tocs de campanes, etc. (112-115). — J. P. E. [20.226]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Sobre el topònim castellonenc Orpesa*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 711-718.

L'autor mateix afirma limitar-se «a consultar la documentació escrita en les terres de l'antic Regne de València», començant pel *Llibre del Repartiment*, i les *Cròniques* de Jaume I, on compareix set vegades, i de Ramon Muntaner (Orpesa/Orpessa) (712-713); en l'abundant documentació administrativa posterior, la grafia és sempre 'Orpesa', fins a les Corts Valencian-

nes del 1626 (713-717); durant el segle XVII, però, potser per atracció de l'Oropesa (de Toledo), títol comtal del virrei Fernando Álvarez de Toledo, s'anà estenent 'Oropesa', que, però, mai no ha desterrat 'Orpesa' del parlar popular de la contrada. — J. P. E. [20.227]

Elvis MALLORQUÍ, *El Sobirà de Santa Creu d'Horta (Osor): del mas medieval a la masia moderna*, dins «Quaderns de la Selva», 17 (2005), 81-103.

L'autor combina en aquestes pàgines fonts històriques prou diverses (Barcelona: Arxiu Reial (ACA), BU; Girona: AHG; Vic: Arxiu de la Vegueria; Arxiu de la Cúria Fumada; Osor: AP de la Santa Creu d'Horta; APatrimonial del Sobirà; Arxiu Patrimonial Iglésias; Santa Coloma de Farners, AHC), i així estudia els orígens de la parròquia de Santa Creu d'Horta, els senyors medievals que posseïren la Vall d'Osor i els masos de l'època medieval, entre els quals destaquen Iglésias i el Sobirà, l'evolució dels quals pot ésser coneguda per llurs arxius patrimonials. Els amos del Subirà són durant el segle XV batlles del baró de la Vall i aquest és l'origen de llur fortuna. La casa conserva un *Llibre d'actas del mas Sobirà*, de 245 folis numerats on, entorn el 1710, foren regestats tots els pergamins de l'arxiu, distribuïts per finques i per la tipologia jurídica de cada document. Aquest llibre mestre permet de conèixer amb detall les etapes de la construcció de la casa i de l'engrandiment del patrimoni. En apèndix és publicada la *Nota de coses memorables* anotades cap al final del llibre mestre, recull-resum dels aspectes més remarcables de la història de la casa. En altre apèndix ha estat dreçat un quadre dels masos de la parròquia de la Santa Creu. [Hi ha documents d'Osor a Copenhague i potser haurien incidit en aquest estudi els publicats dins «ATCA», III (1984), 229-230 i 234-237]. — J. de P. [20.228]

David FIGAROLA, *El foment de la lectura: els llibres dels servites d'Empúries i la Biblioteca Popular de Palafrugell*, dins «Estudis del Baix Empordà», 24 (2005), 85-110.

L'autor recorda la història dels Servites al bisbat de Girona. Amb l'exclaustració, els llibres del convent d'Empúries foren traslladats a Palafrugell per l'exclaustrat Matlleria, que n'era originari. Durant la Guerra dels Tres Anys, foren incorporats a la Biblioteca Pública de Palafrugell, creada en temps de la Segona República. Analitza breument la composició de la biblioteca per llengües, anys d'edició i matèries, i estableix el catàleg dels títols. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.229]

Mercè COSTA PARETAS, *Activitats d'un batlle de Palamós*, dins «XVII Congrés Corona», III, 209-212.

L'autora ha resseguit a l'ACA, *Canc., reg.*, i CRD de Ferran I els documents relatius a activitats de Mateu Bastida, batlle reial de Palamós els anys 1411-1414, els resumeix i assenyala les complicacions que qualque vegada li provocava el compliment del seu càrrec. — J. P. E. [20.230]

Patrizia SARDINA, *I catalani e il Castello a Mare di Palermo*, dins «XVII Congrés Corona», II, 379-393.

Després de les Vespres Sicilianes, la guerra contra els atacs angevins girà en part entorn el Castello a Mare de Palerm. Les notícies entorn d'actuacions de catalans en dit castell, de la mateixa ciutat, Archivio di Stato, *Registri di lettere* i *Miscellanea archivistica*, i AComunale, *Tabulario. Atti del Senato*, omplen les primeres pàgines d'aquest article; les de la segona part resumeixen l'inventari de béns 'post mortem' del català Bernat Roudús, conservat en l'AS, *Spezzoni di Corte Pretoriana* (383-387). Al final hi ha un croquis de la ciutat amb la ubicació del castell i un altre dels volts de la capital, amb localització de propietats del dit Roudús (388 i 390); i

la miniatura del castell en el *Liber ad honorem Augusti*, de Pietro da Eboli, de darrerries del segle XII (389). — J. P. E. [20.231]

Jaume ANDREU GALMÉS, *L'Ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat*, Petra, Ajuntament, 2000.

Jaume ANDREU GALMÉS, *Les ordinacions de Jaume II de Mallorca per a la creació de viles (any 1309): planificació urbana en quadrícula i dotació de serveis: el cas de Petra*, dins «XVII Congrès Corona», III, 11-28.

L'autor es proposa d'analitzar, a base del document fundacional de Petra, suara descobert, contrastat amb les *Ordinacions* generals del 1300, i amb algun altre document fundacional conegut, com el de Felanitx, tant les directrius teòriques com les concrecions pràctiques, on es concreten l'estructura urbana i són establerts els serveis comunitaris bàsics. En general eren previstos cent pobladors, als quals s'havien de restar els ja existents, a Petra set, per tant, noranta-tres de nous: cada un havia de disposar d'un quartó de quarterada, que sumaven vint-i-cinc quarterades, mòdul també aplicat en les noves pobles del Regne de València, i abans a Catalunya, almenys a Ulldecona; el conjunt era repartit en set carrers longitudinals i set de travessers, tal com trobem en la *Planta de las comunas de Petra* de darrerries del segle XVI (ARM., AT, A.15-F.44); durant els segles XIV i XV s'hi concediren establiments (ARM, *Escrivania de Cartes Reials*); hom hi assegurava assortit d'aigua per pous, dos dels quals dins la vila, l'Acta de Petra preveu carnisseria i peixateria, sis obradors (16), servei de quartera, pes i mesuratge, plaça i porxadades i a darrerries del s. XV, l'hospital de la vila (17-18), església, rectoria i fossar (18-19), i el mur, en aquest cas adossat a l'església (19 i 22). Hi ha bibliografia. — J. P. E. [20.232-20.233]

Jaume FELIP SÁNCHEZ, *La tomba de la infanta Joana, comtessa d'Empúries, al monestir de Poblet*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 23 (2005), 26-30.

Tot i haver mort entorn el 1386, el 1392 seguien els problemes en la posada en pràctica del testament de Joana d'Aragó, filla de Pere III el Cerimoniós i comtessa d'Empúries; els problemes d'una banda, i la seva edat, de l'altra, convenceren l'abat, Guillem d'Agulló, a presentar la renúncia a la dita marmessoria; la documentació sobre l'afer es troba a Poblet, Arxiu de l'Abadia, armari I, calaix 13, carpeta 1, d'on és transcrita la lletra del 1394 del comte d'Empúries a l'abat demanant que la traslació de les despulles de la comtessa no es realitzés abans d'ésser acabada la tomba on col·locar-les, car altrament, «la dita traslació i no haver-hi sepulcre per la dita ossa tornaria més a deshonor que a honor» (30). — J. P. E. [20.234]

Gener GONZALVO I BOU, *Els dominis del monestir de Poblet en la Plana d'Urgell*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 18 (2005), 94-101.

Vençut Jaume, comte d'Urgell, el 1414, el rei Ferran I Trastámara vengué al monestir de Poblet per 15.000 florins d'or els drets senyorials damunt tretze pobles d'Urgell; el *Fogatge del 1379* informa de la pobresa demogràfica de la contrada, raó per la qual l'interès del monestir foren les pastures i l'aigua. Encara ara alguns pobles de la baronia conserven escuts petrins dels abats, el PO i qualche inscripció, ací reproduïda. — J. P. E. [20.235]

Valentí GUAL I VILÀ, *L'exercici de la justícia eclesiàstica. Poblet, segles XV-XVII* (Episodis de la Història, 324), Barcelona, Rafael Dalmau, editor, 2000, 86 pp.

Abat i comunitat de Poblet posseïen drets senyorials, també els judicials, damunt extensa baronia a la Conca de Barberà i a l'Urgell; la documentació pobletana sobre exercici de justícia criminal és conservada a l'Arxiu de Poblet, Armari II, que l'autor ha estudiat i en aquestes

pàgines n'espigola algunes mostres, aplegades per afinitat temàtica, declaracions que ajuden a comprendre les relacions socials en les poblacions de senyoriu pobletà. Hi ha bibliografia (83-84). — J. P. E. [20.236]

Xavier JORBA I SERRA, *Les pellofes de Prats de Rei, Igualada i Calaf. Aportacions documentals i monetàries*, dins «Acta Numismatica», 35 (2005), 89-109.

Les aportacions documentals provénen dels AP de Prats de Rei, *Llibre en el qual estan anotadas todas las partidas...*, *Llibre Horde de tocar les campanes*, *Llibre de absències o Liber vacationum*, i *Llibre de aniversaris...* (90-97), i de Calaf, *Llibre de distribucions de misses i ploms*, i *Llibre de distribucions per staca*; i d'Igualada, AHC, *Arxiu Parroquial*, en concret les *Ordinacions de la Reverenda Comunitat... de Sta. Maria d'Igualada*; consten les celebracions, per l'assistència a les quals els clergues presents rebien pallofa; per a Igualada consta la llista de beneficis amb els respectius altars existents a Santa Maria, segons acta de visita pastoral del 1446 (97-100); a Igualada, Museu Comarcal de l'Anoia es conserven tres encunys de pellofes d'Igualada i sis de Calaf (106-107). — J. P. E. [20.237]

Alberto FERRER ORTS, *En torno a la actividad constructiva en el Reino de Valencia durante la primera mitad del siglo XVII. La Cartuja de Ara Cbristi (el Puig)*, dins «XVII Congrès Corona», II, 677-692.

Fortament influïda per l'ambient espiritual valencià de darrerries del segle XVI (678), el 1585 dama Elena Roig, vídua Artés, llegava l'alqueria «vulgarment dita de mossèn Roig» (677), per a una cartoixa, que ella batejava d'Ara Christi'; vençudes les dificultats inicials, el 1602 era col·locada la primera pedra (679); l'activitat constructora cresqué del 1619 ençà, els principals artífexs de la qual són presentats, gràcies a la documentació d'Ara Christi, ara a l'ARV, *Clerecia. Llibres* (681-686). Hi ha transcripció del plànol (687) i de l'acta d'excavació per als fonaments del temple (688-690). — J. P. E. [20.238]

Helena KIRCHNER, Jaume OLIVER, Susanna VELA, *Espais hidràulics feudals a la Vall d'Aravó i a la vila de Puigcerdà*, dins «Ceritània», 4 (2005), 107-128.

[Tant la vila de Puigcerdà com l'aigua no pertanyien a cap feudal sinó al rei i per tant no hi havia en aquest cas cap intervenció feudal, ans relació directa de rei a vila reial]. Els autors descriuen el domini i l'ús de l'aigua en el moment de la fundació de Puigcerdà (1178), la construcció del canal de Puigcerdà, la concessió reial a la vila de Puigcerdà (1318) i les reglamentacions posteriors. El canal era previst per la molinaria reial urbana i és una infraestructura copiosament documentada a l'AHC, AM de Puigcerdà, que permet als autors una remarcable precisió en els detalls. Hi ha bibliografia i mapes. — J. de P. [20.239]

Stephen BENSCH, *Apprenticeship, Wages and Guilds at Puigcerdà (1260-1300)*, dins «XVII Congrès Corona», I, 209-222.

l'AHC de Puigcerdà posseeix documents anteriors al segle XIV no sols sobre relacions laborals, ans encara sobre corporacions gremials, tot i que oblidades pels investigadors del tema. Entre 1260 i 1300 es conserven en registres tres-cents sis contractes laborals, dos-cents seixanta-nou dels quals són d'aprenentatge i vuit de revisió d'aquest; molts d'altres restaren només verbals i potser per això són pràcticament absents els contractes de treball femení, car només se'n coneixen dos. Teixidors, paraires, carders i tintorers ocupen els primers llocs quantitius entre els disset oficis del segle XIII i els trenta-cinc del 1345 (217: quadre, seguit de dos d'aprenentatges: 218-219); els contractes informen d'extrems, que són aplegats en les pàgines de l'estudi (211-216). — J. P. E. [20.240]

Xavier SANAHUJA ANGUERA. *Les monedes de Puigcerdà de 1513 a 1525*, dins «Acta Numismatica», 35 (2005), 73-87.

Entorn d'aquells anys algunes poblacions catalanes obtingueren del rei el privilegi d'encunyar moneda menuda (menuts), també Puigcerdà tal com certifica l'AHC, *Llibre de consells i Lligall moneda*, en els vint-i-cinc documents d'aquells anys, tots resumits en regest, onze dels quals són transcrits; tant com el real privilegi i la seva pràctica és documentat el refús popular d'aquells menuts (i d'altres de falsos, de Perpinyà: 78-87). En les pàgines inicials tenim cronologia de les emissions dels anys 1513-1517 i la contramarca de P els anys 1519-1525 (74-77). — J. P. E. [20.241]

Montserrat CAILÀ GUITART, Jean-Paul ESCUDERO, *Història dels noms de Reiners. Les arrels d'un poble del Vallespir*. Pròleg de Ramon AMIGÓ (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, X), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 248 pp.

Després del pròleg (9-12), les pàgines inicials permeten al lector de fer-se una idea de la localització geogràfica del terme de Reiners i de les seves zones (13-25), i el primer capítol de l'obra descriu la geografia del terme (27-32), la gent que l'ha poblat amb quadre del successiu nombre d'habitants (44) i algunes pinzellades d'història, amb atenció a la llengua (35-41). Establerta la metodologia, trobem la llista d'arxius escorcollats, els de Reiners (comunal i particulars) i de les poblacions veïnes (Banys, Ceret, Palaldà) i sobretot els de Barcelona i Perpinyà (ADPO, *Capbreus*, on trobem documentació abundant de la sagristia de Sant Pere de Camprodon, i *Protocols notariais*; i Biblioteca Municipal), i la llista de bibliografia impresa (43-55), el cos del volum presenta per ordre alfabètic la rècula de topònims, des d'*Aguda, l'* (59), a *Xique-ió, can* (238), per a cada un dels quals, després de la seva transcripció fonètica i localització topogràfica, és indicada, també per ordre cronològic, la documentació on consta, en general dels segles moderns, sense que hi manqui la medieval (p. e., *Aigües Caldes*: 60), essent excepcional l'anterior al segle XIV i no cal dir a l'Any Mil (*Banys d'Arles*, del 832 [p. 70]). Les darreres pàgines ofereixen un *Apèndix temàtic*, consistent a formar grups de topònims que en les fonts són qualificats de colls, cognoms, córrecs, clots, comes i riberes, cortals, fonts, gorgs, masos, bordes i cases, molins, muntanyes, puigs, rocs i serres, tot completat amb renoms històrics i veïnats (239-246). — J. P. E. [20.242]

Amandio Jorge MORAIS BARROS, *Quem eram? De onde vinham? Para onde iam? As relações comerciais marítimas entre a cidade de Porto e os domínios da Coroa de Aragão nos séculos XV e XVI*, dins «XVII Congrès Corona», I, 185-208.

El text de l'estudi (193-194) i dos dels documents extractats dels originals de Porto, Arquivo Distrital, informen d'una nau d'aquella ciutat, que en el viatge de retorn de Civitavecchia a Portugal s'hagué d'ancorar a Roses per mort del seu patró, Gonçalo Domingues Ponte; els documents nomenaven procurador per a la recuperació de la nau. — J. P. E. [20.243]

Jordi MORELLÓ BAIGET, *Reus i la muralla del segle XVI: procés constructiu i finançament de l'obra*, Reus 2003.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[20.244]

Jordi MORELLÓ BAIGET, *La Comunitat de Preveres de Reus i el seu encaix dins la fiscalitat municipal (s. XIV-XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 35 (2005), 863-906.

Les primeres pàgines recorden l'existència de Comunitat de Preveres a Reus des de l'any després que la parròquia fos elevada a prioral el 1326, i les fonts econòmiques en què es sos-

tenia (864-874: quadre de beneficiats i beneficis: 871); l'existència d'aquests béns atregué la fiscalitat municipal (tema propi d'aquest article), progressivament obligada a exigir totes les contribucions, malgrat el dret d'exempció dels clergues reconegut per les lleis; entre aquests dos extrems, del 1340 al 1410 hi hagué colla-amolla constant que desembocà en concòrdia que respectava l'exempció i acceptava un cert tracte de favor dels clergues (un 50%: 875, nota 42), però fou tot un èxit dels municipis, car les successives solucions de Reus són comparades amb les de poblacions més o menys veïnes (Valls, Cervera, Selva del Camp); la concreció de les diverses solucions és exposada amb detall entre les pàgines 875 i 893. Hi ha tres quadres amb dades d'entre 1326 i 1480 (894-895) i transcripció de tres documents de Reus, AHC, *Protocols*; destaquen les *Ordinacions de la Comunitat de Preveres de Reus* (900-905); en el curs de l'article també és citat el fons de la Comunitat de Preveres, i els *Regestra Negotiorum* de Tarragona, AHA. — J. P. E. [20.245]

José SÁNCHEZ REAL, Antònia Maria LUCENA GÓMEZ, *Disputes per l'aigua en els molins paperers de la Riba (segle XVIII)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 23 (2005), 81-95.

Dos molins situats en el curs del Francolí, potser per un defecte de construcció en l'altura de la resclosa del jussà, creava problemes d'aigua embassada en la mola del sobirà, problemes que derivaren en plet davant la Reial Audiència els anys 1755-1758; el plet es conserva a Tarragona, AHA, *Parròquia d'Alcover, capsà 103*, d'on són transcrits quatre documents (85-95), interessants pel detall amb què la documentació judicial recull els episodis d'un conflicte ric en estratagemes d'inventiva privada, i determina l'aplicació de la justícia en les relacions de veïnatge entre els dos molins. — J. P. E. [20.246]

Miquel SITJAR I SERRA, *Fonts documentals per a l'estudi de la història de la Vila i Vall de Ribes*, dins «XVII Congrés Corona», III, 921-922.

L'autor qualifica aquestes pàgines de «petita i encara incompleta guia documental» del procés històric pel qual una vall sense personalitat pública arribà a unitat municipal com a Vila i Vall de Ribes. La documentació és constituïda pels Privilegis Reials, ara a l'ACA, o a l'AD d'Urgell, a Puigcerdà, AHC, o a Perpinyà, ADPO; l'AHC de Puigcerdà conserva el *Llibre de privilegis de la Vall de Ribes*; cal afegir-hi la documentació de Ripoll, AH de Santa Maria, *Arxiu Antic de Sant Pere*, i la Biblioteca Lambert Mata. La documentació és particularment rica a partir de la *Sentència arbitral* de Guadalupe. — J. P. E. [20.247]

Jordi MASCARELLA I ROVIRA, *Els notaris de Ripoll en l'època moderna, entre l'escriptura pública i la privada*, dins «Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», (2003-2004 [2005]), 143-183.

L'autor ha estès la seva recerca als AHC de Ripoll i de Puigcerdà, a la BLambert Mata de Ripoll, a l'AE de Vic i a l'ACA, i distingeix tres significats de la paraula en la documentació analitzada: 'notari' o titular de la notaria i posseïdor dels béns d'aquesta, com la casa pròpia; 'escrivà' o ajudant del notari, que feia realment la feina; i 'escrivent' o qui posseïx tota l'art d'escriure; els notaris podien ésser molts i a Ripoll concretament, cada un dels càrrecs del monestir, com és ara el prior o el sagristà (o algun canonge de Vic o d'on sigui), pel fet d'ésser baró d'algun poblet, n'era el notari titular, o el rector de la parròquia, amb mostra d'un nomenament de notari fet pel prior el 1666 (148); les tensions ripolleses entre monestir amb els seus oficis, la parròquia de Sant Pere i la universitat de la Vila, exigien disposar de la pròpia documentació i per tant dels propis arxius per a les guerres de plets que sembraren els segles barrocs, cosa que arribà al robatori de documents i a posar en dubte la legalitat i legitimitat del(s)

arxiu(s) (152-157), i fora d'alguns lligalls cremaren en l'assalt incendiari del 1835 (157). Algun dels notaris de Ripoll (Miquel Pelegrí, Andreu Puig) escriví peces literàries (158-159); alguna família tenia la notaria del monestir establerta de pares a fills (160). En apèndix són transcrits una taba del 1618 per a l'arrendament de la notaria de la vila de Ripoll, de Puigcerdà, AHC, *Notari Bernich*, i la petició del notari de la cúria del degà eclesiàstic de Ripoll pel bisbe de Vic al governador i batlle reials de Ripoll d'ésser-li reconegut que era sotmès a jurisdicció eclesiàstica, cosa que li fou negada, el 1698, de Vic, AE, *Mensa Episcopalis* (162-167); segueix doble llista, alfabètica i cronològica dels notaris i escriptors de Ripoll documentats (168-180) i bibliografia (181-183). — J. P. E. [20.248]

Michèle BÉNÉZET, *Les comtes héréditaires du Roussillon de 896 à 1172*, dins «La Pallofe», núm. 44 (2005), 5-11.

El 878, Lluís el Quec nomenava Jofre el Pelut, comte de Barcelona i de Girona, i encomanava el comtat del Rosselló al germà de Jofre, Miró, comte de Conflent. Són resumides en aquestes pàgines les biografies dels successius comtes i reproduïda, amb les respectives inscripcions, la moneda d'aquells, dels quals és coneguda: Gausfred II i Guilabert II (la d'aquest és moneda de Melguell) (7), Gerard I (8), Gausfred III (10) i Gerard II (10-11). — J. P. E. [20.249]

Aymat CATAFAU, *Étapes et modalités de l'intégration des celleres au système seigneurial en Roussillon: leur rôle dans le renforcement de la domination et le contrôle des paysans et de l'espace*, dins *Aspects du pouvoir seigneurial de la Catalogne à l'Italie (IXe-XIVe siècles)* (Rives nord-méditerranéennes, n. 7), Aix-en-Provence, Unité Mixte de Recherche TELEMME 2001, 13-26.

[La dedicació de l'autor a l'estudi de les celleres rosselloneses és coneguda dels nostres lectors des del volum XIX (2000), 800-801, núm. 14597]. El present article s'encara amb dues qüestions: en quin moment les celleres esdevingueren peça constitutiva del domini baronial al Rosselló i quins foren els camins que hi conduïren; en el pas del segle XII al XIII ja es troba la 'cellaria castrí', per tant, l'evolució ja era un fet; el camí havia estat el d'aprofitar les celleres com a lloc on percebre els drets senyorials i controlar els emfiteutes. L'exposició és completada amb transcripció de set documents dels segles XI-XIII (20-24) i resumida en alguns croquis (25-26). — J. P. E. [20.250]

Rebecca LYNN WINER, *Elite ideal or popular Practice? Widowed Mothers as Guardians for the Children of Artisan Families*, dins «XVII Congrès Corona», II, 475-482.

La documentació de Perpinyà, ADPO, 3E1, 7: 44, permet a l'autora d'establir que en la segona meitat del segle XIII el testament de marit moribund nomenava la vídua afillada tutora dels fills del matrimoni no sols en les famílies importants, ans encara en les menestrals, com ho demostren els testaments de paraires, fusters, pellaires, aluders, guanters, moliners, sastres i sabaters. — J. P. E. [20.251]

A. AYATS, *Louis XIV et les Pyrénées catalanes de 1659 à 1681. Frontières militaires, frontières politiques*, Perpinyà, Trabucaire 2002.

Estudi, només conegut per referència, d'uns anys, en els quals el Rosselló manifestà diversament (p. e., a través dels 'Angelets de la terra' o de personatges com En Josep de la Trinxeria) el seu refús a l'annexió a França, i, per contra el poder francès maldà a controlar militarment el país, control simbolitzat pel fort de Mont-Lluís, inaugurat el 1681. — J. P. E. [20.252]

Sebastià FAJAL I MERCADER, *El Rosselló i els rossellonesos davant la Guerra de Successió (1700-1715)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 52 (2005), 557-579.

Les poques publicacions franceses, també de documents, i la recerca sobretot a Perpinyà, ADPO, sèrie 1 C o la d'*Extraordinaire des guerres*, i d'altres, com la sèrie 2 B (processos contra qualque 'ennemi du roy', o el Service Historique de l'Armée de Terre, de Vincennes), permeten de diferenciar dues clares etapes en aquells quinze anys: la dels cinc primers representà una situació nova, en què 'la província' deixava de tenir només interès militar com acabava de mostrar en la presa de Barcelona del 1697, i començava d'intervenir en els intercanvis, també comercials, entre França i Espanya a través de la nova frontera del 1659; una de les manifestacions consistí en el buidatge de material dels magatzems reials i la seva reexpedició a d'altres indrets (559-566). La segona etapa durà deu anys, tants com la Guerra de Successió al sud de la frontera: contra el temor de les autoritats franceses, la 'província' (fora del comtat de Cerdanya) no s'alçà a favor de l'Arxiduc, fou requerida a contribuir en la guerra almenys com a «magatzem del gran exèrcit [de les Dues Corones] en guerra» (570) i el duc de Noailles tingué l'encert de conduir els 'miquelets del Rosselló' i els sometents de les parròquies al servei del rei de França àdhuc en accions com els setges de Girona i el definitiu de Barcelona (567-573). Els processos contra desafectes al rei de França i partidaris de l'Arxiduc foren escassos (destaca el sofert per Joaquim Mestres: 574), i, en general, la gent del país es manifestà rossellonesa (577). — J. P. E. [20.253]

Mercè RENOM I PULIT, *Societat i poder en el canvi de l'antic règim a la societat liberal. Línies generals del·l'estudi del cas de Sabadell (1718-1823)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVI (2005), 191-199.

Resum de tesi doctoral. Per entendre bé el període revolucionari liberal a Sabadell en les seves primeres etapes (1812-1814, 1820-1823), l'autora ha hagut de començar pels primers anys del segle XVIII, estudiant els moviments socials que s'hi manifestaren. Això l'ha posicionada en una mena de transició àmplia des de l'Antic Règim al liberalisme. Del segle XVIII cal remarcar l'establiment de la nòmina completa dels càrrecs de l'Ajuntament a partir del 1718 i l'estudi del cadastre del 1771, que permeten aproximar-se a l'estructura socioeconòmica de la població. — J. de P. [20.254]

Giuseppe PIRAS, *Inscriptiones Medii Aevi Ecclesiarum Sassarenisum (saecula XIII-XV)*, dins «Archivio Storico Sardo», XLIV (2005), 539-422.

Alguna d'aquelles inscripcions pertanyen a catalans, com la de Guerau de Rocasalva (396, n. 7; reproducció: 417); la d'Eliscén, muller de Galceran de Nagera (395-396, n. 8; reproducció 418), i sobretot la de Guillemona, muller de Berenguer Guillart, escrita en català (397, n. 9; reproducció: 419: «Ací iau dona Guilalmona...»). — J. P. E. [20.255]

Josep GALOBART I SOLER, *La consuetat parroquial de Sant Andreu de Castellcir escrita per mossèn Francesc Coma l'any 1666 (Vic, Arx. Episc. Castellcir I/1)*, dins «Miscel·lania Litúrgica Catalana», XII (2004), 347-383.

Fou el bisbe de Vic, Jaume de Copons en visita pastoral, qui manà la confecció d'aquesta consuetat el 1665; i l'any sobre el rector Francesc Coma ja havia complert l'encàrrec; després d'una presentació de parròquia, temple i parroquians, una primera part de la consuetat descriu les zones de l'església amb el respectiu mobiliari, amb ornaments i llibres per al culte; un segon apartat descriu els llocs vinculats a l'església parroquial, com cementiri i rectoria, amb l'estat de l'arxiu en aquell moment; un tercer apartat informa de la rogalia i masos de la parròquia, amb delmes, primícia i alous de la rectoria; el darrer apartat repassa cronològicament els cos-

tums vinculats als temps de l'any i en particular a les festes, de gener a desembre, amb la indicació de les obligacions particulars del rector, del sagristà, del campaner i de les confraries; s'acaba amb una *Nota de algunas advertències que segons lo discurs de l'any se han de fer y cumplir*. El nombre de fidels era de cent deu. — J. P. E. [20.256]

Lluís SERRANO I JIMÉNEZ, *El monestir medieval de Sant Bartomeu de Bell-lloc (Cantallops - Alt Empordà)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 38 (2005), 125-138.

Damunt documentació ja publicada i alguna d'inèdita de la web de Girona, ADG, l'autor descriu el marc geogràfic, els vestigis arqueològics i la trajectòria històrica del monestir de canongesses augustinianes de Sant Bartomeu de Bell-lloc, inicialment ubicat i a finals del segle XIV traslladat a Peralada; cita un fragment de la traducció catalana del segle XVIII del document pel qual el 1390 Felip Dalmau de Rocabertí cedia el palau vescomtal de Peralada a la comunitat de monges, salvat en un inèdit de Lluís Constans, ara a la biblioteca del Palau de Peralada. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.257]

Ramon TEIXIDOR I PLA, *La crisi de la baixa edat mitjana i les rendes eclesiàstiques: Sant Benet d'Espiells*, dins *Església, societat i poder*, 413-418.

Sant Benet d'Espiells és al municipi de Sant Sadurn d'Anoia i pertanyia a Sant Cugat del Vallès; l'autor ha trobat, sobretot a la BC, ms. 332, i en algunes sèries de l'Arxiu Reial (ACA) noves notícies sobre aquella església en època gòtica, ací resumides: es tracta d'establiments de masos, de terres de cultiu o de patis per a edificar-hi, sobretot dels segles XIII i XIV, en algun cas amb reconeixement de vassallatge; però el 1333 [Mal Any Primer!] començaven les renúncies a propietat útil i a darreries de segle arribaria una reducció del quart o el quint a tasca; el 1438 compareixen els masos ròncs i nova reducció de tasca a cinc sous per un mas i la seva considerable propietat; i el 1474 tota la quadre d'Espiells i la seva batllia són estabertes per cent sous anyals; a finals de segle començava la recuperació (418). — J. P. E. [20.258]

Gerard MARÍ I BRULL, Soledat FARNÉS I JULIÀ, *Els pergamins dels segles XIII i XIV del fons 'Sant Celoni' de l'Arxiu Històric Provincial de Franciscans de Catalunya*, dins «Misc. Batlle», 256-262.

El 1939, en acabar la Guerra Civil, tornà als franciscans la pròpia documentació i amb ella, entre d'altres d'esparsos, un fons de cent vuitanta-sis pergamins de Sant Celoni, que van fins al segle XVII. Ací són presentats i resumits en ampli regest els deu primers, datats entre el 1254 i el 1400 (256-262); la majoria són compra-vendes, també hi ha un establiment, un inventari, una àpoca i una donació; afecten tant persones privades com institucions, per exemple el monestir de l'Estany. — J. P. E. [20.259]

Xavier SOLÀ I COLOMER, *L'església de Sant Cristòfol de les Planes i el seu retaule barroc, una obra de l'escultor olotí Francesc Escarpenter*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 15 (2005), 129-171.

A partir d'estudis ja publicats i de l'ADG i d'Olot, AHC, l'autor resumeix la història de l'església de Sant Cristòfol de les Planes d'Hostoles, des del segle X a la darrera ampliació del 1661 i a les obres secundàries del segle XVIII, assenyalant certs aspectes de la religiositat popular del temps del Barroc; recorda els qui intervingueren en la construcció d'un retaule barroc a l'altar major: qui prengué la iniciativa, els escultors, ferrers i fusters i sobretot el rol que hi tingué Francesc Escarpenter, qui hauria demanada la traça als Costa; així, malgrat d'haver estat cremat el 1936, aquell retaule, conegut per fotografia, és ací descrit i analitzat. — J. de P. [20.260]

Domènec MIQUEL I SERRA, *Entorn els orígens del monestir de Sant Cugat del Vallès*, dins *Església, societat i poder*, 67-85.

Les primeres pàgines ressegueixen allò que la historiografia moderna ha dit dels orígens del dit monestir: [sota les directrius d'Anno da Viterbo] s'arribà a imposar la tesi de la fundació 'imperial' del mateix Carlemany, i així la història tenia la utilitat de col·locar el monestir per damunt els només 'comtals'; s'hi barrejà la hipòtesi d'un origen visigòtic, àdhuc la de la fundació del Castrum Octavianum per Octavi August, però ja en el segle XVII (Pèire de Marca) i sobretot a partir del XVIII, hom s'atengué als documents; per al segle IX (any 878) només hi ha el precepte de Lluís II a favor del bisbe de Barcelona, Frodoí, que documenta un primer abat, Ostofred, el qual hauria rebut abans un precepte de Carles el Calb, però la casa de Sant Cugat i Sant Feliu, d'Octavià, és donada al bisbe de Barcelona, casa que hauria estat fundada en la primera meitat del segle IX, potser per iniciativa privada d'Ostofred (74-75); durant el segle X es repetiren preceptes reials francs (anys 938 i 986), font d'hipòtesis diverses (76-79); entorn l'any Mil comença la influència directa de Roma amb butlles dels anys 1002, 1007, 1023; la submissió directa al papa no exclougué la jurisdicció del bisbe de Barcelona, ben clara en la documentació del segle XII (80-81). Hi ha bibliografia (83-85) [els plens poders de Frodoí no estarien relacionats amb el pas efectiu de Sant Cugat d'una situació poc o molt visigòtica a la completa configuració monacal carolíngia?]. — J. P. E. [20.261]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Sant Esteve d'Olzinelles i Sant Llorenç de Vilardell. Història de dues petites parròquies mil·lenàries del Montnegre*, dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 78-79 (2005-2006), 47-158.

L'autor comença exposant les fonts en què es basa aquest estudi: els llibres de visita pastoral i els llibres parroquials de les dites parròquies, amb transcripció de fragments originals, començant per la d'Olzinelles: situació i caràcter de la gent, nom de lloc i parròquia, allò que documenten i prescriuen les visites pastorals del segle XIV al XX, estadístiques d'ambdues parròquies, dades sobre masies d'Olzinelles i rectorologi. L'estudi de Vilardell és menat amb el mateix criteri: explotació a fons de les visites pastorals, informació sobre masies del terme i rectorologi. Al final, notícia sobre fonts, i bibliografia. — J. de P. [20.262]

Jordi VIVÓ I LLORCA, *Quatre anys al port: la reconstrucció del primer moll de Sant Feliu de Guíxols (1591-1594)*, dins «*Estudis sobre el Baix Empordà*», 24 (2005), 55-69.

Després de resumir les dades conegudes sobre el port medieval de Sant Feliu, l'autor detalla les causes i el procés rectorològic dut a terme la segona meitat del s. XVI: inseguretat a la Mediterrània, incompletesa de la instal·lació, imposició de mollaratge des del 1557 a fi d'aplegar diners, i inici de les obres el 1591. Les dades provenen del llibre de comptes de l'obra del moll, ara a l'AM. Tenim a l'apèndix el decret d'establiment de mollaratge i relació de les persones (amb nom, cognom i ofici, si consta), que treballaren a l'obra, distribuïdes per poblacions d'origen. Hi ha bibliografia i fotografies. — J. de P. [20.263]

Benet JULIÀ, *Notes sobre la Guerra de Separació a Sant Feliu de Guíxols*, dins «*Estudis del Baix Empordà*», 24 (2005), 69-84.

Sobre documentació de l'AM, en part transcrita, com és ara una lletra de Pau Claris, i en part citada, l'autor esbossa l'estructura social de la població (habitants, habitatge, règim alimentari, govern i despeses municipals), i assenyalava els esdeveniments que marcaren la història de la vila durant aquells anys: incidències militars, trasllat de monjos castellans, altes i baixes en les fidelitats polítiques, etc. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.264]

Xavier SOLÀ COLOMER, *La capella del Roser de Sant Feliu de Pallerols. Apunts històrics i artístics*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 16 (2005), 121-148.

La documentació de l'ADG i de l'AP de Sant Feliu de Pallerols permet a l'autor d'establir la cronologia de la capella (1565 —), la llista dels seus administradors, les donacions rebudes, la construcció de l'edifici i de les seves dependències (altars i sagristia, retaules i imatges, orfebreria i monument de Setmana Santa), el popular 'Ball dels cavallets', que s'hi vincula en data incerta, i els beneficiats de la capella. Hi ha citacions abundoses de la documentació emprada. [Assenyaem que la capella és anterior a la victòria de Lepant (1571), atribuïda a la Mare de Déu del Roser]. — J. de P. [20.265]

Juan Luis CONSTANTE LLUCH, *Las propiedades del convento de Dominicos de Sant Mateu*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 629-641.

Un document del 1785, ara a Madrid, AHN, *Clero*, llibre 2731, ací transcrit (636-641), informa de les trenta-sis propietats que en aquell moment posseïa el convent dominicà de Sant Mateu, per a cada una de les quals consta la ubicació i el document notarial de possessió legítima; les dades són resumides en quadre sinòptic (635). Les pàgines inicials, tenint en compte les possessions d'aquella casa en el moment de la desamortització el 1835 (630-631), proporcionen notícies sobre moments particulars de la vida del convent en els segles moderns. — J. P. E [20.266]

Arnald PLUJÀ I CANALS, *Molinàs. Sant Miquel de Colera* (Els veïns oblidats de Cap de Creus, 1), Girona, Generalitat de Catalunya - Consell Comarcal de l'Alt Empordà - Diputació de Girona 2005, 255 pp.

L'autor descriu el marc geogràfic i històric del lloc i aplega unes quantes notícies de Molinàs, ordenades cronològicament des de 931 al 1882. Tot i que predomina la part memorialística i fotogràfica referida a l'època contemporània, són donats en regest els processos civils dels anys 1542-1562 de l'Arxiu dels Comtes d'Empúries (secció de l'Arxiu Ducal de Medinaceli, accessible en còpia microfilmada a Castelló d'Empúries), processos referents a fets ocorreguts a Colera, i cinc documents del s. XVIII de Girona, AH. — J. de P. [20.267]

Enric BASSEGODA PINEDA, *Els senyors del castell de Sant Mori al segle XV*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 38 (2005), 139-157.

Resumint bibliografia d'altri, l'autor presenta una petita història dels homes i famílies senyors del castell de Sant Mori del 1400 al 1545: Dalmau i Guillem de Creixell, Bernat i Pere de Vilagut, Pere, Bernat Hug i Caterina de Rocabertí de Cabrenys, i Jaume de Cardona-Rocabertí; i en el cos de l'article dedica breus paràgrafs als poetes Joan de Vilagut, Guillem Tinter i fra Bernat de Rocabertí. Dels dos primers reedita en apèndix les poesies publicades per Miriam Cabré en el *Repertorio informatizzato dell'antica letteratura catalana*, 2000, i reproduceix els arbres genealògics de les famílies Rocabertí de Cabrenys i Vilagut. — J. de P. [20.268]

Josep GALOBART I SOLER, *La Consueta de la parròquia de Sant Vicenç de Calders* (1662), dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VI/33 (2005 = Miscel·lània en honor de Josep Ruaix i Vinyet), 129-142.

Dissortadament, la *Consueta de Sant Vicenç de Calders*, del 1662, conservada a l'AP de la població, no és completa perquè un esquinç del primer foli no permet de conèixer tot el text escrit per Francesc Post, vicari, i signat per Pere Fàbregas, rector; les pàgines introductòries subratllen els aspectes més locals de les celebracions i les comparen amb les que figuren en les

consuetes de parròquies veïnes (131-133); el text, dividit en seixanta-vuit paràgrafs i completat amb altres cinc, és transcrit en les pàgines 133-142. — J. P. E. [20.269]

Josep GALOBART i SOLER, *Dues obres de l'escultor manresà Josep Generes per a l'església parroquial de Sant Vicenç de Calders*, dins *Església, societat i poder*, 703-712.

Les dues obres són el retaule de la Immaculada Concepció, documentat des del 1664 (705-707), i el del Sant Crist, documentat simultàniament (707-708), i simultàniament cremats el juliol del 1936. Vicissituds de la seva construcció i en particular del pagament de l'obra són documentats a Calders, AP, *Fragments de manuals i Papers sols*, quatre dels quals són ací transcrits (710-712). — J. P. E. [20.270]

Maria GARGANTÉ LLANES, *Algunes obres de manteniment a la parroquial de Santa Coloma de Queralt durant el segle XVIII*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 9 (2005), 69-75.

Són coneguts els casos de temples parroquials, romànics o gòtics, que durant el segle XVIII exigiren obres, els romànics perquè havien d'ésser substituïts per esglésies més grans i lluminoses, els gòtics perquè començaven de presentar símptomes de vellesa; el 1791, el campanar de Santa Coloma de Queralt, amenaçat per les humitats, hagué d'ésser revisat amb vistes a la seva ,composició i conservació', d'acord amb uns ,pactes, prevencions i condicions' establerts el 1791 entre l'ajuntament de la vila i el mestre d'obres, capítols ací parcialment transcrits de Tarragona, AH, *Fons notarial*; s'hi fa constar l'existència d'un *Llibre de resolucions* dit *Racional* «en lo arxiu del dit comú ben custodiat» (74-75). — J. P. E. [20.271]

Josep M. LLOBET i PORTELLA, *Informació documental sobre una controvèrsia entre l'Ajuntament i la Comunitat de Preveres de Santa Coloma de Queralt (1763)*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 9 (2005), 89-105.

L'AHC de Cervera, *Fons notarial. Cervera*, conserva en el volum 123, ff. 293v i 301v, dos documents, ací transcrits, en el primer dels quals l'Ajuntament, defensant el seu dret de patronat damunt el temple parroquial, exigia a la Comunitat de Preveres que fes treure de l'església un retaule que hi acabava d'ésser col·locat per un feligrès, sense permís municipal (91-99); els preveres, en canvi, manifestaven no reconèixer cap altre patró que el bisbe, el qual havia donat el corresponent permís; és notable, per part i altra, l'al·legació de raons amb indicació de fonts jurídiques sobretot en la resposta (100-105), [detall que converteix aquestes pàgines en mostra d'un al·legat judicial en llengua catalana en la segona meitat del segle XVIII, possiblement escrit per algun jurista o canonista de la Universitat de Cervera]. — J. P. E. [20.272]

Montserrat PAGÈS, *Les pintures romàniques de l'antiga església de Santa Eulàlia d'Estaon. La seva història i la seva iconografia*, dins «Urgellia», XV (2002-2005), 657-683.

Aquest estudi iconogràfic de les pintures romàniques de la parroquial d'Estaon, reproduïdes en les cinc pàgines finals, conté transcripció dels noms dels sants o altres mots que figuren en les respectives representacions (659-661). — J. P. E. [20.273]

Núria PETIT, *Aportacions a l'estudi del monestir cistercenc femení de Santa Maria de Vallbona*, dins «Santes Creus. Revista de l'Arxiu Bibliogràfic», XXII (2005), 53-134.

Núria PETIT BORDES, *Les etapes constructives del Reial Monestir de Sana Maria de Vallbona fins al 1392*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 18 (2005), 63-92.

Començant entorn 1159 en la zona encara dominada pels sarraïns de Siurana, per la presència d'ermitans, d'entre els quals destaca Ramon de Vallbona, el primer títol ressegueix la documentació (en particular la del *Llibre verd* i de *L'índex vell*) immediatament posterior a la reconquesta d'aquell darrer reducte, que comença el 1157 amb la donació d'uns aïlls feta per Ramon Berenguer IV al ja esmentat ermità, per decisió testamental sepultat 'in ecclesia de Vallebona' (54-62); el 1153 començava d'ésser documentat el 'lloc de Santa Maria de Vallbona', centre de vida religiosa tant masculina com femenina (almenys el 1169), al final centrat en Ramon de Vallbona (63). En plena etapa de reestructuració de la contrada després de la reconquesta definitiva, el 1172 comença la directa protecció nobiliària (Anglesoles i Cerveres), a través de Berenguera d'Anglesola, vídua Cervera, i només dos anys més tard la dels reis Alfons I i Sança, a favor d'una comunitat femenina; el bisbe de Vic confirma, Ramon de Vallbona es pon i comença l'aproximació i vinculació a la branca femenina de l'orde cistercenc, formalitzada el 1178 (64-71); les pàgines següents informen de les reines de la segona meitat del segle XIII, particularment vinculades amb Vallbona: Violant d'Hongria, muller de Jaume I, i Violant d'Aragó, reina de Castella (71-73): llur predilecció per Vallbona permeté d'acabar les obres amb rapidesa (74-82); tot seguit l'abadessa Blanca d'Anglesola elaborava el seu *Còdex* (83-85) i les seves successores remataven les obres del monestir (86-92). Les darreres pàgines intenten d'esbrinar si el monestir-mare es posava Colobres o Tolobres (93-100). Hi ha bibliografia (100-104), regest i text de deu documents (100-113) i divuit pàgines de reproduccions fotogràfiques.

El títol segon resumeix les dades relatives a l'origen de la comunitat cistercenca i de l'edifici monacal fins a darreries del segle XIV, aprofitant la síntesi de Jaume Pasqual en el *Llibre verd* [cf. «ATCA», XXV (2006), 578-580] i les publicacions recents (91-92), amb qualche recurs a documentació inèdita de l'arxiu monacal. L'apèndix conté transcripció del *Testament de Ramon de Vallbona*. — J. P. E. [20.274-20.275]

Joel COLOMER, *La carnisseria en una vila de la Catalunya Vella: Santa Pau (1330-1337)*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 15 (2005), 13-38.

Evocada l'economia del Santa Pau medieval, poble amb mercat des del 1287, l'autor edita i estudia tres contractes de carnisseria dels anys 1334-1337, provinents dels llibres notariais de la població, ara a Olot, AHC. Són contractes de serveis comunals, normalment d'un any, se'n coneixen d'anteriors i a través d'ells hom pot entreveure uns negociants o tractants de bestiar amb capacitat econòmica i amb ambició d'ascens social. [Les transcripcions dels documents (en llatí) són prou discutibles]. — J. de P. [20.276]

Ernestina VALVERDÚ I BRIANSÓ, *Senan*. Pròleg de Valentí GUAL I VILÀ, Senan. Ajuntament i parròquia 1995, 202 pp.

Localitzada i descrita la realitat material del terme i del poble, l'autora ens informa d'allò que en coneixem a partir del 1169 per la sots-infeudació del castell a Bernat de Cornellana, feudal col·locat sota Guerau de Granyena, però per damunt Ramon de Tàrraga, el qual es trobava per damunt el castell; el 1173 Montserrat rebé drets senyoriais damunt Senan, que amplià per compra, fins a esdevenir baró de castell i terme el 1216; el 1264 Poblet el comprà a Montserrat (96-99). Noms de caps de casa consten pels fogatges del 1358 i del 1415 i pel capbreu del 1439; per la *Carta de refundació* del 1549 coneixem els drets baronials de Poblet (104-196); pel *Cadastre o inventari de les cases i heretats de Senan* del 1708 i següents, consten els caps de casa, vint-i-un el 1775, i el 1787 cent setanta-cinc habitants entre terme (109-112) i vila (112-114); el 1775 consten unes *Ordinacions de terme i vila* (135, 142-143 i 146-150), deuen ésser contemporanis el *Pare nostre del tió* (188-189) i l'*Oració a Santa Bàrbara per quan trona* (189). Són transcrites inscripcions dels anys 1620, 1622 i 1730 (58). Hi ha llista de fonts:

Arxiu Reial (ACA), Montblanc, AHC; Senan AM i AP; i Tarragona, AHA; i bibliografia (199-201). — J. P. E. [20.277]

Meritxell PÉREZ MARTÍNEZ, *La invenció (inventio) del culte a Santa Tecla en la Tarragona d'època medieval*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», L (2005-2006), 21-58.

L'article és bastit sobre bibliografia publicada i ,es nodreix' de la tesi de llicenciatura de l'autora. «...la recent troballa de l'epígraf sepulcral d'una ,virgo Christi' d'origen egipci anomenada Tecla en els treballs d'excavació dels terrenys veïns a la Necròpolis del Francolí ha permès de reobrir el debat sobre el culte a la santa homònima en la ciutat...» (21). Resumeix d'antuvi la difusió de les *Acta Pauli et Theclae* i del consegüent culte de la dita màrtir en la Mediterrània durant l'època tardoantiga, amb esment particular de la *Vida i miracles de Tecla* i l'estat actual de la investigació sobre aquests dos textos. L'autora constata el silenci de les fonts de la Tarraco cristiana d'època tardo-antiga i visigòtica sobre santa Tecla, senyal de la inexistència d'un culte a la santa anterior a la invasió sarraïna. El teclisme tarragoní és inseparable de la conquesta i de tot allò que l'acompanyà, que en l'aspecte eclesiàstic fou de primera importància, assenyaladament per a la restauració de la seu metropolitana i la consegüent desvinculació de Narbona (1091), seguida per la intitució de la Seu de Tarragona a santa Tecla en temps del bisbe Bernat Tort (1146-1164). Jaume II rematà l'operació amb el trasllat de les relíquies de la santa des d'Armènia (1323 [vegeu el segon resum següent]). Aquest canvi fou possible perquè conjugava admirablement els interessos del papat, de la casa reial i de la jerarquia eclesiàstica catalana. Tot allò que hi afegiren Ponç d'Icard i sobretot J. R. de la Higuera [en la línia propugnada per Anno da Viterbo] són elements llegendaris que obnubilen la percepció històrica de la introducció del teclisme a Tarragona com una ,inventio' medieval particularment reeixida. — J. de P. [20.278]

Lawrence J. MCCRANCK, *Medieval Tarragona: A Frontier Town in New Catalonia*, dins «XVII Congrès Corona», I, 441-474.

Proseguint els seus estudis sobre la reconquesta de Tarragona, l'autor concentra ara l'atenció en els anys del senyoriu normand, 1137-1155; quant al territori, fou la repoblació, reconstrucció i urbanització de la ciutat a base d'informació proporcionada per unes tres dotzenes de pergamins de procedència diversa (442); el resultat es concentra en el pla de la ciutat el 1155 (466). En el període islàmic Tarragona s'hauria reduït bàsicament a fortalesa militar, amb una població d'uns 3000 a 5000 habitants. Les pàgines dedicades al pas de Tarrakûna a Tarragona són resumides en una cronologia del 1118 al 1137: el resultat principal no hauria pas estat el d'un principat autònom d'uns croats normands ans el semiautònom principat eclesiàstic enllaçat a Barcelona (448-449) i configurat seguint el model templer de frontera (455-457), que calgué reconstruir (457-464). La tensió entre els dos poders, el del metropolità i el del seu braç militar, Robert Bordet, s'anà afeblint pel fet que el grup normand s'integrà dins la població catalana o fou exiliat a la Mallorca musulmana entre el 1170 i el 1173 (465). — J. P. E. [20.279]

Valentina CALZOLARI, *Une traduction latine médiévale de la légende arménienne de Thècle et la translation du bras de la sainte de l'Arméno-Cilicie à Tarragone en 1321*, dins «Analecta Bollandiana», 123 (2005), 349-367.

[Des de segles, Tecla ha anat associada a l'apòstol Pau i considerada santa de Tarragona]. També de segles havia entrat en la litúrgia armènia, quan el 1320-1321, resultat de contactes diplomàtics, els reis Oshin i Levon IV, fill seu, oferiren a Jaume II una relíquia excepcional, el

braç de Santa Tecla; l'operació és documentada en deu lletres reials d'ACA, *Canc., reg.*, ací resumides (353-356); la translació hauria anat acompanyada d'una revisió de la *Legenda* de la santa; fins aleshores eren desconeguts tant el 'martyrium' com les relíquies, però la nova *Beate Thecle legenda*, que acompanyà la donació i s'intitula *De sancta Thecla virgine*, en el Cod. 105, ff. 282-292 de l'ACB, en les seves dues primeres parts és traducció de l'armeni; la darrera part, en canvi, sobre la descoberta i la translació de la relíquia, hauria estat, segons l'autora, invenció armènia (365-366). Hi ha bibliografia (367). — J. P. E. [20.280]

Daniel PIÑOL I ALABART, Montserrat SANTMARTÍ I ROSET, *El control sobre la producció i comercialització del vi a través de la documentació municipal: Tarragona, s, XIV-XV*, dins «XVII Congrés Corona», I, 503-513.

Els autors subratllen notícies extretes de l'AH de Tarragona, *Acords municipals, Comptes de clavaria*, del volum d'*Ordinacions de la Mesa del Vi* i dels pergamins. La ciutat afavorí les vinyes, amb el manament de plantar-ne una quartera en propietats de més de mil sous; produïen deu mil càrregues de vi en començar el segle XV; vetllava a evitar robatoris de raïm en temps de verema (505-506), a imposar en el mateix temps tribut al vi forà introduït a la ciutat (507-509) i a limitar venda i consum de vi a les tavernes (510). — J. P. E. [20.281]

Lluís MONJAS MARCO, *La reforma eclesiàstica i religiosa de les diòcesis de la Tarraconense al llarg de la Baixa Edat Mitjana (a través dels qüestionaris de Visita Pastoral)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVI (2005), 153-164.

Lluís MONJAS MANSO, *Les comunitats parroquials del Baix Llobregat a finals de l'Edat Mitjana a través de les visites pastorals del Patriarca Sapeira* (Col·lecció Llorenç Sanç d'estudis del Baix Llobregat, 16), Sant Feliu de Llobregat - Montserrat, Ajuntament i Publicacions de l'Abadia 2005, 438 pp.

Resum i tesi doctoral; aquest és el primer títol, ampliat en comparació amb el segon. L'autor ha transcrit, editat i estudiat els qüestionaris de visita pastoral de Tortosa 1314, Girona 1329, dels sinodes de Tarragona 1372, València 1383-1388, Tortosa 1409, de Jaume Marquilles (Barcelona), 1413-1414 [cf. «ATCA», XVII (1988), 514-534], del *Llibre de la Cadena* (Barcelona), 1425, i de Saragossa 1435. L'estudi d'aquest material permet de concloure que des del Concili IV del Laterà, 1215, fins al de Trento (1545) les directrius de la reforma eclesiàstica foren les mateixes. A la Corona d'Aragó des del concili provincial de Lleida del 1229, que havia d'ésser el punt de partida en l'aplicació de les normes del concili IV del Laterà, fins al Cisma d'Occident, les visites assumeixen gairebé la forma d'un procés, perquè se centren en la correcció de la vida del clergat, en la vigilància de la disciplina de la cura d'ànimes i en la moralitat dels laics. Després del Cisma, fins a Trento, la reforma incideix sobretot en aspectes jurídics i econòmics de l'entrellat beneficial, en la formació del clergat i de manera particular en els llibres de registre parroquials, el decòrum del culte i la devoció eucarística. [Entre la bibliografia d'estudis basats en visites pastorals (419-422), manca el publicat dins «Revista Catalana de Teologia», II (1977), 151-188; la seva tercera part (164 ss.) és gairebé exclusivament basada en la sèrie *Visitacionum* de l'ADB]. — J. de P. [20.282-20.283]

Jordi GÜNZBURG I MOLL, *La ordenación del espacio urbano en la villa de Tárrega*, dins «XVII Congrés Corona», I, 383-389.

Estudis precedents i els *Llibres de privilegis de Tárrega*, sumats als reculls de documentació antiga de comarques veïnes, ultra l'Arxiu Comtal, ara ACA (Poblet, Lleida-Gardeny). Les primeres dades, les relatives al Castell, ja es troben en la *Carta de poblament*; al seu voltant es construïren cases, sobretot després del 1058, en què castell i repoblació foren encarregats a Ricard

Altemir. La documentació dels segles XIV-XV informa sobre els nou portals de la vila, el pont damunt l'Ondara, la reconstrucció dels murs en situacions de perill, l'existència i la representació dels quatre quaters en el consell de la vila, reduïts a dos després de la Pesta negra, sobre la construcció de patis en emfiteusi per a la construcció de cases familiars, sobre camins, carrers i places, sobre aigües, ponts i basses i sobre la taxació de la riquesa en mans de particulars. — J. P. E. [20.284]

Eduard CASTILLO I PICÓN, *La botiga de comanda (1611-1620) i la protoindústria tèxtil a la vila de Terrassa*, dins «Terme. Revista d'Història», 20 (2005), 103-122.

Les primeres pàgines recorden les investigacions sobre la crisi catalana del segle XVII i les dues possibles línies de redreç proposades pels contemporanis a través dels gremis (107), la dels proteccionistes i la dels lliurecanvistes (108), i la seva incidència en la trajectòria industrial i comercial de la vila de Terrassa (104-106). L'autor aporta les dades que ha aplegat a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Generalitat. Drets del General. Llibres de la taula de la Bolla* 1596-1613 i a Terrassa, AHC, *Llibres de consells i Llibres de comptes de paraires* 1599-1638, que resumeix en vuit quadres (109-114), i si el creixement econòmic fins al 1613 és clar, aquell any ja és dubtós i el 1620 fins i tot la botiga de comanda, creada per potenciar el comerç, per causes diverses ja havia fracassat (112-116). L'autor defensa que no es poden aplicar conceptes globals a la realitat de cada lloc, ans cal estudiar la situació fàctica (118-119). Hi ha bibliografia (119-120). — J. P. E. [20.285]

Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *Torroella de Montgrí i la Plana del Baix Ter (1270-1348). Reflexions sobre el domini d'una vila en el seu territori immediat*, dins «XVII Congrés Corona», III, 937-942.

L'àrea d'influència de Torroella de Montgrí és recercada en els protocols notariais de la vila i en els d'Ullà, Rupjà i Palau sa Tor, ara a Girona, AH; les dades notariais són reduïdes a tres quadres, un dels pobles amb deutors a jueus de la vila els anys 1311-1331 i 1341; l'altre, de compres a crèdit a un draper de Torroella; i el terç compara els ròdols de Torroella i de la Bisbal en préstecs dels respectius jueus, que també dibuixen les respectives àrees d'influència. — J. P. E. [20.286]

Jesús MASSIP, *L'administració de justícia a Tortosa des de 1149*, dins «XVII Congrés Corona», III, 553-562.

El mateix any de la conquesta, Ramon Berenguer IV resumia en deu punts, ací transcrits (560-561), allò que seria l'embrió dels *Costums de Tortosa*; l'autor en subratlla el vocabulari, relacionat amb el del *Usatges* quant a l'aplicació de la justícia, i ressegueix la seqüència cronològica de passos que des del 1149 s'anaren acostant al text definitiu dels dits *Costums* (554-555), amb breu exposició de cada un: *Carta de poblament*, 1149; *Sentència de Pere el Catòlic*, 1199; *Sentència de Jaume I*, 1228; *Sentència de Flix*, 1241; i treball final de codificació dels *Costums de Tortosa*, 1272 (556-559). — J. P. E. [20.287]

Francisco de MOXÓ Y DE MONTOLIU, *Relaciones señoriales entre Tortosa y Peñíscola y su entorno en el siglo XIII*, dins «XVII Congrés Corona», III, 661-671.

Recordats els estudis sobre raguèlies nobles catalanes relacionades amb aquella contrada, l'autor intenta veure les connexions nobiliàries i templeres en el moment de la capitulació de Peñíscola i llur relació amb Tortosa; conquerida Peñíscola, és el bisbe de Tortosa qui empeny el rei vers el Sud (662-663); després de la conquesta, Temple i Montcada acabaran deixant Tor-

rosa al rei ja que el Temple rep Peníscola i els Montcada poblacions entorn Fraga (663-665); segueixen les notícies sobre els Alagón, reconduïts a l'Aragó ja en temps de Jaume II (665-666); el senyoriu del Temple sobre Peníscola només duraria fins al 1307, any de la supressió. — J. P. E. [20.288]

Josep ALANYÀ I ROIG, *Culte i devoció a la Puríssima al bisbat de Tortosa (segles XIII-XIV)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 78-79 (2005-2006), 159-308.

L'autor comença amb tres capítols dedicats a les advocacions i a la iconografia marianes de la diòcesi de Tortosa. El quart és dedicat a l'estudi de la doctrina sobre la Puríssima en els textos tortosins, vint-i-vuit, la majoria còdexs de l'AC de Tortosa: sacramentaris, missals, breuaris, proseris, processioners, sermonaris, comentaris als llibres de les *Sentències* i tractats teològics. L'autor fixa, extracta i, segons els casos, estudia els textos que es refereixen a la doctrina teològica referida. Després presenta un extens dossier documental sobre la festa de la Puríssima en el bisbat tortosí, del segle XIII als inicis del XXI, amb moltes notícies de l'Arxiu Reial (ACA), dels arxius de Tortosa i d'altres indrets, amb notícies i documents aportats per publicacions anteriors. *Les Fonts i bibliografia* donen llista detallada de tots els documents i còdexs utilitzats, amb esment de la seva procedència arxivística. — J. de P. [20.289]

Josep ALANYÀ I ROIG, *La Carta cibariorum o Libre de les viandes de la Canònica de Tortosa (1350)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 26 (2005 = Homenatge a la professora dra. Carme Batlle i Gallart), 429-484.

Passat el tràngol de la Pesta Negra, que havia fet perillar la conservació no escrita del costum alimentari de la casa, els canonges de Tortosa decidiren formular per escrit davant notari la dietètica de la comunitat, el 16 de setembre del 1349, que així es col·locava a l'altura d'altres comunitats catalanes (430), encara que la 'Carta' de Tortosa té la característica particular de començar amb unes *Ordinacions generals per al govern de la Canònica* (432); el document és copiat a Tortosa, AHD, Arxiu Secret, *Commune*, I/3. Participà en la oficialització de la *Carta* el bisbe tortosí, Jaume Sitjó. Recordats els precedents des de la *Secunda Ordinatio Ecclesiae Dertusensis* del 1166 (436-438), l'autor analitza una per una les ordinacions des del 1350, tant les globals (439-450), com les particularitzades (450-462); després de les fonts i bibliografia (464-466), és transcrita l'acta capitular del 1350, tota ella en català (468-484), fora de la introducció i dels paràgrafs finals, en llatí (467-468 i 483-494). — J. P. E. [20.290]

Jacobo VIDAL FRANQUET, *Pere Compte, mestre major de l'obra de la Seu de Tortosa*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 35 (2005), 403-431.

Recordats els estudis dels darrers temps sobre la Seu de Tortosa (404-406), l'autor, a base de l'AC, *Notaris*, constata que la Guerra contra Joan II aturà les obres durant anys fins que a partir del 1483 foren repeses per iniciativa de Joan Girona, protonotari papal i secretari de la Cancelleria Apostòlica [sota Roderic de Borja?]; per influx d'ell, el 1490 Pere Compte, d'acord amb el capítol, esdevenia mestre major de la Seu (són transcrits paràgrafs de la *Concòrdia*: 414-415); la mateixa font informa de les actuacions posteriors (417-424), amb el complement de vuit il·lustracions (426-431). — J. P. E. [20.291]

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Sobre la indústria del jaspí de Tortosa durant els segles XVI i XVII*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIII (2005), 193-209.

El 1997 l'autor amb Salvador J. Rovira exposà allò que aleshores hom sabia del tema («Nous Col·loquis», I (1997), 33-55); ara completa la informació sobre les característiques del

jaspi de Tortosa i el seu ús en el curs del temps (194-196) informa de la troballa d'una tercera pedrera, descoberta gràcies a un procés de l'ADT, *Causes civils*, del 1582 (196-198) i de la documentació de l'ACT que certifica de la utilització del dit jaspi per al sepulcre del cardenal Gaspar de Quiroga, arquebisbe de Toledo (199-200), el cor de la Seu de Saragossa (200-202), el panteó dels Reis de El Escorial (202-203) i les columnes i portalada el convent de Sant Blai de la mateixa Tortosa (203-206). Són transcrits en apèndix tres dels documents de les noves utilitzacions, de l'ACatedral, *Notaris* (207-209). — J. P. E. [20.292]

Joan Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Notícies documentades sobre algunes obres d'argenteria finançades pels canonges de la Seu de Tortosa al segle XVII*, dins *Església, societat i poder*, 713-724.

Les notícies promeses en el títol procedeixen de Tortosa, ACat. i AHC Terres de l'Ebre, *Fons municipal*, i ens fan conèixer detalls sobre la imatge de la Mare de Déu, el Bust de Santa Anna i els busts-reliquiaris de Sant Ramon de Penyafort, de Sant Jaume, Sant Josep i Sant Valentí; d'aquells sis objectes només se'n conserven tres (723); és transcrita en apèndix la part fonamental del contracte per a la construcció de la imatge de la Mare de Déu, del 1701, deixa testamentària de Gaspar Jordà i Oliver de Boteller (723-724). — J. P. E. [20.293]

Robert I. BURNS, *Valencia City in transition: Urban Spaces, 1264-1270*. dins «XVII Congrès Corona», II, 35-42.

La documentació d'ACA, *Canc., reg.*, aplegada pel mateix autor i publicada en el seu *Diplomatarium...* [cf. «ATCA», XI (1992), 455-457], on 140 dels 500 documents es refereixen a la ciutat i 60 ho fan de ple, i les informacions del *Llibre dels fets* són la base per a la descripció d'un urbanisme medieval durant aquells anys, en què València s'anava configurant com a ciutat cristiana entorn les parròquies i els convents, i l'hospital i el monestir de Sant Vicent s'hagueren de reorganitzar (36-37); hi havia fonducs per a mercaders estrangers, hi havia carrers per a menestrals del mateix ofici; la catedral es trobava en construcció i vora mar es construïen galeeres (37-38). Particularment interessant era la configuració del Regne d'acord amb el *Dret Romà* en els *Furs*, amb un sistema judicial, en el qual al·legacions i sentències havien d'ésser 'en romanç' (34); els drets reials damunt la ciutat de València podien pujar a uns 50.000 sous procedents de cristians, sarraïns i jueus (40); els valencians eren 'cives' o 'habitantes' i llur conjunt formava la 'universitas'; hi havia oficials públics (batlle, justícia, mostassaf); no hi mancava qualque heretge (41). — J. P. E. [20.294]

Josep TORRÓ, Enric GUINOT, *De la Madina a la ciutat. Les pobles del sud i la urbanització dels extramurs de València (1270-1370)*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 51-103, versió segona.

Els autors centren la seva atenció en les anomenades 'pobles = viles noves' (52) de la ciutat de València en les dècades posteriors a la conquesta (en són conegudes una cinquantena: 53; la més antiga referència és del 1283: 64), a base de la documentació de Barcelona, ACA, C., r., de València, ARV, AMV, ACV, i de Madrid, AHN, *Clero*, ultra el *Llibre del repartiment* (53) i la bibliografia (96-97). Les primeres pàgines apleguen, sobretot del *Llibre...*, notícies sobre concessions entorn la Boadella, que amb alous, establiments i sotsestabliments capgiraren l'estructura de la zona, amb croquis de la mateixa i transcripció de fragments textuais (54-65). Pel mateix mètode de concentració de dades i transcripció de fragments segueixen capítols dedicats a les Pobles de les Parres (66-70) i la Poble d'En Mercer (71-74: amb gràfic per a ambdues: 71), i a llurs promotors: Els Cervató (74-76), als Maldà, Fijac i Maçó (77-79) i als Mercer (80-82), als veïns i habitants de les Pobles (83-85) i a l'ordenació urbana de les mateixes (85-92, amb croquis: 90). Al final, dos quadres: dels censos de Francesc Munyoc (98-99) i dels

de Pere Montsó (100) en la Pobra d'En Mercer i reconstrucció de propietats en el carrer (vicus) de les Parres (100-103). — J. P. E. [20.295]

Ma. de los Desamparados CABANES PECOURT, *Parroquias y órdenes militares en la geografía urbana de Valencia (siglo XIII)*, dins «Memoria Ecclesiae», XXVII (2005), 463-474.

Immediatament després de conquerida la ciutat (encara d'estructura romana amb alguna variant sarraïna) i repoblada de cristians, el *Llibre del repartiment*, l'*Ordinatio Ecclesiae Valentinae* i documentació posterior com els *Manuale de consells* de l'AMV, permeten d'assistir a la delimitació de les nou parròquies, que foren creades a València, de cada una de les quals és indicat el ròdol, fins i tot amb transcripció de frases de les fonts (467-472). Quant als Ordes Militars (a diferència dels mendicants, ubicats fora mur), Sant Sepulcre, Temple, Hospital i Calatrava, foren estratègicament col·locats amb funció de defensa, en els angles de la ciutat, pròxims a les portes (472-473). Hi ha reproducció parcial del plànol del P. Tosca (474). — J. P. E. [20.296]

Ma. de los Desamparados CABANES PECOURT, *Los primeros establecimientos comerciales de la Valencia cristiana: los obradores (siglo XIII)*, dins «XVII Congreso Corona», I, 281-290.

A base d'ACA, *Canc.*, reg., 5, 6 i 7, *Llibre del repartiment*, on consten les concessions d'obraders en emfiteusi ('establiment'), amb indicació de carrers i d'altres topònims, que corresponien al barri comercial islàmic de l'Alcaiceria; eren carniceries, amb vint-i-nou concessions, al cap de poc elevades a quaranta; les concessions de la Vall de Paradís eren per a drapers i cambistes (283); el 1252, el rei feia un nova concessió col·lectiva a sabaters, ubicats en tres 'carriere' de localització imprecisa (287); consten encara establiments en la Ferreria, Esparteria, Sellarria, Freneria, Armers/Punyalers i Tintorers (287-288). — J. P. E. [20.297]

José BORDES GARCÍA, *Los pañeros valencianos durante la primera mitad del siglo XIV*, dins «XVII Congrès Corona», I, 253-265.

L'ARV, *Protocols i Justícia civil*, entre 1285 i 1299 documenta cinquanta-vuit vendes de drap, fins a un 90% procedents de vers el Nord d'Europa (253-254 i 263, nota 4); des del 1310 augmentaren, destinades a Castella; eren particularment nombrosos els mercaders perpinyanesos actuant a València (255-256), però sobretot cresqué la indústria valenciana del drap, protegida per *Ordinacions* municipals, conservades en els *Manuale de consells* de l'AMV; les pàgines 257-262 informen amb detall tant de fabricants com de mercaders d'aquell producte, que començaren d'actuar en companyia, també exportant fora Regne. — J. P. E. [20.298]

Asunción ALEJOS MORÁN, *Un paisaje que cambia. Monumentos que fueron en tierras valencianas*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 527-561.

En forma de recorregut per les comarques, començant pel Camp de Morvedre, l'autora recorda que a dos km. d'Estivella hi havia el castell de Baselga, ja present en el *Llibre del repartiment*, i encara existent en testimoniatge de Josep Anton Cabanilles (528); en el Camp del Túria, Olocau, el Castell del Real (àrab: Olo-kabet) (529), i 'el Castell', dels Vilaragut; Ribarroja del Túria té el Castell o Casa Senyorial, amb temps d'esplendor coneguts per l'inventari dels béns de Beatriu de Montcada, del 1484 (531). A l'Horta Nord, Montcada amb la Torre àrab, present en la *Crònica*, en el *Llibre del repartiment* i en la lletra de Guomail ben Zayyan a Aben Hud; i Museros, amb Castell, ben descrit en la *Crònica* i gravat en la de Martí de Viciana; a Puzol només resta de les construccions dels bisbes de València l'elogi de Cabanilles al Jardí Botànic (535). A la Ribera Alta, Càrcer, amb el seu Casalot, donat als Eslava pel rei

Alfons Trastámara el 1437; Carlet, amb el seu títol comtal del 1604 i el corresponent castell-palau; Llombai, amb el seu castell àrab d'Aledua, derruït, present al *Repartiment*, com també el de Monroy, també islàmic; a la Safor tot parla dels Marc; a la Vall d'Albaida, títol marquès del 1604 i Castell Vell, ja àrab, com també el de Bocairent, nomenat per al-Idrisi 'Bokiren/pinya', i carta de poblament del 1256; i a la Costera, Xàtiva, on [ultra el castell], destacaven les cases Tàrrega i Bellvís: Martí l'Humà desitjava l'enteixinat de la darrera per al Palau seu de Barcelona i li fou regalat per Guillem de Bellvís, tal com consta a l'ARV, *Llibre de la batllia de Xàtiva* (545). Hi ha bibliografia (545-547) i vint-i-set reproduccions fotogràfiques (548-561). — J. P. E. [20.299]

Antoni FURIÓ, *Le crédit dans les registres notariaux de la région valencienne au Bas Moyen Âge*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 117 (2005), 407-439.

Sense oblidar les actuacions notariaus prèvies a la conquesta, el mateix any de la de València Jaume I establí el notariat valencià, totalment en mans del rei i d'acord amb el Dret Romà dels *Furs de València*. Els notaris civils podien ésser elegits per les autoritats d'algunes poblacions, però el rei es reservava les notaries judicials i de fet concedí notaries de poblacions diverses; els *Furs* precisaven les condicions prèvies al nomenament reial de notari i les condicions d'exercici (411-413). De fet, el nombre de notaris augmentà i amb ells el nombre de registres notariaus tant a ciutat de València com per tot el Regne (418-419); les successives Corts seguiren legislant sobre notaries i notaris (420-423). Quant a la documentació relativa a afers pecuniaris «c'est le crédit qui l'emporte» (424), amb 253 models de tipologies documentals, distribuïdes en els capítols d'obligacions, préstecs i rendes, aquestes sobretot censals morts i violaris (426-427), formes de crèdit que progressivament arraconarien la usura (431-433). En apèndix són transcrits disset mostres de documents per a afers diversos (434-439). — J. P. E. [20.300]

Agustín RUBIO VELA, *Epistolari de la València medieval*², (I). Introducció, edició, notes i apèndixs a cura d'A. R. V. Pròleg d'Antoni FERRANDO (Biblioteca Sanchis Guarner, 11), València - Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2003, 416 pp.

L'obra, que ara tenim el goig de presentar en segona edició, és ja coneguda dels nostres lectors per la recensió de la primera, publicada dins «ATCA», VI (1987), 354-355, a la qual remetem; cal precisar, però, que el present conjunt és més ric que aquell, car aquest consta de 161 lletres i aquell de 145; de més a més, he de remerciar el prof. Rubio per haver-me acceptat el suggeriment d'afegir un apèndix amb l'ordenació cronològica de les dites lletres, que es troba en les pàgines 411-414; també per haver 'mès en obra' la correcció a l'actual lletra núm. 13, p. 87, lín. 34. Les notes finals han estat enriquides (333-374). — J. P. E. [20.301]

Rosa MUÑOZ POMER, *Las cortes a través de la ciudad: Valencia en las Cortes de Don Martín*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 137-159.

M. Rosa MUÑOZ POMER, *Las ciudades y las cortes: la presencia de las oligarquías urbanas en las cortes de Alfonso el Magnánimo*, dins «XVII Congrès Corona», III, 789-802.

L'autora esbrina el camí pel qual la ciutat de València obtingué el domini del braç reial dins i fora corts, intentant de veure-ho en les dels anys 1401-1407 (i en concret la primera etapa, 1401-1403), les darreres presidides per un rei del casal de Barcelona; resumits els estudis anteriors (139-141), l'autora, a base de l'AMV i en concret *Claveria comuna i Lletres misses*, d'on és transcrita la lletra del 28 XI 1404 (154), repassa la posició de la ciutat en el temps

immediatament anterior (jurament de *Furs* pel rei malgrat perill de pesta) i la seva presència en els moments inicials (141-147) o en les decisions entorn d'altres afers generals del Regne o particulars de la Capital amb passos vers la normalització de la vida col·lectiva després de les tensions dels regnats anteriors (148-152); hi ha llista de totes les persones que intervingueren en aquelles sessions per la Ciutat de València (155-157) i bibliografia (158-159). — J. P. E. [20.302-20.303]

Juan Antonio BARRIO BARRIO, *Los sistemas de propaganda política de las élites urbanas en el Reino de València, siglos XIII-XV*, dins «XVII Congrès Corona», III, 63-72.

Són coneguts els sistemes de propaganda política dels grans governants, no els de les capes oligàrquiques locals, estrat en el qual «las herramientas propagandísticas más utilizadas son la elocuencia verbal, la escritura desde la epístola más elemental hasta los diplomas más sofisticados, pasando por la poesía, las crónicas, la representación figurativa y la epigrafía» (64); l'autor esbrina la dita utilització propagandística del poder per part de les autoritats d'Oriola a base de les actes del Consell (Oriola, AM, *Contestador*), començant pel cerimonial de les actuacions institucionals, darrere el qual hom podia veure privilegis reials o de cort, gelosament conservats i copiats; servia a la mateixa finalitat la seu del Consell i la sala noble per a les reunions oficials, les condicions indispensables per a l'oficialitat de les decisions, les festes populars, sobretot la de Corpus, les competicions militars i la progressiva valoració de l'ensenyament per al domini de la paraula. — J. P. E. [20.304]

Francisco Javier MARZAL PALACIOS, *El mercado de esclavos de la ciudad de Valencia entre los siglos XIV y XV*, dins «XVII Congrès Corona», II, 211-227.

L'autor es fixa en els anys 1385-1425, coneguts a través del ARV, *Batllia general, Mestre racional, Protocols notarial, Justícia civil i Justícia criminal* i en vol deduir les principals línies evolutives del mercat d'esclaus, la projecció exterior i les vendes dels esclaus. Hi veu tres etapes: 1385-1415: mercat reduït, predominant d'esclaves el documentat per notaris, perquè hi ha el provinent de guerres i cors, que passava per Batllia; fou notable l'abundància d'esclaus el 1412 portats de Cherrhell pel corsari Roderic de Luna, nebot de Benet XIII; 1415-1420: la demanadissa fa augmentar els preus perquè els convenis amb Granada i Fes tanquen el flux d'esclaus sarraïns, substituït pel d'Europa Oriental i Rússia; 1420-1425: s'estronca el flux oriental, augmenta l'edat dels esclaus venuts, baixa el preu, només arriben sarraïns i compareix el lloguer d'esclaus. Ells treballen sobretot en fusteries i fleques; consten llurs delictes (222). — J. P. E. [20.305]

Pedro LOPEZ ELUM, *Los utensilios de cocina y mesa en la Baja Edad Media (los materiales empleados en su fabricación)*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 105-112.

Seguint les petjades d'altres investigadors (Josep Gudiol i Cunill i Marçal Oliver i Daydí per a Catalunya i Maria Barceló i Guillem Rosselló per a les Balears), l'autor ha aplegat les notícies corresponents en els dos arxius de València, ARV i ACPV, *Protocols notarial*. Les dades són repartides entre estris per a magatzem o rebost, atuells per a coure el menjar i parament de taula per a consumir-lo, de fusta, de metall, de vidre o de terrissa i aquesta senzilla o embarnissada; la fusta fou predominant en el segle XIV, la terrissa en el XV, tot reduït a quatre quadres i altres tants diagrames. — J. P. E. [20.306]

Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Ciudades, nobleza y patrimonio regio en el reino de Valencia en época de Alfonso el Magnánimo*, dins «XVII Congrès Corona», III, 497-521.

L'autor es pregunta si el Reial Patrimoni en el Regne de València fou administrat seguint una línia política i econòmica establerta o si, per contra sense cap línia, o només per situacions conjunturals; cerca elements de judici en l'*Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentiae* i en l'ARV, *Real i Mestre racional*; recordada la situació prèvia a la primera cort del rei Alfons, 1417-1418 (497-499), constata que ja en aquesta sorgiren els primers greuges de viles alienades del Reial Patrimoni (499-500), però el 1438 una jugada del Lloctinent, futur Joan II obtingué un acord tàcit a favor de l'alienació: en les corts ja es dibuixava la tensió entre el braç reial, totalment reaci a alienacions, i el militar favorable, perquè hi veia una possibilitat d'augmentar el propi patrimoni a càrrec del reial; el rei, entremig, volia tenir les mans lliures, tal com demostrarien els casos concrets (504-506), en particular el de Dénia, disposada a defensar fins a arribar a la violència la pròpia pertinença al Patrimoni reial (507); però el rei seguí alienant a favor de nobles, desitjosos de favor reial (cas de Francesc Sarçola, 509-510, o el molt més complicat amb liquidacions de comptes entre Alfons i Joan de Pròixida, que a través del comtat de Cocentaina, desembocà en la creació del comtat d'Almenara, 510-512; o el va-i-ve de Peníscola entre la corona i l'orde de Montesa, 512-513). La relació del rei amb el Reial Patrimoni no depenia de principis sobre l'eficàcia d'aquest, sinó de les conveniències momentànies i monetàries personals del rei, col·locat en «la inconsistència de la política patrimonial monàrquica» (515) a la recerca de finalitats de satisfacció personal. — J. P. E. [20.307]

Vicente GRAULLERA SANZ, *El territorio y la jurisdicción de la ciudad de València. El Tribunal dels emprius*, dins «XVII Congrés Corona», III, 375-386.

En els *Furs*, Jaume I concedia als pobladors de la Ciutat de València ,pastures franques e lliures', tant en terres de senyoriu reial com baronial; la realitat presentà nombre de conflictes, que foren assignats al Tribunal dels emprius, al qual anaren tots els clams. S'havia de regir per una *Sentència executòria dels emprius de la ciutat de València*, de Martí l'Humà, i per una altra d'Alfons V Trastámara del 1418 i encara per Acte de Cort del 1459 (376). Els conflictes són coneguts per la sèrie pròpia de l'AMV, *Clams*; l'autor ha estudiat els dels anys 1481-1534 (registres 7-10 de la sèrie) i els ha sistematitzat en quatre grups, amb el cas particular de la ciutat de València, on l'Horta no deixava espai per a les pastures. És transcrit el text d'un clam del 1507, tret del volum 8 (383-384). — J. P. E. [20.308]

Mercedes GALLENTE MARCO, José M. BERNARDO PANIAGUA, *Comunicación en tiempo de peste: "Las crides" en la ciudad de Valencia del XV*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 113-136.

Als autors els interessa la ,crida' en tant que element del sistema de comunicació social d'una societat en la qual la major part dels ciutadans són il·lustrats i cal el mitjà de la veu; l'anàlisi es basa en una mostra concreta, la crida del 2 d'abril del 1476, amb la qual, en nom de Déu i dels sants patrons de la ciutat, les autoritats d'aquesta feien públic un perill de pestilència i les corresponents normes de profilaxi amb insistència en llur obligatorietat sota fortes penes pecuniàries, alhora que el trompeta públic de la ciutat havia de certificar haver fet arribar «les dites ordinaacions a tothom en general e a cadun en particular» (134), el text de la qual és conservat a València, AMV, *Manuale de consells*, A-40, ací transcrit íntegre (131-134) també com a mostra de la vigència social de la llengua catalana (131). Hi ha bibliografia (134-136). — J. P. E. [20.309]

Carlos LALIENA CORBERA, *Le Marché de la Terre en Espagne au Bas Moyen Âge. Une révision historiographique*, dins *Marché Terre*, 181-194.

El primer apartat és sobre *La région valencienne*, per a la qual hi ha bibliografia aplegada (192). El sistema d'herència, que preveia l'atomització de la propietat, repercutí negativament

en l'endeutament, que feia funcionar el mercat de la terra (182-183); Antoni Furió ha contrastat aquestes idees amb la realitat perceptible en els protocols notariais de la Ribera de Xúquer, en els quals es constata l'extrema mobilitat i la reducció de les propietats a mides cada vegada més minses. — J. P. E. [20.310]

Antoni FURIÓ, Antonio José MIRA JÓDAR, *Le marché de la terre dans la pays de Valence au Bas Moyen Âge*, dins *Marché Terre*, 573-623.

Alguns historiadors han negat l'existència d'un 'autèntic mercat de la terra' durant l'edat mitjana; els autors creuen, per contra, que era un mercat, encara que amb característiques pròpies, diferents de les del mercat capitalista, i es proposen de descobrir la seva pròpia racionalitat en els milers de transaccions registrades en els protocols notariais de València (ARV, *Protocols notariais*, i APatriarca, *Protocols notariais*), d'Alzira, AM, *Padró primer 1467*, i d'actuacions judicials (577). Tant entraven en el mercat trossos de terra posseïts en alou com en establiment, perquè per *Furs* tot posseïdor era ben amo de vendre allò que posseïa, salvats els drets senyorialis; l'atomització valenciana de les herències afavoria el mercat, que havia de satisfer més el comerç internacional que l'alimentació autòctona (578-585). D'entre els sis milers de registres notariais de València, els autors n'han presos per mostra setanta-set datats entre 1401-1511, de vint-i-vuit notaris, que han donat sis-centes dues transmissions de propietat de terres ubicades entre Massalfassar i Catarroja (486-488). L'anàlisi microeconòmica d'aquesta documentació ha proporcionat dades sintetitzades en nou quadres sinòptics i en tres altres quadres (587-598), que manifesten considerables oscil·lacions; els factors que de fet influïren en la fluctuació dels preus (regadiu o secà, prop o lluny de població, etc.) incidien en un mercat molt personalitzat, en què tothom es coneixia i en què la paraula tenia un valor decisiu (601). — J. P. E. [20.311]

M. Nieves MANSURI ROSADO, *El clero secular urbano en la Valencia del siglo XV: una unidad en la mentalidad medieval, una disparidad en la realidad*, dins «XVII Congrès Corona», II, 261-272.

L'autora exposa el concepte social de 'clergat secular' vist com un tot compacte (uns 500 clergues a la ciutat de València entorn 1450), separat del cos social per la jurisdicció eclesiàstica, pel sistema judicial i per l'exempció tributària, que no exclouïa una gran diversitat interna, car englobava des del 'scolaris' tot just tonsurat fins al bisbe, passant per tota mena de situacions i de càrrecs (262-263); l'aplicació de la *Pragmàtica Sanció* d'Alfons IV Trastámara, de l'ARV, permet de conèixer les quantitats de béns de titularitat reial percebudes pels clergues valencians, vint-i-nou dels quals, ací designats, cobraven més de 1666 sous anyals (265); aquestes diferències d'ingressos són resumides en quatre gràfics (270-271). — J. P. E. [20.312]

José HINOJOSA MONTALVO, *Espacios de sociabilidad urbana en el Reino de Valencia durante la Edad Media*, dins «Misc. Batlle», 985-1011.

En la seva visita a València acompanyant l'emperador Carles, Hieronymus Münzer observà que el poble valencià feia vida al carrer de dia i de nit; més d'un segle abans Francesc Eiximenis havia exposada la seva ètica de l'autoritat ciutadana, contribuint a donar a la ciutat una fesomia diversa de la sarraïna (986-988): les informacions procedeixen d'estudis recents, del *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* i dels arxius ACA i ARV, *Canc., reg.*, i configuren una visió global plena de vida; i així resseguim les seves manifestacions en els carrers (990-995), en les places (995-1000), a casa (100-1002), en els centres de poder públic (1002-1005), en els espais religiosos (1005-1007) i en els enclosos autònoms de jueus i sarraïns (1008-1011). — J. P. E. [20.313]

Maximiano BARRIO GOZALO, *Los obispos del Reino de Valencia en los siglos modernos (1556-1834)*.

Aspectos sociológicos, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 21 (2003), 77-100.

Els aspectes sociològics s'estenen a nombre de les informacions proporcionades tant per l'ASV, *Fondo Camerale*, com per l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Consell d'Aragó*, i per Madrid, AHN, *Consejos*; i així coneixem el complicat procediment previ a la presentació del nom de l'electe pel rei al papa en virtut del Patronat, seguint la *Instrucción real de 1588*, que s'aplicà en tot el període (79-91); altres punts de les informacions són els anys de durada del càrrec (91-93), els nomenaments posteriors al primer (94-99) i l'edat dels bisbes en el moment del desenllaç (99-100). — J. P. E. [20.314

Joan BRINES I BLASCO, Carme PÉREZ APARICIO, *A l'ombra de la monarquia. Esplendor i ocàs de la familia Vic*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 285-313.

A partir de nombrosos estudis i de documentació inèdita de València, ARV, *Real*, ens passa en aquestes pàgines davant els ulls la realitat històrica d'aquella família (312-313: arbres genealògics) des de la Conquesta, passant per l'adhesió a la nova dinastia Trastámara, fins al segle XVII, en què, tot i els moments de glòria cultural en el monestir familiar de la Murta, l'expulsió dels moriscs agreujà la davallada de la casa, ja visible el 1585 (302), fins a l'extinció biològica dels Vic el 1657 (311). En el curs d'aquestes pàgines són integrats resums de testaments, de 1533 (Jeroni Vic i Vallterra: 296-298), de 1584 (Lluís Vic i Ferrer: 299-301), de 1593 (Lluís Vic i Manrique: 303-306). — J. P. E. [20.315

Amparo VIDAL GAVIRIA, *La Casa de Arrepentidas de Valencia. Origen y trayectoria de una institución para mujeres*, Valencia 2001.

Estudi només conegut per referència, per la qual consta que la recerca fou elaborada a base de la documentació de la dita Casa de les Repenedides i de la del convent de Sant Gregori, conservada tant en original com en còpia a l'AM de València. — J. P. E. [20.316

Paz LLORET, *El linaje de los Vilaragut y la violencia nobiliaria*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 269-284.

Resum de dades procedents d'estudis d'altri, d'on són també els fragments textuais transcrits. La bandositat dels Vilaragut, de la qual hauria format part el bisbe i cardenal de València, Jaume d'Aragó, fill de l'infant Pere d'Aragó, després fra Pere d'Aragó, es manifestà fins i tot contra el rei Joan I, i fou totalment urgellista en l'interregne posterior a la mort de Martí l'Humà, àdhuc després de la sentència de Casp, encara que acabà reconeixent el nou rei. — J. P. E. [20.317

Vicente PONS ALÓS, M. Milagros CÁRCCEL ORTÍ, *Los canónigos de la catedral de Valencia (1375-1520). Aproximación a su prosopografía*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 35 (2005), 907-950.

Els autors parteixen de la *Cedula antiqua receptionum honorabilium dominorum canonicorum Sedis Valentie*, de l'ACV, les dades de la qual completen amb informacions proporcionades pel mateix arxiu i pels de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), València, AD, APatriarca i ABaró de Llaurí, i pel de Xàtiva, ACol·legiata. Les pàgines inicials exposen aspectes genèrics, com la multiplicitat de càrrecs del capítol i dels serveis de la Seu, entre els quals n'hi figurava un *Ad regendum scholas cantus* (911), l'origen familiar (noble o ciutadà) dels canonges, llurs estudis pre-

vis i el nombre dels que foren allora dignataris papals, sobretot de Benet XIII i dels papes Borja (908-915). La segona part desgrana per successió alfabètica cada un dels canonges, dels quals resumeix les dades biogràfiques i familiars, estudis oficials, grau en el sagrament de l'orde i càrrecs en l'administració eclesiàstica, possible producció literària i bibliografia (916-950). Destaquen pel nombre els de la família Borja, i per la repercussió històrica, el fet que els dos cardenals enviats a posar fi al Cisma d'Occident reberen canongies valencianes (Alamanno Adimari i Pèire de Foix); destaquem els *Sermones sanctorales*, d'Antoni Bou (924), la producció literària de Jordi de Centelles i la descripció personal que li fa el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*: «home geniüt [no: ,genint'] i baralladís, bell de persona, molt preat i gran trobador» (928); la de Jaume Gil [però alguns dels títols semblen de Jaume Gil, O. P., no pas canonge i molt posteriors al 1418 en què hauria mort: 935], la de Macià Mercader (940). Hi ha bibliografia (917-918). — J. P. E. [20.318]

Encarna MONTERO TORTAJADA, *El sentido y el uso de la mostra en los oficios artísticos. Valencia, 1390-1450*, dins «Boletín. Museo e Instituto Camón Aznar de Ibercaja», XCIV (2004), 221-253.

L'autora, d'entre la gran quantitat de documentació notarial publicada sobre el tema, primer presenta algun cas de Barcelona, Lleida, Mallorca i Sicília (225-227) i en treu la impressió que el panorama és bastant homogeni i en dedueix que ací el concepte de ,mostra' tenia més amplitud que la suposada, car tant podia servir per a salvar els drets de comitent com de l'artista, més encara, demostraria que el primer podia intervenir en el projecte i que sovint el segon arxivava les seves ,mostres' (228) i considera paradigmàtics el dibuix adjunt al contracte entre els Consellers de Barcelona i Lluís Dalmau per a la Mare de Déu dels Consellers i el dibuix en el revers del contracte entre el Monestir de Pedralbes i Ferrer Bassa per a la capella de sant Miquel (230-232). Les pàgines següents es concentren en les cinquanta-quatre mostres conservades a València, presentades en esquema tipològic (233-236), assenyalant els fons documentals d'on procedeixen («contratos, épocas, inventarios post mortem, un testamento, un depósito de bienes y una sentencia judicial», 236); la majoria consistia en dibuixos (238-239), però no mancaven les maquetes (239-240); se'n servien fusters, argenters, manyans, organistes, mestres d'obres, brodadors, escultors i pintors (241-244) i tampoc no manca (Andreu Garcia, beneficiat de la Seu), qui sembla promotor d'obres artístiques (244-246); també consta el preu pagat per mostres diverses (249-251). — J. P. E. [20.319]

M. Milagros CÁRCEL ORTÍ, *Documentos pontificios en los registros episcopales del obispo de Valencia Hug de Lluçà (1408-1425)*, dins *Forschungen zur Reichs-, Papst- und Landesgeschichte*. Peter HERDE zum 65 Geburtstag von Freunden, Schüler und Kollegen dargebracht, curantibus Karl BORCHARDT - Enno BÜNZ, Stuttgart, A. Hiersemann 1998, 745-760. Títol només conegut per referència. — J. P. E. [20.320]

Manuel Vte. FERRER ROMAGUERA, *Bulas del Estudio General de València, desde su erección hasta la abolición foral*, dins «XVII Congrés Corona», II, 621-649.

Aquestes pàgines comencen recordant els passos vers l'Estudi General de València i segueix resumint les concessions papals d'Alexandre VI, Pius IV, Gregori XIII, Sixt V (628-635), Urbà VIII, Innocent X, Alexandre VII i Innocent XI, bo i assenyalant allò que cada una representà en la configuració d'aquell estudi, amb particular atenció a la vinculació entre catedres de l'Estudi i pabordies de la Seu des de Sixt V. Són transcrits en apèndix dos documents de Felip I (II de Castella), un sobre l'aplicació de la dita butlla sobre pabordies del 1586, i l'altre amb les instruccions per al visitador reial de l'Estudi a fi de decidir sobre punts con-

flictius en tema de pabordies, del 1598, de Madrid, AHN, *Consejos suprimidos*, libro 2397 (639-642). — J. P. E. [20.321]

David IGUAL LUIS, *La banca extranjera en la Corona de Aragón a finales de la Edad Media*, dins «XVII Congreso Corona», I, 401-417.

Encara que el títol parli de tota la Corona, de fet l'autor pren «como punto de referencia el observatorio de la urbe valenciana» (402) i, encara de forma més concreta, els protocols notariais de Jaume Salvador i els centenars de lletres de canvi, procedents de Barcelona o de Mallorca, agafades als registres. La Corona configurava un espai que compartia els fonaments de la convivència, tot i que en el punt de les monedes llur valoració per part dels mercaders forasters era diversa; i encara ara delimita el seu camp d'observació. La participació d'italians representava un 20% de les sumes girades; alguns d'ells, ligurs o toscans, mereixen una atenció especial (406-410), ja que constituïen «esa categoría de operadores que se ha dado en llamar la de los ,mercaderes-banqueros'» (44). — J. P. E. [20.322]

M. Isabel LORITE MARTÍNEZ, *Las autoridades valencianas ante la amenaza de la peste en el siglo XVI*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 245-258.

L'AMV i en concret els *Manuales de consells* permeten de conèixer amb detall les decisions preses pel Consell de València en defensa de la salut de la ciutat i regne en ocasions de passa; el 1564 aquesta podia arribar pel Nord i la Ciutat posà guàrdies tant en la ratlla d'Aragó com en la de Catalunya, també a les portes de la Ciutat; però la pesta feia estralls i calgué establir tot un dispositiu que incloïa la concentració dels empestats en lloc apartat i les atencions als malalts (desplaçaments, metges, medicines, altre personal sanitari, sepultura dels morts), i la quarentena dels dubtosos; tot el dispositiu i corresponent paga era sota jurisdicció dels ,Prohoms del quitament' (253); les previsions de despesa pujaren de 500 a 3000 lliures (253-254). En la passa del 1580, el perill venia d'Occitània i de Portugal i, entre d'altres fou enviat un informador a Barcelona a fi de saber quines eren les perspectives (255-257). — J. P. E. [20.323]

Emilia SALVADOR ESTEBAN, *Distritos urbanos en la Valencia moderna. Un proceso de secularización, racionalidad y concreción*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 361-377.

Si hom es fixa en els *Llibres d'aveïnemens* de l'AMV, constatarà que la localització dels nous ciutadans fa constar carrers i parròquies on viuen; des de la conquesta, les parròquies eren deu intramurs i dues fora, i en el segle XVI arribarien a catorze, localitzades en el croquis de la pàgina 365, amb uns 52.000 habitants (367). Només en el segle XVIII, instàncies oficials assajaren altres distribucions, basada en les illes i llur agrupació en angles una i en quarters l'altra, relacionables amb la reforma municipal de Carles III, en les quals la numeració d'edificis era per illes i la separació entre angles/quarters prenia com a punt de referència les portes de la muralla (374); ambdós intents són documentats a València, BU, ms. 803 (369); mai no foren populars, encara que en alguns indrets ciutadans es conserven les rajoletes amb el corresponent número dins l'illa. — J. P. E. [20.324]

Jesús BRAVO LOZANO, *Santuarios marianos en el Reino de Valencia (s. XVII)*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 21 (2003), 117-140.

La base d'aquestes pàgines es troba en el *Catálogo de todas las Santas Ymágenes de Nuestra Señora... en el Reyno de Valencia*, manuscrit conservat a Madrid, Biblioteca de Palacio, II/2012:

l'autor recorda les acollides en aquell catàleg (122-123), pobre en advocacions puríssimes completades per ell (120-121); després subratlla els diversos aspectes subjacents a la compilació, com la religiositat popular (125-127), la constant exaltació de la reconquesta (128-134) i les diverses implicacions polítiques (135-137). Hi ha croquis de la distribució geogràfica de les advocacions (140). — J. P. E. [20.325]

Francisca MIRALLES VIVES, *La intervención de Felipe II en el ajuste de paces entre los bandos de los Borja y los Centelles*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 259-268.

Aquella era una bandositat ja coneguda i l'autora centra la seva atenció en la intervenció de Felip I (II de Castella), coneguda per la documentació de Simancas, AG, *Estado*, de la qual són transcrits llargs fragments, fins al punt que els passos d'aquell afer són coneguts pels dits fragments, començant pels fets que desencadenaren tanta violència entre dues faccions (259-260), que repercutí en totes les capes socials valencianes, i que cap punt d'hora no permetia d'apaivagar, ans es complicà perquè un dels Borja, Felip, era clergue, cosa que presentà problemes de jurisdicció i intervenció del nunci papal. — J. P. E. [20.326]

Remedios FERRERO MICÓ, *Regulación de la deuda pública municipal. Valencia en el siglo XVII*, dins «XVII Congrés Corona», III, 315-329.

La quantitat de deute públic acumulat, hauria obligat a constituir la *Catorzena del quitament* ja el 1412 i el 1669 a fer públics els *Capítols, estatuts i ordinacions... dits del Quitament*, resumits en vint-i-cinc temes, que l'autora redueix a tres: organització política i administrativa amb indicacions sobre els responsables; les zones dels pagaments; i les condicions per a fer-los efectius (317-319); quaranta-un dels articles donaven normes sobre el pastim i tot el procés d'elaboració del pa, i trenta-un sobre el blat; quatre sobre l'Estudi General; altre tema era l'assortiment de carn (319-321); un altre extrem important és el de la recaptació i administració dels béns de la ciutat, a la qual correspon legislar sobre la Taula de canvis i dipòsits (322-326); informen d'aquesta temàtica l'AMV, *Manuale de consells i Cartes reials*. — J. P. E. [20.327]

David BERNABÉ GIL, *Los bailes en las insaculaciones de los municipios valencianos*, dins «XVII Congrés Corona», III, 81-92.

Els batlles de ciutats i viles reials havien de presidir i validar les eleccions dels justícia, jurats i mostassaf, però queien en abusos en atribuir-se «nominació de les persones que li són estades ben vistes per als regiments dels dessús dits càrrechs» (82), situació corregida mitjançant la insaculació, a la qual la Reial Audiència integrà el batlle com a portador de l'autoritat reial, de la qual els elegits rebien legitimitat. L'ARV, *Reial Audiència. Processos*, permet de resseguir «el diferente grado de intervención del baile en las insaculaciones» (84), els plets presentats per les universitats i la solució imposada per l'Audiència. — J. P. E. [20.328]

Lluís G. GUIA MARÍN, *Poder municipal i poder del rei: l'ambaixada de Francesc Llorenç*, dins «XVII Congrés Corona», III, 403-410.

Amb el segle XVII anà creixent la tensió entre poder del rei i poder municipal de València, sobretot per les actuacions dels oficials reials, i es manifestà en l'augment del poder de les oligarquies en el govern de la ciutat. En els anys de la Guerra de Catalunya, després del 1640, les intromissions reials contra furs eren descarades i en acabar la guerra el 1652 les tensions acumulades esclataren i es manifestaren en llistes de greuges presentats al rei per mitjà d'ambaixades, obstaculitzades pels virreis; el 1656 fou enviat al rei Francesc Llorenç, jurat en cap de

la ciutat de València; la documentació d'aquella ambaixada és a l'ACA, *Consell d'Aragó. Secretaria de València*; en destaquen els *Desconsuelos que propuso al... rey... el magnífico Francisco Llorenç...*; la missatgeria tingué «detalls propis d'una novel·la negra de detectius» (407); exposava que els drets de la ciutat eren de «la més estricta legalitat», però aquesta no era respectada en absolut pel rei i els seus ministres (408), raó per la qual calia convocar de nova cort a fi que les prerrogatives de la ciutat no fossin lletra morta. Hi ha bibliografia (410). — J. P. E. [20.329]

Lluís J. GUIA MARÍN, *A la cerca de l'horitzó: la noblesa valenciana i l'ambaixada del senyor de Borriol de 1654*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 315-335.

La darrera Cort del Regne de València fou el 1645 i la posterior manca de cort fou suplerta per les Juntes de Braços, que representaven aquella institució; la dels nobles es convertí en motor de la política valenciana, però el virrei, duc de Montalto, enfortit per la tendència a l'absolutisme reial, l'evità i preferí tractar la concessió del 'subsidi' de la darrera cort, directament amb les poblacions reials, sobretot amb la capital. El Braç noble preparà i el 1654 envià ambaixada al rei, encarregada a Pere Boil d'Arenós, baró de Boil i de Borriol, el contingut de la qual, amb tots els greuges rebuts per la noblesa, és exposat en el *Memorial del Estamento Militar*, conservat a Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, del qual són transcrits paràgrafs; el virrei contraatacà amb un seu memorial, conservat en el mateix fons (331, nota 32); l'ambaixada fou inútil, però passat poc més d'un any, es repetí, ara en nom dels Tres Braços, encarregada al Baró de Gilet. — J. P. E. [20.330]

Joaquim E. LÓPEZ I CAMPS, *La invasió austriacista el Regne de València (1701-1705)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 52 (2005), 521-540.

Ultra les dimensions internacional i hispànica, la Guerra de Successió tingué al País Valencià una dimensió social, car l'opció per l'arxiduc anava acompanyada d'una revolta antisenyorial. L'autor concreta el seu objectiu en «un millor coneixement de la Guerra de Successió mitjançant la reconstrucció del procés d'ocupació del territori valencià per part de les tropes aliades» (522). La documentació de Viena, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, *Spanien. Varia*, l'Allgemeines Verwaltungsarchiv Österreich, *Harrach, K 349*, i la de Madrid, AHN, *Estado. Llibres*, en part ja donada a conèixer per H. Küenzel o per Francesc de Castellví, informa de la comissió general per als afers de la Península Ibèrica a favor de Jordi de Hessen-Darmstadt i dels passos d'aquest, proclamant l'arxiduc Carles legítim rei dels estats espanyols, exigint fidelitat a ell i incitant a la rebel·lió contra Felip V (525-529); és narrada la 'visita pacífica' de l'estol anglès a Altea el 1703, després de la qual començà l'actuació d'agents secrets per comarques valencianes (531-537). El 6 d'agost del 1704, Gibraltar, fàcilment ocupat, reconeixia l'arxiduc com a legítim rei; des d'aquell moment, la Roca es convertí en meta de peregrinació dels austriacistes valencians i catalans; d'allí partia altra vegada l'estol, que tornava a Altea i a Dènia; aquesta fou la primera població a reconèixer l'arxiduc com a rei el 13 d'agost del 1705; el camí era lliure per a ocupar València a mitjan desembre (537-540). — J. P. E. [20.331]

María Pilar HERNANDO SERRA, *Las elecciones de síndico personero y diputados del común en la ciudad de Valencia a principios del siglo XIX*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 401-432.

[Encara que, pel temps indicat en el títol, aquest article no hauria de figurar en la present bibliografia], poc o molt totes les pàgines recauen en el nostre camp perquè reflecteixen la situació valenciana dels darrers decennis del segle XVIII; la base es troba a València, AMV, *Capitulars i actes*, i *Eleccions*, i en estudis o documentació ja publicats. Les noves normes del

1766, enfortides pels avalots contra Squillacce havien de reformar i alhora controlar dins l'absolutisme borbònic l'administració municipal introduint almenys l'elecció local de dos regidors i del síndic personer. Aquestes pàgines informen de les concrecions que comportà la introducció de les dites reformes a València, en particular els actes d'elecció (410-422), i les friccions entre els antics regidors i els nous diputats, [inicialment continuadors dels antics mostassafs] (423-426); sabem els elegits del 1800 (427). L'absolutisme borbònic no s'enfonsà, però s'hi obrí una esquerda. — J. P. E. [20.332]

Carmela FALOMIR, Silvia CAÑELLAS, *València-Catalunya, Catalunya-València. Mestres de vidrieres itinerants*, dins «XVII Congrés Corona», II, 607-620.

La documentació d'ACA, *Reial Patrimoni*, de l'ACB, *Llibre d'Obra*, de Morella, Arxiu Eclesiàstic, *Protocols*, i de València, ACV, *Llibres d'obres 1380-1393* dóna notícies de vidriers itinerants: Berenguer de Palau, Guillem de Via, Pere Ponç, Miquel Dolague, Cristòfor Alemany i Martí Vergay (608-611); són transcrits documents o fragments relatius a Palau, Via, Ponç i Alemany (612-614), amb taula-resum de les respectives obres (615) i esquemes de vidrieres de Ponç i de Vergay (616-617). — J. P. E. [20.333]

Albert ESTRADA RIUS, *El règim tributari del General de Catalunya i la Vall d'Aran*, dins «XVII Congrés Corona», III, 283-292.

Almenys des de la Cort de Montsó 1510 els aranesos eren legalment considerats catalans, però la dita cort indicava a la Generalitat de Catalunya que «compongués e concordés la diferència e la franquesa» dels aranesos. L'autor esbrina la relació difuminada de la Val d'Aran amb Catalunya fins que el 1410, davant els perills de l'Interregne, els mateixos aranesos «per lunyar e preservar-se de diverses opprobris, dans e inconvenients» que els amenaçaven, decidien que «la dita Val se sia mesa de nou en protecció e defensió del Principat de Catalunya»; en conseqüència, les autoritats de la Generalitat establiren «deputat local de la dita Vall» (290), en lletra del mateix any ací transcrita d'ACA, *Generalitat*. — J. P. E. [20.334]

Jordi MORELLÓ BAIGET, *La incidència de la fiscalitat municipal sobre la noblesa de baix rang: l'exemple de Valls*, dins «XVII Congrés Corona», III, 613-627.

L'estudi de la fiscalitat municipal ha d'incloure la de la seva aplicació als diversos estrats socials, ací en concret, a base de Tarragona, AHA, *Regestum negotiorum*, i de Valls, AHC, *Pergamins, Protocols, Clavaria i Consell*, la de la vila damunt els 'milites', residents en ella. Davant l'intent municipal de sotmetre'ls a les contribucions municipals, els afectats defensaren jurídicament llur exempció negant-se a sotmetre's tant a talles com a impostos indirectes. El problema entrà en vies de solució sobretot per la sentència judicial del 1366 o mitjançant lletres reials, que obligaven tothom a la tributació, també a la de l'onzè, imposat en el darrer decenni del s.XIV (620). Hi ha quadre sinòptic dels cavallers deutors d'imposicions, el 1343 (622). — J. P. E. [20.335]

Josep M. T. GRAU PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *Una mostra del flux migratori de la Baixa Segarra i la Conca de Barberà vers Valls (segle XVIII)*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 9 (2005), 77-88.

Malgrat l'explosió demogràfica i la bonança econòmica, el flux migratori de la zona entorn Santa Coloma de Queralt vers Montblanc fou en una proporció de tretze a tres de tipus matrimonial per damunt el menestral (79); els autors han buidat el *Llibre de matrimonis* de Sant Joan de Valls, anys 1769-1788, ara a Tarragona, AHA, i donen noms, cognoms i poble de pro-

cedència de cada un dels immigrants a Valls (81-87); també el *Llibre de baptismes* 1774-1794, de Montblanc, AP, i assenyalen nom, cognom i poble de procedència per als tretze casos en què un dels dos pares havia nascut en la Baixa Segarra (87-88). — J. P. E. [20.336]

Carme SANTMARTÍ ROSET, *Dots i llegats dels Baldrich de Valls (1768-1863)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVI (2005), 97-112.

Conservat el fons documental de la família esmentada en l'AM de la dita vila, ha estat objecte d'aproximacions diverses. En aquesta, l'autora escomet el problema de les successions segons el sistema de l'hereu, la legítima i els dots de les noies quan es casaven. Dóna quadres dels dots pagats, dels deutes a favor d'un dels hereus i dels dots i llegats pagats per un altre. Estudia amb detall l'estat del patrimoni en l'entrada dels quatre successius hereus, les dificultats que van haver d'afrontar, les mesures que van prendre i els resultats de llur acció. — J. de P. [20.337]

Jordi ROCA, *Hospital de la Santa Creu 1348-2005: 650 anys de servei a la comarca*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XLIII (2005), 123-133.

L'autor esmenta l'escassa bibliografia que hi ha al voltant de l'Hospital de Vic i les extenses sèries del seu l'Arxiu. Resumeix les etapes cronològiques de la institució: fundador, relacions amb el comú de la ciutat i amb el capítol de la catedral, conversió en hospital militar, evolució posterior durant els segles XIX i XX. Esmenta també la monografia que li dedicà el 1918 mn. Segimon Cunill, l'opuscle de Martí Genís i Aguilar, els articles de Frederic Sena, l'obra de Núria Gorina sobre el metge Josep Pascual i Campo, el llibret de M. dels S. Ylla-Català i Jordi Roca i l'obra coordinada per Antoni Pladevall, Isidre Prades i Francesc de Rocafiguera, *Hospital de la Santa Creu de Vic. Història d'una institució assistencial*, de l'any 1998, la primera basada en una exploració sistemàtica de l'arxiu de l'Hospital. — J. de P. [20.338]

Jill WEBSTER, *La pobresa del Carme*, dins «XVII Congrés Corona», II, 467-474.

Jill R. WEBSTER, *Notes sobre la vida carmelitana de Vic al segle XV*, dins «Misc. Batlle», 1063-1072.

Les pàgines inicials d'ambdós títols apleguen notícies de Vic, ACatedral i de l'ACúria Fumada, relatives als anys de la fundació i construcció del convent del Carme des del 1418; l'apèndix documental del primer transcriu de l'ACatedral, *Concòrdies*, I, l'establerta el 1406 entre els carmelites i el capítol de Vic, en la qual aquest dóna l'aquiescència a la nova fundació, amb les limitacions que ja havien estat estipulades per al convent dels franciscans. El segon manifesta: «ens limitem a comentar algunes documents interessants» (469), tres dels quals, ací transcrits de l'AHM, *Cartes*, I i II (472-473), manifesten la protecció rebuda del Consell Municipal de Vic en aquells moments i l'interès d'aquest a l'estada d'alguns frares en el convent de Vic. — J. P. E. [20.339-20.340]

Josep M. MASSONS ESPLUGAS, *Alumnes vigatans del col·legi de cirurgia de Barcelona (1760-1847)*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XLIII (2005), 109-122.

El «Real Colegio de Cirugía» de Barcelona fou fundat el 1760 per Pere Virgili. A més de preparar cirurgians per a l'exèrcit, el col·legi nodria la nòmina de professionals sanitaris civils. L'autor estudia els títols expedits pel col·legi i dóna la nòmina dels estudiants vigatans que hi van estudiar del 1760 al 1826. Alguns d'aquests estudiants, tot i ésser pobres, van poder fer

llurs estudis treballant d'aprenents en els establiments de barberia i cirurgia que hi havia a Barcelona. Anota les carreres que els estudiants, un cop titulats, podien fer dins l'exèrcit, els casos de germans vigatans que cursaven estudis al Col·legi, els bons i els mals estudiants, els qui morien mentre cursaven llurs estudis i les relacions del Reial Col·legi amb l'exèrcit. Finalment dóna una biografia breu de Joan Bassas i Compte. Les fonts arxivístiques citades no són de bon identificar. — J. de P. [20.341]

Carme SUBIRANAS, *L'església de Santa Maria la Rodona de Vic, Osona*, dins «Arqueologia Medieval. Revista Catalana d'Arqueologia medieval», 1 (Setembre de 2005), 8-31.

Ultra les dades resultants de la intervenció arqueològica, tant en relació al conjunt del monument com a objectes trobats en l'excavació, hi ha en aquestes pàgines informació sobre la dita Rotonda a partir del segle IX, en què fou construïda pel bisbe Gotmar, i de l'estat en què es trobava en els segles successius (13 ss.), començant per la reforma total del bisbe Olibà, segle XI, que li hauria donada planta circular (15); tenia cripta (21-22) i s'associà al Sant Sepulcre de Jerusalem (24), tal com demostren deixes testamentàries; i perdurà fins a la seva demolició definitiva en el segle XVIII (25-29). Hi ha bibliografia (31). — J. P. E. [20.342]

Antonio NAVAL MAS, *Pedro Espallargues, también dicho Maestro de Viella*, dins «Boletín. Museo Instituto "Camón Aznar" de Ibercaja», XCIII (2004), 103-118.

Pere Espallargues signà el retaule d'Enviny, ara als Estats Units, part a Filadèlfia, part a Nova York, on, de més a més, consta que el pintor era de Molins, com també que en altres obres a ell atribuïdes indicava els noms dels sants en català; però aquell retaule és tan pròxim al de Vielha, que l'autor, a base de característiques estilístiques, proposa raons per a provar que són del mateix pintor, que hauria treballat a la Val d'Aran, al Pallars, Ribagorça, Somontano i en la Franja catalana d'Aragó fins a Sant Joan del Mercat, a Lleida. Hi ha quatre reproduccions a color, en la primera de les quals són legibles a simple vista els noms dels sants en català (149-152). — J. P. E. [20.343]

Juan Pedro SEMPERE REQUENA, *Estudio de las rentas de la Bailía de Villajoyosa entre los años 1467 y 1499*, «XVII Congrés Corona», III, 861-872.

L'autor es proposa «ofrecer una descripció de la documentació generada por dicha Bailía» (861). Exposades les indicacions generals (ubicació, origen de la Vila, incorporació al Reial Patrimoni), recorda que les rendes reials de la vila són conegudes per l'ARV des del 1467, i és analitzada l'estructura de les anotacions comptables del batlle, tant entrades com eixides (865-866); se'n dedueix que la vila vivia de l'agricultura de secà molt més que de la pesca (867) i que el producte més redditici per al rei era el panís (871). Quadres i gràfics (868-871) permeten de conèixer en detall les quantitats ingressades a tresoreria reial, en absolut i en relatiu. — J. P. E. [20.344]

Júlia MIQUEL I LÓPEZ, *Estratègies de domini territorial: Vilafranca del Penedès. Formació del municipi i la seva vegueria*, dins «XVII Congrés Corona», III, 601-612.

L'autora recorda la contraposició entre la decadència d'Olèrdola i la creixença de Vilafranca. La puixança de la primera durant el s. X s'apagà per culpa de la destrucció d'al-Mansur el 985; i, encara que restaurada el 991, amb dotàlia de la nova església, seria altre cop destruïda el 1108 pels almoràvits. A base de fons diversos d'ACA, *Canc.*, *Perg.*, i de *Reial Patrimoni*, del *Liber feudorum formae minoris*, del *Liber Patrimonii Regii* i de Vilafranca, Casa de la Vila, *Llibre verd*, resseguim l'evolució des del moment en què, allunyat el perill sarraí, la

importància del cap de comarca, paral·lela a la pèrdua de poder del baronatge i creixement del reial, es desplaçà del turó d'Olèrdola al mig de la plana del Penedès, originàriament a Torre Delà, del comte; a darreries del s. XII ja hi havia fira, mercat i escrivania i el segle XIII el terme era dividit en quatre castlanies (602-603); amb el s. XIV compareix un altre poder, el de la universitat, en augment (604-605), que anà adquirint drets reials, alliberant-se de ròssecs feudals i articulant l'aliança entre rei i municipi, també en defensar el 1381 per a tots els pobles de la vegueria llur pertanyença a la jurisdicció reial; la vila esdevenia capital de la vegueria (608). — J. P. E. [20.345]

Maria Assumpció ZAPATA BUXENS, *Els dos delmes de Vilassar*, dins *Església, societat i poder*, 521-527.

El repartiment del delme dels productes obligats a donar-lo entre el rector de la parròquia i els barons que hi tenien alguna participació fou revisat en ocasions diverses durant els segles moderns i fou objecte de plet, del qual resta documentació a Argentona, AM; ultra aquest, la Franquesa de Montcada o feu de Vilassar tenia el propi batlle, la família dels Colomer, amb el corresponent dret a delme, anomenat 'Delme dels Colomerencs'; hi hagué plet des del 1675 entorn aquest segon delme, però es seguia cobrant després de la Nova Planta; també es pledejava per part dels pagesos davant la pretensió de cada un dels parçoners que els pagesos li portessin a casa la part corresponent (523-526). Hi ha bibliografia (527). — J. P. E. [20.346]

Isabel BONET O'CONNOR, *Urbanisme i minories: Xàtiva després de la conquesta cristiana*, dins «XVII Congrés Corona», II, 289-294.

El tractat bilingüe (l·latí i àrab) de la rendició de Xàtiva precisa que la conquesta fou el 1244 i, segons el *Llibre del repartiment*, els establiments a cristians nouvinguts començaven el 1248 i amb ells la nova configuració urbana, començant pel fet que els sarraïns buidaven la medina, s'hi instal·laven els cristians i la mesquita era Santa Maria; per als sarraïns romanos sorgia la moreria nova, un terç de la superfície de Xàtiva, però s'anà reduint a Sant Joan de la Moreria, mentre les Barreres, inicialment l'altre barri de la moreria, era ocupada pels cristians els anys 1270 i 1280, extrem documentat a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc., reg.*, i ací exposat amb detall (291-292), després de la razzia dels genets de Granada i de la contraofensiva dels almogàvers el 1287. — J. P. E. [20.347]

Vicente PONS ALÓS, *Cardenales y prelados de Xàtiva en la época de los Borja*. [Prólogo de Vicente CÀRCEL ORTÍ] (Centro de Estudios Borgianos, 2), Xàtiva, Basílica de Santa María 2005, 122 pp. i divuit folis de làmines.

El pròleg recorda la realitat episcopal de l'antiga Saetabis i el desig de restablir-la, que els papes Borja no compartiren. L'autor defensa la validesa historiogràfica de la prosopografia (13-18) i esbossa la figura jurídica del cardenalat dins l'Església romana, la situació de la dita institució en el pas de l'edat mitjana a la moderna i subratlla la dinàmica que li imprimiren, per llur formació acadèmica ara a Itàlia, els cardenals valencians de Calixt III i la dotzena d'Alexandre VI (23-28). El capítol següent analitza la realitat 'ciutadana' de Xàtiva entre Pere III el Cerimoniós i Alfons Trastàmara, bo i subratllant la importància d'aquell estrat demogràfic dedicat al govern i administració, en particular de l'eclesiàstic, amb esquema d'oficis en la col·legiata de Xàtiva (38) i quadre sinòptic dels qui, de començos del segle XV a mitjan XVI, els ocuparen (40-42); afegim-hi les confraries i els patronatges particulars a certes capelles o devocions; i la presència d'eclesiàstics xativins en universitats (44-48). La darrera part ens ofereix biografia resumida de grans dignataris eclesiàstics dels segles XV i XVI, des de Pere Serra, home de la màxima confiança de Martí l'Humà (49-57), fins a Fran-

cesc Galcerà de Loris (107-112), entre els quals hi ha tota la florida eclesiàstica dels Borja (Lluís Joan del Milà i Borja, Ausiàs Despuig amb la seva llarga lauda, Joan de Borja i Navarro d'Alpicat amb arbre genealògic, Bartomeu Martí, els dos germans Joan i Pere-Lluís de Borja Llançol de Romaní i Montcada, els dos homònims Francesc de Borja amb altra lauda per al segon i Joan Castellar i Borja), pàgines farcides d'entrellaços familiars, de ball de prebendes eclesiàstiques, de nepotismes a dojo i de mal francès al final; però l'autor fa una observació que mereix ésser atesa: ¿tanta porpra és només resultat del nepotisme dels dos papes Borja o caldria, per contra, estudiar-la «desde la Xàtiva que los vio nacer y crecer», desde la seva «riqueza y dinamismo»? (57). Les darreres pàgines resumeixen la trajectòria de Pere Garcia, bisbe de Barcelona, bibliotecari de la Vaticana i autor d'obres teològiques, les *Assertiones theologales...* i les *Determinationes magistrales...*, aquestes discutint teories de Pico della Mirandola (117-121), reproduïxen tretze il·lustracions i donen l'esponerós arbre genealògic dels Borja entre el 1315 i el 1522. — J. P. E. [20.348]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Pere Pau RIPOLLÈS, *El tesor d'Orpesa la Vella (Orpesa, Castelló)*, dins «Acta Numismatica», 35 (2005), 15-34.

Recordada la troballa a frec de costa, que devia constar d'unes 245 peces, emporitanes (o ibèriques amb tipus emporitans) que devien circular en igualtat de condicions (18), n'és indicada la tipologia (17) i transcrites les tretze llegendes ibèriques (21-34); el tesor hauria estat amagat a darreries del s. III aC, en concret els anys 206/205 aC (27); seguidament és descrita cada una de les monedes conegudes, tant les d'inscripció grega (EMPORITON), com les d'imitació ibèrica (30-34). — J. P. E. [20.349]

Carmen ARANEGUI GASCÓ, *El puerto de Arse-Saguntum, elementos para su localización y adscripción cultural*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 13-27.

Alguns autors clàssics han assenyalat la distància entre Sagunt i el seu port i un d'ells, Polibi, afegí que el campament romà dels Escipions s'ubicà vora el temple d'Afrodita, prop Almenara, al nord de Sagunt; alguns autors també hi han localitzat l'antic port; però darrerament ha estat descobert el jaciment del Grau Vell, al sud de la població, les troballes ceràmiques del qual són datables entre el 525 i el 225 aC.; seria una mostra de «cómo se constituye un nexo con el tráfico marítimo por parte de un 'oppidum' ibérico o, en otras palabras, un emporio gestionado por los iberos» (20), relacionat amb Eivissa i Cartago i Empúries i Marsella. Hi ha cinc gràfics (18-23), bibliografia (24-25), tres croquis i una fotografia (26-27). — J. P. E. [20.350]

Francisco Javier TOVAR PAZ, *En torno a las destrucciones de Sagunto y Numancia. Las percepciones historiográficas latinas de época imperial*, dins «Norba. Revista de Historia», 16 (1996-2003), 181-190.

Anys després dels fets de Saguntum (i de Numància), i ja estabilitzat l'Imperi Romà, tres historiadors imperials, Titus Livi, Florus i el cristià Orosi, reflexionaven entorn la significació d'aquells esdeveniments per a la història de Roma. Segons Titus Livi la reacció de Numància enfront de Roma hauria estat una mostra d'irracionalitat incivilitzada; la dels Saguntins enfront d'Anníbal, imposada per la fracció autòctona, hauria estat homologable i Roma hauria

defensat Sagunt amb la diplomàcia i s'hauria aplicat la lliçó d'allò que podria significar per a Roma una victòria cartaginesa (184-185). Florus segueix Titus Livi, però recrimina als Romans llur manca de maduresa en no alliberar Sagunt; aquesta, en canvi, hauria donada una lliçó de coherència (186-187). Orosi rep de Titus Livi el material fàctic però el col·loca dins paràmetres cristians: per la manifestació de fidelitat, la gesta de Sagunt seria comparable al martiri (187-188). — J. P. E. [20.351]

Jordi HERNÁNDEZ-GASCH, Joan SANMARTÍ, Javier VELAZA, *El cuenco púnico esgrafiado con epígrafe latino del santuario talayótico de Sa Punta des Patró (Mallorca)*, dins *Sylloge Barcinonensis*, 57-66.

Trobat en context anterior a mitjan segle II aC; descrit el bol i assenyalada la seva funció (contenir i consumir líquids), és transcrita la inscripció CAENO VBI: seria antroponímica, amb nom de persona en nominatiu, seguit d'altre nom de persona en genitiu (65). — J. P. E. [20.352]

Jaume JUAN CASTELLÓ, *Crassus Frugi y su nieto Licinianus en las Islas Baleares*, dins *Sylloge Barcinonensis*, 9-19.

Pel març del 10 aC, segons la 'tabula patronatus' trobada al Port de Pollença, ací transcrita (10, nota 4), la Civitas Bacchoritana de les Balears escollí per 'patronus' M. Crassus Frugi; era nét de Caecilia Metella, la del Mausoleu Circular de la Via Appia (11); no consta que ell fos o hagués estat governador de la Tarraconense (10-11); l'autor ha establert l'arbre genealògic (19) i hipotitza sobre el parentiu amb L. Calpurnius Piso Frugi Licinianus, derrotat i mort amb-motiu de la successió de Galba el 69 pC. (13). — J. P. E. [20.353]

Joan Vianney M. ARBELOA RIGAU, '*O iber potamòs, flumen Iberus. El riu Ebre a l'antiguitat*', dins «Recerca», 10 (2005), 9-29.

Els escriptors clàssics llatins (29) ens han transmès notícies de com era conceput el riu Ebre, també n'hi ha constància en les inscripcions i rastres en el territori, individuats en prospeccions arqueològiques. L'autor se'n serveix per a constatar que de Plini el Vell a Aviè, hom n'ha subratllat que, fins molt terra endins, facilitava l'intercanvi humà, també el del comerç, ben documentat ja des de l'època punicofenícia (14-16); la capital, Hibera, és qualificada per Titus Livi d',opulentissimam', documentada en inscripcions monetàries, amb nom ben propi: HIBERA IULIA ILERCAVONIA, riquíssima, però potser ja inexistent en els moments de la Segona Guerra Púnica; l'epigrafia ha perpetuat els noms de ciutadans romans i ha confirmat la dedicació al comerç (déu Mercuri, nau 'oneraria' en inscripció funerària) (16-18); quant al port, certament no n'hi ha cap constància, però l'existència d'un fonduc bé suposa la d'un punt on es poguessin carregar i descarregar les mercaderies (19-21). Determinar on i com desembocava l'Ebre en l'Antigor, depèn de si en la Segona Guerra Púnica tenia només d'una boca, car algú ha parlat de 'boques de l'Ebre'; Polibi que parla de 'boques' en referir-se al Roine i a Marsella, esmenta només una 'boca' en parlar de l'Ebre: la desembocadura era única (22-25); però l'Ebre era famós i hom li dedicava algun monument en la capital, Tarragona. El mot 'Iber' derivaria del basc (26-27). Hi ha bibliografia (28-29). — J. P. E. [20.354]

Margarida GENERA, Josep M. PÉREZ I SUÑÉ, *Marques sobre instrumentum domesticum de l'abocador de la Costa dels Capellans (Tortosa)*, dins *Sylloge Barcinonensis*, 67-86.

Descobertes el 1985 en lloc ben cèntric de la ciutat (cf. 81) i salvades en una intervenció d'urgència d'on isqué molt abundant material ceràmic, són ací reproduïdes, analitzades i estudiades les deu marques de rajolaire del s. I pC (70-79); algunes foren marcades damunt 'mar-

morata sudgàl·lica' (78). Hi ha bibliografia (79-80), mapes i reproduccions del jaciment i de peces (81-85). — J. P. E. [20.355]

Iván FUMADÓ ORTEGA, *Signaculum de bronze procedente del Solar del Romeu (Sagunto, Valencia)*, dins «Saguntum. Papeles del laboratorio de Arqueología de Valencia», 36 (2004), 161-167.

El segell, potser reutilitzat en el pany d'una porta, comparegué en excavació dels anys 1993-1994, acompanyat de molta terrissa d'ànfores i d'un saquet amb monedes romanes del segle III dC.; el segell certificava propietat de «M·Porci / Firmani»; el ‚Porci‘ assenyala a Badalona, el ‚Firmani‘ no té localització clara. — J. P. E. [20.356]

Margarida GENERA, Josep M. PÉREZ i SUÑE, *Una marca de Lucius Herennius Optatus a Barrugat (Tortosa)*, dins *Sylloge Barcinonensis*, 87-94.

Descobert el jaciment de Barrugat els primers anys del segle XX en la construcció del canal esquerre del Ebre, el 1984 fou conegut un fragment de ‚tegula‘ amb la marca del títol; els materials del jaciment són datables dels segles I-V pC; les bòviles eren normals en l'Imperi romà i les ‚tegulae‘ de Lucius Herennius Optatus tenen «una àmplia difusió geogràfica» també a Catalunya (90), amb tallers a Sagunt i Mataró (89). Hi ha bibliografia (90-92) i reproducció de dues figures i dues làmines (93-94). — J. P. E. [20.357]

Marc MAYER, *Un nou fragment d'inscripció procedent d'Empúries*, dins *Sylloge Barcinonensis*, 43-45.

Tot i la seva gasiveria (només quatre lletres capitals), la peça, potser de finalitat honorífica, és interessant, car el tipus capital de lletra amb certa tendència a la llibrèria, no era documentat a Empúries; ja es troba en les *Inscripcions Romanes de Catalunya* (IRC), V. — J. P. E. [20.358]

Montserrat CLAVERIA NADAL, *Los sarcófagos romanos de Cataluña* (Corpus Signorum Imperii Romani, I/1), Múrcia, Editorial Tabularium 2001, XX i 208 pp. i XXVI làmines.

Les primeres pàgines contenen el catàleg de les seixanta-vuit peces, cada una de les quals és localitzada, identificada i sumàriament descrita amb indicació de la bibliografia corresponent, començant pels autors previs al segle XIX i, en cas que existeixi, n'és transcrita la inscripció. Són les següents: a Tarragona, núm. 24, fragment de coberta de sarcòfag amb escenes de batalla (19); 26, sarcòfag estrigil·lat de Sempròria Ursa (20); 28, sarcòfag acanalat (21: inscripció grega); 30, sarcòfag acanalat d'Aurèlia Pia (21-22); 35, sarcòfag acanalat de Június Dionís (24); 37, caixa de sarcòfag acanalat de Cornèlia Tiberina (25); 43b, fragment de coberta de sarcòfag de caça (27); 45, sarcòfag de Claudi Saturní (28); 46, sarcòfag en forma de cofre amb perfils (29); 47, caixa de sarcòfag amb dos erots surant i ‚tabula ansata‘ (32); 64, fragment de caixa de sarcòfag amb cartel·la central (37). Tot el conjunt és estudiat en el bloc central del llibre (43-169), [on no es troba un apartat específic per a les inscripcions]. Les peces són reproduïdes en fotografia en les pàgines de làmines. Hi ha bibliografia (171-197) i taules diverses al final. — J. P. E. [20.359]

Isaías ARRAYÁS MORALES, Tarraco, *colonia romana*, dins «Habis», 36 (2005), 159-178.

Tarraco, des del primer moment favorable a Roma, no hauria passat per la categoria de ‚ciuitas stipendiata‘ perquè s'havia constituït en centre d'operacions de Roma durant el període republicà, raons per les quals entorn el 45 aC hauria rebut el títol de ‚colònia‘ amb plenitud de drets romans: ‚Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco‘; segueix, però, essent desconegut el moment

precís per manca de testimonis literaris, epigràfics i numismàtics; l'autor cerca bases indirectes a fi de decidir-se entre els anys 40, el 27 i el 25 aC; una d'elles és la inscripció reconstruïda per Geza Alföldy, que, però, no acaba de decidir la qüestió (174). — J. P. E. [20.360]

Tarraco, somni de Roma. [Fotografies de] Kim CASTELLS; texts de Geza ALFÖLDY, Marc MAYER, Lluís PIÑOL], Tarragona, Arola editors 2003, 280 pp.

La UNESCO declarà Tarragona Patrimoni Mundial el 2000, efemèrides commemorada amb el present llibre, format per conjunts de fotografies, cada un dels quals és introduït per un fragment textual, els dos primers en grec, els altres en llatí; algunes de les fotografies contenen inscripció (128-133, 172, 204, 210-211, 215). Les pàgines de Geza Alföldy, *Cives Tarraconenses* (224-255), són presentació de la societat tarragonina a base de les dades proporcionades per les inscripcions sobre els mil dos-cents tarragonins que hi són documentats (227), alguna renyina conjugal inclosa (233), i els conflictes entre els grans i els petits propietaris rurals l'any 193 dC. En els dos darrers segles de la República Romana ja s'havien perdut l'alfabet i la llengua indígena i la majoria d'habitants no era conscient de si procedia d'ibers o d'emigrats d'Itàlia (229). — J. P. E. [20.361]

Josep M. MACIAS SOLÉ, *Les termes públiques de l'àrea portuària de Tàrraco. Carrer de Sant Miquel de Tarragona* (Sèrie Documenta, 2), Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica 2004, 215 pp.

Després de les presentacions, el primer capítol informa de les excavacions en els edificis dels carrers Zamenhoff, 2; Sant Miquel, 33; i Castaños, 1 (27-78). El capítol següent, sobre l'*Estratigrafia i l'anàlisi material* (79-132), ens proporciona notícia de les trenta-set monedes trobades en els jaciments de Sant Miquel i Castaños, en estrats que van del s. I al VI pC. Hi ha quadre sinòptic de les dites monedes, on són transcrites les inscripcions que han resultat llegidores (93-96). Hi ha també un menut fragment d'inscripció musiva (100-101). — J. P. E. [20.362]

Piero BERNI, César CARRERAS MONFORT, Oriol OLESTI, *La Gens Licinia y el Nordeste Peninsular. Una aproximación al estudio de las formas de propiedad y de gestión de un rico patrimonio familiar*, dins «Archivo Español de Arqueología», 78 (2005), 167-187.

El gentilici 'Licinius' abunda des de la Gallia Narbonensis a València sobretot entre el segle I aC i el III pC i els autors n'acumulen proves tant en un epigrama de Marcial, transcrit i traduït (169-170), com en vuit casos d'epigrafia anfòrica (171-174) i en altres vuit de marques en 'dolium' (175-179), sense oblidar que un Licinius deixà en testament la quantitat per a la construcció de l'Arc de Berà; documentació del segle X manifesta l'existència de Lliçà (d'Amunt i d'Avall – superiore, subteriore) (180); tot el conjunt porta a suposar que prop d'on es creuen les vies de Vic i de Girona els Licinii haurien posseït un gran 'fundus' explotat per a la producció i comercialització del vi, vinculat al nom de L. Licinius Sura i dels seus descendents, amb Granollers com a punt de referència. Hi ha bibliografia (186-187). — J. P. E. [20.363]

Josep M. NOLLA, Josep CASAS, Paula SANTAMARIA, *In suo fundo. La necròpoli oriental de la vil·la romana del Collet de Sant Antoni (Calonge, Baix Empordà) i els cementiris rurals de les antigues ciutats d'Emporiae, Gerunda i Aquae Calidae*, dins «Estudi General», 25 (2005), 280 pp.

Tal com el títol deixa entendre, dos són els temes d'aquestes pàgines: l'estudi de la vil·la romana del Collet de Sant Antoni (11-103) i la informació de l'estat actual de les prospeccions en els cementiris de comarques gironines indicats en el mapa de la pàgina 108. La vil·la romana del Collet de Sant Antoni ha proporcionat en el coll d'una gerra dins la tomba núm. 4 la

inscripció FELIX VIVAS; seria d'entre els anys 150 i 200 pC. (23-24 i 92); seria contemporània la inscripció AUGENDI, escrita en la base d'una llàntia de la tomba 54 (61-62); la tomba núm. 13 un òbol de Caront, del segle cinquè; en són transcrites les inscripcions (37); la tomba núm. 23 una (sembla) moneda sense inscripció, perforada i convertida i penjoll, s.III-IV pC. (45). Ja sabem que la segona part del llibre és dedicada als diversos cementiris rurals de les comarques gironines (distribució geogràfica: 108 i 232); en el de Can Bel (Pineda de Mar) hi havia inscripció en segell damunt ,tegula': MAXS/IME V/IVAS (113); el de Llafranc ha donat un ,òbol de Caront', atribuïble al temps de Constantí, s. IV (149); una de les tombes de Raset de Baix (Cervià de Ter) ha proporcionat tres monedes d'època constantiniana; en són transcrites les inscripcions (185) i les pàgines finals dedicades al trànsit de la religió de l'Imperi pagà a la del cristià en el segle IV (189-190). La bibliografia és aplegada en les darreres pàgines (265-278). — J. P. E. [20.364]

Josep M. GURT, Isabel RODÀ, *El Pont del Diable. El monumento romano dentro de la política territorial augustea*, dins «Archivo Español de Arqueología», 78 (2005), 147-165.

En blocs d'ambdues bandes del Pont s'han trobat les marques de les Legio III, VI i X (150), també presents en construccions de Saragossa, perquè en ambdós casos tindríem edificacions realitzades per les dites Legions immediatament després de la campanya definitiva del 19 aC. A l'entrada del Pont (ad Fines) coincidirien els ramals diversos de la Via Augusta (155-158), que el travessarien unificades; seria contemporani el treball de construcció de noves poblacions (Barcino, per exemple), el de delimitació dels termes de les poblacions, detall confirmat pel recentment descobert ,terminus augustalis' de Montornès del Vallès (154) i el de delimitació i distribució de parcel·les rurals en les comarques veïnes (159-163). — J. P. E. [20.365]

Enrique GARCÍA RIAZA, *La praxis administrativa en las ciudades del Conventus Tarraconensis (Hispania citerior): notas para su estudio*, dins «Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité», 117 (2005), 465-489.

El ,Conventus Tarraconensis' integrava el territori des de Girona a València; les inscripcions ja publicades d'aquest territori són la base d'aquest estudi, tot i que les notícies sobre les actuacions dels magistrats locals siguin limitades als més elevats: eren (re)construcció de murades, edificis civils o religiosos, monuments o estàtues, emissió de moneda o d'altres mostres de liberalitat (467-472). Són més d'un centenar els esments a la ,curia' en el dit Conventus, però limitades a constatar que aquesta havia emanat el corresponent decret, essent poques les notícies més explícites (474-480), com és ara la cooptació a un ,ordo', l'atribució d'honors o nomenament de ,sevir augustalis' o l'encàrrec de legacions (481-485); en algun cas consta la intervenció de la ,res publica' o del ,populus' (486-488). — J. P. E. [20.366]

Sergio VIDAL ÁLVAREZ, *La Escultura hispánica figurada en la antigüedad tardía (siglos IV-VII)* (Corpus Signorum Imperii Romani: Hispania, 2/3), Murcia, Tabularium 2005, XX i 500 pp. i CXXIX làmines.

Procedents de la Seu de Barcelona tenim dos fragments de sarcòfag, reutilitzats durant el segle XIV en làpida sepulcral, un de Petrus de Maserata, la inscripció del qual fou publicada per Josep Mas (8, nota 5), l'altre del notari Franciscus de Requesen, respectivament al Museu d'Arqueologia de Catalunya i al Museu d'Història de la Ciutat (7-9); un sarcòfag i un fragment de Tarragona, Museu i Necròpolis Paleocristiana, foren trobats formant pilot amb un fragment epigràfic, s. III? (16). La pila hebrea de Tarragona, ara a Toledo, Museo sefardí, té inscripció, potser trilingüe, s. V-VI (107). — J. P. E. [20.367]

Narcís M. AMICH RAURICH, *Felix de Gerunda: crisi i evolució d'un culte gironí a l'antiguitat tardana* (s. IV-VIII) (Quaderns de l'Institut Superior de Ciències Religioses de Girona, 15), Girona, ISCRG 2005, 32 pp.

Martiritzat en començar el s. IV, cantat per Prudenci cent anys després, recordat per Gregori de Tours en el s. VI, implicat en la revolta i guerra de Paulus contra el rei Wamba (673), els bisbes de Girona de darreries del s. VII elevaren a litúrgic el seu culte martirial, on era possiblement implicat el ,sarcòfag de sant Feliu', ací detalladament descrit (5-10); d'ací s'estengué per Europa i Àfrica, on s'han conservat inscripcions de relíquies (14-15); el culte és confirmat pels diversos llibres litúrgics, entre els quals destaquen l'*Oracional de Tarragona* (o de Verona) (18-19) i el *Passionarium* amb la seva *Passio sancti Felicis*, el *Liber bymmorum* amb el seu «Fons Deus Vitae perennis» (21), els formularis de misses (22-24) i els quatre texts de l'*Homiliarium Silense* (24-25). L'autor subratlla la secular continuïtat gironina en el culte a sant Feliu (27). — J. P. E. [20.368

Magí TRAVESSET I QUERALTÓ, *La realitat històrica de la màrtir Eulàlia a la Barcelona del segle IV. Resultats de les excavacions arqueològiques de la necròpolis paleocristiana de Santa Maria del Mar*, dins «Finestrelles», 13 (2005), 73-112.

Reaccionant contra els historiògrafs dels segles moderns, els dels segles XIX i XX negaren l'existència d'una santa Eulàlia, màrtir barcelonina, considerant que era un reflex de la de Mèrida. Un dels elements en discussió era la realitat d'un ,martyrium' sota Santa Maria del Mar. I si, des d'un punt de vista crític hi ha la *Santa Eulalia...* del dr. Àngel Fàbrega i Grau, des de l'arqueològic l'autor narra les excavacions sota el presbiteri de l'actual basílica des del 1960, en la qual calgué aprofundir fins a l'estrat vuitè (E-8), a 3'50 m. sota el paviment del presbiteri, on comparegué una necròpolis de 155 m² amb 106 sepultures i 110 cadàvers, les més antigues de les quals es troben en «l'estrat original de sorres i llims» (E-9) (97); des de la segona meitat del s. III la zona hauria estat usada com a cementiri (98) i «és evident que en la necròpolis del subsòl de Santa Maria del Mar s'hi va enterrar a principis del s. IV un personatge que segurament a més de màrtir tenia fama de sant» (99). A mitjan segle VII el bisbe Quirze de Barcelona cantava: «Fulget hic honor sepulcri / martyris Eulaliae» i ell mateix hi volia ésser sepultat després d'haver-hi establert una comunitat monàstica (101). El 877, el bisbe carolingi Frodoí descobrí les despulles de la Santa, les portà a la Seu i n'oferí una relíquia al metropolità de Narbona (103); convertí la troballa en estendard de l'ofensiva carolíngia per al refús dels elements visigòtics i llur substitució pels francs (litúrgia, jerarquia), cosa que revifava la resistència hispana, que propugnà dedicacions d'esglésies a l'homònima de Mèrida (109-111). Hi ha bibliografia (11-112). — J. P. E. [20.369

Josep AMENGUAL I BATLE, *Les seus episcopals de les Illes Balears: la manca de correspondència entre els testimonis literaris i els arqueològics*, dins «VI Reunió Arqueologia Cristiana», 189-194.

Fora del cas d'Eivissa, on només hi havia una població digna d'aquest nom, en les altres dues illes els testimonis literaris sobre els respectius bisbats no indiquen on cada un tenia la seu; i així, el *Nomina episcoporum Insulae Sardiniae*, dona els noms dels bisbes de Menorca, de Mallorca i d'Eivissa, però no els assenjala seu episcopal, i l'arqueologia no hi ajuda gens fins ara perquè no ha descobert enlloc cap resta catedralícia; i quant a la lletra del bisbe d'Eivissa a Licinià, metropolità de Cartagena, no se'n pot deduir de la Pitiüssa pertangués a la Cartaginense, car hi ha els testimonis explícits del *Liber Generationis Hippolyti* i de sant Isidor en la *Historia Wandalorum* en el sentit que tant Eivissa com les dues Balears formaven part de la Tarraconense. — J. P. E. [20.370

Llorenç ALAPONT MARTÍN, Francisco J. TORMO FERRIOLS, *La necròpolis i les troballes del jaciment visigòtic de la Senda de l'Horteta a Alcàsser (València)*, dins «VI Reunió d'Arqueologia Cristiana», 317-322.

«Els anys trenta' foren descobertes prop aquell camí tant sepultures com monedes, quatre de les quals, conservades per particulars d'Alcàsser, són ací descrites, amb transcripció de les corresponents inscripcions, tant de l'anvers com del revers; són encunyades a nom de l'emperador Justinà († 565). Hi ha fotografia i bibliografia (321). — J. P. E. [20.371

Jesús ALTURO, *La escritura visigòtica. Estado de la cuestión*, dins «Archiv für Diplomatik. Schriftgeschichte. Siegel- und Wappenkunde», 50 (2004), 347-386.

Repàs de com del segle XVIII ençà els paleògrafs han anat explicant, definint i denominant l'escriptura visigòtica; Joan Bta. Cardona, bisbe de Tortosa, que comptava amb Antoni Agostí, donà els primers passos en aquest intent (349); seguiria el Marquès de Ll6 (351) i al final del XVIII Jaume Villanueva (355); s'ha anat constatant l'existència d'una escriptura visigòtica catalana (368) i precisant la datació de documents conservats (370), amb particular atenció a les dues lletres mossàrabs adreçades als comtes Miró i Borrell II (372), i la transició de la lletra visigòtica a la carolíngia a Catalunya (377); també les mans diverses del manuscrit de París, BN lat. 4667, *Liber iudicum* copiat a Girona el 827 (384); en canvi, no s'ha pogut confirmar la hipòtesi d'Agustín Millares Carlo que la visigòtica hauria nascut en les dues vessants de les comarques pirinenques. — J. P. E. [20.372

Flocel SABATÉ I CURULL, *Església, religió i poder en l'alta edat mitjana*, dins *Església, societat i poder*, 17-53.

Partint de la configuració carolíngia de l'Església de la Marca Hispànica o Catalunya Vella, l'autor desplega com un butlletí bibliogràfic de les publicacions sobre la vinculació d'Església i poder públic durant els segles medievals, enfortit per referències als arxius eclesiàstics i civils de Catalunya (17, nota 1). Procedim cronològicament: de moment, els protagonistes són els comtes i els bisbes, que el segle IX, afermen les pròpies posicions i el X es projecten vers la frontera i s'apropien d'amplis territoris (21); tot seguit, «ambdós trets, castreialització i senyorialització se situen en la fonamentació de la feudalització, que es desenvolupa en el segle XI», i a la qual l'Església contribueix amb tota naturalitat (22); però són estructures feudals, generadores de violència, i en la segona meitat del mateix segle, cal posar-hi remei amb la Pau i Treva, que, unida a la lluita de Gregori VII contra la simonia i els poders eclesiàstics en mans dels laics, augmenten el poder d'aquest, ni que només fos perquè és unitari per als diversos comtats (25); en aquesta lluita, que s'allarga al segle XII, l'Església posseeix millors armes jurídiques (29). Amb el segle XIII hi ha un canvi: el poder civil no és personificat pel baronatge, ans pel rei, i la concreció de l'Església no és sols el de bisbes, abats i ordes militars, car sorgeix un altre poder, els ordes mendicants en un altre escenari, el de les ciutats, entorn les quals l'Església crea una nova forma de territorialitat: parròquies, deganats, ardiaconats; la tensió també es desplaça a les ciutats i se centra en la participació dels clergues en les càrregues ciutadanes (36); el .nou' Dret Romà dóna raons al rei (40-41) i l'equilibri entre els dos poders ha d'ésser establert mitjançant un concordat, el primer, entre la reina Elionor de Sicília, muller de Pere III, i el cardenal de Comenges (40); els bisbes es defensen amb les *Constitucions Tarraconenses* (42); en aquest marc neix l'anticlericalisme i àdhuc l'agnosticisme radical (44-49); la interferència dels dos plans empelta tota la relació política (51) i per part reial hi ha un assalt a decidir els nomenaments episcopals. L'Edat Mitjana s'acabava amb petició de reforma (52). — J. P. E. [20.373

J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA, J. SAGRERA, *El Castellum Uellosos del Puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà). Vida i mort d'una fortificació carolíngia*, dins «Estudis del Baix Empordà», 24 (2005), 5-54.

Identificat el 'Castellum Uellosos' per Joan Badia i Homs a l'acròpoli del Puig de Sant Andreu d'Ullastret, estructura defensiva que aprofità parcialment ruïnes de l'antic 'oppidum' indiget, els autors resumeixen la història de la dita fortificació, transcriuen i analitzen els deu documents que s'hi refereixen entre principis del s. IX i de l'XI (834-ca. 1035-1050). El restant de l'article és consagrat a resumir la història de la identificació del topònim 'Uellosos' (Pella i Fargas, Oliva i Prat, Xavier Barral i Joan Badia), a una anàlisi arqueològica extensa que, combinada amb les dades documentals, permet de situar l'establiment del castell entre 761 i 785, la qual cosa implica durant els anys centrals del segle VIII una situació políticomilitar força fluida en el territori que després fou bisbat de Girona. — J. de P. [20.374]

Philippe DEPREUX, «*Ingrediamur sanctorum patrum aromaticas cellas - Lasst uns eintreten in die wohlriechenden Zellen der heiligen Väter*» *Die Bezugnahme Alcuins auf die Kirchenväter*, dins *Väter der Kirche. Ekklesiales Denken von den Anfängen bis in die Neuzeit*. Festgabe für Hermann Josef SIEBEN SJ zum 70 Geburtstag, cur. Johannes ARNOLD, Rainer BERNDT, Ralf M. W. STAMBERGER, adiu. Christine FELD, Paderborn, Schöningh 2004, 553-562.

En obres diverses d'Alcuí, entre les quals hi ha els dos tractats contra Felii d'Urgell (*Contra Felicem Urgellitanum libri septem* i *Liber contra haeresim Felicis*), l'autor esbrina allò que aquell autor cercava en els escrits dels Pares esmentats en les dites obres polèmiques. — J. P. E. [20.375]

Peter K. KLEIN, *Beatus de Lièbana, Codex Urgellensis (Urgell. Museu Diocesà). Kommentarband zur Faksimilausgabe*, Madrid, Testimonio 2001, 225 làmines.

Obra només coneguda per referència. — J. P. E.

[20.376]

Michel ZIMMERMANN, «*Sicut antiquitus sancitum est...*». *Tutelle des anciens ou protection de l'innovation? L'invocation du droit et de la terminologie politique dans les représentations médiévales en Catalogne*, dins *L'autorité du passé dans les sociétés médiévales*, curante Jean Marie SANSTERRE (Collection de l'École Française de Rome, 333), Roma-Bruxelles, École Française de Rome 2004, 410 pp. i làmines.

La frase del títol, del 19 maig 964, es repeteix amb formulacions diverses fins a darreries del segle XI. No és enyor del passat, ans reafirmació d'unes arrels. L'autor divideix el seu tema en tres punts: l'autoritat del passat en les representacions jurídiques, polítiques i historiogràfiques; la finalitat o objectiu de la presència del passat en un escrit; i el pes del passat en les decisions actuals i en llur formulació textual. Les pàgines 29-40 contenen nombre de fórmules del primer punt, multiplicades en haver de justificar una institució jurídica esmentada, amb el màxim de freqüència entre 951 i 1100. L'antigor és explícitament invocada per rebre'n «une plus grande profondeur chronologique, donc un supplément de légitimation» (43), però també «une soumission au passé» (44). Finalment, el record de l'antigor esdevé un absolut, en el qual arrela l'ordre social i jurídic i on la història té el seu punt d'arrancada (49), però també autoritza les falsificacions històriques (53-54). Des de mitjan segle XII, la vida anava per altres camins (56). [Cf. la recensió a l'obra de l'autor, *Écrire et lire en Catalogne*, en la secció de recensions d'aquest volum, pp. 783-789]. — J. P. E. [20.377]

Josep BAUCCELLS I REIG, *Les dignitats eclesiàstiques de Barcelona els segles IX-XI*, dins «Misc. Batlle», 69-79.

Recordada l'estructuració administrativa d'una església catedral en els segles carolingis de Catalunya i en concret la de Barcelona, a partir dels *Libri Antiquitatum Sedis Barchinone (Diplomatari de la Catedral de Barcelona)*, l'autor ens ofereix noms i dates extremes d'exercici dels setze bisbes entre el 850 i el 1106 (73-74), dels vint-i-dos ardiaques (75), dels dotze arxilevites, dels dos primicers (77) i dels vint-i-set sagristans (77-79). — J. P. E. [20.378]

José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, Josep M. ESCOLÀ TUSET, Nàdia PETRUS PONS, Daniel RAMÓN GARCIA, *Las fórmulas de imprecación en Cataluña en los siglos IX al XI*, dins «Faventia», 27 (2005), 73-96.

En aquells segles els documents notarialers eren escrits seguint mostres-model recopiades de manuals, i completades amb els antropònims, topònims i descripció d'objectes corresponents al tema del document; també les frases imprecatòries finals, per al cas que algun dels contractants no complís l'acord, eren continuació de les emprades en els segles anteriors (75-77). A base d'onze dels cartularis o diplomataris publicats en els darrers decennis [i normalment recensionats en la secció apropiada d'aquest anuari], els autors recopilen les variants de les expressions següents: ‚Ira Dei‘ (79-81), ‚Iudas‘ (81-86), ‚Infernus‘ (86-87), ‚Extraneus‘ (87-91), ‚Peccatis obligatum‘ (91-92); en cada cas els autors fan constar l'escrivent que la va usar. — J. P. E. [20.379]

Josep M. SALRACH, *“De l'esperit a la matèria”. Catalans en terra castellana a l'Alta Edat Mitjana*, dins «Misc. Batlle», 81-100.

L'autor, després de constatar que en un primer moment entre la Marca Hispànica i el comtat de Castella hi hagué «relacions espirituals i polítiques, a les quals no és fàcil de trobar una explicació senzilla i directa per la via de l'economia» (82), reparteix el tema general en tres franges: l'anterior a l'any mil, la del segle XI centrada en el Camí de Sant Jaume de Galícia, i la del segle XII, d'implicació política progressivament més elevada.[Silenciada la relació entre Elipand de Toledo i Feliu d'Urgell fins al 799], l'autor veu els contactes entre castellans i catalans que es devien establir a través de la cort imperial, a través dels ‚hispani‘ que anaven venint, en l'aliança transversal de Catalunya i Lleó contra el califat de Còrdova entorn el 960, i en l'intent de l'abat Cesari de Santa Cecília de Montserrat a favor de la restauració de l'església visigòtica, fent-se ordenar bisbe pels de Galícia (83-87). Entorn l'any Mil, Europa es remogué i les peregrinacions en són prova, en particular la de Sant Jaume de Galícia; pelegrins catalans són documentats perquè s'han conservat testaments anteriors al viatge o per la publicació dels que pel camí feren els qui ja no tornaren; també per la còpia del *Liber sancti Iacobi* per a Ripoll, ara a ACA, *Ripoll*, ms. 99; afegim-hi casos particulars com el de l'abat Ponç de Tàvernoles, bisbe d'Oviedo, i dels clergues catalanooccitans en l'origen del bisbat de Palència en els segles XI-XII (87-91). La darrera etapa ja és política i militar en terres de Castella, protagonitzada d'una banda pels comtes Ermengol d'Urgell i de l'altra per senyors feudals com Arnau Mir de Tost i Ponç Guerau de Cabrera i un bon grup d'altres, cantats en el *Poema d'Almeria* (92-100). — J. P. E. [20.380]

José-Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *L'Abat Oliba: un home de pau en temps de guerra*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», L (2005-2006), 59-75.

A base de bibliografia publicada i assenyaladament del *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* d'Eduard Junyent (1992: cf. «ATCA», XII (1993), 424-427), l'autor esbossa una síntesi de la personalitat i l'acció històrica d'Olibà. Com el seu pare Olibà Cabreta, el monjo hauria estat partidari de la pau i l'equilibri amb Al-Andalus, quan els comtes catalans preferien la guerra i fundaven llur incipient poder propi en una cultura de la guerra, que aca-

baria en la feudalització galopant. Olibà s'arreglera amb els vents reformistes que corrien per Europa i que, amb el papat al darrere, propugnaven la independència de l'Església enfront del poder temporal. Bisbe de Vic, instaurà a Catalunya la 'Pau de Déu', i en nom de l'ideal cristià s'oposà a la barbarització de la societat per la guerra i el pillatge. Contra l'opinió dels historiadors que han pres al peu de la lletra la situació de violència descrita en el texts eclesiàstics, l'autor considera que aquestes són exageracions manifestes. Vehiculen, això sí, un model de vida social diferent: la pau com a fonament d'una vida de treball profitosa. Sense negar oportunitat i realisme al paper de l'arbitratge social que Olibà assigna als bisbes, l'autor creu que ell sabé combinar el seu combat polític amb les pròpies idees utòpiques, sempre amb la intenció posada a reforçar interiorment la societat cristiana del seu país i del seu temps. — J. de P.[20.381

Manuel RIU I RIU, *Fundació del monestir de Santa Maria de Serrateix*, dns «Urgellia», XV (2002-2005), 175-190.

El 1862 el notari de Cardona, Joaquim Thomasa, tenint a casa seva el pergami original comprat pel seu pare el 1822, féu una traducció castellana de l'acta de fundació oficial i dotació del monestir de Serrateix com a comunitat benedictina el 7 d'octubre del 977, traducció, ara en possessió de l'autor per compra a antiquari, ací transcrita (188-190). Les pàgines inicials recorden les grans pèrdues de documentació de Serrateix tant després de la desamortització del 1835 com el 26 de juliol del 1936, i apleguen la salvada en arxius diversos (a Barcelona, BC, en els volums de Jaume Pasqual, ms. 729; a Serrateix, AP, *Llibre de les jurisdiccions...*, i APatrimonial de Santamaria), a partir de la qual, l'autor pot reconstruir els primers passos de la casa abans de la fundació oficial, protagonitzada pel comte de Berga, Cerdanya i Besalú, Olibà Cabreta, i pel seu germà bisbe de Girona, Miró III, amb aquiescència del bisbe d'Urgell, Guisad II; i resumir la dita sessió fundacional, en la qual fou designat abat el monjo Froilà (182-183); també hi ha notícies dels seus tres primers successors (182-185). — J. P. E. [20.382

Andreina CONTESSA, *Facta sunt coelum, maria [et] terrae. La creazione nelle Bibbie catalane di Ripoll e Roda*, dns «Miscellanea Bibliothecae Vaticanae», XII (Studi e Testi, 430), Ciutat de Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 2005, 83-156.

Andreina CONTESSA, *L'attesa del ariete. Il ciclo di Isacco nelle Bibbie di Ripoll e di Roda*, dns «Storia della Miniatura», 6-7 (2001-2002), 17-28.

Andreina CONTESSA, *Immagini del Paradiso nelle Bibbie catalane di Ripoll e di Roda*, dns «Kronos», 7 (2004), 3-32.

Andreina CONTESSA, *Le Bibbie catalane di Ripoll e di Roda e gli antichi cicli biblici Lombardi*, dns «Arte Lombarda. N. S.», 140 (2004), 5-24.

Andreina CONTESSA, *Noah's Ark on the two Mountains of Ararat: The Iconography of the Cycle of Noah in the Ripoll and Roda Bibles*, dns «Word and Image», 20 (2004), 257-270.

L'actual Vat. lat. 5729, de la Biblioteca Apostòlica Vaticana ja el 1626, i l'actual manuscrit de París, Bn, lat. 6/1-4, sense relació directa entre ells, s'haurien inspirat en les mateixes fonts i, encara que no idèntic, presenten un projecte il·lustratiu semblant elaborat a Ripoll. L'autora analitza en el primer títol el cicle il·lustratiu del Gènesi d'ambdues obres (o algun dels seus apartats en els altres títols), intentant de comprendre i reconstruir el caràcter de les fonts iconogràfiques. L'anàlisi es fixa en els temes següents: la creació i el cicle del *Gènesi* (86-88); la forma del cosmos (89-95); Hexaemeron (96-102); «Abyssus retinens in se cuncta creata» (102-106); els cicles italians de la creació (106-107); «Dies et Nox» (108-112); forma visual d'un procés invisible (113); visió del Creador (113-124) i la creació de l'home (124-132). Les anàlisis tenen en compte la literatura antiga, les investigacions actuals i la diacronia en les reproduccions figuratives. La conclusió primera és que les figuracions còsmiques de les *Biblies* catalanes s'inspiraren en fonts antigues tardanes, de model hexaemeronià, rebudes a través d'Ambròs de

Milà i d'Isidor de Sevilla, però per camins itàlics i no pas hispànics, com suggeria Wilhelm Neuss, perquè els itàlics eren els únics que descrivien els orígens de la realitat creada unificant les personificacions del dia i de la nit, del sol i de la lluna en llur estrat més antic, bo i conservant la inspiració classicitzant en la composició i en l'estil (134); l'autora, en canvi, no creu que algun dels elements (el mar abissal) es trobés en relació directa amb la tradició bizantina, car hi hauria hagut entremig alguna font itàlica (136-137). Les pàgines 139-156 presenten divuit reproduccions. — J. P. E. [20.383-20.384-20.385-20.386-20.387

Miquel dels Sants GROS, *Els fragments del Sacramentari de Sant Boi del Lluçanès*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XIII (2005), 17-46.

El ms. de Vic, BE, *Fragm. I/6*, restes d'un sacramentari procedent de Sant Boi de Lluçanès, és ací descrit: format per nou bifolis, dels quals són donades mides, ratllat, forats, lletra (segona meitat del s. X), tinta, inicials i caplletres, resum del contingut, datació i escriptori. Després l'autor estudia particularitats de l'ordre i cànon de la missa, de les misses del temps de Quaresma, de la vetlla pasqual i ritus baptismals, del santoral, comú dels sants i oracional; edita el text; en el s. XII s'hi feren esmenes, suprimint elements d'època carolíngia i adoptant models romans. Hi ha cinc fotografies i sigles bibliogràfiques. — J. de P. [20.388

Karl-Werner GÜMPEL, *Das Breviarium de musica und die Versus monocordi des Mönchs Oliba von Ripoll*, dins «Quellen und Studien zur Musiktheorie des Mittelalters», III (Veröffentlichungen der Musikhistorischen Kommission, 15), Munic, Bayerische Akademie der Wissenschaften 2001, 87-119.

Karl-Werner GÜMPEL, *El Breviarium de musica i els Versos monocordi del monjo Oliba de Ripoll*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XII (2004), 23-57.

La traducció catalana ha estat revisada per l'autor, que en començar recorda la diferència entre l'abat Olibà i el monjo Olibà, ambdós de Ripoll, aquest més jove que l'abat i autor d'escrits teòrics sobre música, deu dels quals són ací recordats, conservats en còdex procedent de Ripoll, ara a Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Ripoll* 42 (24-27). El monjo Olibà hauria estat en relació amb Saint-Benoit-sur-Loire (Fleury); el *Breviarium*, segons que sembla escrit després del 1036, exposa la teoria musical anterior a Guido d'Arezzo, segurament rebuda de Boeci i d'Hucbald, presents en el mateix volum, i de Berno de Reichenau i d'Odorannus de Sens (27-29). Segueix l'anàlisi de l'estructura fraseomètrica artística del proemi i de l'epíleg i després de la prosa de cada una de les seccions del tractat, on no manca versificació en hexàmetres (32-40). L'edició del text, a base del manuscrit indicat, ocupa les pàgines (43-51), seguida dels *Versus de monocordi* (52); són indicades les fonts i la bibliografia (53-57). — J. P. E. [20.389-20.390

Alexandre OLIVAR, *Sobre Ermemir Quintilià i un fragment de Sacramentari de Santa Eugènia de Berga*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XII (2004), 91-99.

El fragment és un bifoli procedent de Santa Eugènia de Berga, ara a Vic, BEpiscopal, *Fragment I/43*, que havia servit de coberta d'algun quadern ara desconegut; la lletra del bifoli és del segon quart del segle XI i és idèntica de la prou coneguda d'Ermemir Quintilià; el bifoli sembla haver estat el full extern d'un quadern de cinc fulls doblats o quinió; hi ha reproducció fotogràfica d'una pàgina (93), i transcripció del text (94-96); el primer foli del bifoli té misses del mes de novembre i el segon ja salta a misses de comú; l'autor les compara amb les del *Sacramentari de Vic*, ms. 66, i amb el *Sacramentari de Ripoll*, ms. 67 de la mateixa biblioteca vigatana: aquests texts són diferents dels copiats per Ermemir en altres volums. — J. P. E. [20.391

Donald J. KAGAY, *The National Defense Clause and the Emergence of the Catalan State: «Princeps Namque» Revisited*, dins *Crusaders, «Condottieri» and Cannon. Medieval Warfare in Societies around the Mediterranean*, curantibus Ronald D. KAGAY, L. J. ANDREW VILLALON, Leiden-Boston, Brill 2003, 57-97.

Estudi només conegut per referència. — J. P. E.

[20.392]

Miquel dels Sants GROS, *Un fragment de l'antiga Consueta de la Seu d'Urgell*, dins «Urgellia», XV (2002-2005), 191-199.

El fragment de pergamí, bifoli salvat d'una coberta de la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona, porta transcrit el fragment d'una consuetud del segle XII, copiada de l'original de la Seu d'Urgell en el mateix escriptori catedralici per a alguna església del bisbat, de text pràcticament idèntic i del mateix tipus de lletra de la consuetud urgellenca, conservada a Vic, BEpiscopal, ms. 131; indicades les característiques gràfiques de la còpia, n'és transcrit el text en les pàgines 194-197. Hi ha reproducció fotogràfica de les dues cares del full (198-199). — J. P. E.

[20.393]

Pere BENITO i MONCLÚS, *De la Guerra de l'Empordà (1128) a la mortaldat de 1131. Gènesi, extensió i extinció d'una fam. Per a una història de les crisis alimentàries a la Catalunya medieval*, dins «Misc. Batlle», 169-184.

A diferència de les altres fams, resultat de males circumstàncies meteorològiques i de llur influx en les collites, la del 1131, molt delimitada, fou efecte d'una guerra i de les destruccions provocades per ella (170-174); al cap de poc, 1131, una assemblea de Pau i Treva de la Catalunya Vella, insistí en possibilitats d'assortiment de queviures (175-177), que podien haver influït en el futur, però simultàniament hi ha notícies de nova fam per Europa (176-180) i documents diversos de Catalunya informen de noves dificultats d'aprovisionament l'any 1133 (182-184). Les bases documentals són els documents d'entorn l'Any Mil publicats els darrers anys. — J. P. E.

[20.394]

Francesc Xavier ALTÉS i AGUILÓ, *El llibre místic de Sant Romà de les Bons (Andorra) (Biblioteca de l'Abadia de Montserrat, ms. 72)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XIII (2005), 47-277.

El llibre místic (= ,mixtus') conté texts del missal, del breviari i del ritual, aplegats en un sol volum. Sant Romà de les Bons conservà fins al ss. XIX tres mss. litúrgics copiats el s. XII: un leccionari, ara BMontserrat, ms. 838, editat pel mateix autor [cf. «ATCA», I (1982), 331-332, nn. 42 i 43], un antifoner, ara a Barcelona, BC 1805, també editat [cf. «ATCA», II (1983), 405-406], i el místic, ara a BMontserrat, ms. 72, copiat a la catedral de la Seu d'Urgell vers 1150 i ací descrit: conté notació musical; l'absència de la festa de Sant Ot fa suposar que fou escrit abans del 1133, ell o el seu model. L'autor presenta estructura i contingut de les seccions, corresponents a un ritual unit a un sacramentari votiu; n'estudia els diversos elements tipològics: ordinari, calendari per a l'ofici diví, sacramentari votiu amb ritual, oficis i graduals per al comú dels sants, capitulari i benediccions per a l'ofici diví, suplement amb l'ofici de sant Romà afegit devers 1164, formularis i antifonari d'algunes misses votives, i en apèndix un fragment de sacramentari del segle XI, ja descrit per Alexandre Olivar. En apèndix a la descripció del còdex, tenim breu descripció dels mss. BC 193/19, i ACA, *Fragment* 35a-b, amb indicació de contingut, de dos llibres místics. Edició del text, no pas de la música, ja estudiada per dom Gregori Sunyol. Hi ha taula alfabètica de totes les peces del llibre. Hi ha sigles bibliogràfiques i dues fotografies. — J. de P.

[20.395]

Juan BASSEGODA NONELL, *La reina Petronila en la Catedral de Barcelona*, dins «XVII Congrès Corona», III, 73-79.

L'autor propugna que a la Catedral de Barcelona no hi ha estat sepultada cap altra reina que Peronella d'Aragó, nada el 1136, casada a Lleida el 1150, morta el 1173 a Barcelona, el 13 d'octubre, data del testament; repassa les dades biogràfiques proporcionades pels manuscrits 487, 152 i 729 de la Biblioteca de Catalunya i les relatives a sepultures de reis i de reines fins a Jaume II, que llegà en testament mil lliures barcelonines per a un nou sepulcre «pro illa regina Aragonum, que in dicta ecclesia [Seu de Barcelona] tumulata existit» (76), reina que només pot ésser Peronella. — J. P. E. [20.396]

Michel ZIMMERMANN, *Les origines de la Catalogne d'après les "Gesta Comitum Barcinonensium". Mythe fondateur ou récit étiologique*, dins *Liber largitorius. Études d'histoire médiévale offertes à Pierre Toubert par ses élèves*, curantibus Jean Marie MARTIN, Dominique BARTHÉLEMY, Genève, Droz 2003, 517-543.

Els *Gesta...* representen la primera història catalana; la redacció original és la llatina i hauria estat escrita en dues etapes; la primera, conservada només en el ms. de París, BN, lat., 5132, seria d'entre el 1162 i el 1184; també n'hi ha traducció catalana; la més antiga, ara perduda, seria del segle XIII. L'atenció de l'autor es concentra en el pròleg, en particular en la identificació de les fonts utilitzades per a escriure la narració dels orígens. — J. P. E. [20.397]

John Perry ARCHER, *L'acte souverain solennel, image des pouvoirs européens au XIIè siècle. Étude assistée par l'imagerie numérique*, dins ÉCOLE NATIONALE DES CHARTES. *Positions de thèses soutenues par les élèves de la promotion de 2005 pour obtenir le Diplôme d'archiviste paléographique*, París, École des Chartes 2005, 7-13.

Resum de tesi. La segona part, *Étude des pays européens*, dedica un capítol a 'Aragon', en el qual són analitzats vint-i-nou documents, de Madrid, AHN, i Barcelona, ACA, *Canc.*, *Perg.*; fins a la unió d'Aragó al Comtat de Barcelona, ambdues cancelleries seguien la pròpia tradició, carolíngia la de Barcelona; després de la unió entre els dos estats, en temps de Pere el Catòlic, la cancelleria del nou rei s'hauria posat a l'altura de les dels altres sobirans europeus. — J. P. E. [20.398]

Manuel CRUSAFONT I SABATER, *Dos diners inèdits del Comtat d'Urgell*, dins «Acta Numismatica», 35 (2005), 51-56.

Les dues peces, variants d'un mateix tipus, ara per primera vegada descrites amb transcripció de les respectives inscripcions, pertanyerien a emissions d'Ermengol VII (1154-1184). N'hi ha fotografies de tamany real i d'engrandit (52-53). — J. P. E. [20.399]

Vitalino VALCÁRCCEL, *La historiografía latina medieval de Hispania*, dins «Historia, Instituciones, Documentos», 32 (2005), 329-352.

Lesquema general de texts historiogràfics dels segles VIII-XIII té un apartat per a la *Historiografía catalana*, amb cinc texts (332), i un altre per a l'*Hagiografía catalana*, amb cinc altres texts; figura en l'aragonesa la *Vita Raimundi episcopi Rotensis* (333). — J. P. E. [20.400]

Manuel ROVIRA I SOLÀ, *La Carta de Poblament i franquesa de Puigcerdà de 1178*, dins «Misc. Batlle», 199-203.

Puigcerdà tingué dues cartes de població pràcticament contemporànies, la del títol i la del 1181-1182; la del 1178 sembla haver estat desconeguda; s'ha conservat en document original,

ara a Barcelona, AHCB, *Pergamins patrimonials*; és, doncs, la més primitiva i aquella amb què Alfons I concedeix les franqueses de mals usos i d'altres privilegis col·lectius, com és ara mercats i fires; també ajuntava les esglésies d'Hix i de Puigcerdà perquè els primers pobladors de la segona procedien de la primera. El text ocupa les pàgines 202-203. — J. P. E. [20.401

Bobbi SUTHERLAND, Miquel dels Sants GROS, *El necrologi de Sant Miquel d'Escornalbou*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XIII (2005), 279-307.

Recordats els necrologis existents a l'abast del públic entre el segle XVIII i el 2003 i l'evolució dels necrologis fins que s'independitzaren del martirologi i substituïren els llibres de fundacions de misses i d'aniversaris, l'autor presenta el ms. B3715 de la Hispanic Society de Nova York; és l'únic sobreviscut de la canònica de Sant Miquel d'Escornalbou, anterior al 1199, el descriu i n'assenyala el contingut: necrologi (ff. 1-11), martirologi d'Usuard (ff. 12-82), *Expositio regulae beati Augustini* d'Hug de Sant Víctor (ff. 83-120), *Vita clericis qualiter debent vivere* (ff. 120-122), *Regula tertia* de sant Agustí (ff. 125-130), *Evangeliorum temporis et sanctorum* i d'altres textos documentals i litúrgics (ff. 141-155). El necrologi serví durant quatre segles i per això presenta raspats i esmenes. És editat 'in totum' amb taula complementària d'antropònims i de topònims, que li dona un valor afegit. Hi ha una fotografia. — J. de P. [20.402

Philip D. RASICO, *El cens de la Vall de Curull (segle XIII): Edició filològica i estudi lingüístic*, dins «Misc. Veny, 7», 5-11.

El document ací editat prové de Barcelona, BC, *Arxiu. Fons antic*, n. 12.775; és cens o capbreu de la Vall de Curull, de darreries del segle XII o principis del XIII, contemporani del doc. 12.725 del mateix fons i procedència. L'edició segueix els criteris proposats per P. Russell-Gebbet; després, l'editor estudia molt breument la fonologia, la morfositaxi i la toponímia del document. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.403

Damian J. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon: The limits of Papal Authority* (Church, Faith and Culture in Medieval West), Aldershot – Burlington, Ashgate 2004, XIII i 339 pp.

Continuador de les recerques de Ferran Soldevila, Thomas Bisson, Robert I. Burns i Joseph O'Callaghan, Smith concentra en la primera part del llibre la seva atenció en els anys que van de la coronació de Pere el Catòlic a Roma el 1205, passant per la seva gran victòria a Las Navas de Tolosa el 1212, fins al desastre de Muret, un any després, en què ell i amb ell Catalunya ho perdia gairebé tot: vida, regnat i un primer reconeixement de sobirania damunt els comtats d'Occitània: Carcassona, Foix, Tolosa de Llenguadoc; la segona part, en canvi (173-260), és dedicada a l'afrosa minoria de Jaume I. Sobre la base d'una documentació molt nombrosa, aplegada a l'ASV, tant com a l'Arxiu Reial de Barcelona, sense oblidar els arxius eclesiàstics ni els municipals, Smith esbossa l'estreta relació, que vinculà l'actuació d'un dels grans papas medievals amb les institucions de regnes i terres de la dinastia de Barcelona mitjançant la reforma de l'Església els segles XII i XIII, que s'hauria convertit en el pont entre Roma i la nostra casa comtal i s'hauria manifestat en la protecció decidida al rei infant, Jaume I, en les decisions autoritatives que rebaixaren la tensió, sovint assassina, entre senyors feudals menors i en la política de reforma de les institucions eclesiàstiques, incloses les monàstiques; la relació del papa amb els bisbes de Catalunya i Aragó és la part més nova d'aquesta recerca. En canvi, no sembla demostrada la hipòtesi, formulada per André Vauchez, que el *Blanquerna* de Ramon Llull es basa en la *Vita* d'Homobonus de Cremona (178). L'apèndix conté nombre de documents, molts d'ells inèdits. — J. P. E. [20.404

José Manuel LUCÍA MEGÍAS, *Literatura caballeresca catalana: de los testimonios a la interpretación*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filología», 39 (2005), 231-256.

La literatura cavalleresca fou traduïda a les tres llengües peninsulars (236-242) i l'autor assenyalava sis títols traduïts en català (244); ens n'han arribat fragments en fulls escadussers, alguns d'ells s'han salvat perquè foren reutilitzats en cobertes (247-249), d'altres, en canvi, es conservaren pel text que contenien (250-252), però no es pot saber de quin volum formaven part. — J. P. E. [20.405]

Isabel de RIQUER, *Mala domna i dona de mal: el rebuig de l'estimada infidel per part dels trobadors i dels poetes catalans de l'Edat Mitjana*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filología», 39 (2005), 141-169.

El tema de la 'mala domna' en poetes occitans (ss. XII-XIII) és recordat en les pàgines 146-153; segueixen transcripcions i comentaris de fragments d'autor català, començant pel *Cançoner Vega-Aguiló* (154) i seguint amb els de Joan Berenguer de Masdovelles (156-157), Mossèn Corella i Ausiàs Marc (157), Bernat de Palaol i Pere de Queralt (158 i 161) i Francesc Ferrer (162-163), ultra algun anònim; constituïen el gènere literari dels *Maldits* i era normal que de paraula o per escrit, ells amb ells els poetes intentessin d'endevinar quina dama s'amagava darrere les composicions maldients (164). Hi ha bibliografia (165-169). — J. P. E. [20.406]

Ignasi FARRERES JORDANA, *L'berència de Carlemany a Catalunya o Les Homilies d'Organyà. Aproximació a la història d'ahir, relectura del seu missatge per a avui*. Preedició particular, Mataró 2005, 96 pp.

Malgrat que el títol prometi una aproximació a la història d'ahir, el possible lector ha d'estar informat que l'aproximació no és d'anàlisi literària textual, ans de representació teatral; en les darreres pàgines, després de dues de reproducció i de transcripció de text (52-53), arriben les dedicades al *Vocabulari típic de les Homilies* (67-69); i al final de tot la notícia que l'autor posseïa tres còpies dels documents de la col·legiata d'Àger, transcrits al s. XVIII per Jaume Caresmar, còpies que ell donà a les biblioteques de Montserrat i del Centre Borja de Sant Cugat del Vallès i a la particular de Joan Coromines (91). — J. P. E. [20.407]

Pere BENITO I MONCLÚS, *La submissió del comte Hug IV d'Empúries i de la noblesa emporitana a l'Església de Girona (1226-1229): una repercussió de la croada albigesa, liderada per Lluís VIII, rei de França, a Catalunya*, dins *Església, societat i poder*, 139-154.

Els anys que Jaume I era menor, els nobles guerrejaven uns contra altres, també la bandositat del comte d'Empúries contra la del de Rosselló, mentre el bisbe de Girona procurava que s'observessin les prescripcions de Pau i Treva; el 10 de març del 1226 el d'Empúries acceptava les condicions del bisbe de Girona i prometia satisfer els danys causats; aquell era un acte no pas momentani, ans repercussió de la nova forma de relacions entre Església i Estat posterior a la coronació de Pere el Catòlic a Roma el 1204 i dels esdeveniments que en línia idèntica es produïen al Nord dels Pirineus en aquell moment posterior al desastre de Muret (142-143). A França, en efecte, a partir del 1225 per cessió dels drets dels Montfort al rei de França damunt Occitània i per por a una nova croada, es multiplicaren a corrua feta els reconeixements de drets senyoriais sota el rei de França i l'Església, moda que repercutí el els països veïns com Catalunya que es podien sentir amenaçats per haver rebut heretges i faldits; de fet, Jaume I el 1226 legislava en aquest sentit (143-148), i, també de fet, tals reconeixements a l'Església es multiplicaren a corrua feta tal com demostren les actes de submissió que omplen el *Cartoral dit de Carlemany* de l'ADG; per penitència o per fer mèrits, les corts del 1228 adreçaren aquells grans o petits senyors inquietos, alguns d'ells càtars, vers la conquesta de Mallorca (149-154). — J. P. E. [20.408]

Lorenzo GALMÉS MAS, *Biobibliografia de san Ramon de Penyafort*, dins *Magister Raimundus*, 11-33.

Carlo LONGO, *San Raimondo, maestro dell'Ordine Domenicano (1238-1240)*, dins *Magister Raimundus*, 35-50.

Bernard HODEL, *La canonisation de saint Raymond*, dins *Magister Raimundus*, 51-59.

Els dos primers títols són complementaris. Galmés repassa en primer lloc «la documentació històrica recollida en orden a tramitar el proceso de canonización» (11), que ocupa les pàgines 12-20; el segon punt és el dels treballs fets amb vistes a la imminent canonització, entre els quals destaca l'aplec de documentació del perpinyanès Miquel Llot de Ribera, Roma 1595, i les obres històriques de Francesc Diago (20-22); el darrer apartat aplega les aportacions dels segles XIX i XX.

El segon títol aporta la documentació específica de l'Orde Dominicà, partint de les seves cròniques més antigues, d'on són transcrits fragments: assistim a l'elecció unitària de fra Ramon de Penyafort a Mestre General de l'orde, que solucionava la divisió entre el papa Gregori IX i l'emperador Frederic I, entre güelfs i gibel·lins (39-41); als actes de govern de l'orde, començant per l'elaboració de les *Constitucions* (42-47); i a la dimissió, provocada pel creixement de la mateixa tensió política, que hauria ocasionat l'elecció (48-50).

Els passos de canonització, iniciats a Catalunya immediatament després de la mort de mestre Ramon de Penyafort, resultaren automàticament i definitivament aturats per les Vespres Sicilianes i la posició profrancesca de Joan XXII fou la causa que la canonització de Tomàs d'Aquino fos preferida a la de Ramon de Penyafort; aquesta causa no tingué perspectives a Roma fins al segle XVI i, impulsada pel perpinyanès Miquel Llot de Ribera, avançà d'acord amb la normativa primera de la recent fundada congregació de ritus i causes de sants; la butlla de canonització és datada el 21 d'abril del 1601. — J. P. E. [20.409-20.410-20.411

Martin BERTRAM, *Die Dekretalen Gregors IX: Kompilation oder Kodifikation?*, dins *Magister Raimundus*, 61-86.

Gregori IX publicava les seves *Decretals* el 1234, no se sap si intencionadament set-cents anys després que Justinian havia publicat la versió definitiva del seu *Codex*. Segons el canonista Iohannes Andreae el d'aplegar les decretals pontifícies era un objectiu del nou papa des del moment de l'elecció; i després de l'èxit de la *Summa de penitentia*, ningú com Ramon de Penyafort estava en condicions de realitzar-lo (61-64). La lletra *Rex pacificus*, manava que en endavant aquesta col·lecció fos l'única utilitzada en els judicis i en l'ensenyament; no tenia títol oficial, encara que s'anà imposant el de *Decretales*, i repartia els 1971 capítols en cinc llibres, fins al 90% rebuts d'una de les cinc *Compilationes antiquae*, i només 195 eren de Gregori IX (67-72 i 74). Fortament criticades per juristes protestants des del segle XVIII, les *Decretals* havien tinguda una enorme difusió manuscrita entre el 1259 i el 1350 (en resten uns 700 còdexs), i impresa amb més de cinquanta edicions fins al 1501 (75-79), però l'obra s'ha conservat immutada (79-80). Encara que no hi hagué acte formal de promulgació, aquell aplec s'anà convertint en Llei (84-85). — J. P. E. [20.412

Giovanni MINNUCCI, *Istituti di diritto processuale nella Summa de poenitentia et de matrimonio di san Raimondo de Penyafort*, dins *Magister Raimundus*, 87-109.

L'autor es fixa en el tracte que Penyafort dóna a la manca de claredat en la llei sobre el cas de si s'ha d'aplicar la llei de suspendre de càrrec el clergue infamat o sospitós de mala administració de béns eclesiàstics, i a l'infamat d'homicidi (o d'escampar doctrines herètiques: 90), en el qual s'admetia una ‚purgatio canonica‘, que automàticament tallava el procés criminal; i l'autor esbrina quina és la doctrina de Penyafort en la *Summa* (91), amb la identificació de les condicions i dels passos processals (‚inquisitio‘, ‚denuntiatio‘, ‚accusatio‘), amb particular atenció a l'‚actio in

modum exceptionis' (95); però en cas que el procés no doni certesa i segueixi la mala fama pública, l'acusat es pot rehabilitar mitjançant la ,purgatio canonica' (105-107). — J. P. E. [20.413

Ignacio PÉREZ DE HEREDIA Y VALLE, *La "Summa de Matrimonio" de san Raimundo de Peñafort*, dins *Magister Raimundus*, 111-163.

L'autor comença recordant que el tema pot ésser plantejat de dues maneres: a) la de l'estat actual dels estudis i d'una edició de la segona *Summa*; i b) «un estudio de la misma Suma: dar a conocer (total o parcialmente) el contenido de esta obra... Nuestro trabajo va por este segundo camino» (111), concretat en tres punts: «la naturaleza de la Suma como tratado autónomo (113-116); su lugar en la literatura monográfica de su tiempo (dependencia de la Suma de Matrimonio de Tancredo) (116-121), y la sistemática de la Suma» (121-162). Hi ha bibliografia (162-163). L'aportació de la dita *Summa* hauria consistit a «determinar cuanto es necesario para la celebración válida del matrimonio y regular las situaciones de crisis o patológicas del mismo» (160). — J. P. E. [20.414

Andrea HERRERA, *El Directorium inquisitoriale de san Raimondo*, dins *Magister Raimundus*, 165-191.

La mort del bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou, posà a les mans del Capítol de la Seu uns processos inquisitorials a mig fer, que el mateix capítol encomanà a l'arquebisbe de Tarragona, Pere d'Albalat; aquest i els seus juristes es trobaren amb dubtes de procediment, no resolts pel dret (167-170), que consultaren a sant Ramon de Penyafort, el qual respongué amb un *Directorium* normatiu, que començava per la definició d',heretge' i de conceptes veïns (178-182); tot i no tenir valor legal, la doctrina de Penyafort entrà en el *Liber Sextus* i en els manuals per als inquisidors fins al *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric i a la reedició de Francisco Peña i a qualche autor del segle XVII (188-190). — J. P. E. [20.415

Lorenzo GALMÉS MAS, *San Ramon de Penyafort y la inquisición en la Alta Catalunya*, dins *Praedicatorum - Inquisitores*, I: «The Dominicans and the Medieval Inquisition. Acts of the 1st International Seminar on the Dominicans and the Inquisition. Rome, 23-25 February 2002» (Dissertationes Historicae, XXIX), Roma, Istituto Storico Domenicano 2004, 85-103.

L'autor analitza les dues obres principals de Penyafort, la del canonista en la compilació de les *Decretals* de Gregori IX, i la del moralista, en especial en l'edició de la *Summa de paenitentia*, posterior a la dita compilació papal. El resultat fou el d'una doctrina coherent sobre aquella acció que podia ésser sotmesa a un procés criminal. — J. P. E. [20.416

Josep M. MAS I SOLENCH, *Las Decretales en el Derecho Catalán*, dins *Magister Raimundus*, 193-204.

Repàs de les vicissituds que el Dret canònic en general, i les *Decretals* en particular, han passat en llur reconeixement com a dret supletori des de sempre, malgrat que el 1251 Jaume I per afavorir el dret propi exclougué tot altre dret, però no fou seguit i el 1585 passava a constitució no vigent; la Cort de Cervera 1359 obligà els advocats a posseir també els llibre ordinaris de dret canònic i la de Barcelona 1564 manava que un advocat havia d'haver estudiat dret canònic i la de Barcelona 1599 el declarava dret supletori, extrem que fou respectat pel *Decret de Nova Planta* i confirmat per la Mancomunitat de Catalunya el 1919, extrem respectat fins i tot durant la Guerra Civil en sentència publicada pel *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* del 10 de maig del 1938; les *Decretals* segueixen essent dret supletori confirmat per la *Compilació del dret civil de Catalunya* del 1984. — J. P. E. [20.417

Thierry PECOUT, *Raymond Bérenguer V. L'invention de Provence*, París, Perrin 2004, 392 pp.

En la primera part del segle XIII Ramon Berenguer V, qualificat per Frederic Mistral d'el Gran', fou el darrer comte català de Provença; Catalunya hauria estat sempre un dels punts de referència en la política d'aquell comte, confirmada per l'escut de les quatre barres [tothora de Provença], pel nomenament de Jaume I com a hereu substituït del comtat, i pel casament de la seva germana amb Guillem de Montcada. — J. P. E. [20.418

The Book of deeds of James I of Aragon. A translation of the medieval Catalan Llibre dels fets. Translation of Damian J. SMITH and Helen BUFFERY (Crusade Texts on Translation, 10), Aldershot, Ashgate 2003, XVII i 405 pp. i cinc mapes.

Llibre només conegut per referència. — J. P. E. [20.419

Manuel CRUSAFONT I SABATER, Emili TRILLA, *Emissió monetària inèdita de Pere, senyor de Mallorca (c. 1233)*, dins «Acta Numismatica», 35 (2005), 57-66.

Les primeres pàgines resumeixen la moguda biografia d'aquell infant Pere de Portugal, diversament relacionat amb Jaume I i amb Mallorca, després que, vidu i hereu de la comtessa d'Urgell, Aurembiaix, el rei Jaume li proposà el canvi del comtat urgellenc pel senyoriu (dominus') de Mallorca; l'existència de dues peces encunyades a nom d'ell, en tant que senyor mallorquí, i els dos documents de l'ARM, publicats per Josep M. Bover i per Àlvar Campaner, ací reproduïts (66) col·loquen davant el fet d'aquelles emissions, de les quals és transcrita la inscripció (63); hi ha reproducció fotogràfica (65). — J. P. E. [20.420

Carles A. RABASSA I VAQUER, *Iglesia y Monarquía en la expansión cristiana del siglo XIII. La actitud frente al Islam en la creación del Reino de Valencia*, dins *Imperios sacros, Monarquías divinas*. Primer coloquio internacional del Grupo Europeo de Investigación histórica «Religión, Poder y Monarquía. Castelló de la Plana-Vinaròs, 19-20-21 de noviembre de 2001», curantibus Carles A. RABASSA I VAQUER – Ruth STEPPER, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I 2002, 161-217.

[Gairebé com si fos una tesi, l'autor explica que] encara que els ordes religiosos contemporanis de la conquesta, dominicans i framenors (amb un Ramon de Penyafort i un Ramon Llull), participaven del somni de la conversió dels infidels per mètodes missionals, aquest es manifestà prest inviable perquè davant la problemàtica presència d'una comunitat musulmana forta, els governants políticoreligiosos catòlics haurien optat per imposar la solució de destruir socialment i culturalment els vençuts, refusant qualsevol forma d'integració o convivència paritària d'ambdues comunitats, car no pogué acceptar, pel risc de contaminació, l'existència de qualsevol cos estrany a l'interior del poble de Déu, i la conseqüència teòrica de l'equiparació social de la comunitat musulmana a la cristiana. — J. P. E. [20.421

Denis MENJOT, *Murcie castillane. Une ville au temps de la frontière (1243-Milieu du XVe siècle)*. T.

I-II. (Bibliothèque de la Casa de Velázquez, 20), Madrid, Casa de Velázquez 2002, XVI i 1392 pp.

Definida com a ciutat de frontera, Múrcia és per a l'autor ocasió d'estudiar com una frontera ha condicionat la configuració d'«un modèle original de développement et d'urbanisation» (2), del qual (i no pas només des de més enllà de la frontera) els Països Catalans no foren absents. Jaume I reconquerí dels musulmans el reialme per al seu gendre Alfonso X de Castella entre el novembre del 1265 i els primers dies de març del 1266 i —Juan Torres Fontes dixit' i l'autor confirma— «en la expedición de don Jaime no hubo un solo muerto ni un herido» (130, nota

46), més encara tota l'operació fou plenament desinteressada, tot i ésser «une action aussi importante et aussi coûteuse», tal com demostra l'ACA, *Canc.*, reg. 15 (131, nota 48). Per això sembla que no pot ésser la mateixa persona que repartí les terres, repartiment que els dos autors qualifiquen d'«improvisation et précipitation» (190), tot i que el rei se'n defensa en la crònica (191, nota 155), explicant que havia volgut assegurar la presència a ciutat de ,cent homes de valor', encarregats de repoblar i de senyorejar llurs extenses baronies. En temps posterior vindrien unes relacions comercials normalitzades amb Oriola, i amb València, Barcelona i Mallorca, conegudes per la documentació murciana de l'AM (598-606). — J. P. E. [20.422]

Raquel HOMET, *La temporalidad en la historiografía catalana: del Llibre dels fets a Pedro el Ceremonioso*, dins «Misc. Batlle», 271-284.

L'autora es fixa tant en la franja temporal que és objecte de memòria directa de cada una de les quatre grans cròniques, com en una de més àmplia, presa com a punt de referència de tota una trajectòria, com la de la dinastia de Barcelona o d'algun dels seus moments; també es fixa en la forma com cada una de les dites cròniques datava els esdeveniments dignes de memòria, en general per llur importància en la vida de la dinastia de Barcelona o en la nacional (defensa de Girona, pas per Panissars de l'exèrcit francès vençut, desplaçaments per la Mediterrània, vespres sicilianes), vinculació entre datació i festa religiosa veïna. — J. P. E. [20.423]

Cristina BORAU, Marcel·la NIEL, Artur JUNCOSA, *Un testament occità, suposadament català, de l'any 1247, procedent de Lizarra al País Basc*, dins «Misc. Veny, 6», 5-19.

Els autors reediten un testament del 1247, ja publicat per Joaquim Miret i Sans, que el considerava escrit en català, però és occità redactat a Navarra. Procedeix del Gran Priorat de l'Orde de l'Hospital a Catalunya, conservat a l'ACA. Feta la transcripció, n'és estudiada la grafia, la fonètica, la morfosintaxi, el lèxic (de fet, és una taula alfabètica de mots) i l'onomàstica. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.424]

Vicente GARCÍA EDO, *Constituciones de los Reinos hispánicos en el Antiguo Régimen*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I 2003, 276 pp i làmines.

[Potser considerant que els «Regnes hispànics» només existeixen des del moment que neix el Regne de València i, per tant, saltant-se *Usatges i Cartes de franquesa* i costums plurals] l'autor només veu manifestació jurídica de l'autonomia local en els ,Furs', que presenta atenent-se a llur estricta compareixença cronològica, començant pels *Fueros* (?) de València del 1238, configurats pel Dret Romà; els *Fueros d'Aragó* (1247), també de Jaume I, elaborats amb intervenció de Vidal de Canyelles en el *Vidal Maior* o *Liber in excelsis*; tots dos havien d'ésser tinguts en compte pels jutges com a codi jurídic bàsic tant en els judicis civils com criminals. Després del *Fuero General* de Navarra i del *Real* de Castella, haurien arribat les *Constituciones de Catalunya* del 1283 i enmig de les ,ordenanzas' per a cada un dels territoris del País Basc, haurien nascut el 1418 les *Ordinacions* del Regne de Mallorca; cada un d'aquests codis és sintèticament descrit. — J. P. E. [20.425]

Pere POY, *Introducció a l'estudi històric de la Bíblia en llengua catalana*, dins «Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya», núm. 82 (2003), 21-40.

Pere POY, *La Sagrada Escripura en llengua catalana, una realitat amb vuit-cents anys d'història coneguda*, dins *Església, societat i poder*, 679-701.

Cf. «ATCA», XXV (2006), 795-796, núm. 19.391; l'autor ens diu que, en comparació amb l'article anglès ja conegut, els dos títols actuals «no difereixen gaire entre ells, llevat en

algunes matisacions i que el segon títol «en constitueix una síntesi (en clau hegeliana)» (680, nota 1). — J. P. E. [20.426-20.427]

José M. FLORISTÁN IMIZCOZ, *La Corona de Aragón y el Imperio Bizantino de los Paleólogos*, dins *Mallorca Bisancio*, 103-156.

Més que una narració de fets exclusius de la Corona catalanoaragonesa tenim en aquestes pàgines un record global de les implicacions europees occidentals en l'imperi bizantí des dels temps de Jaume I, en què l'imperi veié en el poder ascendent d'aquest un contrapès a les pressions dels Anjou en l'imperi de Constantinoble, amb particular atenció als temps de Frederic III de Trinàcia i de la Companyia Catalana, a les actuacions de l'infant Ferran de Mallorca, la Morea, a les relacions amb Pere III el Cerimoniós i els seus fills, amb la nova dinastia Trastámara, sobretot en temps d'Alfons IV i de Calixt III en els moments immediatament posteriors a la caiguda de Constantinoble [cf. «ATCA», XXV (2006), 631-634], fins als darrers decennis del segle XV amb Ferran II Trastámara; les fonts són les normalment conegudes, a més de la *Crònica de Morea*, i d'algun document particular com el «crisòbol» de Manuel II, conservat a Palma de Mallorca, AC (123). Al final hi ha esquemes genealògics de la casa de Barcelona, Anjou de Nàpols, dels Paleòlegs i de la família Villehardouin i mapa del Peloponès (143-148). — J. P. E. [20.428]

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Armes, queviures i bestiar d'algunes comandes del Temple a Catalunya, Aragó i València segons uns inventaris del 1289* (primera part), dins «Sacra Militia. Rivista di Storia degli Ordini Militari», III (2002), 47-88.

Salvada d'imminent destrucció el juliol del 1936, la documentació dels ordes militars de Catalunya es troba a Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Ordes militars*; el volum 7 de la sèrie 2, Armari 24, conté la *Remembrança de tot allò que els comanadors tenen en ses comanadories*, del 1289; són les declaracions de vint-i-dos comanadors amb vistes a un capítol celebrador el maig-juny del mateix any; per elles sabem els noms dels comanadors i els dels cavallers de cada casa (55-56), les armes (57-59), els captius (59) i els queviures (60-65). Són publicades en apèndix les remembrances de Gardeny (67-68), Montsó (68-69), Osca (70-71), Pina (72), Saragossa (72-73), Boquinyonic, Aniessa (73), Ambel (74-75), Calatayú (75-76), Alfambra (76-78), Vilel (78-80), Cantaveyla (80), Casteylot (80-81), Orta (81-82), Ribarroya (82-83), Açcò (83), Miravet (87-88), Tortosa (85-86), Xivert (86-87), Borriana (87-88), València (87-88), i, sembla, Mallorca (88). — J. P. E. [20.429]

Nikolas JASPERT, *Wort, Schrift und Bild im Dienste der Aussenbeziehungen. Die Anjou in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts* dins *Auswärtige Politik und internationale Beziehungen im Mittelalter (13.-16. Jahrhundert)*, curantibus Martin KINTZINGER, Dieter BERG, Pierre MONNET (Europa in der Geschichte, 6), Bochum, Winkler 2002, 271-313.

Després i com a conseqüència de les Vespres Sicilianes i dels desastres marítims posteriors dels Anjou [com l'empresonament primer del rei i després dels infants reials durant anys a Siurana de Prades], aquests cercaren camins que ajudessin a solucionar el conflicte, també en les comunicacions i les formulacions oficials de la documentació diplomàtica de relacions exteriors. — J. P. E. [20.430]

Stefano M. CINGOLANI, *Historiografia al temps de Pere II i d'Alfons II (1276-1292). Edició i estudi de textos inèdits: 5. La Crònica de Sant Pere de les Puel·les i les Gesta Comitum Barchinonensium IV*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones lletres de Barcelona», L (2005-2006), 143-195.

L'autor prossegueix en aquest treball una recerca de quatre articles en publicacions diferents: el primer, ja publicat dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 25 (2003-2004 = Miscel·lània Mª Josepa Arnall), sota idèntic títol genèric, era dedicat a publicar el text n. 1: *Crònica del rei Pere* [cf. «ATCA», XXV (2006), 795, n. 19.389]. El segon, publicat en la revista «Caplletra», edita el text n. 2: *Llibre de l'infant en Pere*. El tercer aparegué dins «Llengua i Literatura» i publicava el ext n. 3: *Gesta Comitum Barchinonensium IV* [cf. «ATCA», XXV (2006), 795, n. 19.390]. Ara edita la *Crònica de Sant Pere de les Puel·les*, text que formava part dels *Gesta Comitum Barchinonensium IV* i, en ésser-ne extractat el segle XV, prengué personalitat pròpia i independent. Cingolani dedica un estudi detallat al text, en proposa el «stemma» i l'edita amb notes copioses. L'apèndix dona alguns extrets pertinents del ms. 13 de París, BN. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.431]

Marta VAN LANDINGHAM, *Innovation and Resistance: the Creation of Central Financial Offices under Pere the Great*, dins «XVII Congrés Corona», III, 1055-1064.

El 1276, la recepció i gestió de les finances reials era afer personal del rei, ajudat per col·laboradors en la mesura que ell els encarregava alguna feina. Sota Pere el Gran, seguint el model sicilià deixat a l'illa pels Hohenstaufen, foren creats els càrrecs de Mestre Racional i de Tresorer, amb concrecions pròpies de la Corona; de fet ja era una oficina professional, només responsable davant el rei personalment, encarregada a jueus en un primer moment sota direcció de Jucef Ravaya; la mort d'aquest coincidí amb les Vespres Sicilianes i fou ocasió de reestructurar la gestió econòmica de la Corona, després precisada per Jaume II i integrada per Pere III en les *Ordinacions de Casa i Cort* (1057). Aquell servei s'havia anat configurant sota la direcció de Corrado Lancia, que vingué de Sicília amb el rei Pere; després el responsable seria Pere de Llibià (1058-1059); encara tingué més èxit l'ofici de tresorer, en el qual destacaria Bernat Escrivà, és a dir, Bernat Desclot, abans d'anar a Pere de Llibià. — J. P. E. [20.432]

Carolina DOMÈNECH BELDA, *Dinares, dirhames y faluses. Circulación monetaria islámica en el País Valenciano*, Alacant i Sant Vicent del Raspeig, Universitat d'Alacant 2003, 306 pp.

La descripció de les més de cent troballes de moneda andalusina i la seva distribució cronològica desemboca amb total naturalitat en la periodització de la història islàmica del País Valencià (segles VIII-XIV), tot il·lustrat amb els corresponents mapes. La reflexió sobre la geografia i la qualitat de les troballes condueix a concloure que les zones rurals s'haurien anat empobrint, al contrari de l'enriquiment de les urbanes. — J. P. E. [20.433]

Joan BLASI I SOLSONA, *Aproximació a la data de la primera ocupació de Barcelona pels musulmans i la descripció del Pirineu Oriental pel gran geògraf Al-Idrisi*, dins «Ceretània», 4 (2005), 55-63.

Transcrits els texts d'Al-Idrisi relatius a Barcelona, segons tres traduccions del s. XX, i resumit el debat consegüent a la seva afirmació que per anar de Barcelona a Còrdova cal passar pels Pirineus, l'autor suggereix que aquella afirmació pot ésser entesa en el sentit que Narbona fou presa pels àrabs abans que dominessin la línia Girona-Barcelona-Tarragona, que caigueren després del 720. En altres paraules: els musulmans haurien fet servir sempre el camí de la vall del Segre en les seves incursions al Nord de Saragossa i, doncs, baixaven al territori de la Catalunya Vella després d'haver travessat els Pirineus. L'afirmació d'Al-Idrisi significaria que de retorn a Còrdova seguirien el mateix camí. — J. de P. [20.434]

Jordi GIBERT REBULL, *La integració a Al-Andalus dels territoris a ponent del Llobregat*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVI (2005), 39-72.

Essent tan limitada la documentació escrita sobre els territoris catalans que estigueren un cert temps en poder dels moros, i essent-ne també molt precari el registre arqueològic, l'autor proposa l'estudi de la toponímia per a guiar les excavacions del futur sobre aquell període. Resumit a grans trets el context històric d'ocupació sarraïna i recuperació carolíngia, Gibert estudia els topònims ,Pharus/Manara', ,ribat', ,palatia', ,guàrdies', ,qila' i ,almúnies'. Els elements extrets d'aquests estudis fan pensar que l'activitat constructora dels àrabs dins el territori català fou més intensa i organitzada que no s'havia suposat fins ara, i en aquesta línia proposa una reinterpretació del jaciment arqueològic d'Olèrdola, que postula el seu funcionament durant el període d'ocupació sarraïna. — J. de P. [20.435]

B. MOLL MERCADAL, *La moneda islàmica a Menorca: Noves aportacions*, dins «Acta Numismatica», 35 (2005), 39-50.

Són descrites en aquestes pàgines tretze peces encunyades en llocs diversos d'Al-Andalus entre els anys 957-1103; en són transcrites les inscripcions en àrab (41-48), visibles en les fotografies; les que porten els núms. 4 i 5 serien de la taifa de Dâniya-Mayûrqa, les 6-7 de la taifa Mayûrqa, i la del núm. 8 de la taifa València. Hi ha bibliografia (49). — J. P. E. [20.436]

G. ROSSELLÓ BORDOY, *Una mirada sobre Madîna Mayûrca a través del repartiment àrab de Mallorca*, dins «XVII Congrés Corona», III, 803-813.

La versió àrab del *Repartiment de Mallorca* (ARM, s/n.) és document excepcional perquè «reflecteix amb certa precisió la divisió de la ciutat tal com l'establiren en el moment de la conquesta»; l'autor es limita a «puntualitzar alguns aspectes de la topografia» (803): les portes (804-805), Costes, Jardins, Torres (805), Cases (805-806), Vies de comunicació (806-807), Mesquides, Almúnies (807), Accidents geogràfics (807-809) i Construccions (808-809). Hi ha traducció al català d'aquesta part del *Llibre àrab del repartiment* (810-813). — J. P. E. [20.437]

Cristina SANZ GÁNDARA, *El arrendamiento de los baños de una villa bajomedieval en el sureste peninsular: Elche*, dins «XVII Congrés Corona», II, 371-378.

Després de la conquesta, hom preveí un bany per a cada grup religiós, però després de la revolta, el 1265 la població sarraïna fou ubicada en el Raval; el més ben conservat dels antics banys és el que l'infant Juan Manuel donà als mercedaris, el de Santa Llúcia; a partir del pas del s. XIV al XV hi ha documentació sobre l'arrendament dels banys àrabs, conservada a València, ARV, *Mestre racional*, on consten les quantitats percebudes per arrendament i les gastades en manutenció i reparació (375-377); els arrendadors eren musulmans. Per a l'elecció de càrrecs en l'aljama s'introduí la insaculació a mitjan segle XV. — J. P. E. [20.438]

Salah BAÏZIG, *L'élite andalouse à Tunis et à Bougie et le pouvoir habside*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 115 (2003), 523-542.

Trobem en aquestes pàgines notícies sobre Muhammad b. al-Abbâr, prohóm de València, emigrat amb motiu de la conquesta de Jaume I el Conqueridor, ambaixador del darrer governador de València, Zayyhân ibn Mardanîs davant el soldà (?) Abû Zaqariyya; es féu famós pel poema amb què demanava ajut per a la defensa de València el 1238 (526-528); i d'altres sobre Abû 'Abd Allâh Muhammad... al Nâs, ja del segle XIV, del qual hi ha documents dins ACA, que ja en acabar el segle XVIII Antoni de Capmany i de Montpalau tingué presents en les seves *Memorias históricas...* (529). — J. P. E. [20.439]

Manuel RUZAFÀ GARCÍA, *La morería de Valencia en la Baja Edad Media: aljama, municipio y ciudad (1300-1530)*, dins «XVII Congrès Corona», II, 353-359.

Coneguda la bibliografia sobre les moreries de la Corona (358/1), l'autor ens recorda que la de València era unitat demogràfica delimitada localment i governada per la llei islàmica, sempre sota sobirania reial. El 1300 la moreria fou ubicada al Raval i constituïa «una moreria humilde, aunque con un fuerte potencial fiscal, económico y laboral» (355), malgrat la convivència sempre difícil amb la ciutat cristiana, amb esclats de violència el 1309 i el 1391, que tot i ésser pogrom antijueu, repercutí en l'aljama sobretot per l'onada de conversions; el 1456 la decadència era irreversible i, immediatament després de les Germanies, el 1526 arribaria el decret de conversió. — J. P. E. [20.440]

Anna A. AKASOY, *Zur Toleranz gegenüber dem Islam bei Lullus und Cusanus*, dins *Llull-Kues*, 105-124.

L'autora es pregunta si l'actual concepte de tolerància es pot aplicar a pensadors medievals o renaixentistes (109-115), ateses les variants del concepte de tolerància (115-129); i si Llull i Cusa foren tolerants o intolerants (120-124): la resposta no pot ésser ni un senzill ,sí' ni un senzill ,no', car és innegable que Llull i Cusa contribuïren a l'evolució vers la tolerància, però vists des del concepte actual no ho foren, perquè llur ,tolerància' depenia d'uns pressupòsits teològics, que no són aprofitables per a la política actual. — J. P. E. [20.441]

Maravillas AGUIAR AGUILAR, José Antonio GONZÁLEZ MARRERO, *Johannes Bonie, médico y traductor en la Valencia del siglo XV*, dins «Historia, Instituciones, Documentos», 32 (2005), 9-16.

Aquestes pàgines donen la notícia que el ms. de París, BN, (lat?) 7416A, escrit a Paterna els anys 1463-1464, conté la *Lectura* de Johannes Bonie a l'*Arrbicala* àrab, en valencià *Xixantè* i en llatí (inacabat) *Sexagenarius*; és dedicada a Ferran Valentí [de Mallorca?]; anys més tard, el 1483, segons el *Manual de consells* de l'AMV, A-43, els jurats de la Ciutat de València «en dies passats, verbo, hauien acomanat [no: ,hauereu ato manat'] la lectura dels cirurgians per al present any» al dit Joan Bonie (14). — J. P. E. [20.442]

Joaquim APARICI MARTÍ, *Moreries urbanes a Castelló: la integració del treball artesà musulmà durant el segle XV*, dins «XVII Congrès Corona», I, 171-183.

Les bases documentals d'aquest títol es troben a Castelló, AM, *Compres e vendes, Justicia, Peita*; a Vila-real, AM, *Manuale de consells*; a Sogorb, ACatedral, *Protocolos notariales*, AM, *Lletres dels jurats*; i a València, ARV, *Baillia general* i *Mestre racional*. Al segle XV la població cristiana ja superava la musulmana en les comarques del Nord del Regne de València, en un triangle que, ultra les moreries urbanes de Sogorb, Onda i Castelló, des la Plana s'enfilava a l'Alt Palància i l'Alt Millars: a Sogorb en particular la moreria acabà essent la parròquia de Sant Pere; a darreries del segle XV, Castelló intentà d'establir-ne una, des de «la casa d'En Castelllet fins al cantó d'En Pomar», i Vila-real el 1489, al raval vers Castelló (173). Es dedicaven sobretot a la construcció, sense, però, especialitzar-s'hi, si no és en ,obra de fang' i rajols (174-175); també treballaven el ferro, extrem particularment documentat a Sogorb i a la Vall del Palància, cosa que derivava en menescalia; també les fibres tèxtils, com canem, espart i lli; foren exclosos del drap de llana, amb els corresponents molins (i del sector del cuiro?) En qualsevol cas, s'hi relacionaren pel camí dels ramats. Són documentats traginers i botiguers, però pocs mercaders. — J. P. E. [20.443]

Carmen BARCELÓ, *Un asesinato en la Valldigna (Valencia 1492)*, dins «Al-Qantara. Revista de estudios árabes», XXVI (2005), 475-498.

Des del 1983 l'autora s'ha anat ocupant d'un cas, conegut per documentació de València, ARV, *Clerecia. Convents*, de l'APatriarca, *Prot. not.*, i per d'altra, que li permet de dibuixar els protagonistes, tant cristians com sarraïns, del cas i del *Procés de l'honorat en Johan Gascó... contra Juçef Cuyta, moro del lloc de la Taverna* (480-491), en el qual, ultra la transcripció de fragments catalans (492-494), hem d'assenyalar que hi consta l'existència d'escoles de dret islàmic per a la formació de cadís i d'alfaquins almenys en moreries de les principals poblacions valencianes i a la Valldigna (484); és transcrita en àrab i traduïda al castellà la declaració de dos dels testimonis (494-497). — J. P. E. [20.444

Edna ENGEL, *Hebrew Scripts in Medieval Catalonia*, dins «I Congrés Jueus», 121-138.

Exposició de les successives quatre classes de lletra emprades i documentades en els escrits (inscripcions o documents) hebreus de Catalunya: la quadrada, la protocursiva, la semicursiva i la cursiva, amb les etapes intermitges com la semiquadrada; la descripció de cada una és acompanyada amb la indicació del o dels documents que hi fou o foren escrit(s), mostres que constitueixen la segona part de l'article i reproduïxen les donades per J. M. Millàs i Vallicrosa (129-138); la impressió general és que des de darreries del segle XI el tipus 'ashkenàzic', propi de l'Europa occidental, evolucionà vers el 'sefardita', procedent del Marroc a través d'Andalusia (128). — J. P. E. [20.445

J. A. IGLESIAS, M. MAYER, J. R. MAGDALENA, *Notes hebraïques: un element codicogràfic menystingut*, dins «I Congrés Jueus», 273-292

«Són diversos els elements codicogràfics oblidats en les descripcions de manuscrits» (273), en particular les anotacions de jueus que comerciaven amb llibres; les anotacions podien servir de recordatori per al llibreter, com en els mss. 28 i 103 de l'ACB (277-278), o per a fer-hi constar la propietat del volum, com en els mss. 591 de la BU de Barcelona, el T.II.14 d'El Escorial, i els 60, 87, 96A i 96B de l'ACB (278-284); en tots els casos, les descripcions existents obliden les anotacions en hebreu (285-291), que ací són transcrites i traduïdes. Hi ha reproducció fotogràfica de tres de les dites anotacions (291-292). — J. P. E. [20.446

Sara HERAS I ANDREU, *Els jueus de l'Alguer*, dins «II Congrés Jueus», 85-89.

«... intent de conèixer una mica la comunitat jueva de l'Alguer durant els segles XIV i XV» (85), resumint els estudis anteriors sobre el tema, d'entre els quals destaca el que ha aportat tres-cents noranta-tres documents trobats a Càller, Archivio Municipale, cent cinquanta-nou dels quals corresponen a l'Alguer (86); d'altres procedeixen d'ACA, que encara no ha esgotat els seus fons; el 1381 els jueus de l'Alguer, ben representats en la societat local, ja havien començat de constuir la sinagoga. — J. P. E. [20.447

Joël COLOMER, *L'activitat prestamista d'una família jueva a Besalú a la primera meitat del segle XIV*, dins «Annals del Patronat Històric d'Olot i Comarca», 26 (2005), 13-22.

Els *Libri* o *Instrumenta Iudeorum* de Besalú, conservats a l'AHC d'Olot, proporcionen notícia dels crèdits atorgats per Astruc Jacob i pel seu nét Isaac Astruc; buidats exhaustivament, l'autor n'indica els préstecs per anys, les quantitats totals prestades (3.672 i 3.336 sous, respectivament), els interessos cobrats, les escriptures de debitori, la finalitat dels préstecs, els deutors i la distribució territorial del crèdit, on és perceptible una certa concentració d'aquest devers les parròquies del sector oriental de la vegueria de Besalú. Hi ha dos quadres estadístics. — J. de P. [20.448

Meritxell BLASCO ORELLANA, *Manuscrito hebraicoaljamiado de la Biblioteca Nacional de Cataluña. "Codex Soberanas" (ms. núm. 3090, siglo XIV)* (Catalonia Hebraica, 1), Barcelona, Universitat de Barcelona 2003.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [20.449]

Elisabeth GIRALT-LÓPEZ, *Un ritual de pregàries a Barcelona*, dins «I Congrés Jueus», 157-163.

El llarg sojorn de comunitats jueves a la diàspora, unit a l'absència de Temple a Jerusalem, obligà a establir una litúrgia jueva tant individual com comunitària; la tradició diu que la comunitat de Barcelona s'adreçà a l'Acadèmia de Sura demanant un ordenament de l'oració; la resposta hauria estat escrita per Amram ben Xeixna, el *Séder d'Amram Gaó*, el més antic dels *Sidurim* complets coneguts, amb una part per a la pregària d'entre setmana i una segona per a la sabbàtica i per a les festes anyals; limitat a aquelles reunions litúrgiques protagonitzades per almenys deu homes (159-160), el text només conté les indicacions pràctiques i es limita a assenyalar els fragments bíblics corresponents. Les darreres pàgines presenten els exemplars més antics (London, BL, *Mss. Or.* 1067; *Add.* 26978), Oxford, BodleianL (*Mss. Opp. Add. Q°* 28); Nova Iork, Jewish Theol. Seminary (*Ms.* 4074) i la bibliografia bàsica (161-163). — J. P. E. [20.450]

Elka KLEIN, *Nasi'im and proboms: Two Urban Elites*, dins «XVII Congrés Corona», II, 189-197.

En el seu apunt sobre la visita al call de Barcelona, Benjamí de Tudela consignà que hi havia ,grans nasi'im' i nomena quatre cèlebres raus. L'autora es pregunta quin pot ésser el significat dels ,nasi'im' barcelonins; el títol és sempre vinculat a grandesa, començant per la reial, pròpia de la nissaga de David, amb repercussions en el call de Narbona (191); a Barcelona compareix un Abraham Cavaller, títol que sembla correspondre a un càrrec intern de la comunitat, no pas a una nissaga, i molt menys noble; el grup social paral·lel al dels ,nasi'im' hauria estat el dels proboms (192-194). La documentació analitzada són els pergamins dels segles XI i XII de l'ACA, de l'ACB i de l'ADB. — J. P. E. [20.451]

MOSHÈ BEN NACHMAN, *La "Disputa di Barcellona". Sefer Vikkuach haRamban*. Introduzione, traduzione dal testo ebraico e note di Francesco BIANCHI. Presentazione di Scialom BAHBOUT, Roma, Edizione Lamed 1999, 98 pp.

Francesco BIANCHI, *The Hebrew Language of the Disputation on Barcelona*, dins «II Congrés Jueus», 407-412.

En el primer títol l'autor es proposa «presentare una traduzione del testo», afegint la informació «che permetta al lettore di comprendere il contesto storico, religioso e ideologico della disputa» (6), col·loca aquella discussió dins marcs diversos, com són el judaisme de Sefarat i el català del segle XIII, presenta els protagonistes (22-26 i 31-32), i defensa que el dit *Sefer...* fou una revisió ampliada de l'acta llatina o catalana de la *Disputa...*, traduïda a l'italià (28-30), escrita per Nahmànides a petició del bisbe de Girona, Pere de Castellnou, i considera que la seva narració dels dos darrers dies de la disputa resulta genèrica i inconcreta. Després el rabi de Girona se n'hauria anat a Palestina. L'acta llatina o catalana és també pressuposada en la *Disputa mallorquina d'Inghetto Contardo*.

El segon recorda els estudis dedicats a aspectes diversos de la *Disputa de Barcelona* del 24-27 juliol 1274, que contrasten amb el desinterès envers amb la llengua de Nahmànides; l'autor assenyala dotze característiques gramaticals de la dita llengua, la darrera de les quals és la presència d'algunes paraules catalanes (412). El resultat global és que la llengua del *Sefer Vikkuach* és calcada damunt l'hebreu bíblic i rabínic i era fàcilment comprensible per a les comunitats tant de Catalunya com dels països veïns, de manera que fossin avisats de la nova forma de polèmica. — J. P. E. [20.452-20.453]

Francesc X. FLORENSA I PUCHOL, Agustín GAMARRA CAMPUZANO, *L'excavació del jaciment arqueològic del carrer Sant Honorat, 3, de Barcelona*, dins «Tribuna d'Arqueologia» (2003-2004), 189-209.

Entre el 1999 i el 2003 es realitzaren els estudis previs i els treballs arqueològics en aquell jaciment urbà, que deixaren al descobert una ‚domus‘ del segle IV i un gran edifici dels segles XIII-XIV, en el qual comparegué un fragment d'olla del segle XII amb minsa inscripció hebrea: ‚M(e)LAJ‘ = ‚sal‘ (202), Hi ha bibliografia (208-209). — J. P. E. [20.454

Eduard SIERRA VALENTÍ, Santi SOLER SIMON, *Un document de l'any 1360 relacionat amb el fossar dels jueus de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVI (2005), 167-179.

Fet esment que els jueus enteraven en cementiri propi, ben separat del dels cristians, a Girona a Montjuïc, l'autor presenta un pergami datat el 15 d'abril del 1360, conservat a Madremanya, arxiu familiar Vidal del Rissec, provinent d'alguna de les famílies emparentades; detalla el contingut del document, revocació d'una crida anterior, amb la qual el batlle reial de Girona havia prohibit que ningú no danyés aquell fossar dels jueus. Els danys eren causats pel bestiar que hom hi guardava o hi menava a pasturar. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.455

Anna RICH I ABAD, *Família, patrimoni i individualitat. Les Dones Jueves a Barcelona entre 1349 i 1391*, dins «II Congrés Jueus», 375-393.

L'autora exposa la vida privada dels jueus medievals barcelonins els anys 1348-1391 a base dels protocols de Bonanat Rimentol i Pere des Pujol (AHPB), en els quals la dona té menys protagonisme i encara delimitat normalment pels afers familiars; recordades les condicions de vida que col·locaven la dona en situació d'una certa inferioritat, la documentació que l'afecta és repartida en quatre temes: relacions familiars (381-385), préstecs (388-389), contractes laborals (386-387) i procuradories o representacions en negocis (389-390); i no mancaren dones que destacaven per la seva personalitat (391). — J. P. E. [20.456

M. del Mar BLASCO OVEJERO, *La mujer judía en el ámbito laboral de la Edad Media*, dins «II Congrés Jueus», 395-405.

[Encara que el títol sigui molt ampli, de fet la documentació és gairebé tota catalana] d'ACA, *Canc., reg.*, i AHPB. Els contractes laborals de noies o dones jueves són de dues menes: per a aprendre un ofici persones d'un cert nivell, i per a realitzar una feina, persones de nivell inferior; però enllà d'això, que podia ésser la normalitat, trobem dones prestamistes, dides, metgesses, llevadores, i treballadores diverses en l'art del teixit; i procuradores d'encàrrecs rebuts d'homes o donadores elles de la procuradoria (398-403). Hi ha bibliografia (403-405). — J. P. E. [20.457

Joan ARMANGUÉ I HERRERO, *Els jueus a les primeres Ordinacions del Castell de Càller (1347). Nota per a una relectura etnològica*, dins «II Congrés Jueus», 73-83.

L'autor recull en aquestes pàgines en primer lloc les primeres notícies d'hebreus a Càller després de la conquesta del 1323; el 1347 (?) arribaven les primeres *Ordinacions fetes per los bonrats consellers e probòmens del castell de Càller en la cort de la vegueria del dit castell* (cf. 1032, n. 20.589), dins les quals hi ha tres articles (els 52-54) dedicats als jueus (78) i dos d'altres (els 107 i 124) que els afecten (78-79); tractant-se de prescripcions prou conegudes l'autor es pregunta per quina raó foren repetides: perquè Càller comencés de tenir el seu propi codi jurídic adaptat a la pròpia circumstància o perquè el grup cristià confirmés la seva superioritat jurídica? — J. P. E. [20.458

Simon SCHWARZFUCHS, *La Catalogne et l'invention de Sefarad*, dins «I Congrès Jueus», 187-210.

L'autor vol precisar la significació que tenia 'Sefarad' en la seva primera etapa, abans d'esdevenir un concepte global i d'ús indiferenciat; i «l'originalité de la communauté juive de Catalogne par rapport à celle de Sefarad et sa volonté de la maintenir malgré toutes les pressions, politiques ou autres» (187). Tots els texts coneguts fins al moment de l'expulsió el 1492 equiparen Sefarad i al-Andalus i per tant, Sefarad és el país de sobirania musulmana, i el diferencien de Barcelona o Catalunya, sense que cap text integri Barcelona o Catalunya en Sefarad (187-191); per als temps, en què tot portava a convertir Sefarad en denominació de tota la Península, les comunitats catalanes de la diàspora s'hi contraposaren, primer a Roma i després en l'imperi otomà; a Roma, durant tot el segle XVI, es repetiren les decisions destinades a mantenir la Scola Catalana, si calgué unificada amb la dels Aragonesos, mai amb la dels castellans o de Sefarad, amb el resultat que encara el 1868, dels 4995 jueus de Roma, 838 pertanyien a l'Escola Catalana (192-196); després arribaria la unificació en la gran Sinagoga actual [al Lungotevere; però darrere la gran Sinagoga el carrer encara es diu 'Via della Scola Catalana']. El cas de l'imperi otomà és prou més variat i és resumit en les pàgines 197-208; d'una banda, per documentació fiscal turca consta l'existència de calls catalans a Estambul, Edirne i Safed de Galilea i Salònica (198); de més a més, per *Responso* de diversos mestres consta que la Sinagoga catalana de Salònica es partí en dues, la Vella i la Nova; són transcrits alguns dels dits *Responso* (201-203); una altra font documental ve de les inscripcions funeràries en el cementiri jueu d'aquella ciutat (205-207). — J. P. E. [20.459]

Gérard NAHON, Magen Avot de Menahem B. Salomon Ha-Méiri: *Catalans du Nord, Catalans du Sud*, dins «II Congrès Jueus», 159-166.

Ultra un monumental comentari al *Talmud*, el perpinyanès Menahem B. Salomon escriví *Magen Avot (Defensor dels avantpassats)*, on reporta la visita d'algun deixeble de Nahmànides a Perpinyà a fi de convèncer el call local a assumir els costums gironins, quan els rossellonesos conservaven els propis, rebuts de les comunitats occitanes de Narbona, Besers, Carcassona, Montpeller i àdhuc de Provença; el *Magen Avot* reproduceix objectivament les raons d'uns i d'altres; les diversitats giraven entorn de tres punts: pràctiques litúrgiques, costums culinàris i celebracions de festes comunitàries o familiars (161-162); ultra la informació sobre els dits extrems, aquelles pàgines permeten de saber que tant Nahmànides com Shalomó ben Adret eren autoritats reconegudes al Rosselló; i de conèixer el conjunt d'obres d'autors jueus, al qual Menahem tenia accés (184-185). — J. P. E. [20.460]

Florence TOUATI-WACHSSTOCK, *La halacha en Catalogne: un élément constituant de l'identité judéo-catalane*, dins «II Congrès Jueus», 167-173.

La 'halacha' «est la loi rabbinique. Ce n'est pas un code de lois fixe, mais un immense corpus de textes basé sur la *Mishna* et le *Talmud*. La 'halacha' codifie chacun des actes de l'individu et de la communauté» (167), en constant reelaboració gràcies a les aportacions, entre d'altres, de grans rous de la comunitat catalana (Nahmànides, Yom Tob Ishbili, Salomon ben Adret, Isaac bar Sheshet); ells havien elaborada una exposició 'halàquica' específicament catalana, que l'autora estudia en doble estrat: el primer és el coneixement d'allò que en aquells segles era específic de la pràctica catalana; el segon és el descobriment dels mecanismes interns que actuaven dins el si de les comunitats catalanes. Un cas és la recitació del 'Kol Nidrei' (anul·lació de promences i juraments de l'any anterior), amb què algunes comunitats encetaven la solemnitat del Kippur i que en un 'responsum' Isaac bar Sheshet diu que a Catalunya no és usat i aconsella de suprimir-lo (168-169), detall que indica fins a quin punt els mestres catalans eren capaços de configurar el poble, però també d'endevinar una intercomunicació dialogal constant entre mestres i poble, que permetia de suprimir costums inveterats (170-173). — J. P. E. [20.461]

Danièle IANCU-AGOU, *Juifs de Catalogne - Juifs de Provence. Jalons pour une comparaison de leur culture au XVe siècle*, dins «I Congrès Jueus», 259-261.

Les primeres pàgines recorden, amb la corresponent bibliografia, les recents troballes de llistes de llibres hebreus, tant a Catalunya com a Provença; a Catalunya, entre Girona, Santa Coloma de Queralt (i Osca) puguen a més de 1200; a Provença són uns 250; la diferència més visible entre uns i altres és la major presència de llibres científics a Provença. — J. P. E. [20.462

Jordi CASANOVAS MIRÓ, *L'epigrafia hebrea a Catalunya a partir de 1956*, dins «I Congrès Jueus», 233-238.

Repàs de les inscripcions trobades a Catalunya del 1956 ençà, en què J. M. Millàs i Franciso Cantera publicaren el conjunt d'inscripcions hispàniques: el mateix Millàs en coneguè set més de barcelonines entre el 1956 i el 1979; se n'han afegit onze de noves, en general fragments reutilitzats (234-235); a Girona les noves són setze, més homogènies (de 22 a 38), i han allargat en ambdós sentits la datació d'inscripcions gironines, entre 1198 i 1440 (236-237); a Castelló d'Empúries, han passat de tres a deu, la meitat de les quals es conserven completes (237-238). Hi ha notícia d'altres troballes en llocs diversos de Catalunya. — J. P. E. [20.463

Maria ALBÓ I SELMA, *Els mapes dels Calls de La Catalunya Jueva*, dins «II Congrès Jueus», 279-287.

Els actuals treballs de cartografia condueixen l'autora a reflexionar entorn els portolans medievals, dels quals dona una visió global, seguida de paràgrafs dedicats a les característiques sobretot extensives de cada una de les cartes: d'Angelí Dulcert 1339, de l'*Atlas català*, de Macià de Viladesters 1413, de Gabriel de Vallseca 1439 i de Pere Rossell 1468. — J. P. E. [20.464

Verónica VIVES, *La Biblia de Cervera: un modelo olvidado*, dins «II Congrès Jueus», 201-211.

Les primeres pàgines recorden l'existència de còpies de texts hebreus il·lustrats, particularment de Catalunya; tot seguit són exposats els paral·lelismes entre la coneguda com a *Biblia de Kennicott*, ara a Oxford, Bodleian Library, i la que hauria estat el seu model, la *Biblia de Cervera*, conservada a Lisboa, Biblioteca Nacional, ms. II. 72 (204-206), de les quals són transcrits en castellà els colofons (207-209). Hi ha bibliografia (210-211). — J. P. E. [20.465

Meritxell BLASCO I ORELLANA, Tessa CALDERS I ARTÍS, Josep Ramon MAGDALENA I NOM DE DÉU, *Els documents hebraics de l'Arxiu Comarcal de Cervera*, dins «II Congrès Jueus», 175-186.

Les primeres pàgines resumeixen la trajectòria d'un cerverí il·lustre, Agustí Duran i Sanpere, tant la dels tres anys de Guerra Civil com la dels anys posteriors, a partir de Josep M. Muñoz Pujol, *Agustí Duran i Sanpere. Temps i memòria*, Barcelona, Proa 2004 (175-178). La segona part, definit el concepte de 'document hebraic' (178-179) i el projecte «Catalonia Hebraica», presenta un primer bloc d'onze curtes anotacions en hebreu (180-183); el segon bloc, català sota grafemes hebreus, és document únic, *Ordinacions del clavari de l'aljama cerverina* (183-184); el bloc terç és format per tres documents dotals o 'ketubot', dins els quals s'han esmunyit mots catalans (184-186). — J. P. E. [20.466

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Dades documentals sobre la comunitat jueva de Cervera a l'Edat Mitjana*, dins «II Congrès Jueus», 111-137.

Aquestes pàgines no són una història completa, ans només recull de dades ja conegudes amb algunes d'inèdites sobre moments especials d'aquella jueria, totes extretes de Cervera, AHC; el primer jueu documentat és del 1280; segueixen resums documentats dels avalots del 1348, atribuint als jueus la Pesta Negra, i la represa de l'activitat (113-114); l'estructura de la comunitat i la segona sinagoga del 1385 (115-117); el nou saqueig del 1391 (117-118) i l'empenya posterior de la primera meitat del segle XV (118-120); la repercussió en el call (bé de la corona) de la Guerra entre Generalitat i Joan II (120-121) i la intervenció del call en els funerals dels monarques (121-123); les predicacions a i contra els jueus (123-125); notícies de conversos cerverins (125-127) i de llibres hebreus (127-129), en particular la *Bíblia* d'Astruc ben Issac ben Salomó ben Adret (129), els documents aljamiats, les declaracions de jueus en llengua catalana (130-131), el fossar dels jueus i l'expulsió del 1492 (133-136). Hi ha bibliografia (136-137). — J. P. E. [20.467]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Un document de l'any 1379 sobre jueus mallorquins a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera*, dins «Randa», núm. 49 (2002 = Homenatge a Miquel Batllori/2), 15-18.

Notícia d'un pergami procedent de cobertes, ara a Cervera, AHC, i transcripció de la seva acta notarial (26 VIII 1379), en la qual dos jueus mallorquins, acusats judicialment d'avalotar llur comunitat en la festa de les Cabanyelles, celebrada a l'Escola dels Jueus, establien dos àrbitres i sota pena de cent lliure s'obligaven a estar a llur judici. — J. P. E. [20.468]

Marcos CABALLERO, *Estudio genealógico de mi familia: de los Cavaller de Cervera a los Caballero de Esmirna*, dins «II Congrés Jueus», 213-221.

Descendent de jueus expulsats el 1492, l'autor ha reconstruït el passat de la seva família fins a trobar a Cervera els documents de les darreres generacions anteriors a l'expulsió, entre els quals hi havia una rama materna procedent de Lluenell. Tenim ací des de la inscripció funerària de Salònica per a un exiliat, Salvador Cavaller, salvada el 1943 de la destrucció provocada per l'exèrcit nazi (215), i la documentació cerverina: «desde ese momento supe con absoluta seguridad que mi familia era catalana» (217), fins a les anotacions genològiques dels Cavaller, conservades per Levy Ben Guerson en documentació del 1391 ara a Oxford (218-221). — J. P. E. [20.469]

Prim BERTRAN, *Els jueus de la ciutat de Lleida. Alguns aspectes*, dins «Anuari de Filologia. Estudis Hebreus i Arameus», núms. 24-25 (2003), 49-67.

Visió de conjunt de la història dels jueus de Lleida, que alhora permet de descobrir les grans possibilitats del tema. — J. P. E. [20.470]

Amor AYALA I COTS, *Fons per a l'estudi de la comunitat de Lleida. Recopilació de documents i estat de la qüestió* (Catalonia Hebraica, IV), Barcelona 2003, 272 pp.

Amor AYALA I COTS, *La comunidad judía de Lérida en la Edad Media. Fuentes para su estudio*, dins «Neue Romania», 31 (2004), 7-20.

Amor AYALA I COTS, *L'aljama de jueus de Lleida a la Baixa Edat Mitjana (ss. XIII-XIV): algunes consideracions entorn de les fonts hebrees*, dins «II Congrés Jueus», 139-157.

Amb aquests tres títols tenim una informació dels treballs de l'autora, centrats en les fonts per al coneixement de la comunitat jueva de Lleida en la baixa edat mitjana en particular en el del ,segle d'or' d'aquella comunitat (1214-1391). Descartades les fonts epigràfiques, inexistents o almenys desconegudes, i els registres notarials, que a Lleida només comencen

ben entrat el segle XVI, resta la documentació d'arxiu, bàsicament la del Reial de Barcelona (ACA) i dels lleidetans de la Paeria i de la Seu, de la qual depenen els estudis anteriors; però hi ha d'haver font d'informació des de l'altra banda i, encara que limitada, existeix: són els *Responsa* dels rabins Salomó Abraham ben Adret, Nissim ben Reuben Girondí i Ishaq ben Sheshet Perfet, en les pàgines dels quals hi ha dues-centes divuit referències al qahal de Lleida i només cent vint-i-sis al de Girona i cent dotze al de Perpinyà (143). Són aplicacions, entre doctrinals i pràctiques, de principis bàsics (*Bíblia, Talmud, Midrashim*), a situacions noves de les comunitats jueves, formulades per rabins reconeguts com a capacitats per a les esmentades aplicacions, entre els quals, per la quantitat de consultes i resposta, destaca ben Adret (148-149), de la mateixa manera que d'entre la múltiple temàtica consultada (149), destaquen les informacions sobre l'estructura administrativa de l'aljama de Lleida (150-153). Val a dir que, tractant-se d'una literatura administrativa és més aviat feixuga (153-154). Hi ha bibliografia (154-157). — J. P. E. [20.471-20.472-20.473]

F. Andreu LASCORZ I ARCAS, *La Comunitat Jueva de Montsó*, dins «II Congrés Jueus», 329-349.

Situat fins fa poc dins el bisbat de Lleida, Montsó es trobava al límit entre les terres de parla catalana i les d'aragonesa; els jueus hi són documentats des de la conquesta cristiana, però sembla que foren particularment afectats per la Pesta Negra, en què fins i tot haurien estat robades làpides del cementiri (330). L'autor aplega totes les referències documentades al passat dels jueus de Montsó, començant per la Pesta Negra, particularment nefasta, la comunitat jueva de Montsó, també sotmesa al senyoriu dels Templers, excepcionalment favorable a la doctrina de Maimònides; la bonança econòmica del segle XIII; el ‚responsum‘ de Salomó ben Abraham ben Adret i el d'Ishaq ben Siset Perfet a l'aljama de Montsó; un document de compra-venda en hebreu 1274; decisions oficials sobre problemes econòmics; retorn dels jueus a Montsó després del procés contra els templers; l'atac dels ‚Pastorells‘ a Montclús; el savi jueu Abraham Gallipapa; la pàgina sobre Montsó de Salomoh ibn Verga; la tragèdia del 1391 i la llista de jueus i jueves (350 persones) del 1397. El segle XV amb conversos, llocs en la sinagoga i expulsió del 1492. — J. P. E. [20.474]

Carme BATLLE I GALLART, *Els primers jueus prestadors a la Seu d'Urgell (mitjan segle XIII-inicis del XIV)*, dins «Urgellia», XV (2002-2005), 337-414.

Fa una quinzena d'anys l'autora publicava la primera part d'aquest estudi [cf. «ATCA», XIII (1994), 578, núm. 9.327] i ara el completa, sempre, bàsicament, a partir dels *Fons notariais* de l'ACat. d'Urgell. Les primeres pàgines recorden la configuració jurídica de l'aljama urgellenca a base del privilegi o carta de franquesa i immunitat atorgada pel bisbe-baró de la Seu, Arnau de Lordat el 1327, on els era atorgada omnímoda facultat de comerciar i que podien habitar en qualsevol lloc de la Seu; llur activitat comercial, delimitada de fet dins la comarca, és coneguda pels documents notariais, on destaquen les famílies Simó (pare i fill), Borgonyó i Mazerés (338-241); aquests tres noms determinen l'estructura de l'estudi inicial, car les pàgines 341-349 informen de les activitats documentades dels prestadors Simó, les 350-356 de les de Benleveina Borgonyó, i les 356-384 de les de la família Mazerés, on també som informats que les dificultats del Mal Any Primer ja es feien sentir en els immediatament anteriors (373-384); les pàgines finals informen dels préstecs d'Abraham Lleó Cohen (384-388), de Bonet de l'Oli gendre (388-390), d'Abraham Leví i muller (390-393) i d'altres prestadors urgellesos (393-400); l'estudi s'acaba amb la indicació de dificultats i de característiques peculiars dels préstecs i negocis amb ells connexos dels jueus de la Seu (398-403). Són transcrits set documents dels anys 1263-1338 (404-413), amb llista dels jueus urgellesos documentats (413-414). — J. P. E. [20.475]

Asunción BLASCO, *Los judíos de Zaragoza y el comercio de paños*, dins «XVII Congrès Corona», I, 223-239.

Aquestes pàgines es basen en l'AHProtocolos de Saragossa. Aquelles operacions de comerç de drap tenien un punt de destí; d'entre els vint-i-tres coneguts, Catalunya és repetida tres vegades, Camprodon, sis; i Perpinyà, dues (226-227). — J. P. E. [20.476

Yolanda ANTÍN, *La kavanah en el "Comentario a la liturgia cotidiana" de Azriel de Gerona*, dins «I Congrès Jueus», 165-174.

Azriel, deixeble d'Isaac el Cec, és al segle XIII un dels més importants mestres cabalístics del grup de Girona. El *Comentari a la litúrgia quotidiana* formula una aplicació dels principis de la càbala a la pregària jueva, en la qual distingeix quatre elements (no passos diversos i successius) a combinar: la pronúncia oral de les fórmules de pregària; la sobreposició de la simbologia cabalística a les dites fórmules; l'elevació de la fórmula pel camí de la simbologia gràcies a la ,kavanah'; i l'entrada momentània en el coneixement de la divinitat o de les seves ,sefirot', de l',En-Sof', més enllà del qual no es passa (167 i 169); la ,kavanah' és l'ingredient que va transformant els primers elements i porta l'ànima al quart, que no seria altra cosa que una preguerà del retorn a la Font que s'esdevé ,post mortem' (171-172). Hi ha bibliografia (172-174). — J. P. E. [20.477

Antoni GONZALO I CARBÓ, *El misterio del hilo azul: el simbolismo del color azul de 'Azri'el de Girona a Barnett Newman*, dins «II Congrès Jueus», 413-443.

L'autor parteix de les afirmacions d'Azriel de Girona, vinculant el color blaucel (tekhelet) a una de les nou Sefiroth, la Hokhmah / Saviesa, doctrina que seguiria influïent tant en la literatura com en l'art contemporani (415, 425-427). Recordada la llista de les nou Sefiroth (419-420) i llur síntesi en Malkhut / Reialesa, també vinculada al blaucel, és exposada en aquestes pàgines la teoria cabalística dels colors i la seva aplicació a objectes d'ús diari en la litúrgia, on no manquen referències al mateix Azriel (417, 429-431, 438) o a Nahmànides (433). — J. P. E. [20.478

Joan FERRER, *El Comentari al Càntic dels Càntics d'Avrabam ben Itskhaq ha-Leví Tamakh*, dins «I Congrès Jueus», 147-155.

Gironí almenys de residència, vivint entre el segle XIV i XV, i hereu dels grans autors jueus de Catalunya, escriví d'altres comentaris bíblics, que només coneixem incomplets. El *Dels càntics*, conservat en dotze manuscrits i en dues edicions dels anys 1558 i 1611, exposa el text bíblic en doble pla, el d'allò que diu la lletra, que és el festeig entre dos enamorats, i el profund, que és la relació amorosa entre Ihavè i el seu Poble, vista a través de la literatura talmúdica i dels comentaris dels seus mestres, amb la constant repetició que Déu és el redemptor del Poble. Les darreres pàgines ofereixen traducció catalana de la *Introducció*, del *Prefaci* i dels tres primers versos del *Càntic* (151-155). — J. P. E. [20.479

F. Andreu LASCORZ ARCAS, *El 1391 i el rabí Khasdai Cresques*, dins «I Congrès Jueus», 293-297.

Aquestes pàgines subratllen l'activitat dels reis i de Khasdai Cresques darrerre d'ells per a posar fre a l'onada antisemítica de l'estiu 1391; es basa en documentació ja publicada per Jaume Riera i Sans i per Yitzhak Baer [d'aquesta es pot deduir que el 1391 el Consell Municipal de València ja escrivia als reis en castellà del segle XX (294-295)]. — J. P. E. [20.480

Guido MENSCHING, Frank SAVELSBERG, *Reconstrucció de la terminologia mèdica occitanocatalana dels segles XIII i XV a través dels llistats de sinònims en lletres hebrees*, dins «I Congrés Jueus», 69-81.

Shem Tob ben Isaac de Tortosa (1194-c. 1264) traduí a l'hebreu el *Kitâb al-Tatsrîf* d'Abû l-Qâsim al-Zahrâwî amb el nou títol de *Sefer ha-Sbimmuix*, que completà amb dos llistats de sinònims en hebreu, àrab i romanç; aquesta traducció es conserva en tres manuscrits: Oxford, Bodleian Library, Hunt Donat 2/Neubauer 2.119; París, BN, haebr. 1.163; i Biblioteca Apostòlica Vaticana, Haebr. 540. La part central de l'article exposa el treball de desxiframent dels lemes i la dificultat de donar una vocalització medieval als mots de la llista en romanç, que no ha donat resultat ni en francès ni en castellà, i sí, en canvi en occitanocatalà i en algun cas en variant provençal. Sembla que pel contacte del català amb l'àrab de Tortosa cap al Sud, el vocabulari mèdic àrab s'hauria catalanitzat i a través del català hauria passat a l'occità. Hi ha bibliografia (80-81). — J. P. E. [20.481]

Judit TARGARONA i BORRÀS, *Correspondència literària entre Vidal Abenvenist y Salomón de Piera según el Diwan de Piera*, dins «II Congrés Jueus», 289-308.

La importància literària de Piera resultaria del fet que, si segons Martí de Riquer pels cançoners del Consistori de la Gaia Ciència només li són conegudes dues poesies, al *Diwan* els poemes són més de 410 i molts els texts en prosa rimada, lletres, etc. El *Diwan*, sencer o no, s'ha conservat en vint-i-un manuscrits. L'autora resumeix cinc dels poemes (290-292), i la correspondència entre aquells dos poetes, amb quatre lletres de cada un (292-302). Dins els resums, l'autora ha traduït fragments textuals, alguns en vers i ha aplegat la bibliografia (302-308). — J. P. E. [20.482]

Eulàlia VERNET i PONS, *Mètrica i estròfica en la poesia de Meixul-lam ben Xelomó de Piera: paral·lelismes hebrees, àrabs i occitans*, dins «II Congrés Jueus», 39-58.

L'autora parteix del pressupòsit que aquell autor «devia ésser coneixedor de totes tres tradicions», raó, per la qual en l'anàlisi de la lírica del poeta gironí li ha calgut estudiar la mètrica hebrea i sinagoga, la mètrica àrab clàssica o vulgar i la tardollatina i romànica, eclesiàstica o profana (40). Recordada la trajectòria biogràfica de Meixul-lam (40-41), és sintetitzada la mètrica quantitativa emprada normalment per ell, la de la «poesia àrab clàssica, tan magistralment adaptada... en la poesia profana dels jueus d'Al-Andalus» (41), i la dels poemes més pròxims a la poesia dels trobadors, també dels trobadors catalans (44-51); i com a mostra de trobar clus posa en paral·lel dues estrofes de Meixul-lam i altres dues de Pèire d'Auverna (52). Hi ha bibliografia. — J. P. E. [20.483]

Esther JIMÉNEZ, *Un poema laudatori de Mésullam ben Selobmob de Piera (s. XIII): A Yisbaq (reflexions sobre el llenguatge)*, dins «II Congrés Jueus», 59-71.

Amic dels grans cabalistes de Girona, crític amb Maimònides, de Piera ha deixat quaranta-nou poemes; l'autora es fixa en el núm. 16, 'diwan' dedicat a un amic, que canta la reconciliació entre ells dos i les virtuts que triomfen en la victòria de l'amistat, alhora que precisa certs aspectes del llenguatge. És transcrit el text hebreu dels quaranta-nou versos (66-67), que són ací traduïts i anotats (67-71). — J. P. E. [20.484]

Aina BALASTEGUI i MEDINA, Eduard PONTE PELLICER, *Càbala i Catarisme. Estat de la recerca a l'entorn de les possibles influències del Catarisme en la Càbala del segle XIII en territori de llengua catalana*, dins «I Congrés Jueus», 175-186.

Per principi, entre el catarisme i la seva doctrina bàsica dels dos principis contraposats, i la càbala, que és l'ascensió de tot l'home fins al coneixement de l',En-Sof', parcial en aquest món, total en l'altre, les possibles relacions entre les dues doctrines només poden trobar-se en algun punt secundari (179); però han anat sorgint problemes concrets, com el de la transmigració de les ànimes, recordat per Azriel de Girona, però fins i tot el planteig del problema és diferent en les dues doctrines i per a algun cabalista només s'havia plantejat en la transmigració d'ànimes en cossos d'animals (181-182); els autors creuen que aquest i algun altre punt demanen més estudi. — J. P. E. [20.485

Josep RIBERA I FLORIT, *La controvèrsia maimonidiana a Provença i Catalunya*, dins «II Congrés Jueus», 19-36.

Josep RIBERA I FLORIT, *El rerafons filosòfic de la controvèrsia maimonidiana a Provença i a Catalunya*, dins «I Congrés Jueus», 91-104.

L'autor comença el primer article resumit biografia, bibliografia i idees de Moixè ben Maimon (Maimònides) (19-22) i la controvèrsia que aquestes suscitaren tant a l'Orient com a l'Occident (23-25), amb llur moment culminant que coincidí amb el de la irrupció a l'Europa Occidental dels llibres cosmològics d'Aristòtil; Mushullam ben Shelomó de Piera fou un dels seus principals crítics, tal com demostren els fragments de poemes seus ací traduïts (26-32). Les darreres pàgines resumeixen la controvèrsia entorn Maimònides, exposada amb més detall en el segon títol.

L'autor hi enceta el tema, distingint entre els esdeveniments històrics i les raons socials i ideològiques que emmarcaren la controvèrsia entorn Maimònides; els seus llibres *La guia dels perplexos* i *El llibre del coneixement* desfermaren un temporal primer a Occitània, començant per Llunell, polèmica que aviat arribà als mestres de Barcelona; la classe alta ('nessiim') tirava a maimonideana, la menys il·lustrada a tradicional; la controvèrsia s'acabà a França amb l'expulsió dels jueus pel rei de França el 1306, però a Catalunya, Salomó ben Adret, amb el consentiment de tota la comunitat de Barcelona, el 26 de juliol del 1305 promulgà per als estudiants menors d'edat (25 anys) la prohibició d'estudiar les obres de física o de metafísica dels filòsofs grecs. Darrere la controvèrsia i la prohibició hi havia la lluita (també viva en les universitats contemporànies de la Cristiandat entorn l'averroisme) entre l'ensenyament tradicional, d'arrel neoplatònica, i el nou, basat en els llibres, sobretot la *Física* i la *Metafísica* d'Aristòtil. — J. P. E. [20.486-20.487

Abraham DAVID, *From Barcelona to Eretz-Israel. Early-Fourteenth-Century Aliyah by two of Rashba's Students*, dins «I Congrés Jueus», 211-217.

Barcelona figura ací només com a punt de sortida d'una peregrinació a la terra d'Israel de dos alumnes de Salomó ben Adret en el pas del segle XIII al XIV, un d'ells de Sòria i l'altre de Sicília. — J. P. E. [20.488

Tessa CALDERS I ARTÍS, *La literatura hebrea de creació dels jueus catalans: una aproximació*, dins «I Congrés Jueus», 105-119.

L'autora delimita el camp de la seva exposició en el de la creació literària en llengua hebrea i la concreta en els dos gèneres de poesia profana i de narració en prosa rimada. Destaca tres poetes: Zerakhia ben Itskhaq ha-Leví Gerundí, del qual recorda l'elegiac *Plany per la mort de Ponç de Mataplana*; Meixul-lam ben Xelomó de Piera, considerat el millor poeta entre els hebreus catalans, autor de quaranta-nou poemes, captivat per la poesia trobadoresca, tant de tema amorós com de controvèrsia; Moixè ben Natan de Tàrrega, paral·lel de Cerverí de Girona, el qual en el seu himne i en les cinquanta-vuit poesies breus es manifesta condolgut per la

decadència moral; i Xelomó ben Reuven Bonafed, també veí dels provençals, tant en la poesia amorosa com en els comentaris als esdeveniments (110-115). En prosa rimada, Iossef ben Meïr Ibn Zabara en el *Llibre de les delícies* narra un somni on encabeix tota mena de gèneres literaris; i Avraham ben Xemuel ha-Leví ibn Khasdai ens ha deixat l'adaptació del *Barlaam i Josafat*, parcialment almenys paral·lel del *Blanquerna* (115-119). — J. P. E. [20.489]

Marc D. MEYERSON, *Jews in an Iberian Frontier Kingdom: Society, Economy and Politics Morvedre (1247-1391)* (The Medieval and Early Modern Iberian World, 20), Leiden-Boston, Brill 2004, XIX i 306 pp., amb tre mapes.

Marc D. MEYERSON, *A Jewish Renaissance in Fifteenth-century Spain* (Jews, Christians and Muslims from the Ancient to the Modern World), Princeton i Oxford, Princeton University Press 2004, XX i 272 pp., sis reproduccions i tres mapes

Els dos volums d'aquest estudi són tots dos dedicats a l'aljama de Morvedre, el primer fins al pogrom del 1391 i el segon fins a l'expulsió del 1492. Morvedre era una vila menuda i durant aquell segle i mig el gran esdeveniment fou la Pesta Negra, acompanyada per les campanyes de les Unions contra Pere III el Cerimoniós i la guerra de Castella, que posà setge a Morvedre; aquella aljama fou l'única (o una de les poques) que, refugiada al castell, sortí intacta del 'pogrom' del 1391. L'autor reconstrueix la vida diària de l'aljama a l'interior de la població a base de les informacions proporcionades pels protocols notariais. Les informacions documentals, analitzades a la menuda, obliguen a no associar-se a la versió, segons la qual l'expulsió seria el resultat de la constant decadència de la comunitat jueva, car la vida col·lectiva de l'aljama seguí durant el segle XV un curs totalment normalitzat, entre d'altres raons perquè no es trencaren les relacions entre els que continuaren jueus i els conversos. — J. P. E. [20.490-20.491]

Víctor FARIAS ZURITA, Iudei de Petralata. *Un estudi sobre les activitats econòmiques dels jueus d'una vila catalana a l'entorn del 1300*, dins «I Congrés Jueus», 239-256.

L'autor es proposa «estudiar les activitats econòmiques del col·lectiu de jueus» d'una població catalana, presentant una mostra d'allò que ha proporcionat l'escorcoll sistemàtic d'una desena dels registres notariais conservats a Girona, AH, dels anys 1298-1318, que contenen dues-cents vint-i-dues actes de préstec, que puguen a 15.104 sous; fora d'excepcions, tota l'activitat documentada dels jueus de Peralada era la de prestamistes, que cobraven capital i interès en diners, aquest d'un 8% de mitjana (246); hi ha llista nominal de prestadors (248-249) i deutors, aquests pertanyents a totes les classes socials, també de la rogalia (250-254); resultat: els jueus de la vila acapararen «una bona part dels negocis crediticis» i es va dedicar preferentment al préstec de diner a interès (255). Els jueus de Peralada no consta que formessin aljama ni cap estructura col·lectiva (240). — J. P. E. [20.492]

Josep Vicenç NICLÓS, *El llibre de l'Educació (Séfer ha Hinnuix)*, dins «II Congrés jueus», 351-364.

Inventari i exposició dels sis-cents tretze preceptes positius i negatius de la llei mosaica, d'autor català, la identificació del qual no és segura (352-353); en l'explicació dels dits preceptes s'han esmunyit mots catalans del segle XIII, que l'autor precisa en la part central de l'article (354-363), tant si es tracta d'animals o de parts d'animals, de peixos o de peces de vestir o de vestuari litúrgic, coses i mots que eren utilitzats tant per jueus com per cristians. Al final hi ha llista dels mots afectats (364). — J. P. E. [20.493]

Martine BERTHELOT, *Mirada als estudis sobre els jueus de Catalunya Nord: Situació i problemes d'investigació*, dins «I Congrés jueus», 263-271.

Més que una descripció bibliogràfica aquestes pàgines són una instantània de la situació dels dits estudis en els Comtats; les aportacions anteriors són sobretot dues: la sèrie d'articles de Pierre Vidal a la «Revue des Études juives» dels anys 1887-1888; i el llibre de Richard Emery sobre l'activitat econòmica dels jueus de Perpinyà, del 1959; és un fet que els estudis de zones més extenses no s'aturen als Comtats, ni des del Nord ni des del Sud; és veritat que els arxius poden proporcionar sorpreses, com també les poden proporcionar arxius fins ara més o menys estudiats (Perpinyà, Puigcerdà); però hi ha dificultats, car el possible estudiós hauria de tenir bona coneixença de llatí i de català medieval, també d'hebreu; malgrat tot, els nous recercadors existeixen. — J. P. E. [20.494

Tessa CALDERS I ARTÍS, *Alfons III i les Ordinacions de 1331*, dins «II Congrés jueus», 309-328.

Les primeres pàgines són una síntesi de la trajectòria ascendent de la Casa de Barcelona, i amb ella la de la comunitat jueva, des d'abans que li fos agregat el Regne d'Aragó fins a Alfons III el Benigne, presentat com a comte consort d'Urgell, com a primogènit des del 1319, que capitaneja la conquesta de Sardenya, i com a rei successor de Jaume II des del 1327 (309-320). Però a partir d'aquest any les dificultats s'acumularen damunt rei i regnes, arribant al cim el 1333, 'mal any primer'; una solució econòmica podia consistir a exprémer al màxim la capacitat contributiva dels jueus, objectiu de les *Ordinacions* del 15 novembre d'aquell any mitjançant el control de la capacitat econòmica de persones i d'aljames (325-327); molts de jueus consideraren inacceptable aquell control i amenaçaren amb exiliar-se; el rei derogava les dites *Ordinacions* el 7 de gener del 1334 (328). — J. P. E. [20.495

Enric MATEU BOADA, *Notes sobre les mencions a jueus en els Llibres de Claveria (Tortosa, segles XIV i XV)*, dins «I Congrés Jueus», 299-315.

L'autor fa una observació prèvia: la primera informació sobre jueus medievals catalans procedia de la documentació reial; la segona, de la documentació notarial; ara pot arribar un nou pas, a base de documentació municipal, i de les diverses seccions de l'AM en l'AHCTerres de l'Ebre, l'autor ha escollit els *Llibres de Claveria*, perquè les seves dades són les més concretes, tant en la part de rebudes com en la de dades comunes i en la de dons graciosos (300-301); la Ciutat rebia de l'aljama cent sous anyals per la participació d'aquesta en serveis col·lectius propis de la ciutat (p. e., carniceria) o la quantitat corresponent en despeses col·lectives (com la reparació de murs). Quant a les eixides o dades comunes, el principal capítol de les quals era el pagament de censals, la presència de jueus és pràcticament nul·la, car sembla que ells no invertien en censals al 5% anual, ans es dedicaven a préstecs de venciment més ràpid i més elevat, raó per la qual no consten jueus com a perceptors de censals en el quadre que unifica les dades (303); figuren, en canvi, en el capítol de dades comunes per altres conceptes, com el de corredors de capitals, quan la ciutat necessitava un préstec amb urgència i s'havia de valdre de la mediació de jueus (quadres: 306-309); l'altre capítol, el de dons graciosos, reflecteix el ritme de conversions, que cresqué de forma considerable els anys 1391 i 1416 (gràfic: 313). Hi ha bibliografia (314-315). — J. P. E. [20.496

Eduard FELIU, *La trama i l'ordit de la història dels jueus a la Catalunya medieval*, dins «I Congrés Jueus», 9-29,

La compilació documental sobre els jueus de la Península Ibèrica és ingent i tothora vàlida, mentre ningú no sigui capaç de millorar-la, però cal sotmetre a crítica la visió de conjunt que hom en general en deduí, car és partidista i àdhuc demagògica, amb la seva contraposició

entre la religiositat jueva i el racionalisme del món grecoromà, cosa que hauria afeblit els jueus de Sefarad, als quals, a diferència dels nòrdics, mancà la valentia d'acceptar el sacrifici suprem del martiri. Per contra, es va imposant també entre els actuals historiadors hebreus una valoració ben diversa, que, seguint Thoma S. Kuhn i Hans Küng, l'autor formula a base de la categoria metodològica de 'paradigma', pròpia de cada gran període històric; el medieval tindria el seu i sota el seu prisma s'ha de veure l'existència dels jueus a Catalunya des de temps remotíssims, formant una unitat humana entre el judaisme de Sefarad (Espanya) i el de Tsarefat (França); és en aquesta unitat humana i cultural que cal pensar les nostres comunitats jueves, tal com elles hi vivien plenament integrades, també en la llengua, llegant una «de les aportacions més riques que mai s'hagin fet a la cultura i a la civilització hebrees» (22), amb autors de la categoria d'Abraham bar Hiyya, Mossè ben Nahman, Salomó ben Adret, Hasdai Cresques i Josef Caspi (22-28). L'autor acaba reivindicant que els escriptors jueus formin part de la Història Literària de Catalunya [i em permeto de dir que, dins les seves possibilitats, des que existeix, ATCA no ha fet altra cosa]. — J. P. E. [20.497]

Jean Pierre ROTHSCHILD, *L'état présent de la recherche en philosophie juive médiévale*, dins «Revue des études juives», 164 (2005), 251-268.

Ultra les obres generals, aquestes pàgines ofereixen indicacions de bibliografia especialitzada sobre Nahmànides (255), Abraham ibn Ezra (257), Hasdai Crescas i Joseph Albo (258). — J. P. E. [20.498]

Mauro ZONTA, *The Autumn of Medieval Jewish Philosophy: Latin Scholasticism in Late 15th-Century Hebrew Philosophical Literature*, dins *Herbst des Mittelalters. Fragen zur Bewertung des 14. und 15. Jahrhunderts*, curantibus Martin PICKAVÉ – Jan AERTSEN, Berlín-New York, Walter de Gruyter 2004, 474-492.

Mauro ZONTA, *Il pensiero ebraico tardomedievale*, dins *La causalità. Causality. La causalité. Die Kausalität*, curantibus Pasquale PORRO, Costantino ESPOSITO, Turnhout, Brepols 2003, VII-710 i «Quaestio. Annuario di Storia della Metafisica», 2 (2003), idèntica numeració.

L'autor passa revista a les obres d'autors cristians que foren o havien estat traduïdes a l'hebreu en aquells segles finals de l'Edat Mitjana; hi trobem l'*Ars brevis* de Ramon Llull, les *Quaestiones super XII libros Metaphysicae*, el *Tractatus abbreviatus de modis distinctionum*, i les *Quaestiones de tribus principiis rerum naturalium* d'Antoni Andreu, les *Quaestiones super octo libros Physicorum*, de Joan Marbres (Canonicus), i el *Tractatus de unitate universalis* de Vicent Ferrer.

El mateix autor ha oferta la redacció italiana de la seva recerca. — J. P. E. [20.499-20.500]

Esperança VALLS I PUJOL, *Estat de la qüestió dels estudis sobre ciència jueva medieval als territoris de llengua catalana: Aproximació I*, dins «II Congrés Jueus», 223-278.

Tot i que al binomi 'ciència i jueus catalans' no li han mancat estudiosos, entre els quals destaca Josep M. Millàs i Vallicrosa, l'autora ha de constatar que no existeix en aquest moment cap grup de treball establert sobre el tema, i per això ella formula els objectius de la recerca (226-228), recorda els investigadors actuals i llurs camps de treball, sobretot medicina, astronomia i astrologia (229-231); tot seguit, dóna una primera llista de *Jueus que tractaren de ciència en terres catalanes*, de cada un dels quals assenyala les possibilitats d'estudi, com per exemple, esbrinar la validesa de la traducció del *De iudiciis astronomiae* d'Arnau de Vilanova, realitzada per Abraham Avigdor (231-240); segueix la bibliografia relativa als temes següents: alquímia, astrologia, astronomia, cartografia i ciències navals, ciència en general, ciències naturals, farmacologia, física, matemàtiques, medicina, traduccions, i llurs influències (240-266), una llista de recursos per a ampliar l'estudi dels jueus versats en ciència (267-

274), i bibliografia de les edicions i traduccions d'obres d'autors jueus catalans (274-278). — J. P. E. [20.501

Josep Enric RUBIO ALBARRACÍN, *L'ànima recorda i entén que les havia recordades i enteses en el Llibre de contemplació: raons necessàries a propòsit de la Trinitat en l'Ars compendiosa* inveniendi veritatem dins «Actes Llul·lianes», 145-166.

L'autor comença recordant els estudis fets fins ara, també els seus, esbrinant els primers passos vers l'Art lul·liana en el *Llibre de contemplació* (145-147); ara es fixa en la segona distinció de l'*Ars compendiosa*... perquè els setze modes universals i les set qüestions, que es poden resoldre mitjançant aquests modes, també es troben prefigurats en el *Llibre*... (147). Es fixa en particular en els tres primers de l'*Ars*... i sobretot en el terç (significació) i insisteix en el detall que, en ambdues obres, segons Llull tant si el punt de partida de la significació és la realitat divina, com la creada i en especial la humana, sempre condueix a descobrir tant la unitat d'ésser com la trilogia d'individus: «si el món i els seus individus han estat creats en unitat d'essència i en trinitat, signifiquen que el creador que els ha creat és en unitat i en trinitat...» (153), doctrina ben representada en diversos capítols del *Llibre*... Hi ha bibliografia (166). — J. P. E. [20.502

Joan SANTANACH I SUÑOL, «*Cové que hom fassa aprendre a son fill los XIII articles*»: la Doctrina pueril com a tractat catequètic, dins *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (segles XIII-XV)*. «Actes del III Col·loqui "Problemes i mètodes de literatura catalana antiga". Universitat de Girona, 5-8 juliol de 2000». Edició de Lola BADIA, Miriam CABRÉ i Sadurní MARTÍ (Textos i estudis de cultura catalana, 85), Barcelona, Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2002, 419-431.

Joan SANTANACH I SUÑOL, *Manuscrits, còpies i traduccions. Ramon Llull i la transmissió de la Doctrina Pueril*, dins «Actes lul·lianes», 297-324.

El primer títol recorda els precedents en l'estructuració de catecismes a base de septenaris, que des del *De quinque septenis* d'Hug de Sant Víctor arriben a la *Somme Le Roy* de fra Llorenç d'Orleans, contemporània de Llull i traduïda al català; després recorda cada un dels septenaris que constitueixen la part catequètica de la *Doctrina pueril*, un dels quals és absolutament propi de Llull, el dels *Set dolors de Nostra Dona*.

El segon títol recorda que la *Doctrina pueril* s'ha transmès en dinou còpies catalanes medievals i cinc de modernes més una de parcial, en quatre d'occitanes i una de francesa (també en dos incunables) i en dues de llatines; les occitanes, franceses i llatines pertanyen a la mateixa branca (305: esquema), i les dues darreres, de més a més, són acomunades per una característica, la d'introduir un capítol sobre la cavalleria (318-320, text llatí de Lió, BM, ms 258); són exposades hipòtesis diverses sobre el moment en què foren realitzades les dites traduccions (306-312) i sobre el dit capítol afegit (312-315). [Quant al moment en què fou escrit, veig que l'autor no s'ha adonat que hi manca qualsevol referència al paper dels 'milites' en la possible recuperació de Terra Santa (en els dos títols del *Passatge* són esmentats els ordres militars), ja que limita les funcions del 'miles' a la col·laboració amb un 'princeps' en l'administració de l'Estat, detall que portaria a datar el capítol abans del 1291, i encaixaria amb la hipòtesi montpelleresa tant anterior com posterior a la primera estada a París, on es pogué adonar de la importància dels cavallers per a la integració d'Occitània al regne de França després de Muret, importància que l'estada a París li hauria confirmat: és només una hipòtesi]. Les darreres pàgines contenen la bibliografia (231-234). — J. P. E. [20.503-20.504

Markus ENDERS, *Die Philosophie der Religionen bei Lullus und Cusanus: Gemeinsamkeiten und Differenzen*, dins *Llull-Kues*, 41-81.

Ja fa més de mig segle que començaren els estudis de l'influx de Llull en el pensament de Nicolau de Cusa en el tema de la comparació entre religions i en les primeres pàgines són resumits els de Ludwig Möhler, del 1943, d'Eusebi Colomer, del 1961, i el de Walter Andreas Euler, del 1990, amb el resultat que Llull aspirava més a una única religió, la cristiana, mentre Cusa pensava més en una convergència concordant de diferències decidida a insistir en les doctrines bàsiques (42-51, en particular 50, núm. 7). L'autor es proposa completar l'aportació d'Euler amb el propi estudi del *Llibre del gentil...* sobre la insuficiència de la religió jueva (55-60), i de l'Islam (61-70), i sobre la veritat objectiva de la religió cristiana (71-79), i arriba al resultat que Llull deixa prou clar que l'única religió vàlida és la cristiana, però que la conversió pot veure's molt dificultada per l'arrelament personal a la religió de naixença; per a Cusa, en canvi, la convençuda demostració metafísica del monoteisme trinitari cristià i de l'encarnació del Verb, en la línia del platonisme de Chartres, és implícitament reconeguda per jueus i musulmans i que, per això poden ésser considerats cristians anònims (79-81). — J. P. E. [20.505]

Makus RIEDENAUER, *Zur Bewältigung religiöser Differenz bei Raymundus Lullus und Nikolaus Cusanus*, dins *Llull-Kues*, 83-103.

Algun investigador havia afirmat que quant a la superació de les diferències religioses aquells dos teòlegs només divergien a l'hora d'assenyalar-ne les bases teològiques, però l'autor considera que hi ha d'altres diferències com el principi cusà de la pressuposició, d'on deriven diferències filosòfiques i un concepte divers de la unitat religiosa (84), i estudia el tema en el *Llibre del gentil* (85-102), amb el resultat que cal aprendre a conviure amb les diferències religioses tant en el pla del discurs com en la íntima clarificació i diferenciació de la fe cristiana (103). — J. P. E. [20.506]

Antoni BORDOY FERNÁNDEZ, *Variacions entorn del concepte lul·lià de 'matèria'*, dins «Actes lul·lianes», 236-258.

Després de recordar quin era el concepte de matèria en el pas del segle XII al XIII (236-237), el tema de l'autor són «les diferents versions de la definició de la matèria en la filosofia lul·liana», i en concret: «les variacions lexicals i els tipus de terminologia emprada» (236-237); «les aplicacions de cada una de les variants dels termes relatius a la matèria» (238-239); «les variacions del concepte» (240-241); i «la localització de cada una d'aquestes versions en un període i amb una tipologia concreta d'obres» (242-253), amb el resultat que totes les variacions, bàsicament d'arrel filosòfica i no teològica, tenen un comú dominador, on es troben tres elements: la matèria és un element passiu, l'actiu del qual és la forma; és l'element damunt el qual incideixen els processos de generació i corrupció; no posseeix qualitat pròpia, ans la rep de la forma (254). Hi ha bibliografia (256-258). — J. P. E. [20.507]

Charles LOHR, *Mathematics and the Divine: Ramon Llull*, dins *Mathematics and the Divine: A Historic Study*, ed. by T. KOESTSIER and L. BERGMANS, Amsterdam-Boston, Elsevier B. V. 2005, 213-228.

Guiat per la figura, també lul·liana, de l'arbre, l'autor assenyala la presència de les dignitats i de llur activitat correlativa tant 'ad intra' com 'ad extra', en el contingent resultat creat d'aquesta, també la dinàmica correlativa 'ad intra' i 'ad extra', i entre primera i segona intenció (el foc crema 'ad intra' i aquesta és la seva primera intenció). Llull exposa aquesta doctrina en el *Liber chaos*, on aprofita idees d'Ibn al-Arabi (218): el 'caos' és el primer resultat de la creació i s'esgraoa en tres graus: les realitats bàsiques de les coses constituïdes per la barreja dels quatre elements, on es troben els 'semina causalia'; els concrets caps de cada espècie (Adam); i els individus posteriors, la finalitat dels quals és complir la primera intenció dels elements constitutius. L'element

actiu diferencia Llull dels seus contemporanis (,homo animal rationale' és substituït per ,homo animal hominificans'), aquella seria definició a base de l'essència, aquesta, de la natura (219-220). «L'Art de Llull representa l'intent de comprendre i d'utilitzar aquesta visió dinàmica de la realitat» (220). L'Art no és definida com a coneixement de les essències eternes i immutables de les coses (ciència), ans com a dinàmica destinada a un efecte, que en medicina és la mateixa vitalitat productora de l'equilibri humoral i en geometria una forma de producció seguint principis i regles no sols aplicables a la ciència demostrativa ans també a la producció ,artística', objectiu també aplicable a la teologia (221-224); a la geometria, en efecte, també li és aplicada la distinció entre qualitat intensa i extensa, entre qualitat pròpia (primera intenció i apropiada (segona intenció), amb eficàcia instantània i constant (aquella, segons Anselm, «quo maius cogitari nequit») o accidental i saltada i per tant pròpia de l'ésser limitat (226). L'Art de Llull s'encaminava a posar un pont entre l'ontologia de l'Infinit i la del creat i limitat (227). — J. P. E. [20.508

Charles LOHR, *Chaos nach Ramon Lull und Nikolaus von Kues*, dins «Llull-Kues», 125-138.

L'autor considera que la concepció lul·liana de l',art' és una alternativa a l'aristotèlica de ,ciència', fins i tot en el pla més elevat del coneixement diví, purament teòric per a Aristòtil, eficient i pràctic per a Llull. En l'*Ètica a Nicòmac*, Aristòtil presenta cinc camins per a arribar al coneixement més elevat: ciència, art, discreció, intuïció i saviesa (127-131). Llull en el *Liber chaos* exposa la primera concreció de la realitat creada, el ,caos' amb els seus ,semina causalia' [cf. resum anterior], cultivant els quals hom pot arribar al màxim de perfecció que permet el propi gènere i espècie (132-134); Lohr considera que la segona part del *De docta ignorantia* de Nicolau de Cusa, en parlar del caos, no es refereix a sant Agustí ni a Teodoríc de Chartres, ans a Ramon Llull, perquè també es fixa en la seva ,possibilitas rerum' (134-137). — J. P. E. [20.509

Jordi SIDERA I CASAS, *Origen i evolució del concepte de caos en Ramon Llull*, dins «Actes lul·lianes», 339-345.

Resum de tesi doctoral ja acabada; el ,caos' no fou només d'una etapa, car al final de la vida resorgí de forma modificada. L'autor esbrina la presència del tema en sis períodes de la vida de Llull, distints pels canvis significatius en la concepció cosmològica; un dels moments centrals és el del *Liber chaos*, matèria elemental en dinamisme en virtut de les raons seminals i de les semblances de les dignitats divines ja correlatives; en els períodes següents, continuen apareixent «exemples i referències a la composició i la influència elemental»; en els darrers períodes, l'atenció de Llull «se centra en la investigació de l'estructura correlativa dels éssers» en l'astronomia (343), i aplica al cel el dinamisme que, pels correlatius, afirma dels altres éssers. La darrera paraula, entorn el 1310, és centrada en els principis divins i els seus correlatius, que donen dinamisme a les potencialitats. — J. P. E. [20.510

José SEVILLA RIBAS, *El órgano visual según Ramón Llull. Una concepción trinitaria*, dins «Actes lul·lianes», 335-338.

En el *De ascensu et descensu intellectus* hi ha dues exposicions del sentit de la vista: la de la ,física' contemporània, que l'autor creu procedent d'Alhazèn, i aplica a l'acte de la percepció visual l'esquema de les altres percepcions sensibles, i la pròpia integració dins el principi de l'acció correlativa de tots els agents actius concrets amb els seus tres elements d'actiu, passiu i acció. — J. P. E. [20.511

Josep M. RUIZ SIMON, *La transformació del pensament de Ramon Llull durant les obres de transició cap a l'etapa ternària*, dins «Actes lul·lianes», 167-196.

Les obres de transició són les que entre el 1285 i el 1290 modifiquen l'*Art demonstrativa* i desemboquen en l'*Ars inventiva veritatis*, perquè deixen de considerar els quatre elements com a causes bàsiques de la realitat material i els substitueixen per les semblances creades de les dignitats divines (167-171); aquest desplaçament doctrinal no ateny només la constitució de la realitat material, ans la de tota la realitat creada, esperit inclosa, car era doctrina que també donava raó «de la constitució a partir d'aquestes semblances de l'ànima racional i les substàncies angèliques» (171), i substituïa el paral·lelisme entre els quatre elements i els actes de les potències de l'ànima per «la presència en l'ànima racional de les semblances de les dignitats divines»: la figura A explicava la figura S (172). Aquesta evolució doctrinal en Ramon Llull, que afectava problemes teològics tan profunds com el de la visió beatífica i d'altres (174-178), hauria estat condicionada per la recepció, ni que fos a través de Procle i d'Escot Eriúgena (183-187), de les obres del pseudònim Dionís Areopagita pels teòlegs de París durant la segona meitat del segle XIII, sobretot per part d'Albert el Gran (179-182; per a posar en contacte Llull amb Escot Eriúgena, Frances Yates havia hipotitzat una anada de Llull a Regensburg: 182); «A l'última de les obres de transició, les *Quaestiones super Artem demonstrativam...*, Llull ja pot afirmar que tots els éssers reals són creats i constituïts a partir de les semblances [o ,dignitats'] de Déu. L'*Ars inventiva*, la primera de les arts ternàries, és impensable sense donar per bona aquesta afirmació» (192). — J. P. E. [20.512]

Graziella FEDERICI VESCOVINI, *La trasformazione dei correlativi di Lullo nella coincidenza degli opposti di Cusano*, dins *Llull-Kues*, 139-154.

Desestimades altres possibilitats d'anàlisi, l'autora, a través d'un passeig per un bon nombre de títols de Nicolau de Cusa, concentra el seu interès en una de les idees lul·lianes centrals, la dels correlatius, en diversos moments de les obres cusanes, en les quals, segons Eusebi Colomer, Cusa hauria aprofundit en un pas d'Eimeric [de Campo], «secondo il quale la conversione dei correlativi di Lullo si trasforma in coincidenza, idea che avrà poi proprio una articolazione grandiosa nelle opere di Cusano» (142), a partir de les figures de l'Art, sobretot de la primera figura. — J. P. E. [20.513]

Marta M. M. ROMANO, *La manifestazione della Trinità nel De visione Dei di Cusano: tracce di Lullo letterali e non*, dins *Llull-Kues*, 155-174.

«... ho voluto indagare come l'attività dei correlativi dell'ente —di provenienza lul·liana— sia collegata alla dimostrazione della trinità delle persone divine» (156), després que per al cap. XVII del cusà *De visione Dei* Rudolf Haubst i Eusebi Colomer ja n'havien assenyalat la font el *Liber proverbiorum*, el *De divinis dignitatibus infinitis et benedictis* i el *Liber correlativorum innatorum* (157-163); l'autora assenyalava per al tema dels correlatius en els cap. X i XIX del *De visione Dei*, el *Liber de ente quod simpliciter est per se et propter se existens et agens*, el *Liber de convenientia fidei et intellectus in obiecto*, el *Liber de centum signis Dei*, la *Investigatio mixtionum generalium*, l'*Ars brevis de inventione iuris*, l'*Arbor scientiae* i el *Liber de quinque sapientibus* (164-170). Cusa, però, no segueix Llull en les derivacions terminològiques dels correlatius com ,amativitas, amantia, amatio' (171-174). — J. P. E. [20.514]

Elena PISTOLESI, *Ramon Llull, la geometria i les quadratures del cercle*, dins «Actes lul·lianes», 107-144.

Estudi limitat al «grup d'obres escrites durant la segona estada a París», anys 1297-1300, sobretot la *Geometria nova* i els *Començaments de filosofia*, destinades a reconstruir la concordança de filosofia i teologia i la unitat del coneixement amenaçada per l'averroisme (108), finalitat no exclusiva de la darrera estada a París, ans ja present en el *Llibre de contemplació*;

d'ací la importància del *De quadratura e triangulatura del cercle*; la mateixa autora resumeix el seu estudi com a «sondeigs al voltant de quatre qüestions...: les quadratures presents a l'obra de Llull (111-122); relació entre geometria i teologia al segle XII (122-125), la qual ens permetrà d'entendre millor la relació entre la primera i la segona part de la *Quadratura* (125-135); i la tradició cristiana i platònica del Déu geomètra» (135-140). Hi ha bibliografia (141-144). — J. P. E. [20.515]

Robert HUGHES, *Ramon Llull's Use of the Term 'Deification' and its Cognates in the Context of Latin –and Eastern– Christian Views of Salvation*, dins «Actes lul·lianes», 281-296.

L'Església d'Orient i la d'Occident es diferencien de forma considerable en la idea que es fan de conceptes com 'divinització, naturalesa i gràcia' i l'autor considera que la reflexió realitzada per Llull pot ajudar a aproximar posicions. Ell, però, en tractar el tema, evita tant els mots 'hominificació' i 'deificació', com també qualsevol expressió que s'acosti a esborrar la distinció entre Déu i creatura i en obres diverses (*Llibre de contemplació*, *Ll. de demostracions*, *Disputació de cinc savis*, *Arbre de ciència*) dona doctrina sobre la Unió Hipostàtica, sobre el procés de transformació interna del cristià sota l'influx de la gràcia de Déu i la relació amb les Tres Persones (291-294). Hi ha bibliografia (294-296). — J. P. E. [20.516]

Xavier BONILLO HOYOS, *Estructura dels llibres del Paradís i de l'Infern al Fèlix de Ramon Llull*, dins «Actes lul·lianes», 217-233.

L'atenció dels autors no s'ha concentrat en els dos darrers llibres del *Fèlix*, diàleg d'adoctrinament de Fèlix per part de Blanquerna, amb intervenció de tercers (223-224), estructurats en paral·lelisme de contraposició (220 i 228-229), fins al punt que l'autor creu que «el punt de partença conceptual dels dits dos llibres és el triangle verd de la figura T, el de diferència, concordança i contrarietat; Fèlix, però, va aprenent les significances dels esdeveniments finals fins que ja les endevina i en comprèn les conseqüències (225-227); també hi ha esquema del diàleg i esquema del procés d'aprenentatge (229-231); i bibliografia (332-333). — J. P. E. [20.517]

José María SEVILLA MARCOS, *La demostración 'per aequiparantiam' de Ramon Llull y el 'poder de lo Real' de Xavier Zubiri*, dins «Actes lul·lianes», 325-328.

L'autor exposa el concepte d'equiparància a partir de la doctrina lul·liana sobre Déu i les seves 'dignitats' i tot seguit afirma «es la filosofia de Xavier Zubiri la que mejor corrobora las tesis lulianas partiendo de una independencia absoluta» (327) i transcriu alguns paràgrafs d'En Zubiri (327-328). — J. P. E. [20.518]

Hans DAIBER, *Raimundus Lullus in der Auseinandersetzung mit dem Islam. Eine philosophie-geschichtliche Analyse des Liber disputationis Raimundi christiani et Homeri saraceni, dins Juden, Christen und Muslime – Religionsdialoge im Mittelalter*, herausgegeben von Matthias LUTZ-BACHMANN und Alexander FIDORA, Darmstadt 2004, 136-172.

Hans DAIBER, *Raimundus Lullus' Dispute with Homer saracenus in the Year 1307. An Inquiry into their theological Positions*, dins «Actes lul·lianes», 259-264.

El segon títol és versió abreujada del primer. Les dues parts d'aquell tractat reflecteixen la doctrina d'ambdues religions sobre els atributs divins i l'autor centra la seva aportació, en primer lloc, en l'atribut d'entitas necessaria' amb la diferència que Llull introdueix la categoria d'acció i vida dins la d'ésser (260-261); segueix l'atribut d'intellectus', que per al sarraí no pertany a l'essència de Déu ans només a la seva acció, per al cristià és constitutiu i ho és en trí-

ade correlativa, que seria d'origen gramatical àrab, a través d'Alatzell i d'Avicenna (262-263).
— J. P. E. [20.519-20.520]

Lola BADIA, *Generació o luxúria. Què diu Ramon Llull sobre el sexe: 1. El marc teòric*, dins «Actes lul·lianes», 13-45.

En el vocabulari lul·lià no es troba el mot ,sexe', substituït per ,masculí', ,femení', ,generació'. L'autora distribueix el seu estudi en tres apartats; en el primer constata que el binomi ,generació – corrupció' no s'ocupa de sexe car s'enclou en les altures metafísiques de la composició dels éssers en matèria i forma (14-20); el segon apartat ja baixa, de vegades per exigències de la medicina, a la generació de les espècies animals i entre aquestes a la humana, fins i tot al plaer sexual, explicat perquè en ell l'ésser engendrat passa de la inconcreció potencial a l'existència en acte, sense oblidar que aquell acte pot no coincidir amb la primera intenció (21-26); el terç entra en el pla totalment humà de la valoració dels diversos estats en relació al sexe, als quals és aplicada la mida de llur proximitat o llunyania a la vida espiritual (27-38). Recapitulada la doctrina (39-40), trobem la bibliografia (39-45). — J. P. E. [20.521]

Harvey J. HAMES, *The Jewish Ramon Llull: missionary, mystic, magician, doctor and alchemist*, dins «Actes lul·lianes», 77-106.

Llull vist des d'alguns ulls jueus: Abraham ben Adret, conegut personal seu, li recordava que la conversió no era sols afer d'arguments, car tota persona arrela en una unitat humana i cultural (78-81); encara sota els efectes del pogrom del 1391, Joseph ben Sem Tob el 1394-1395 escrivia *Ateca boteca*, on acusava l'impacte que certs autors, Llull entre ells, tenien damunt jueus amb llur constant referència a la filosofia; l'autor creu que Sem Tob feia referència a conceptes com els ,correlatius' o les ,dignitats' (82-85). Haim ibn Mussa, tot i interessat en la confrontació judeo cristiana, metge de professió, en la primera meitat del segle XV copià en els seu *Sefer Magen ve-Romah*, dos fragments de l'*Arbre de ciència*, qüestions 207 i 208 de l'*Arbre qüestionari*, traduïdes a l'hebreu, a partir del ms. 1025 de Plama de Mallorca, Biblioteca Pública (86-91). Tres jueus italians tradueixen l'*Ars brevis*, considerant que les associacions de lletres podien ajudar a la il·luminació de la càbala (91-94). Isaac de Orobio, convers tornat al judaisme a Amsterdam, es trobà amb Llull en discutir amb Alonso de Cepeda y Andrada, traductor de l'*Arbre de ciència* al castellà; segons Orobio (95-98: una seva pàgina és transcrita: 101-102), Llull no demostrava res perquè «Art is not a science, that it is not based on Aristotelian premises» (98). Finalment, un jueu hispànic del s. XIV o XV, «composed a short treatise on the fifth essence and attributed it to Ramon Llull» (100). Hi ha bibliografia (102-106). — J. P. E. [20.522]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *La qüestió de la cavalleria —i algunes altres— en la idea de croada de Ramon Llull*, dins «Actes lul·lianes», 265-280.

L'autor es proposa analitzar «si el punt de vista que [Llull] expressa en determinades qüestions lligades als aspectes militars és el fruit d'un determinat coneixement de la matèria o bé si és un mer instrument de propaganda per a la consecució dels seus objectius» (267); parteix del pressupòsit que la croada era iniciativa de Ramon Llull tant en els dos títols del *Passatge*, com en el *Liber de fine* (266-267), i esbrina les seves idees sobre la confrontació bèl·lica amb els musulmans; de forma global, hom pressuposava la feblesa militar andalusina (268-269) i la superioritat europea per l'estructura militar feudal de l'estament senyorial (270-272), doblada amb els ordres militars (273); encara més en concret, hom podia comptar amb els almogàvers (274-275) i els ginys guerrers (276-177) i en un altre pla, amb el domini cristià de la mar (278). Hi ha bibliografia (279-280). — J. P. E. [20.523]

Pere-Joan LLABRÉS MARTORELL, *La inspiración luliana de la misión mallorquina en las Canarias y la creación del Obispado de Telde (1351)*, dins «Memoria Ecclesiae», XXVII (2005), 63-78.

Pere-Joan LLABRÉS MARTORELL, *Mallorca y Canarias. Los primeros contactos. Historia de la primera evangelización de la isla de Canaria bajo la inspiración de Ramon Llull*, dins «Almogaren. Revista del Instituto Superior de Teología de las Islas Canarias (Sede Gran Canaria)», núm. 34 (2004), 135-148.

El segon títol és resum del primer; la principal diferència és que la inspiració en la doctrina i l'exemple de Ramon Llull ha passat de les pàgines finals del segon a les inicials del primer; després a base de documentació mallorquina, catalana i pontifícia, són resumides les successives expedicions evangelitzadores del 1342, del 1351, l'erecció i inicis del bisbat de Telde; la del 1369 partia de Barcelona i de Tortosa, també el 1386; i el 1392 era nomenat nou bisbe; tot, però resultaria anorreat i morts els missioners per la intervenció bèl·lica i piràtica d'escamots de Castella el 1393; la presència cristiana seguí fins després del 1462; però la conquesta castellana del 1478-1484 esmicolava el treball anterior. — J. P. E. [20.524-20.525]

Francisco José DÍAZ MARCILLA, *I ,lullismi': ambiti tematici d'interesse a confronto*, dins *Llull-Kues*, 229-245.

«... esso [questo lavoro] si limita alla realizzazione di una sintesi che metta a confronto —sulla base dei dati forniti dagli studi fatti nel secolo scorso— i temi principali d'interesse del lullismo castigliano, portoghese e quello di Niccolò Cusano» (229-245). La part central de l'article dedica les primeres pàgines al lul·lisme portuguès (232-234), les següents al castellà, amb localitzacions diverses (235-239) i les darreres al de Nicolau de Cusa (239-240). L'última part de l'article repassa les notícies sobre traduccions i producció literària autòctona tant en portuguès com en castellà (240-244) [Esperem que el futur proporcioni noves bases que permetin d'anar completant el coneixement d'aquells focus de lul·lisme]. — J. P. E. [20.526]

Klaus REINHARDT, *Die Lullus-Handschriften in der Bibliothek des Nikolaus von Kues: Ein Forschungsbericht*, dins *Llull-Kues*, 1-23.

L'autor es proposa de subratllar la singular importància del grup de manuscrits lul·lians de la biblioteca de Cusa mitjançant una exposició de les recerques, de què ha estat objecte; desconegut encara durant el segle XVIII, fou començat de conèixer en el pas del segle XIX al XX i és objecte d'investigació des del 1937 en què l'encetà Martin Honecker (5); els deu còdexs lul·lians contenen setanta obres autèntiques i almenys una l'*Ars electionis*, només s'ha conservat en el còdex 83; d'altres, autèntiques o no, són almenys dignes d'esment (7-10); Cusa no sols aplegà manuscrits, ans també en resumí i extractà; entre aquests hi ha una representativa presència d'alquímics (11-13); hi ha finalment el tema de l'origen dels manuscrits d'on Cusa féu còpies o extractes: del grup de Pàdua entorn Fantini Dandolo procedeix el manuscrit 82, però és posterior al temps en què Cusa hi estudià; un altre centre pogué ésser Colònia, on Cusa connectà amb Heimericus de Campo, 1425-1428; l'altre és París, on Cusa consta que era el 1428; però els problemes, per exemple, de cronologia, no acaben d'encaixar, tanpoc a l'hora de trobar font per a almenys nou dels vint-i-sis extractes del còdex 83 (14-20). En canvi, en l'edició crítica de les obres de Nicolau de Cusa els editors ja tenen molt en compte la variada influència de les obres de Llull en els escrits de Cusa (20-23). — J. P. E. [20.527]

Viola TENGE-WOLF, *Nikolaus Pol und die Llull-Handschriften der Stiftsbibliothek San Candido/Innichen*, dins *Llull-Kues*, 261-286.

Si el 1494 fou l'any del ,mal francès', perquè l'exèrcit de Carles VIII escampà per Europa la sífilis, fou també aquell en què, Nicolau Pol, que propugnà el remei de la fusta de

Guaja, arribada d'Amèrica, signava ‚Nikolaus Pol Doctor 1494‘ molts dels llibres de la seva biblioteca encara a Innichen (261-264); l'any de l'exlibris podria ésser el del seu doctorat, però també el de la malaltia que el féu ric i li permeté de formar-se, com d'altres personatges contemporanis, tota una biblioteca, on eren ben presents els llibres de Llull, l'autor més ben representat (265-270 i 272). I si a la mort de Pol la biblioteca es dispersà, un canonge d'Innichen, Johannes Prey el Jove, en fou el principal comprador i d'ell aquells volums passaren a la Col·legiata d'Innichen: vint-i-dos volums, catorze dels quals, manuscrits (272); quatre obres de Llull hi són copiades tres vegades, divuit, dues (276-278); el parentiu de còpies manuscrites d'Innichen amb d'altres manuscrits de biblioteques diverses ha portat a una doble conclusió: les dites còpies no foren només transcrites de precedents italians, ans també de francesos i de mallorquins, però aquest és un tema que exigirà molt d'estudi (282-286). — J. P. E. [20.528]

Alexander FIDORA, *Lullus-Handschriften im Tiroler Kloster St. Georgenberg, Fiecht*, dins *Llull-Kues*, 287-293.

La publicació d'aquestes pàgines en versió catalana ha estat resumida en la notícia bibliogràfica d'«ATCA», XXV (2006), 818, núm. 19.478. — J. P. E. [20.529]

Gabriella POMARO, „*Licet ipse fuerit qui fecit omnia*“. *Il Cusano e gli autografi lulliani*, dins *Llull-Kues*, 175-204.

L'autora treballa en la reconstrucció del ‚scriptorium‘ lul·lià i amb aquest objectiu estudia el Vat., Ottob. lat. 405, i com els seus trenta-cinc títols escrits a Sicília (177) s'han conjuntat en bloc únic, unint al seu conjunt central, format pels textos 2-29, els quatre següents, títols 30-33, que podrien ésser autògrafs lul·lians, car són copiats amb lletra de darreries del segle XIII i es troben en un conjunt realitzat ja en el segle XV. Cerca les informacions que li poden proporcionar els manuscrits que contenen algun d'aquells trenta-cinc títols (179-180), en particular el Cod. Cusanus 83, en la preparació del qual a París Nicolau de Cusa tingué ocasió d'analitzar còpies molt primitives (181-191); també segueix la pista del darrer dels copiats, el *De civitate mundi*, només present en dos altres volums, el Cus. 83 (182-184, núm. 41), que assenyalaria vers Barcelona, i el de Roma, S.Isidoro, I/71, que indicaria procedència valenciana (192-202). Hi ha reproducció de dues pàgines, l'Ottob. lat. 405, i Cus. 83 (203-204). — J. P. E. [20.530]

Lorenzo BALDACCHINI, *Le edizioni di Lullo e Cusano nel primo secolo della stampa e un dialogo di Giovanni Bracesco*, dins *Llull-Kues*, 247-260.

Revisió de les notícies tradicionals sobre les edicions d'obres de Ramon Llull, a base de les noves possibilitats electròniques de Databases, primer en el segle XV: «La prima (edició) in assoluto dovrebbe essere quella dell'*Ars brevis* stampata a Venezia da Gabriele di Pietro intorno al 1475», fins ara totalment desconeguda, i la primera datada amb precisió és l'*Ars generalis ultima / Logica brevis*, també de Venècia, Filippo di Pietro, 13 nov. 1480, seguida de l'*Ars brevis*, Barcelona, Pere Posa i Peter Brun, 14 set. 1481 (250: [a Barcelona no existí cap estamper Pedro Posa]). Hi hagué quinze edicions incunables d'obres lul·lianes autèntiques [o potser només catorze, si una és del 1515 (251, nota 11)]. Per al segle XVI les bases d'informació són encara parcials (251-252). Quant a les obres espúries, la primera edició seria la del *De secretis naturae*, de Giorgio Arrivabene, Venècia, 20 maig 1514, llibre que fou traduït a l'italià i imprès a Venècia el 1557 i reelaborat en *Il legno della vita, di messer Giovanni Bracesco...*, Roma 1542, diàleg entre Ramon Llull i un deixeble, obra rica en referències bibliogràfiques, també a Arnau de Vilanova ‚nel *Rosario*‘ (255). — J. P. E. [20.531]

Júlia BUTINYÀ, *L'Art lul·liana és...*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», L (2005-2006), 197-229.

L'autora intenta donar una idea simple de la complexitat del món lul·lià en la seva totalitat i el troba en les aparicions de Crist crucificat a Ramon. A partir d'aleshores la força de la visió de la creu impregna tota la vida intel·lectual i afectiva del mallorquí. La creu deriva metafòricament cap a l'arbre, l'arbre és l'Art, i l'Art du a l'amor. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.532

Oscar de la CRUZ PALMA, *Alcuni argomenti della polemica antiislamica in Ramondo Lullo e Niccolò Cusano*, dins *Llull-Kues*, 25-40.

La contraposició a l'Islam fou completada des del segle XII amb la voluntat d'informar-se, manifestada en la traducció de l'*Alcorà* en llatí; Ramon Llull es troba en aquesta línia, car ultra el dit *Alcorà* i el tracte directe amb musulmans, conegué llibres com els anomenats *Liber Kindi* i *Liber Tefil*, que també proporcionaren coneixement de l'Islam a Nicolau de Cusa. — J. P. E. [20.533

Guillem Alexandre AMENGUAL I BUNYOLA, *Una versió siscentista mallorquina del Llibre d'Amic e Amat*, dins «Actes lul·lianes», 199-215.

El *Llibre d'amic e amat* segueix mantenint l'èxit, vistes les publicacions dels anys 2003-2004 (199, nota 2); l'autor es fixa en l'*Exposició d'amic e amat*, escrita el 1646 per fra Joan Guàrdia, introduint lèxic mallorquí en l'original 'llemosí' del 1492 i n'estudia els «aspectes lingüístics» (200); és presentat l'escrit de fra Joan Guàrdia, amb transcripció del colofó (201): si l'original era un comentari filosòfic i teològic basat en la doctrina de les dignitats i dels correlatius, era ben diferent en això dels comentaris de Pere Fullana i d'Anna Maria del Santíssim Sagrament, ambdós místics, teòric el primer, personal el segon (202-203); l'autor, per la seva banda, assenyala «els trets lingüístics més destacats» de la revisió de fra Guàrdia en grafies (204-207), fonètica (207-209), morfosintaxi (209-213) i lèxic (214); «els mallorquinismes són escassos» (214). Hi ha bibliografia (215). — J. P. E. [20.534

Ramon LLULL, *Llibre d'Amic i Amat*. Text en català modern per Miquel PEIX (Col·lecció El Bri, 42), Barcelona, Editorial Claret 2002, 110 pp.

Una minúscula introducció (5-9) subratlla que les variades cares del polifacètic autor es troben foses en cada una de les 'metafores morals', alenades de la vitalitat de l'autor que afecta totes les seves potències humanes, des de la més alta contemplació fins a la més viva sensibilitat. L'opuscle conté exclusivament el text lul·lià, sense cap afegit. — J. P. E. [20.535

Joan SANTANACH I SUÑOL, *Dos exemples de Ramon Llull inclosos en un recull de miracles*, dins «Randa», 55 (2005 = Homenatge a Jordi Carbonell/1), 7-13.

El còdex 6 de l'AC de Barcelona és conegut pel conjunt de narracions marianes o *Miracles de la Verge Maria*, copiat entorn el 1430; dues d'aquelles narracions són encapçalades amb el nom de Ramon Llull i l'autor les ha identificades com a fragments del *Llibre de Santa Maria* i presenten poques variants en relació a l'edició de Salvador Galmés, volum X de les *Obres de Ramon Llull*, capítols XIX i XVII, pp. 141-143 i 129-130. Les dues narracions són transcrits en les pàgines 9-11 [i insisteixen en el tema lul·lià fonamental, el de la primera intenció]. — J. P. E. [20.536

Jordi PARDO I PASTOR, *Las auctoritates bíblicas en Ramon Llull: etapa 1304-1311*, dins «Revista Española de Filosofía Medieval», 11 (2004), 167-179.

Per a l'Edat Mitjana, la *Bíblia* és el llibre bàsic i, per consegüent, també les seves frases, convertides en 'autoritats' indiscutibles. Però Llull exclou les 'autoritats', no, en canvi, les referències bíbliques; pertanyerien a la primera etapa les introduïdes a reforçament de l'Art (com les de l'*Arbor scientiae*) (171); en la predicació homilètica dels anys 1290-1308, en particular en la de 1304-1311, les referències bíbliques augmentaren i foren utilitzades per a convèncer que cal anar més enllà de la *Bíblia* (173-174); algunes foren molt repetides (*Is*, VII, 9; *Deut*, V, 6-*Mt*, XXII, 34; *Io*, XXI, 17), per la freqüència de les quals «lo que Llull está realizando es una explicación de la misión divina que se le ha encomendado» (175), en el cas d'*Is*, VII, 9, «con una finalidad: equiparar razón y fe, filosofía y teología para llegar a un conocimiento pleno de la realidad» (176-177); per la seva banda, *Io*, XXI, 17, és utilitzat en el *Liber de fine* a fi de demostrar a Climent V que «aquellos que no quieren oír las razones de la verdadera fe están en contra de Cristo, y deben ser combatidos» (178). — J. P. E. [20.537]

Anthony BONNER, *Reducere auctoritates ad necessarias rationes*, dins «Actes Lul·lianes», 47-73.

[En un article anterior l'autor havia estudiat l'Art lul·liana en tant que mètode alternatiu al d'autoritats: cf. «ATCA», XV (1996), 771, núm. 11.280]; ara es mira el tema des de la tradició i analitza les autoritats adduïdes per Ramon Llull, començant per una visió diacrònica de l'ús d'autoritats en els successius estadis dels escrits lul·lians (48-52). En el *Liber principiorum theologiae* establí idees bàsiques, com els principis absoluts i els relatius i la tradició interpretativa del cristianisme (52-54); el 1304, la *Lectura artis / Brevis practica Tabulae generalis* explicitava les possibilitats de les quatre formes d'exegesi, potenciades per les possibilitats de l'Art (55-58); i el *Liber de praedicatione* i l'*Art abrenjada d'atobar veritat* feia una aplicació a la predicació que deixava enrere el senzill establiment de doctrina ('positiva'), superada per les possibilitats d'intel·ligibilitat ('científica') de la veritat (59-67). Hi ha bibliografia tant dels llibres de Llull implicats en el tema, com de les aportacions dels darrers temps (69-73). — J. P. E. [20.538]

Orlando TODISCO, *Lo spazio teoretico come spazio di libertà. La lezione filosofica del francescano Raimondo Lullo*, dins «Miscellanea Franciscana», 105 (2005), 501-570.

Ramon Llull hauria intuït «l'importancia dello spazio teoretico entro cui discutere e collocare i singoli orientamenti filosofici, teologici o d'altro genere» (502). L'espai teòric és el de l'Occident i el seu logos, dins el qual es realitza el diàleg (508): engloba la totalitat del real perquè les paraules (d'un diàleg) «prima di essere 'verba rationis', sono 'verba cordis'» (510). A Llull la força li ve de la il·luminació de Randa (511-512): «Lullo propone un'antropologia segnata dalla comunione tra le potenze, punto di confluenza di tutto il creato» (515); de la mateixa manera que la raó desemboca en la voluntat en l'acte de fe (516), el *Llibre del Gentil* (518-522) ens porta al Primat Franciscà de la veritat (522-534); però l'*Arbre de filosofia d'amor*, paral·lel a l'*Arbre de ciència*, és l'aportació lul·liana al reconeixement a l'amor, de tanta importància com a la ciència, i en aquest sentit l'*Ar* és l'eina per a la concòrdia universal (535). A partir d'ací, i havent establert que «tra le note distintive dell'ars lulliana vi è la fedeltà al dato» (536), comença un repàs de la fascinació que Llull ha exercit damunt grans filòsofs moderns tant pel seu caràcter enciclopèdic com per la seva fecunditat heurística, tenint, però, en compte que la combinatòria no porta a descobrir veritats desconegudes ans a explicitar les conegudes, manifestant llur connexió i profunditat (535) i amb la pregunta de si «la sistemazione scientifica di tale impianto dottrinale sia animata dalla stessa logica moderna, intesa come libro critico universale, o invece della logica medievale, di carattere ancillare...» (540). Tot parteix en Llull de la idea de Déu, entès com a complexesa suprema en totes les direccions, al centre de la qual hi ha llibertat i amor, cosa incomprendible per a una 'Weltanschauung' centrada i condicionada per la racionalitat (541), tant si era l'aristotèlico-verroista (543-550), com la racionalitzant de Nicolau de Cusa (551-556), de Giordano Bruno (557-561) o de Leibniz (561-565). Resultat final: «Per Lullo, la conos-

cenza, prima che ricerca di luce operativa, è fonte di ri-conoscenza, o meglio è fonte di luce in quanto e se intesa originariamente come ri-conoscenza verso quanti ci hanno voluto, chiamando noi e le cose all'essere» (570). — J. P. E. [20.539]

Mariona VERNET I PONS, *Ramon Llull i el judaisme: un estudi basat en la visió lul·liana dels jueus a partir del Llibre del gentil i dels tres savis*, dins «II Congrés Jueus», 445-465.

L'autora es concentra «en tres punts principals: a) el parlament que el savi jueu pronuncia al segon capítol de l'obra; b) la influència cabalística en l'art lul·liana com a mètode en general i en el tema de les dignitats en particular; c) la lectura al·legòrica del *Llibre del gentil* per comparació a la mística jueva» (446); recordats els vuit articles de la fe del judaisme (450), segueix l'exposició d'allò que els estudiosos del segle XX han dit sobre la possible font de cada un, amb particular atenció a la de les 'dignitats' de Déu, on recorda les dues posicions de veure-les procedents de la doctrina tradicional que ve d'Agustí, i d'Escot Eriúgena, o dels cabalistes catalans de la segona meitat del segle XIII, fins a convertir el mateix *Llibre del gentil* en «camí místic de retrobament amb la divinitat» o «una al·legoria on es descriu un apropament místic a Déu» (456-461). L'al·legoria del *Llibre...* «representa la representació divina o la recepció, per part de l'ànima, del flux diví», darrere la qual ni el Gentil ni els Savis necessitarien saber quina és la religió reconeguda pel Gentil (461). Hi ha bibliografia (462-465). — J. P. E. [20.540]

Llúcia MARTÍN PASCUAL, «*On pus escura és la semblança, pus altament entén l'enteniment qui aquella semblança entén*». *Ramon Llull i el didactisme científicoteològic del Llibre de meravelles*, dins «Randa», 50 (2003 = Homenatge a Miquel Batllori/3), 25-39.

L'autora veu en el *Fèlix* una obra científica que, a base de preguntes i d'exemples, desplega la filosofia natural coneguda en aquell moment, l'explica d'acord amb l'Ars lul·liana i desemboca en l'enteniment «de manera que Déu puga ésser amat i contemplat gràcies a la coneixença de les seues obres, en aquest cas les naturals» (27); dóna transcripció i anàlisi de sis contalles del dit llibre, i arriba a la conclusió que els 'exemples' lul·lians, no es limiten a la «simple funció il·lustradora de l'exemple tradicional», perquè «Llull és un defensor a ultrança de l'aprenentatge filosòfic per damunt del cavalleresc», «amb el convenciment absolut que només un amor inherent i irracional a Déu pot moure al seu coneixement i a la contemplació de les coses creades» (37). Hi ha bibliografia (38-39). — J. P. E. [20.541]

Abelard SARAGOSSÀ, *Sobre la naturalesa del llenguatge racional. reflexions postlul·lianes per a un debat*, dins «Randa», 50 (2003 = Homenatge a Miquel Batllori/3), 5-24.

Sota aquest títol no hi ha cap estudi de l'opuscle lul·lià, *Lo sisèn seyn, lo qual apellam affatus*, publicat en aquestes pàgines [«ATCA», II (1983), 104-121], car l'«affatus» és només aprofitat com a punt de partida per a «bastir un conjunt de reflexions» entorn el llenguatge en tant que lligam social [però l'«affatus» lul·lià no engloba sols la parla dels humans i la seva funció cohesionadora, ans tota forma de veu dels animals, cosa que condueix a preguntar si les expressions vocals dels animals no tindran també (i quina i com) funció relligadora en una comunitat prehumana]. L'autor es pregunta quina és la relació entre els cinc sentits aristotèlics i l'«affatus» lul·lià, i considera que és la complementarietat: els cinc sentits porten informació de fora a dins la subjectivitat, l'«affatus» manifesta fora la reacció que les aportacions sensibles han suscitat a l'interior del cognoscent (8-9). — J. P. E. [20.542]

Joan SANTANACH I SUÑOL, *De traduccions lul·lianes i edicions incunables: a propòsit de Le trésor des humains*, dins «Randa», 53 (2004 = Homenatge a Miquel Batllori/6), 5-16.

[Fa anys que «ATCA», XII (1993), 384-405, assenyalà un dels buits de la bibliografia dels Rogent i Duran, de la mateixa manera que en el volum VII-VIII (1988-1989), 338-341, havia completat algun dels «grans repertoris bibliogràfics lul·lians», dels quals parla l'autor (5, nota 3). Això no obstant l'aplec d'edicions lul·lianes dels Rogent i Duran segueix essent una obra indispensable]. Les pàgines inicials resumeixen els passos que, des d'una primera notícia d'una edició francesa de la *Doctrina pueril* de Ramon Llull sota el títol de *Trésor des humains*, conduïren a constatar que les edicions havien estat dues, anònimes, del mateix lloc i any, París 1482, de cada una de les quals s'ha conservat exemplar en la mateixa ciutat, BN i B'Sainte Geneviève, cada un dels quals és descrit en les pàgines finals (12-14); hi ha bibliografia (14-16). — J. P. E. [20.543

Curt WITTLIN, *Charles de Bovelles davant dos models de vida santa i solitària: Nicolau de Flüe (1503) i Ramon Llull (1511)*, dins «Randa», 50 (2003 = Homenatge a Miquel Batllori/3), 61-76.

Recordada a grans trets la biografia de Bovelles, és indicat allò que escriví sobre els dos personatges del títol; quant al nostre, fou una presentació del Llull espiritual i missioner, en lletra a Ramon Boucher, ací traduïda al català (72-76); segueix la *Vita coaetanea*, aleshores encara a la Cartoixa de Vauvert, però hi afegeix les escenes de l'enamorada de pit cancerós al començament i el martiri al final. — J. P. E. [20.544

Andreas Walter EULER, *Konkordanz der Religionen bei Ramon Llull and Nikolaus Cusanus*, dins *Coincidencia de opuestos y concordia. Los caminos del pensamiento en Nicolás de Cusa*. «Actas del Congreso Internacional celebrado en Coimbra y Salamanca los días 5 a 9 de noviembre de 2001». Tomo I. Coimbra, Edição da Universidade 2001, 119-139.

La «concordia» entre religions diverses tindria una base cristològica molt profunda, l'influx que totes han rebut de Crist, i es manifestaria en allò que tenen de vàlid. — J. P. E. [20.545

Michela PEREIRA, *Testi alchemici pseudolulliani nei manoscritti del Cusano*, dins *Llull-Kues*, 205-228.

El còdex de Bernkastel-Kues, NikolausSpital 83 i en concret el seu darrer quadern, ha estat repetidament estudiat i publicat el seu *Extractum ex libris meditationum Raymundi*; ha estat, en canvi, desatès el darrer text: *Istud alphabetum servit ad libros testamenti et codicilli Raymundi* (225-227), relatiu als dos texts bàsics de l'alquímia pseudolul·liana (206-208). La part central de l'article exposa l'interès del Cusà per l'alquímia, documentat entre d'altres pel manuscrit de Praha (Praga), Universitni Knihovna, XXIII D 132 (Lobk. 249) (209-224), d'on és transcrita la nota marginal que dubta de l'atribució dels dos dits tractats alquímics a Ramon Llull i l'al·fabet del *Liber de investigatione secreti occulti* (227-228). — J. P. E. [20.546

Alessandro TESSARI, *L'Arte della memoria in Ramon Llull, trovatore, tra mistica e computazione*, extret de «Memoria, Poetica, retorica e filologia della memoria. Atti del XXX Convegno Interuniversitario di Bressanone (18-21 luglio 1002)», Trento, Dipartimento di Scienze Filologiche e Storiche, 2004, 75-84.

Eugenio Garin, Paolo Rossi i Frances Yates quaranta anys enrere introduïren en els estudis de filosofia moderna el tema lul·lià de la memòria i l'autor es refereix a Descartes, que aparentment descarta Llull perquè l'Art seria un mètode «à parler sans jugement de ce qu'on ignore» (83), però l'autor suggereix que en realitat Descartes coincideix amb Llull perquè allò que ell proposa com a mètode científic és «faire des dénombrements si entiers... que je fusse assuré de ne rien omettre» (84), ja que l'Art inclou l'examen de totes les hipòtesis possibles. — J. P. E. [20.547

Miguel LÓPEZ PÉREZ, *Lecturas prohibidas: la alquimia en las bibliotecas de la España moderna*, dins «Studia Silensia», XXVII (2003 = *Silos. Un milenio*. Actas del Congreso Internacional sobre la Abadía de Santo Domingo de Silos. III. *Cultura*), 319-345.

Ni Ramon Llull ni Arnau de Vilanova manquen durant l'edat moderna en qualsevol llista de llibres alquímics i, tot i no haver estat posats a l'*Índex de llibres prohibits*, eren segregats pels oficials del Sant Ofici com el *Rosarius Arnaldi de Villa nova* de la catedral de Toledo (339, nota 38); la llibreria personal de Felip II també posseïa tractats alquímics atribuïts a Ramon Llull, tal com consta per l'acta de donació a la biblioteca d'El Escorial (344-345 i notes 117-121). — J. P. E. [20.548

Marta M.M. ROMANO, *Brevi ac etiam dilucida in Artem brevem Raymundi Lulli martiris subtilis declaratio di fra Vittorio da Palermo*, dins «Schede Medievali. Rassegna dell' Officina di Studi Medievali», 43 (2005), 259-264.

La Biblioteca Centrale della Regione Siciliana 'A. Bombace', de Palerm conserva el còdex B II 21 considerat fins ara una copia del *Ars Brevis* de Ramon Llull (Mallorca, 1232-1316). Es tracta, en canvi, d'un comentari a aquesta obra elaborat pel caputxí fra Vittorio da Palermo, que visqué entre 1500 i 1600; comença en la primera pàgina *In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti Ars Brevis Doctoris Raymundi Lulli praefatio*. L'atribució al caputxí Vittorio da Palermo ha estat possible gràcies a una altra còpia del mateix comentari, un manuscrit del segle XVII ara a Gènova, Biblioteca Civica, *Sezione di Conservazione e Raccolta Locale*, m.r.III.I.31. Feta la identificació, l'autora descriu el còdex, fa esment de les fonts que parlen de Vittorio de Palermo, qui durant 37 anys fou lector reconegut en diverses facultats filosòfiques i teològiques, entre les quals en la de València a partir de 1612, estada, que, segons l'autora, explicaria la possibilitat de l'estudi de la doctrina de Ramon Llull, d'on derivaria el comentari de l'*Ars Brevis*. Per últim, l'autora fa un llistat dels comentaris de l'*Ars brevis* de Ramon Llull anteriors al del caputxí Vittorio da Palermo. — Xavier Rodrigo Torres [20.549

Sor ANNA MARIA DEL SANTÍSSIM SAGRAMENT, *Càntics i cobles*. Introducció, selecció i transcripció de Sebastià TRIAS MERCANT, Palma de Mallorca, Editorial Moll 1988.

Sebastià TRIAS MERCANT, *Un nou manuscrit lul·lista i un nou argument a favor de Llull*, dins «Actes lul·lianes», 347-358.

Publicada per l'autor una selecció textual dels escrits de sor Anna Maria, basada en tots els manuscrits coneguts fins aleshores, ara n'hi afegeix un altre, de propietat seva, procedent de l'herència d'un seu avi del segle XVIII, Nicolau Mayol, que no és còpia sencera, ans només tria dels fragments que podien servir en la controvèrsia amb els marrells contraris a Ramon Llull; descriu el manuscrit i presentat l'autor (347-349) Trias recorda les batusses lul·lianes d'aquell segle (349-352) i l'estructura del recull Mayol, la força apologetica del qual pressuposava que allò que escrivia sor Anna li havia arribat per il·luminació divina i era, doncs, de veritat i certesa absolutes (352-354), extrem en aquest moment criticable (355-357). Hi ha bibliografia (357-358). — J. P. E. [20.550-20.551

Catalina CANTARELLAS CAMPS, *Ramon Llull en l'art i la cultura del segle XIX*, dins «Randa», 51 (2003 = Homenatge a Miquel Batllori/4), 31-49.

[Després de les decisions de Benet XIV en l'*Avendo Noi* i de la seva aplicació per part de la política borbònica] i de les del bisbe de Mallorca Juan Díaz de la Guerra en la segona meitat del segle XVIII, el lul·lisme no començà a revifar-se a l'Illa fins que en la segona meitat del segle XIX «el romanticisme posà les bases, el postromanticisme les incrementà, tot enllaçant amb el regionalisme dels anys vuitanta i noranta» (33), cosa que propicià una rècula d'inicia-

tives populars anteriors al 1867, com el certamen de l'Academia Provincial de Ciencias y Letras del 1862 o l'intent de recuperar records lul·lians; el gran impuls arribà amb l'arxiduc Carles Salvador, que reviscolà els llocs lul·lians de Serra de Tramontana entre Valldemossa i Deià, però sobretot patrocinà els treballs de Mateu Obrador [en el descobriment de manuscrits de les obres] (36); seguí l'esforç a recuperar la identitat històrica (Museu de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana amb el seu «Bolletí») i projectes més populars com el monument a Ramon Llull (38-41). Les pàgines 43-49 reproduïxen vuit obres d'art (pintura, escultura, arquitectura). — J. P. E. [20.552]

Antonio SEVILLA RIBAS, *Ramon Llull: Blaquerua. Variaciones y similitudes entre el libro, y como discurso cinematográfico*, dins «Actes lul·lianes», 329-334.

Partint del pressupòsit clàssic que un film té tres actes: presentació, desplegament, conclusió, l'autor indica que en el cas de Llull, el primer hauria de presentar els personatges i les relacions o trames que hi ha entre tots ells; el desplegament hauria de fer concentrar totes les trames en la figura del protagonista, Blanquerna; la conclusió, guiada pels llibre de l'*Amic i Amat* i de *Contemplació*, consistiria a veure com Blanquerna s'allunya dels afers terrenals i es dona a la vida contemplativa; amb els punts d'inflexió i els suspenses que calgués. — J. P. E. [20.553]

Il ricordo del futuro. Gioacchino da Fiore e il Gioachimismo attraverso la storia (Comitato Nazionale per le Celebrazioni dell'VIII Centenario della morte di Gioacchino da Fiore), a cura di Fabio TRONCARELLI, Bari, Mario Adda Editore 2006, 438 pp.

Aquest volum no ens afecta directament, ans només en la mesura en què Arnau de Vilanova i Ramon Llull són en els nostres temps vists en relació a Joaquim de Flore i aquesta és la raó per la qual són ací objecte d'una certa informació manuscrita que contenen còpies dels nostres dos o atribuïdes a ells. Són els següents: de Roma, Biblioteca Corsiniana, ms. 1256 (40.E.3), per Arnau de Vilanova (300); de la mateixa biblioteca, ms. 1362 (44.A.3), per Ramon Llull (305); Archivio del Collegio Carmelitano (Sforza Pallavicini), III. Varia. 1, per Arnau de Vilanova (352); Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 5732, per Arnau de Vilanova (358); i Carpentras, Bibliothèque Inghimbertaine, ms. 336, per les traduccions catalanes de Joan de Rocatalhada (318). Hi ha reproducció d'una pàgina de text per a cada manuscrit. — J. P. E. [20.554]

Jordi PARDO PASTOR, *Anticristo y teología en Arnau de Vilanova: una interpretación a raíz de la Lliçó de Narbona*, dins «La Coronica», 32 (2004), 85-99.

[Deu anys més tard d'haver posat en dubte la paternitat arnaldiana de l'*Expositio super Apocalypsi* l'autor, sense aportar cap raó, la segueix considerant d'Arnau de Vilanova]. Dedicava algunes pàgines a la figura de l'anticrist segons Ramon Llull (88-89), i, quant a Arnau de Vilanova, fa referència a la *Philosophia catholica et divina* (90-91), i fixa l'atenció en la *Lliçó de Narbona*, i als tres grups de col·laboradors de l'anticrist: els falsos cristians, els clergues mundans i els estudiants de filosofia que segueixen filòsofs gentils, sobretot Aristòtil (91-96). Hi ha bibliografia (97-99: [he de deixar clar que mai no he escrit un títol que comença amb el mot *Novedades*: 85, nota 1; 99]). — J. P. E. [20.555]

Sebastià GIRALT, *El Regimen quartane atribuït a Arnau de Vilanova*, dins «Faventia», 27 (2005), 97-112.

Amb els altres tres ,consilia': *Regimen podagre*, *Cura febris ethice* i *Epistola ad Bremundum Montisferrati*, són destinats al tractament d'un malalt concret per a una malaltia determinada. L'au-

tenticitat arnaldiana resultaria enfortida per la referència al coriandre preparat [cf. «ATCA», XXI (2002), 659-663], però en aquest text la recepta del coriandre bullit presenta «un nombre més elevat de diferències» (99). Conservat només en un manuscrit vaticà (Vat., Pal. lat. 1180), però repetit en les edicions globals del segle XVI, és ací editat amb «l'ortografia sistemàticament regularitzada» (101). Text i aparat crític ocupen les pàgines 101-111. Hi ha en apèndix la fitonímia del *Regimen quartane* a tres columnes, text, denominació llatina moderna i nom català (111-112). — J. P. E. [20.556]

Graziella FEDERICI VESCOVINI, *I sigilli cosiddetti arnaldiani*, dins «Traditio», 60 (2005), 201-242.

L'estudi precedent l'edició crítica del *De sigillis* es pregunta si aquest és obra autèntica i quin n'és el missatge, bo i considerant més difícil el darrer punt que el primer (202-221). Es pregunta si el *De sigillis* «sia a carattere prevalentemente astrologico cerimoniale... o sia altra cosa», reduïble a «l'uso terapeutico dei sigilli in medicina» (202-203); a diferència del *Tractatus ad faciendum sigilla* de Bernat de Gordon, que depèn del *Picatrix*, el nostre autor es limita a indicar l'influx dels cels, tal com fa Arnau en les obres autèntiques com la *Reportatio super vita brevis*, la *Introductio in librum de semine scripturarum* o el *De parte operativa medica* (203-208). D'altra banda, l'eficàcia del segell va lligada a fórmules devocionals pronunciades en fabricar-lo: són frases de *Salmis* (208-209) i per tant el seu autor és un metge cristià ben devot (210). Exposada l'eficàcia diferent de cada segell l'autora es pregunta d'on els vindria aquesta i respon que de la «intenzione devozionale al Salvatore», per tant, no a una força «ermetico-demoniaca», ans a l'astrologia mèdica natural (213) o a una medicina físico astrològica (214). Resumit el *De improbatione maleficiorum* i el *De phisicis ligaturis* de Costa ben Luca, arribem al final a la conclusió que «Arnaldo non parla mai di misteriose virtù dipendenti da spiriti o da demoni... per un patto con il demonio» (216-221). Quant a l'atribució del *De sigillis*, l'autora recorda el seu ús a Catalunya tant per part de metges jueus (Nahmànides, Salomó ben Adret), com a Montpeller per part dels grans mestres, Arnau inclòs, i dissenteix de les posicions de Nicolas Weill-Parot i de Sebastià Giralt, reacs a atribuir el *De sigillis* a Arnau, insisteix, per contra, en el fet que aquells segells no són «di magia ermetico-astrolatrica cerimoniale» i que «non possiamo affermar lo ma non possiamo nemmeno escluderlo» que sigui d'Arnau de Vilanova (230). Presentats els cinc manuscrits (Göttingen, Stadtarchiv, AB III 11; Londres, Welcome Library 560; i París, BN lat. 7337, 7349, 7408), les darreres pàgines ens donen l'edició crítica del text (233-242). — J. P. E. [20.557]

Josep PERARNAU I ESPELT, "Habent sua fata libelli". *Sull'attribuzione ad Arnaldo da Villanova del*

Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi "De adventu antichristi", dins «Archivum Franciscanum Historicum», 98 (2005), 815-820.

[Cf. «ATCA», XXV (2006), 834, núm. 19.540]. Recordada la insistència de Gian Luca Porestà i de, l'altrament desconegut, Andrea Lo Bello, a atribuir el *Tractatus quidam...* a Arnau de Vilanova, l'autor es limita a juxtaposar els fragments en els quals l'Arnau Vilanova autèntic data els anys 1297 i 1300 respectivament les dues parts del *De adventu antichristi*, al de l'autor del *Tractatus...* que, sense ni pensar que era un tractat escrit en dos temps separats per tres anys, l'atribueix unitàriament al 1288; d'on es dedueix que aquest autor, a diferència d'Arnau, no tenia ni idea que el *De adventu...* d'Arnau té dues parts ben diferenciades, que fou escrit nou i dotze anys més tard i que ni havia llegit el text que deia defensar. — J. P. E. [20.558]

Vito SIBILIO, *Benedetto XI. Il papa tra Roma e Avignone. Appendice di Carlo LONGO* (Dissertationes Historicae, XXX), Roma, Istituto Storico Domenicano 2004, 176 pp.

Benet XI, successor de Bonifaci VIII, tingué durant el seu breu pontificat una relació ben particular amb Arnau de Vilanova, ben present en aquestes pàgines, autodefinides com a «un aggiornamento degli studi per la valutazione del suo papato» (5); Arnau fou confirmat metge papal, però davant els problemes suscitats per Bernat Deliciós [Bernard Delicieux], el nostre hauria intercedit davant el papa a favor de la radicalitat franciscana amb aquella requisitòria, desconeguda de les pàgines que ens ocupen, publicada ací amb el títol de *Protestatio, presentatio ac supplicatio Benedicto XI postridie kal. Iunii A. D. M CCC IV data* [cf. «ATCA», X (1991), 201-214] (136-137). Indiquem els paràgrafs dedicats a les seqüeles de les Vespres Sicilianes després que els bel·ligerants (cases de Barcelona i d'Anjou) ja havien pactada la Pau de Caltabellotta (95-98); i a la relació d'aquell papa amb el nostre Jaume II (107). — J. P. E. [20.559]

Josep PERARNAU ESPELT, *L'autor d'un tractat alquímic podia trobar en l'obra autèntica d'Arnau de Vilanova alguna raó per a atribuir-lo a ell*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXIII-XXIV (2004-2005), 151-257.

A fi que el text de la *Introductio in librum De semine scripturarum* fos amb suficient antel·lació a les mans dels qui havien de participar en la «II Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova», hom oferí la present preedició de l'estudi introductori (151-195), de l'edició crítica del text (199-216) i de la taula de mots (217-235), que ha passat a les actes de la dita Trobada i després formà part d'AVOThO, III [cf. «ATCA», XXIII-XXIV (2004-2005), 575-577]; ultra la primera part repetida, tenim ací unes pàgines intitolades *Silenci i preguntes*, que apleguen manifestacions de contemporanis més o menys favorables a l'alquímia vista com a procediment natural per a fabricar or, i en acabar manifesten la perplexitat davant el fet que l'autor no estengué la qualificació de ‚profetes‘ a aquells recercadors i menestrals, que maldaven a obrir una nova font de coneixement i qui sap si de riquesa (196-198); és també exclusiva d'aquestes pàgines la lletra d'Antoine Calvet sobre el tema (236-237). — J. P. E. [20.560]

Cosimo REHO, *L'ideale conoscitivo dell'uomo spirituale secondo Arnaldo da Villanova (1238-1311)*, dins *Jubilate Deo! Antologia teologica francescano-pugliese* (Collana STIP), Brindisi 2001, 171-193.

Pàgines només conegudes per referència. — J. P. E. [20.561]

M. P. SCHINDELE, *Ein altdentscher Eichentraktat in einem Lichtenthaler Arzneibuch*, dins «Cistercienser Chronik», 109 (2002), 199-204).

Edició del tractat ps. arnaldià, *De virtute quercus*, a base de la còpia escrita entorn el 1500 en el manuscrit de Lichtenthal, Stiftsbibliothek, Kodex KI L 28, ff. 30-34v; hauria estat escrit a Alemanya a darreries del segle XIV i posat sota el nom d'Arnau de Vilanova per raons comercials [n'ha comparegut un altre exemplar en un manuscrit del monestir suís de Muri, MsMurF 14, ff. 187-188; cf. en la secció IV. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS, la notícia bibliogràfica dedicada al catàleg de manuscrits de Muri (i de Hermestwil, p. 1090)]. — J. P. E. [20.562]

Bert ROEST, *Franciscan literature of religious instruction before the Council of Trent* (Studies in the history of Christian Traditions, CXVII), Leiden-Boston, Brill 2004, XXII i 674 pp.

L'autor presenta en seccions diverses del llibre els títols catequístics de Ramon Llull (244-246, 381, 435 i 557), els sermons de Bartomeu Catany (20), o de Mateu [Guimerà] d'Agriento (56), les exposicions de doctrina cristiana per a adults de Francesc Eiximenis (515-518) i Joan Pasqual (432-433), el *Spill de la vida religiosa* (434-435), fra Pere Caldés i el seu *Exercici de la Santa Creu* del 1446, publicada el 1683 per Francesc Marçal (489, nota 294), i la *Vita*

Christi d'Isabel de Villena (492). També són recordats la *Lumbre del alma* de Juan de Cazalla [sense cap referència a Ramon Sibiuda] (434), Garsias de Cisneros (556-557) i Francesc de Borja (436). Dóna notícia de trobar-se manuscrit a Oxford, Bodleian Library, el *Caeremoniale admissionis novitiae ad monasterium Sanctae Clarae Perpiniani*, ms. Lat. Lit. E. 8 (190, nota 214). — J. P. E. [20.563]

Lluís CIFUENTES, *Université et vernacularisation au bas Moyen Âge: Montpellier et les traductions catalanes médiévales des traités de médecine*, dins *L'Université de médecine de Montpellier et son rayonnement (XIII-XV siècles)* «Colloque international. Montpellier 17-19 mai 2001», sous la direction de Daniel LE BLÉVEC avec la collaboration de Thomas GRANIER, Tournhout, Brepols 2004, 273-290.

La informació més completa sobre traduccions catalanes d'obres de o relacionades amb la medicina es troba en la segona edició del llibre de l'autor, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, sobre la qual em permeto de remetre a la recensió que figura en la secció corresponent d'aquest volum, pp. 796-797; Ací l'autor recorda que, seguint la prescripció de Montpeller 1239, els reis exigiren l'examen previ de tot aspirant a metge y que amb el mateix objectiu Jaume II creà la universitat de Lleida (274-277); responen a una necessitat social de la població urbana (277-279), foren traduïts en català els llibres de pràctica mèdica dels mestres de Montpeller com Bernat de Gordon, Roger Baron o Guiu de Caulhac i d'altres com el cèlebre Teodorico di Luca o Lanfranc de Milà (280-283), les obres dels quals foren posades en català per mestres o estudiants universitaris (284-289). — J. P. E. [20.564]

Lluís CIFUENTES I COMAMALA, *L'astronomia i l'astrologia en català a finals de l'Edat Mitjana*, Conferències de les Jornades de commemoració de l'eclipsi total de sol a la Mallorca de 1905 (Monografies, 13), Palma de Mallorca, Societat d'Història Natural de les Balears 2005, 1-22.

Títol només conegut per referència. La temàtica d'astronomia i d'astrologia ocupa les pàgines 189-222 del cos del llibre indicat en la notícia bibliogràfica precedent i les 433-440 dels *Addenda*. — J. P. E. [20.565]

Sebastià GIRALT, *El mite d'Arnau de Vilanova, de l'Edat Mitjana al Renaixement*, dins «Estudi General», 23-24 (2003-2004 = *Història i Llegenda al Renaixement*. Actes del IV Col·loqui Internacional: Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga), 128-142.

El 'mite d'Arnau de Vilanova' és el que el converteix en personificació d'arts ocultes': cresqué durant els segles XIV i XV i féu el cim en el XVI; s'alimentà de tres corrents: el profetisme escatològic, l'alquímic i el nigromàntic. El primer rajava del *Tractatus de tempore adventus anticristi* i contribuïren a estendre'l Giovanni Villani, Antonino Pierozzi, arquebisbe de Florència, Symphorien Champier i Giovanni Pico della Mirandola (128-131). Arnau de Vilanova fou prest considerat alquimista, certament durant la primera meitat del segle XIV, potser encara en vida seva si és autèntica la referència en la *Soma* de Bernat Peïre, del 1309, ara, però, és normal de considerar que Arnau no fou alquimista i la recerca es desplaça a esbrinar les raons d'aquella atribució (131-134). En el *Raonament d'Avinyó* el mateix Arnau diu que alguns l'acusaven de 'nigromàntich' (135), certament ho feien els qui atribuïen a ell i a Bernat Deliciós la mort prematura de Benet XI el 1304 i Eiximenis afirma en el *Primer del crestià* que «sabia l'art de la nigromància complidament» (137), però el mateix Arnau es col·locà en contra dins *De reprobatione nigromanticæ fictionis* (137-138). Champier, en les primeres pàgines de la seva publicació de les obres mèdiques arnaldianes, sintetitzà els diversos trets màgics acumulats durant dos segles damunt Arnau de Vilanova trets que, sumats, li desfiguraren la personalitat i feren arribar als segles futurs, fins al XX, aquella figura estrafeta (138-142). — J. P. E. [20.566]

Jaume de PUIG i OLIVER, *Crònica de la «II Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova»* (Barcelona, 30-IX al 3-X-04), dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXIII-XXIV (2004-2005), 9-57.

Aquestes pàgines proporcionen una informació detallada d'allò que fou la «II Trobada...». Hi ha notícies de la preparació durant els anys previs (9-10); segueixen tots els parlaments de la sessió inaugural: el del dr. Josep Laporte, president de l'IEC (10-11); records del P. Batllori, de Joan Botam (11-13), del P. Eusebi Colomer, de Pere Lluís Font (13-14); i del dr. Lluís Garcia Ballester, de Jon Arrizabalaga (15-17); el sentit de la «II Trobada...» fou recordat per Josep Perarnau (17-19), alhora que el dr. Josep O. Tuñí, degà-president de la FTC, introduïa la presentació de les *Arnaldi de Villanova opera theologica omnia* (19-20), encarregada al dr. Josep M. Terricabras (20-25). Recordada la llista tant dels col·laboradors científics com dels assistents (26-28), segueix la crònica de la primera sessió de treball, en la qual cada un dels col·laboradors resumí la seva aportació, de la qual en aquestes pàgines és transcrit tant el resum com el text complet, les respectives pàgines dels quals són indicades després de cada títol: Sebastià Giralt, *Un alquimista medieval per als temps moderns: les edicions del corpus alquímic atribuït a Arnau de Vilanova en el seu context* (c. 1477-1754) (28-32; 61-128; cf. «ATCA», XXIII-XXIV (2004-1005), 557-558); Lluís Cifuentes, *Les obres alquímiques 'arnaldianes' en català a finals de l'Edat Mitjana* (32-35; 129-150); Josep Perarnau, *L'autor d'un tractat alquímic podia trobar el l'obra autèntica d'Arnau de Vilanova alguna raó per a atribuir-lo a ell* (36; 151-237); Michael McVaugh, *Chemical medicine in the medical writings of Arnau de Vilanova* (36-37; 239-267); Nicolas Weill-Parot, *Arnaud de Villeneuve et les relations possibles entre le sceau du Lion et l'alchimie* (37-43; 239-267); Giovanna Ferrari, *Il trattato De humido radicali di Arnaldo de Villanova* (43-44; 281-331); Chiara Crisciani, *Aspetti del dibattito sull'umido radicale nella cultura del tardo medioevo (secoli XIII-XV)* (44-47; 333-380); Michela Pereira, *Maestro di segreti o caposcuola contestato? Presenza di Arnaldo da Villanova e di temi della medicina arnaldiana in alcuni testi alchemici pseudo-lulliani* (47-49; 381-412); Maria A. Pileggi, *O medium neutrum: una possível ligação entre a medicina arnaldiana e a alquimia pseudo-lulliana* (49; 413-433); Antoine Calvet, *Qu'est-ce que le corpus alchimique attribué à maître Arnaud de Villeneuve?* (49-50; 435-456); Suzanne Thiolier-Méjean, *Contribution à la légende l'Arnaud: Arnaud de Villeneuve comme 'auctoritas' dans l'oeuvre de Bertran Boyssset d'Arles* (50-51; 457-508); i Barbara Spaggiari, *Due trattati alchemici in lingua d'Oc. Riflessioni in margine ad una nuova edizione* (51; 509-528). Les darreres pàgines resumeixen tant les discussions d'aquelles jornades com els punts de convergència sobre la no autenticitat arnaldiana dels tractats alquímics, bo i reconeixent que els primers eren molt poc posteriors a la mort d'Arnau de Vilanova, qui sap si sorgit algun d'ells dins la seva mateixa família. — J. P. E. [20.567

Núria SILLERAS FERNÁNDEZ, *Reginalitat a l'Edat Mitjana hispànica: concepte historiogràfic per a una realitat històrica*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», L (2005-2006), 121-142.

El neologisme 'reginalitat', traducció de l'anglès 'queenship', ha estat proposat per l'autora i acceptat per TERMCAT. A la Corona catalano-aragonesa no manquen codificacions del paper de la reina consort, i es dona la circumstància que alguna d'elles exercí el lloctinenta i així l'autora presenta un camp d'estudi, que ajudarà a precisar el rol polític, de poder i d'influència de l'esposa del monarca. [L'article havia d'ésser expurgat de neologiesmes com 'tro' per 'tron' i d'altres errors, suposem que materials, d'ortografia]. — J. de P. [20.568

Thérèse BOESPFLUG, *La curie au temps de Boniface VIII. Étude prosopographique* (Bonifaciana, 1), Roma, Istituto storico italiano per il medio evo 2005, 576 pp.

[A base de bibliografia anterior al 1980] l'autora ha aplegat dades sobre els curials de Bonifaci VIII. Hi trobem la fitxa d'Arnau de Vilanova (77-78/núm. 70); els altres catalans

documentats a la cúria de Bonifaci VIII eren, normalment, enviats, agents o informadors de Jaume II de Catalunya-Aragó o agents d'algun dels grans monestirs: Arnaldus de Cruscadis (Cruscades/Cruscats?) (77/69); Berengarius de Azanuy (96/120); Berenguarius de Pauo/Montrepavo (Paó/Montpaó?) (97/121), Bernardus de Ferreriis (99/127); Bernardus de Follonario (100/128); Bernardus Peregrini (101/132); Cambius de Assisi (113/162); Garsias Michaelis de Ayerbe (143/259); Geraldus de Albalato (149/278); Gilbertus de Cruillis (158/300); Guillelmus de Ferreriis (178/369); Guillelmus Galvani (187/377); Gundisalvus Garsia (190/385); J. de Anione (204/426); Johannes Burgundus (229/501); Johannes de Atreda (233/517); Lucas de Lupito (279/655); Petrus Costa (343/863); Petrus de Valle Senici (356/891); Pontius Villaró (372/939); Raymundus des Pont (378-379ç/959); Rogerus de Lauria (401/1015). — J. P. E. [20.569]

Francesca SEGNÍ PULVIRENTI, Giuseppe SPIGA, *Castellum Castrí de Kallari in una cronaca di Corrado Lanza di Castromaynardo*, dins «XVII Congr s Corona», III, 845-859.

Infestat per Bonifaci VIII a Jaume II de Catalunya-Aragó el 'Regnum Sardiniae et Corsicae', el rei volgué ésser informat de les possibilitats de prendre'n possessió i demanà a Corrado Lanza que estructur s les seves informacions; la resposta es conserva a l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, CRD, capsa 83/10.198, ací transcrita: informa de les possibilitats d'expugnar el Castellum de Castro i també de les característiques de l'expedició i guerra (851-853). — J. P. E. [20.570]

Lucía CONTE AGUILAR, *Formes de transgressió a les parròquies de Barcelona segons les visites pastorals de principis del segle XIV*, dins «XVII Congr s Corona», II, 88-105.

Els cinc primers volums de la sèrie *Visitacionum* de l'ADB, dels anys 1303-1330 conserven les actes de visita pastoral a parròquies de la Ciutat i de dues de fora, i a sis institucions eclesiàstiques de la ciutat, actes que serveixen de base per a aquestes pàgines, en concret la secció de denúncies tant de clergues com de seglars; ultra les acusacions de tema sexual hi ha les relatives a pràctiques de màgia i endevinació [punt en el qual la bibliografia de l'autora desconeix les *Activitats i formules supersticioses de guarició a Catalunya en la primera meitat del segle XIV*, «ATCA», I (1982), 47-78, i aix  repeteix coses ja publicades]; l'altre punt especial són les queixes per accions de jueus, que ofenien els cristians (100-101). — J. P. E. [20.571]

Rafel GINEBRA I MOLINS, *Conflictes civils en tribunals eclesiàstics a principis del segle XIV. La Cúria de l'Oficialat de Vic, 1317-1322*, dins *Església, societat i poder*, 419-435.

L'Arxiu de la Cúria Fumada dins l'AE de Vic conserva la pròpia sèrie de la *Cúria de l'Oficialat*, els dos primers fascicles de la qual pertanyen als anys indicats en el t toll i contenen 332 entrades, que l'autor distribueix en nou grups, més el d'afers genèrics, essent el m s nombrós el de ferma per querimoni , amb cent vint-i-sis casos, seguit de ferma per confessió de deutes, que en té seixanta-sis (421); el menys nombrós és el de citacions, amb només quatre casos. En conjunt són significatius de la conflictivit  centrada en el bisbat de Vic durant aquells anys. A continuació  s exposat all  més noticable de cada un dels grups. No hi manca qualche jueu (434). — J. P. E. [20.572]

Joaquín MILL N RUBIO, *La orden de la Merced 1317-1492. Desde su clericalizaci n hasta el inicio de la evangelización de Amèrica*, dins «Analecta Mercedaria. Periodicum historiae et spiritualitatis», XXII (2003 [2005]), 7-90.

A base del *Bullarium Coelestis ac Regalis Ordinis B. Mariae Virginis de Mercede*, de Josep Llin s, de la documentació de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, reg., *Monacals d'Hisenda* i *Còdexs*.

Vària. II; de l'ADB, *Gratiarum*; de Madrid, AHN, *Pergaminos, Merced. Mallorca*; d'El Puig (València), Arxiu del monestir; del *Speculum fratrum...* de Nadal Gaver, i d'estudis recents, l'autor, partint de la mort de fra Pere d'Amer el 1301, ressegueix l'evolució balancejada de l'orde, amb els moments especials de les *Constitucions* de Ramon Albert (11-15), les redempcions de captius documentades des del 1442 (16-19), la posició dels reis Jaume II, Pere III i Martí l'Humà (20-21); la dels papes, en particular la de Calixt III (24), i la dels bisbes favorables a l'orde (26-27); l'expansió a Sardenya, Sicília i Nàpols (29-32); la multiplicació de cases, començant per les d'Agramunt (32-33), de Santa Coloma de Queralt (34), Berga i Tàrraga (36). Els primers generals foren catalans (41-45 i 46-51); segueixen els capítols generals (51-62) i la presentació de personatges destacats en la vida de l'orde. — J. P. E. [20.573

Lluís TUDELA VILLALONGA, *El regnat dels últims anys de Jaume II de Mallorca (1298-1311): iniciatives de la monarquia en el comerç i la indústria local*, dins «Misc. Batlle», 308-325.

Resum d'estudis sobre el tema [entre els quals no es troba el document suara publicat per Giulio Battelli: cf. «ATCA», XXI (2002), 771; i XXII (2003), 941-942, núm. 17.775], citats en les notes a peu de pàgina o en la bibliografia final (323-325), amb algunes referències a fons arxivístics de Palma de Mallorca, ARM, *Lletres reials*, sobre atacs a naus mallorquines per vaixells sicilians (315, nota 15) o genovesos (317) o sobre pagaments a damnificats (318), o entrebancs posats per vaixells catalans (321, nota 28). Hi ha bibliografia (323-325). — J. P. E. [20.574

Pere CASANELLAS I BASSOLS, *De la Bíblia catalana al Corpus Biblicum Catalanicum: un projecte amb gairebé un segle d'història*, dins «Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya», núm. 79 (març 2003), 67-74.

Pere CASANELLAS I BASSOLS, *La influència hebraica en la Bíblia del segle XIV*, dins «II Congrés Jueus», 365-374.

En un estudi global del 1978, realitzat sobre el conjunt de les tres bíblies catalanes del segle XIV, el signant d'aquesta notícia bibliogràfica arribava a la conclusió que «els tres reculls principals, almenys pel que fa al conjunt *Gènesi-Salms*, són híbrids..., ni clarament cristians ni clarament jueus»; ara, publicat el volum de la *Bíblia del segle XIV: Èxode. Levític*, l'autor, comparades traducció, *Vulgata* (fins i tot d'exemplars manuscrits existents a Catalunya) i text hebreu (367-373), considera que la versió d'aquells dos llibres «fou una obra encarregada per cristians i realitzada per conversos que, tot i que pretenien traduir... de la *Vulgata*, constantment hi introduïen elements de l'original hebreu de la Bíblia... i altres elements de la tradició rabínica» (374). [Es confirma, doncs, la conclusió del 1978]. — J. P. E. [20.575-20.576

Pere CASANELLES I BASSOLS, *El Corpus Biblicum Catalanicum: un tresor que finalment comença a ésser explotat*, dins «Llengua & Literatura», 16 (2005), 517-530.

Arran de la publicació del primer volum de la *Bíblia del segle XIV: Èxode, Levític*, Barcelona 2004, l'autor i coordinador d'aquesta empresa, exposa el devenir d'un projecte que té les seves arrels més llunyanes en un article del 1890 de Samuel Berger sobre les bíblies catalanes medievals, i en un informe de l'I.E.C. del 1908, que manifestava la decisió d'editar el «text antic de la Bíblia Catalana». Darrere el projecte hi havia R. Foulché-Delbosch, després del qual se'n féu càrrec Ramon d'Alós, però res no arribà a la impremta. El 1976, l'«Associació Bíblica de Catalunya», conduïda per Guiu Camps, repescava el projecte però el resultat també fou negatiu. El projecte actual arrenca del 1997 i ha rebut el suport de la Generalitat de Catalunya, del Govern d'Andorra, de tots els bisbats de Catalunya i de les Illes i s'ha posat a caminar, definint un pla de treball, amb l'inventari de tots els texts que hom preveu publicar, fins

als del començament del segle XX, i dels volums que els contindran, exactament 42. Paral·lelament a les tasques d'edició, l'autor ressenya els estudis apareguts recentment sobre texts bíblics catalans antics. Finalment, subratlla l'interès decisiu que té per a la lexicografia la publicació d'aquest text, exemplificant amb set ítems les novetats aportades pel primer volum de la sèrie. Es confirmen les influències del text hebreu sobre la traducció catalana [cf. la notícia bibliogràfica anterior], tot i tractar-se d'una traducció de la *Vulgata* de la línia textual que es difongué pel Llenguadoc i Catalunya, però els traductors sovint se n'aparten i segueixen el text hebreu i àdhuc introdueixen elements de tradició jueva postbíblica, cosa que fa pensar que el o els traductors eren jueus conversos. Un detall d'aquest *Corpus Biblicum* que no podria passar per alt és que ja el primer volum manifesta la seva pertinença al «Corpus Scriptorum Cataloniae», el primer volum del qual apareixia aquell mateix any 2004. — J. de P. [20.577]

Juan Manuel del ESTAL, *Las ciudades de Barcelona y Lérida (primacía de la ciudad) en el itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)*, dins «XVII Congrès Corona», III, 265-281.

Visió global de l'estada de Jaume II de Catalunya-Aragó en llocs diversos durant tot el regnat, de vegades per exigències militars (265); són després reunides les estades tant a Barcelona com a Lleida durant aquell llarg regnat (266-268); el darrer any de vida no es mogué de Barcelona (269-280), tal com consta en la documentació de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.* i en d'altres sèries com CRD i *Pergamins*. — J. P. E. [20.578]

Miquel ADROHER, *La Stòria del Sant Grasal, version franciscaine de la Queste del Saint Graal*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», L (2005-2006), 77-119.

Resumida la difusió de la matèria de Bretanya a Catalunya, l'autor identifica el ms. fr. 343 de París, BN, com el text més acostat a la traducció catalana de la *Questa o Història del sant Grasal*, que n'és una adaptació amb personalitat pròpia, de matriu específicament franciscana, detall que l'autor remarca detectant, amb quadres comparatius convincents, nombroses pistes de l'esperit franciscà en el lèxic, en la visió mil·lenarista de la història, en l'afirmació de la pobresa de Crist. De més a més, l'adaptador és un apòstol actiu, partidari de la imitació de Crist, de donar exemple, de la penitència i de l'esperança. D'altra banda, potser amb intenció d'arribar a un públic nombrós i heterogeni, el traductor-adaptador català simplifica el vocabulari i les metàfores, sense allunyar-se d'artificis retòrics com són la simetria, el paral·lelisme, el contrast i el ritme. — J. de P. [20.579]

Joan MOLINA FIGUERAS, *Gli artisti del re nel Trecento aragonese*, extret de «Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa», Serie IV. «Quaderni», 16 (2003), 85-105 i vuit reproduccions en tres pàgines.

Els grans aplecs de documentació, sobretot reial, del segle XIV (Antoni Rubió i Lluch, Heinrich Finke, Johannes Vincke), i l'afegida a publicacions més senzilles permeten a l'autor de configurar una descripció de com els comtes de Barcelona i reis d'Aragó aprofitaren els serveis que els podien proporcionar els artistes per a fer pública una imatge magnífica de la monarquia, des dels grans panteons reials de Poblet o Santes Creus, passant per frontals d'altar i altres objectes de devoció escampats en esglésies de la corona, per llibres de valor artístic i per mil objectes al servei de la família reial, en particular al de les reines: tot havia de contribuir a l'exaltació de la reialesa; però els artistes seguien essent uns treballadors, sense que mai sortissin de la condició de menestrals i pugessin a la categoria d'artistes o d'intel·lectuals, ni quan hi havia el nomenament de 'pintor del senyor rei' o semblant, als quals la vinculació amb la casa reial era mostra de reconeixement social i d'augment en la valoració dels seus serveis i productes i ampliació de la corresponent parròquia. — J. P. E. [20.580]

Juanjo CÁCERES NEVOT, *El Llibre de comptes de Guillem Fagaló, paraire. Un testimoni de la comptabilitat dels menestrals barcelonins en el segle XIV*, dins «XVII Congr s Corona», I, 291-299.

«Aquest llibre  s d'En Guillem Fagal , parayre, quondam», es troba a Barcelona, ACatB, *Extravagants*; conté dades econòmiques datades entre 1313-1323; són anotacions senzilles, diferenciant, però, les rebudes ingressades d'un sol cop i les parcials (294-295); permeten de seguir la dedicació del protagonista a la fabricació, tint i comerç de draps en la Barcelona contemporània; en conjunt, la seva feina era de qualitat (296); també hi compareix algun corredor (297). — J. P. E. [20.581

Francesco Cesare CASULA, *Città e Ville Regie nel Regno di Sardegna*, dins «XVII Congr s Corona», III, 153-159.

L'autor aplica a aquestes pàgines la seva «dottrina della statualit » a la ,unione reale' d'Estat en la Corona d'Aragó i en particular al ,Regnum Sardinie et Corsice', integrat en la dita corona en el rei Jaume II el 19 VI 1324, integració posada per escrit per Alfons III el Benigne dins el manuscrit *Breve*, conservat en l'Archivio Comunale d'Iglésias (156-157), on l'autor individua els elements, en virtut dels quals un ,estat' era agregat a la Corona. — J. P. E. [20.582

Luisa D'ARIENZO, *Un cifrario segreto pisano nella Sardegna del Trecento*, dins «Archivio Storico Sardo», XLIV (2005), 359-422.

Luisa D'ARIENZO, *Un cifrario segreto pisano nella Sardegna del Trecento*, dins *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI & VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004*, «XVIII Congr s Internacional d'Història de la Corona d'Aragó», II, València, Universitat 2005, 1923-1938.

Pisa e il Mediterraneo. Uomini, merci, idee dagli Etruschi ai Medici, a cura di Mario TANGHERONI, Milano, Skira 2003, fitxa 228.

Els dos primers títols són idèntics, també en el text: el 1325, els pisans de Càller, els marquesos Malaspina i les autoritats de Sàsser s'havien conjurat contra Jaume II de Catalunya-Aragó i el seu hereu Alfons i havien establert un cifrari per a les comunicacions secretes per escrit entre ells; aquest fou interceptat pel Jutge d'Arborea, que el posà en coneixement del rei; les lletres entorn d'aquell afer es conserven a Barcelona, ACA, CRD, caixes 82 i 100 (445-447); les cinc lletres són transcrites en apèndix (458-477).

El tercer títol reproduceix la primera de les lletres, amb la xifra, l'exposició de la qual es troba en el catàleg ofert pel volum. — J. P. E. [20.583-20.584-20.585

[Guiu TERRENA], *Incipit collectio ex dictis sanctorum doctorum, compilata a fratre Guidone priore generali ordinis beatae Mariae de Monte Carmeli magistro in theologia, ad responsonem sequentium quaestionum de mandato domini pape*, dins Alain BOURREAU, *Le pape et les sorciers. Une consultation de Jean XXII sur la magie en 1320 (Manuscrit B. A. V. Borghese 348)* (Sources et documents d'histoire du Moyen Age publiés par l' cole française de Rome, 6), Roma,  cole française 2004, LIIII i 146 pp.

El 1320 Joan XXII adreça a una desena de teòlegs, entre els quals es trobava Guiu Terrena, una consulta sobre cinc abusos en l'administració de sagraments practicats amb finalitats malèfiques o supersticioses, preguntant-los si els tals usos només eren accions reprovable o, considerats contraris a la fe, s'havien de sotmetre al tribunal de la Inquisició. Les pàgines introductòries contenen una breu biografia de Guiu Terrena (XIV; cf. XVIII). La resposta d'aquest, conservada en el Vat., Borgh. 348, ff. 19-37, ací transcrita (43-85), fa algunes consideracions prèvies sobre allò que és objecte del tribunal de la fe, que després aplica a cada un dels temes consultats; Joan

XXII la llegí i hi deixà escrites observacions marginals. La decisió favorable a la inquisició entrà en el *Directorium Inquisitorium* de Nicolau Eimeric (LI-LII). — J. P. E. [20.586]

Lluís GIMENO BETÍ, *Un document de Morella de 1339: Edició i estudi lingüístic*, dins «Misc. Veny, 6», 51-57.

És ací transcrit l'inventari de béns de la morellana Constança de Montserrat, datat el 1339, conservat a Castelló de la Plana, AM. N'estudia tot seguit la grafia, la fonètica i el lèxic. Set mots del document no es troben en el DCVB, altres sis no hi són datats, i de trenta-nou n'és avançada la datació. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.587]

Manuel CRUSAFONT I SABATER, *La política monetària de Jaume III de Mallorca*, dins «Randa», 50 (2003 = Homenatge a Miquel Batllori/3), 41-48.

Una certa historiografia mallorquina havia negat que Jaume III hagués tingut autèntica política monetària, però l'autor en dissenteix: «La política monetària de Jaume III no tan sols existí, sinó que la podem qualificar d'important, innovadora i agosarada» (41). I si la raó dels escèptics consistia a considerar inventades i falses les afirmacions de Pere III el Cerimoniós, les troballes numismàtiques, en carambola, han demostrat l'existència de les dites monedes (gros tornès, florí d'or i darrerament malla de billó: 44-45: inscripcions), la veracitat de la documentació barcelonina del Cerimoniós i l'existència d'una política monetària de Jaume III de Mallorca, política que seria continuada pel mateix Cerimoniós. — J. P. E. [20.588]

Joan ARMANGUÉ I HERRERO, *Les primeres "Ordinacions" del Castell de Càller*, dins «Misc. Veny, 6», 55-91.

L'autor publica les *Ordinacions fetes per los bonrats consellers e probòmens del Castell de Càller en la cort de la vegueria del dit Castell* (cf. 999, n. 20.458), segons el ms. 16 de l'AM de Càller, text recopilat entorn 1347; resumeix la història de la conquesta catalanoaragonesa de Sardenya, afectada per la feblesa endèmica de la presència efectiva de catalans i aragonesos a l'illa. L'original té un forat que el travessa pel centre, efecte dels bombardeigs de la segona Guerra Mundial. El text de les parts perdudes ha pogut ésser reconstruït gràcies a la transcripció de Michele Pinna, any 1928. Hi ha ‚ratio editionis‘. — J. de P. [20.589]

Michael R. MCVAUGH, *Le coût de la pratique et l'accès aux soins au XIV siècle: l'exemple de la ville catalane de Manresa*, dins *Ethique et pratiques médicales aux derniers siècles du Moyen Âge*, Saint Denis, Presses Universitaires de Vincennes 2004 (= «Médiévales», 46 (2004), 45-53).

Aquestes pàgines són contribució a la taula rodona sobre el tema, celebrada a Lió, École normale supérieure des Lettres et Sciences humaines, els dies 13-14 març 2003. L'autor hi exposa el sistema municipal d'assegurança de metge i cirurgia a tots els ciutadans de Manresa en la primera meitat del segle XIV; analitza, de més a més, el *Receptari de Manresa* d'En Bernat Despujol [recensió de Marcel Coromines dins «ATCA», XXV (2006), 623-624], que considera que la medicació era rutinària i bàsicament purgativa. — J. P. E. [20.590]

Juan Fco. MESA SANZ, *La lengua latina en los privilegios oriolanos del infante Fernando*, dins «XVII Congrès Corona», II, 785-795.

Germanastre i contrincant procastellà de Pere III el Cerimoniós, baró d'Oriola, es conserven d'ell cinc privilegis en llatí a Oriola, Arxiu Històric i a Madrid, AHN, ms. 1368b, datats entre 1347 i 1357, ací analitzats (788-789); l'autor exposa el seu parer sobre la transmissió dels

cinc documents de la còpia madrilenya, ja que la d'Oriola «no aporta ninguna variación» i hauria estat l'apògraf del de Madrid (791); el tipus de llengua és qualificat de «culto y cuidado, claramente indicador de los cánones carolingios» (792). — J. P. E. [20.591

Pietro COLLETTA, *Sull'edizione della Chronica Sicilie di anonimo del Trecento a cura di Rosario Gregorio*, dins «Mediterranea. Ricerche Storiche», II, núm. 5 (Dicembre 2005), 567-582.

Pietro COLLETTA, *Per una nuova edizione della Chronica Sicilie di anonimo del Trecento*, dins «Mediterranea. Ricerche Storiche», III, num. 7 (Agosto 2006), 331-346.

La *Chronica Sicilie* hauria estat escrita a mitjan segle XIV. En el primer article, l'autor, prenent com a punt de referència l'edició de Rosario Gregorio [cfr. «ATCA», XXIII-XXIV (2004-2005), 587, núm. 18.036], publicada el 1792 dins la seva *Bibliotheca Scriptorum qui res sub imperio Aragonum gestas retulere*, II, 121-267, passa revista i avalua els dos manuscrits que han conservat aquell text (Vat. lat. 3972; Barcelona, BC, ms. 488) i les diverses edicions del segle XVIII.

En el segon revisa una trentena de fragments, que han presentat problemes per a l'edició per ell preparada; entre els dits fragments, ultra la grafia de ‚Burdegallia‘ (334-335), trobem precisions entorn l'acta de renúncia de Jaume II al Regne de Sicília (336), a l'operació bèl·lica de Pere el Gran que obligà els francesos a alçar el setge de Girona (337), a l'èxit popular de Jaume II a Sicília (339-340); al successor de Frederic III (340), al segrest de naus catalanes per Pere el Gran per a la defensa de l'illa (340), a una lletra de Robert d'Anjou als consellers de Barcelona sobre compensació a un mercader català víctima d'un pirata súbdit d'aquell rei (343-344), al nom del català, Romeu Portella, enviat pel consell de Palerm a Pere el Gran a l'Alguer per oferir-li la corona de Sicília (345); i a la disfressa del mateix Pere el Gran com a mosso d'un tractant de mules, Pere Zabata [Sabata?], per presentar-se a Burdeus al desafiant amb el rei Anjou (345-346). — J. P. E. [20.592-20.593

Jaume RIERA I SANS, *La coronació de la reina Elionor (1352)*, dins «Misc. Batlle», 484-492.

L'acte d'unció i coronació d'Elionor de Sicília a reina el 5 de setembre del 1352 era desconegut fins ara, però ben documentat en els registres de Barcelona, Arxiu Reial (ACA). La coronació d'una reina era una celebració substantiva, no pas apèndix de la del rei; havia estat preparada a consciència amb notable anticipació i fou celebrada en el marc de corts per als Aragonesos, precedida pel jurament de l'infant hereu, el futur Joan I (487-490). El cerimonial per a aquella ocasió fou revisat pel rei Pere i restà per a ocasions futures, copiat en el Cartoral Major de la Seu de Saragossa; fou traduït al català i copiat al final de les *Ordinacions de casa del senyor Rei*. Segurament la festa també celebrava que la reina havia donat a rei i regnes un successor masculí. — J. P. E. [20.594

Jocelin H. HILLGARTH, *Documents mallorquins desconeguts dels anys 1356-1359*, dins «Randa», núm. 49 (2002 = Homenatge a Miquel Batllori/2), 9-13.

Es tracta de tres documents de Palma de Mallorca, ADM, *Regestrum Litterarum iustitiae*, sobre «relacions entre el poder civil i l'eclesiàstic»: el primer és una constatació formal, el 1359, que un ajusticiat pel governador reial de Mallorca portava tonsura (10); el segon acusa els jurats de Ciutat de Mallorca d'haver-se excedit durant dos anys en percepció de tributs a clergues, els obligava a restituir i els imposava una penitència (11); el terç és recurs al braç secular contra dos marmessors excomunicats perquè no complien la darrera voluntat a favor de l'ànima d'una difunta (12). — J. P. E. [20.595

Alexandra BEAUCHAMP, *De l'action à l'écriture: le De regimine principum de l'infant Pierre d'Aragon (v. 1357-1358)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 35 (2005), 233-270.

Escrit poc abans que l'infant Pere d'Aragó entrés en l'orde franciscà el 1358, publicat el 1926 per Ferran Valls i Taberner, no gaire ben valorat per la crítica, el *De regimine principum* és sotmès per l'autora a estudi de fonts, estructura general, trama de l'argumentació i idees centrals. Perdut l'original, que sembla haver-se trobat en la biblioteca dels jesuïtes d'Ècija fins a l'expulsió, en resta còpia del segle XVIII a Madrid, BN, ms. 12987 (237-238). El text, escrit entre l'estiu del 1357 i la tardor del 1358 (243), consta de trenta-cinc capítols dedicats a temes i exemples trets d'obres conegudes per l'autor, començant per les vuitanta-sis referències bíbliques, familiars a les obres franciscanes *De regimine principum*, i seguint per les divuit d'altres obres, algunes de les quals són significatives com el *Secretum secretorum* del Pseudo-Aristòtil, els *Aphorismata* d'Hipòcrates i el *Valeri Màxim*, com ho és també l'absència del *De regimine principum* de Gil de Roma, i la lletra de Martí IV a Carles I d'Anjou, transcrita íntegra i altrament desconeguda (247-249); «son développement fonctionne plutôt par association d'idées» (252) saltant d'un tema a l'altre; els capítols comencen generalment amb tema bíblic, com sermons, igual com també fa el seu nebot, Pere III el Cerimoniós, seguit de comentaris «souvent simplistes» i al·legories (255-257), reforçades amb sentències o principis i casos històrics, i amb referències i preguntes personals al nebot rei (261-263). Més que un ‚speculum principum‘ seria un manual concret de govern en el moment de la guerra amb Castella, en relació a la qual insisteix en la ‚regula iuris‘: «Quod omnes tangit ab omnibus probari debet» (263-268). — J. P. E. [20.596]

Donald J. KAGAY, *The Theory and Practice of the Just War in the Late-Medieval Crown of Aragon*, dins «The Catholic Historical Review», XCI (2005), 591-610.

La base d'aquestes pàgines és la ‚missa‘ (és a dir, les parts variants d'una missa de sant Jordi), sota el títol de *Commemoratio Georgii martyris*, elaborada per encàrrec de Pere III el Cerimoniós en els pitjors moments de la Guerra dels dos Peres (1356-1365), i copiada en un registre de cancelleria amb data del 5 nov. 1356, ara a ACA, C., r., 1380, f. 71 i ací transcrita (609-610). L'autor, evitant d'entrar en disquisicions teòriques sobre la guerra justa, després de recordar els precedents de tensió entre les dues corones d'Aragó i de Castella, centra la seva atenció en aquell cas concret. La més clara diferència entre els dos Peres rau en llur concepte de ‚guerra justa‘, que el castellà mai no relaciona amb Déu, quan el català té consciència d'ésser una anella en la nissaga dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó, protegits per Déu perquè llurs guerres han estat justes (594-598); els clergues al servei de la casa reial havien d'assegurar la dita protecció amb la pregària i de fer-la conèixer, també amb motiu d'aquella guerra i en els seus pitjors moments del 1363; ja el novembre del 1356 havia fet enviar als bisbats un formulari de missa de sant Jordi, banderes i penons anaven plens de sants, i els parlaments del rei en cort general, en aquells moments a la de Montsó, en feien esment (600-605); ultra la bibliografia, hi ha nombre de referències a documents inèdits d'ACA, *Canc., reg.* Aquesta hauria estat una eficaç col·laboració d'eclesiàstica a la formació d'un estat centralitzat. — J. P. E. [20.597]

Caterina ORLANDO, *Andriolo e Matteo de Aricio: due ribelli anti-aragonesi nella Siracusa del Trecento*, dins «Archivio Storico Siracusano», serie III, XVIII (2004), 105-129.

La *Cronaca* de Michele da Piazza (1336-1361) recorda l'alçament d'alguns conjurats contra l'ocupació militar angioina de Siracusa a favor de la dinastia de Barcelona en el successor de Frederic III. Ja assegurada la victòria pro-catalana, alguns dels béns dels Aricio foren donats el 1363 a Pere des Grau, ciutadà de Barcelona, tresorer de la reina de Sicília, Constança d'Aragó, segons documents de l'AS de Palerm, ací transcrits (118-123 i 126-128), donació efectuada

d'acord amb les prescripcions de Jaume II de Catalunya-Aragó per a l'illa de Sicília després de les Vespres Sicilianes. — J. P. E. [20.598]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *El castigo de los corsarios en el mundo mediterráneo medieval*, dins «Misc. Guglielmi», 119-126.

El cost de la guerra marítima era tan elevat, que propicià formes de col·laboració privada amb el rei, una de les quals fou la concessió de patent de cors, on constaven els enemics que podien ésser atacats i les condicions de legitimitat, però sovint els corsaris tiraven al dret, actuant sense permís i sense miraments a les condicions, tal com demostren els casos del segle XIV documentats a l'ACA, *Canc., reg.* (121-123); el mateix fons i l'AHCB, *Crònica del racional* (123), informa de corsaris musulmans, sovint conversos, per als quals en general no hi havia pietat, car eren considerats especialment perillosos (124-126). — J. P. E. [20.599]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Arnau Aymar, capità i corsari de Mallorca (segles XIV-XV)*, dins «Randa», 51 (2003 = Homenatge a Miquel Batllori/4), 51-73.

Resumides les investigacions d'altri i de la mateixa autora sobre el tema dels corsaris i la documentació inèdita d'ACA, *Mestre racional* i *Canc., reg.*, som informats que el mallorquí Aymar començà la seva aventura corsària el 1371 en la guerra contra els sards Arborea; el 1378 ja era patró de galiota armada; ací són documentats i resumits els successius serveis a Pere el Cerimoniós; el del 1383 a Sardenya, n'és resumit el contracte (55-61); del del 1384 és conegut pel llibre de comptes (ACA, *Mestre racional*) (61-65); el 1385, actuava davant l'Empordà (66); al servei dels Anjou i de Climent VII el 1389; i altra vegada al servei de la Corona a Sicília el 1392 (70-71); els serveis li foren recompensats amb el nomenament de veguer, primer de la Part Forana i després, de Ciutat de Mallorca (71); però fins al 1404 és, també a Palerm, AS, *Regia Cancelleria*, documentat en punts diversos de la Mediterrània (72-75). — J. P. E. [20.600]

Donald J. KAGAY, *The 'Treasons' of Bernat de Cabrera: Government, Law and the Individual in the Late-Medieval Crown of Aragon*, dins «Mediaevistik», 13 (2000), 39-54.

En el cas tràgic de Bernat de Cabrera, decapitat el 1364 per ordre de Pere III, el Cerimoniós, l'autor hi veu un episodi de la violenta contraposició entre un concepte de sobirania sense retalls, de dret romà, i un de tradicionalista, més atent a les formes de costum i amb aquestes, a les limitacions del poder reial. Pere el Cerimoniós d'una banda, i els nobles de Catalunya, en la contrària — J. P. E. [20.601]

Maria Rita LO FORTE SCIRPO, *Giovanni I, il Cacciatore e il fuoco della rivolta antisemita del 1391*, dins «XVII Congrès Corona», 199-209.

La documentació de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, relativa al pogrom del 1391, és ací analitzada sota el prisma de la purificació pel foc a fi de reconstruir la resposta del rei Joan I; tot i la claredat del principi jurídic «ne dret civil ne canònic no sofer que algú se faça cristià per força, ans ha preceir de lur mera liberaliat» (200), la realitat concreta del moment exigia que els reis topessin amb tothom, si de debò exigien que es restablís la seguretat i la justícia; la generalitzada set de revenja frenava les instàncies reials, tot i que els calia defensar els jueus, tan importants per al reial patrimoni. Per això, tot i que la primera reacció fou d'esfereïment davant aquell incendi i de desfici per a apagar-lo, la darrera paraula del rei fou la de tancar els ulls, d'exigir per a ell els béns dels jueus morts intestats i de seguir tancant-los davant els expedients de tota mena utilitzats pels jueus per a refer-se de les pèrdues (207). — J. P. E. [20.602]

Alfred BOSCH, *La cartografia dels jueus mallorquins*, dins «I Congrés Jueus», 83-90.

Havent publicat una novel·la, *L'Atles furtiu*, sobre el tema, l'autor respon a la pregunta de per què trià «aquesta època i aquest tema» (83-84): el fons és dramàtic, relacionat amb els 'pogroms' del 1391; la família Cresques és ben documentada; l'*Atles* fou encarregat per Joan I per al dalfí, futur rei de França, i es conserva a la BN de París; el centre de l'*Atles* no atén a consideracions religioses i es limita a dibuixar la terra ferma tal com és, amb una lluminositat i bellesa que presagia les obres d'art del Renaixement; només de forma marginal hi ha la creença jueva que Jerusalem és el centre del món i l'espera de l'Anticrist [qui és l'Anticrist dels Cresques?]; sobretot, però, dóna accés a l'Escola Mallorquina de Cartografia, amb molts homes col·laborant a fi que les cartes fossin precises al màxim i integrant per primera vegada en un mapa europeu regions subsaharianes (89: l'autor diu que l'empenta decisiva per a dedicar-se al tema és que «va caure'm a les mans un resum d'un llibre... d'un tal Yoro Fall...»; [no serà el resum publicat dins «ATCA», VI (1987), 494-495, núm. 3.618?]. — J. P. E. [20.603

Sara VICENT SANTAMARIA, «Parole qui n'est entendue / vaut autretant comme perdue»: *els problemes d'edició de La faula de Guillem de Torroella*, dins «Randa», 55 (2005 =Homenatge a Jordi Carbonell/1), 15-42.

La feina de l'autora és encaminada a «demostrar que hi ha certes característiques externes en l'obra de Torroella... que la fan susceptible d'ésser reconstruïda..., de restituir un text al més acostat possible a l'original...» (16), més encara que en el cas de *La faula* no s'aplicaria la norma general que «cal defugir la reconstrucció d'un text a l'hora de realitzar-ne una edició crítica» (17). Recordats els quatre manuscrits que han transmès *La faula* (17, nota 8), l'autora posa alguns exemples de com la comparació entre els quatre texts pot millorar-ne la lectura, atès que els fragments escrits en francès manifesten evidents déficits de comprensió (18-22). El text dels altres tres manuscrits, a més d'ésser incomplet, no és més correcte (34-40). Al final, propugna «una reconstrucció respectuosa del text» perquè «no fa traïció a la semàntica de la història original i, a més, permet una lectura intel·ligent del text» (41). Hi ha bibliografia (41-42) — J. P. E. [20.604

Jan R. VEENSTRA, *La communication avec les anges. Les hierarchies angéliques, la lingua angelorum et l'élevation de l'homme dans la theologie et la magie (Bonaventure, Thomas d'Aquin, Eiximenis et l'Almandal)*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 114 (2002), 773-812.

Tot l'Occident medieval, no sols creia, ans estava segur que els àngels existeixen i que es comuniquen; en arribar el Renaixement, hom intentà de dominar també aquest camp i les seves formes de comunicació. Els teòlegs, però, negaven l'existència de llengües angèliques, els màgics les acceptaven i creien que la llengua angèlica era la del Paradís Terrenal abans del pecat. Francesc Eiximenis fou l'autor de l'única *Summa angèlica* medieval, el *Llibre dels sants àngels*, «synthèse de matèriaux homélitiques et théologiques» (777); li són dedicades les pàgines 785-801, exposició basada en la traducció francesa, ara a Londres, British Library, *Royal* 16.G.IV. Influeix per Gregori el Gran més que pel Pseudo-Dionís, Eiximenis insisteix en l'actuació dels àngels damunt i dins l'home (786-787, nota 40); i si el *Regiment de la cosa pública* fou presentat als Jurats de València el 1383 amb tot un programa de moral cívica cristiana que hauria pogut «conférer à la République une ressemblance avec la cité sacrée du paradis à la fin des temps» (786), el *Llibre dels sants àngels* hi contribuïa perquè, si el primer grup dels tres ordres angèlics (serafins, querubins i trons), només s'ocupava en Déu, els altres dos (dominacions, principats, poders; virtuts, arcàngels i àngels) actuen directament damunt les persones i els afers d'aquest món (786-787), i els 'exempla' eiximenians insisteixen en la concreció de les intervencions angèliques (790), sobretot de les de sant Miquel, alhora que posa límits a les ganes de saber secrets divins (791-

792) i a les ganes d'ésser agraciat amb visions i èxtasis (792). El *Llibre* també tracta temàtica filosòfica: com s'explica que ells, esperits, es relacionin amb éssers corporals, o que parlin entre ells (explicació pròxima a la noció escolàstica d'il·luminació angèlica). Les seves raons resulten un xic coixes comparades amb les de Tomàs d'Aquino (795-798); això no obstant, si la comunicació amb Déu és la d'una creatura amb el Creador, entre ells i amb l'home parlen de tot allò que entra en llur missió de protegir i encaminar l'home o les comunitats humanes, però sembla mancar-hi un marc teòric adequat (800): «Malgré tout, le *Libre des saints anges* est une défense monumentale de la Vénération pour les anges qui vise à entraîner l'humanité et l'ost angélique dans une communion intime» (801). — J. P. E. [20.605]

Curt WITTLIN, *La sisena part del Dotzè de Francesc Eiximenis com a complement ètic a les Ordinacions de la Cort del rei Pere el Cerimoniós*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», L (2005-2006), 231-247.

La sisena part del *Dotzè* tracta dels oficials del rei i dels grans senyors. L'autor de l'article compara les descripcions donades d'aquest personal en les *Ordinacions* de Pere III amb les que en dóna Eiximenis: canceller, administradors de justícia, consellers, camarlenc, algutzirs, majordom, mestre racional, escrivà de ració, tresorer. Subratlla la voluntat d'Eiximenis d'ésser útil a la cosa pública, la varietat dels seus coneixements, el seu pragmatisme assenyat, la riquesa de la seva observació psicològica, el seu entusiasme moral. Recorda que Eiximenis influí en la política municipal valenciana i, partint del fet que el capítol 238 del *Dotzè* fou calcat en un edicte de Pere III del 25 de setembre del 1386 relatiu al conestable —relació descoberta per Jill Webster— recalca que la influència d'Eiximenis sobre la cort i sobre determinats aspectes del govern del seu temps poden haver estat molt més intensos d'allò que no s'ha pensat. — J. de P. [20.606]

José Luis MARTÍN RODRÍGUEZ, *El Tratado de Caballería de Francesc Eiximenis*, dins «Norba. Revista de Historia», 16 (1996-2003), 295-331.

L'autor creu que la concentració de dades sobre la guerra en la segona part del *Dotzè* (caps. 69-356) permet de considerar-lo un *Tractat de cavalleria* integrat dins un *Tractat de la guerra medieval*; recordades les set/vuit parts del *Dotzè* (296), la definició de ciutat i les quatre formes de batalla, l'autor es fixa en la personal després d'haver recordat les teories sobre la guerra i les normes per a l'elecció i instrucció de guerrers i a l'ús legal de les armes; Eiximenis emprà el mètode d'al·luvió, tal com permet de veure el capítol 222 sobre l'entrenament dels joves en l'ús de les armes (301-303; cf. 306-309); a continuació, l'autor sintetitza el *Tractat de cavalleria* en aquests punts: selecció dels cavallers, exclusió de la dona, preparació del cavaller, els seus deures i drets (303-310); i els elements teòrics de la batalla personal: prohibició eclesiàstica, justificació i procediment de batalla entre cavallers, preparació del camp i dels combatents, entrada en el camp i regles del combat (311-318). Segueix la traducció castellana dels capítols 224, i 321-332 (319-331). — J. P. E. [20.607]

Paul FREEDMAN, *Medieval Clichés of Health and Diet according to Francesc Eiximenis*, dins «Misc. Guglielmi», 127-134.

Un dels pecats tractats per Francesc Eiximenis en el *Terç del Crestià* és el de la golafreteria, en relació al qual fr. Francisc reporta la consulta d'un clergue al seu metge sobre la seva forma de viure, d'alimentar-se i de vestir; en nom del metge, Eiximenis ridiculitza aquella forma de vida i recomana al clergue de tornar a la duresa dels seus orígens. Però alguna de les pràctiques coincideixen amb les aconsellades per Arnau de Vilanova en el *Regiment de sanitat* (130), i a continuació aplega els consells que el framenor dóna en la matèria, evitant l'excés i l'ostentació, tal com, segons

ell normalment ja practiquen els catalans, menjant d'acord amb la famosa 'taula de Barcelona' a mig camí entre les indicacions medicals i els preceptes de l'Església. — J. P. E. [20.608]

David J. VIERA – J. PIQUÉ ANGORDANS, *La Itàlia medieval en les narracions eiximenianes*, dins «Misc. Veny, 6», 21-30.

Esmentades algunes referències genèriques d'Eiximenis a Itàlia i als italians, els autors centren l'atenció en fets que seguiren la conquesta victoriosa de Sicília pels catalanoaragonesos: el desafiament de Bordeus i la personalitat del rei Robert d'Anjou, idealitzat per Eiximenis fins a exemple de virtut cristiana, segurament per la seva tirada al franciscanisme. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.609]

Paulino RODRÍGUEZ BARRAL, *Eiximenis y la iconografía de San Miguel en el gótico catalán*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVI (2005), 111-130.

Recordat el creixement de la devoció a Sant Miquel en la Corona catalanoaragonesa, l'autor n'estudia l'evolució en la pintura. I resulta que alguns temes no molt freqüents en les representacions de sant Miquel nasqueren de determinats passatges del llibre V del *Llibre dels àngels* d'Eiximenis. En un retaule de la col·lecció Masaveu i en el d'Arnau Gassies, conservat en l'església de Palau del Vidre, hi ha la representació del miracle de l'arcàngel a favor del mercader Polemarchus, reportat per Eiximenis. El retaule de sant Miquel de Castelló d'Empúries, ara al Museu d'Art de Girona, representa l'ocultació del cos de Moisès, que Déu encarrega a l'arcàngel sant Miquel, a fi que els jueus no li retin culte idolàtric, episodi recollit també per Eiximenis. El mateix retaule conté una altra representació insòlita d'un altre dels miracles de sant Miquel recollits per Eiximenis: el de la resurrecció dels dos fills del rei Maloar. Finalment fa referència al paper de sant Miquel en la lluita contra l'Anticrist, representada en els retaules de Sant Miquel de Cruïlles, de Lluís Borrassà, on les influències eiximenianes són patents, i en els de Bernat Martorell (la Pobla de Cèrvoles i Púbol) i de Jaume Huguet (retaule del gremi de revenedors). Hi ha reproduccions fotogràfiques en blanc i negre de les icones estudiades. — J. de P. [20.610]

David J. VIERA, *The Evolution of Franciscan Eiximenis Attitudes toward Judaism*, dins *Friars and Jews in the Middle Ages and Renaissance*, edited by S. E. MYERS (The Medieval Franciscans, 2), Leiden, Brill 2004, 147-159.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [20.611]

Luca M. DI GIROLAMO, *Alcuni aspetti mariani nel De institutone di Filippo Ribot († 1391)*, dins «Carmelus. Commentarii ab Instituto Carmelitano editi», 52 (2005), 7-34.

En aquell llibre, Felip Ribot recorda els orígens de l'orde i subratlla els punts importants de l'espiritualitat carmelitana. L'autor en subratlla el missatge marià, concentrat en el llibre VI del *De institutione*, i basat en quatre punts: el núvol d'Elies (IReg, XVIII, 42-45), els testimoniatges de la virginitat de l'orde, la comparació entre Elies i Maria, i el títol mateix de l'orde, en el qual s'han salvat sempre dos elements: 'carmelitans' i 'freres de santa Maria Verge'. Nombre de fragments del llibre de Felip Ribot són ací traduïts a l'italià. — J. P. E. [20.612]

Vito-Tomás GÓMEZ GARCÍA, *Actas de los capítulos provinciales de la Provincia Dominicana de Aragón pertenecientes a los años 1395, 1396, 1397 y 1399*, dins «Escritos del Vedat», XXXV (2005), 305-359.

[Fins a l'any passat («ATCA», XXV (2006), 848-849, núms. 19.595-19.596) havien prosseguit les notícies bibliogràfiques dedicades a les actes dels capítols provincials dels nostres dominis]. Puntualment arriben a les mans dels capítols de Castelló d'Empúries 1395 (310-322), de Sangüesa 1396 (322-335), de Tarragona 1397 (335-347) i de Balaguer 1399 (348-359, en els quals, superades les turbulències vinculades a l'existència de més d'una obediència papal en els anys inicials del Cisma d'Occident (1378-1387, els del regnat de Pere III el Cerimoniós), ara la vida dels convents, vista a nivell provincial, és encalmada; per això, ultra les decisions d'ordinària administració (nomenaments de superiors, i la important informació sobre distribució de mestres i d'estudiants en les diverses cases, d'entre les quals destaquen els convents de Lleida (Studium Generale Provinciae) i de Barcelona (Studium Generale Ordinis), assignació a Estudis Generals d'estudiants de les tres nacions de Catalunya (València inclosa), l'Aragó i Navarra, notícies de defuncions i pregàries per als benefactors), no ens arriba notícia de grans i greus problemes comuns, car els únics temes que puguen a flor de memòria són la vagarositat d'alguns frares d'un convent a l'altre, la pèrdua de força de l'autoritat interna de l'ordre, la necessitat d'estudiar de debó, la tensió entre dormitori comú i cel·les individuals i l'emergència d'intervencions en afers seculars que podien generar responsabilitats econòmiques. — J. P. E. [20.613

Luis SUÁREZ FERNÁNDEZ, *Benedicto XIII - ¿Antipapa o Papa? (1328-1423)*, Barcelona, Editorial Ariel 2002, 324 pp.
Llibre només conegut per referència. — J. P. E. [20.614

Ángel GALÁN Y GALINDO, *La arqueta de don Martín "el Humano" en la Real Academia de la Historia*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CCI (2004), 471-497.

Descripció material de la caixa de construcció musulmana, comparable a la de la Seu de Girona i a les dues de la Seu de Tortosa, els complements de la qual són presidits per les quatre barres de la Casa de Barcelona i per l'escut de Sicília; sembla haver estat donada per al-Hakem al seu fill infant Abû-l Walid Hixem, i en arribar a Sicília fou destinada a conservar el tresor dels reis de l'illa. Tot al volt de la tapa hi ha frases de l'*Alcorà*, ací traduïdes (473-475). Són també analitzades les peces metàl·liques (panys, nanses); la decoració dels escuts és pintada seguint les normes heràldiques (476-481) i els trossos de paper utilitzats en èpoques diverses per al farciment de les superfícies interiors (alguns escrits en àrab, 483-484), es poden remuntar a Egipte del s. XIII (484). Procedeix de la Vall de Crist, on l'hauria deixada Martí l'Humà i és relacionada amb tots els membres de la seva família (484-487). Hi ha bibliografia (490-491) i reproduccions de les cinc làmines (491-497). — J. P. E. [20.615

Joan MAHIQUES CLIMENT, *Lo somni de Bernat Metge i els tractats d'apareguts*, dins «Llengua & Literatura», 16 (2005), 7-31.

L'autor s'interessa en *Lo somni* per la narració d'apareguts i veu el llibre en perfecte acord amb les regles que regeixen aquest gènere literari. La comparació amb tractats semblants (*Visió d'Esperança Alegre*, *Viatge del venturós pelegrí*, *Secretum* de Petrarca, el *Corbaccio* i l'*Ànima d'Oliver*), sobretot amb el *De spiritu Guidonis*, de Joan Gobi, que el segle XV tingué dues traduccions catalanes, condueixen l'autor a afirmar que la darrera obra fou una font essencial per a Bernat Metge. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.616

Júlia BUTINYÀ, *Unes notes sobre Metge, Llull i Juvenal*, dins «Randa», 51 (2003 = Homenatge a Miquel Batllori/4), 7-29.

L'autora vol seguir esbrinant la relació de Metge amb Llull, en concret amb les obres catalanes d'aquest, i ens parla de les seves impressions de lectora d'obres d'ambdós autors, el paral·lelisme dels quals subratlla en la consideració de la filosofia més com a esforç a arribar que com la possessió de la veritat, «l'actitud dialogadora amb diferents ideologies» (8), enfront d'un oponent personificat en Francesco Petrarca, ja que la seva filosofia moral «aleshores triomfadora era contrària al classicisme coincident amb el cristianisme» (9); a partir d'ací l'autora ressegueix els successius llibres de *Lo somni* a la recerca de petjades lul·lianes, concretades en fragments paral·lels d'ambdós autors, sobretot del *Llibre del Gentil* i del *Llibre de meravelles*, cosa que la porta a afirmar l'influx dels nostres escriptors primitius damunt els posteriors (26-27). Hi ha bibliografia (27-29). — J. P. E. [20.617]

Lluís CABRÉ, *Orfeu a Lo Somni: el gust per la poesia*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», L (2005-2006), 249-270.

L'autor proposa una relectura de la presència d'Orfeu a *Lo Somni*. Detalla i justifica l'observació de Martí de Riquer, segons la qual Metge s'inspira directament en l'*Inferno* del Dant quan descriu els llimbs i hi situa Orfeu. De més a més reivindica que Metge projecta els dos plans de la falla d'Orfeu —el savi eloqüent i enamorat, que fracassa en recaure en la concupiscència— en Tirèsias, l'admonitor moral que recomana a Metge un canvi de vida, i en el mateix Bernat, enamorat i superficial. Un excursus és dedicat a mostrar com Metge manlleva la seva construcció de l'infern a Virgili, a Sèneca comentat per Nicolau Trivet, i al Dant. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.618]

Gabriel SEGUÍ TROBAT, *Un evangeliari col·lectari medieval de la cartoixa de Valldemossa*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XIII (2005), 309-359.

Recordat el concepte d'evangeliari-col·lectari, l'autor descriu el ms. 1 de la BD de Mallorca, escrit en lletra gòtica francesa, de darreries del segle XIV; té gran nombre de correccions en el text original amb lletra rodona del segle XVI, apèndix amb noves memòries de sants i tres folis inicials afegits, amb textos musicats amb tetragrames. Podria haver arribat a Mallorca de la Grande Chartreuse en el moment de la fundació de la cartoixa de Valldemossa el 1399; estudia seccions i contingut del ms. donant en quatre taules tots els passatges evangèlics i totes les celebracions del ritual; exposa la 'ratio editionis' amb les sigles de fonts i textos paral·lels; edita el text, sense reproduir els fragments evangèlics ni les oracions, substituïts per les corresponents referències. Hi ha taula de les fórmules euclògiques i dues fotografies. — J. de P. [20.619]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Notícia d'un manuscrit fragmentari del Llibre de vicis i virtuts de fra Llorenç*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 719-729.

El manuscrit fragmentari és l'actual 269 de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, absent del *Catàleg...* de Josep Gudiol («Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», VIII): consta de dos folis [un sol full], numerats LXXIII i LXXVIII [hi havia, doncs, dos fulls o quatre folis més al centre del quadern, entre els dos folis conservats], copiats a dos corondells a les acaballes del s. XIV; en el 'stemma codicum' li correspondria la lletra E. El text és ací transcrit, en paral·lel amb els de la BC, 2009 (M), i amb el de Madrid, BN, 6291 (V) (721-725); l'autor segueix analitzant el text, fins i tot comparant-lo amb un fragment del ms. BC, 2020 (728-729), i arriba a la conclusió que el text català de Vic dependria de la línia provençal A (726-729). — J. P. E. [20.620]

Josep PUJOL, *Les glosses de Guillem Nicolau a la seva traducció de les Heroides d'Ovidi (1390): una proposta d'identificació*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 39 (2005), 199-229.

La dita traducció fou retraduïda al castellà i s'ha conservat anònima a Sevilla, BColombina, ms. 5-5-16, totalment diversa de la també castellana de Juan Rodríguez de Padrón (200-201). L'autor es pregunta quin tipus de text català tingué al davant el traductor del text sevillà, car, a diferència de les còpies catalanes, la de la Colombina és glossada (una tria és a les pp. 206-208) i «el massiu apartat de glosses en castellà... n'omplen els marges» (205) i consta que Nicolau també redactà glosses a la seva traducció; qualche glossa marginal s'esmunyí en el text català i resulta idèntica a la castellana; Joanot Martorell aprofità en tres ocasions les *Heroides* d'Ovidi en el *Tirant*, i també aquestes coincideixen amb les castellanques de Sevilla; per tant, les glosses de Sevilla són, com el text d'Ovidi, traducció de les catalanes de Guillem Nicolau (213-215). La traducció catalana de les altres còpies s'hauria transmès sense glosses o per voluntat d'abreujar o per no voler posar entre el clàssic i el lector humanista la pantalla d'un glossador plenament medieval (216-217). Les recensions ovidianes d'Orleans haurien servit de base tant per a la traducció de Nicolau com per a la de Rodríguez de Padrón (218-226). Hi ha bibliografia (226-229). — J. P. E. [20.621

Josefina PLANAS BADENAS, *El estilo internacional y la ilustración del libro en la Corona de Aragón: estado de la cuestión*, dins «Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar de Ibercaja», XCII (2003), 195-228.

Precisada la cronologia del 'estil internacional', c. 1390-c. 1450, l'autora presenta un record dels estudis pioners sobre el tema (Jesús Domínguez Bordona, Josep Ernest Martíñez Ferrando), les descripcions de manuscrits i compilacions de documentació (Jaume Massó i Torrents, Antoni Rubió i Lluch a Catalunya, Josep Sanchis Sivera, Empar Villalba a València, Jocelyn N Hillgarth i Gabriel Llompart a Mallorca), fins que s'arriba a la visió de conjunt de Pere Bohigas, *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña*, del 1965 (196-200). Després de la Desamortització del 1835, la base per a l'estudi (els volums manuscrits i il·lustrats), s'és dispersada per Europa i Amèrica, també els estudis i les exposicions (201-205). La primera obra catalana de l'estil internacional seria el *Missale Galcerandi de Villanova*, de la Seu d'Urgell, Museu Diocesà, ms. 2048; són esmentats el *Llibre de capbreus i prestacions d'aniversaris* (B, AC, cod. 119), el *Llevador del plat dels pobres*, el 1936 perdut a Santa Maria del Mar, el *Missal de Santa Eulàlia*, el de Sant Cugat (ACA, S. Cugat, 14), el *Breviari* del rei Martí l'Humà (París, BN, Rothschild 2529), el *Llibre d'Hores* d'Estocolm (Museu Nacional, ms. B. 1792), el *Calendarium sive Commemoraciones* (París, BN, lat. 5264), el *Liber instrumentorum* de la Seu de València (ms. 162), la *Summa collationum* de Joan de Gal·les unit als *Excerpta de epistola Alexandri regis* (Palerm, BN, ms. XIII.F.15), el *Breviarium* d'Isabel la Catòlica (El Escorial, a.III.3), els *Capítols* de la Confraria de la Mare de Déu de Betlem (B, BC, ms. 74), el *Llibre d'Hores d'Eger-ton* (Londres, BL, Egerton 2653), l'*Evangelari* de Palma de Mallorca (Museu Diocesà, ms. 64) i l'antiga *Bíblia*, abans a l'AM de Palma de Mallorca i el *Missale* de la Seu de Saragossa (Biblioteca, 25/27) i el *Johannis Gaufridi* (Joan Jofre), *Collectarium Iuris super primum et secundum Decretalium*, ara a Salamanca, BU, ms. 2548 (205-212). La secció següent informa dels clients, on, ultra els reis, trobem la pàgina dedicada a Dalmau de Mur, «el gran promotor artístic per antonomasia» (219); les darreres pàgines ressegueixen l'itinerari d'aquell estil, a partir de la cort papal d'Avinyó fins a la seva posta a València ja en la segona meitat del segle XV (221-226). — J. P. E. [20.622

Luciano PALERMO, *Lettere commerciali da Roma alla Catalogna nel Archivio di Francesco di Marco Datini (1397-1407)*, dins «Archivi e Cultura. Rivista fondata da Antonino Lombardo», XXXVII (2004), 103-115.

Durant el Cisma d'Occident, Roma no era una ciutat apagada, ans «vivece e in crescita economica» (105), especialment pel comerç per mar, tal com demostra la documentació de Prato,

AS, *Archivio Datini*; la secció romana d'aquest arxiu conserva noranta lletres enviades des de Roma sobretot a Barcelona, i després a València i a Palma de Mallorca (107: quadre sinòptic: 108). Les pàgines següents informen dels dies que podien trigar les lletres a arribar a cada una de les capitals catalanes i dels itineraris possibles (109-112) i es concentren a recordar les possibilitats del mercat (113-115). — J. P. E. [20.623]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Els Olesa, una família lletraferida de la Ciutat de Mallorca (segles XIV-XVI)*, dins «XVII Congrès Corona», II, 583-589.

Cas únic de família que durant tres segles féu aportacions a la literatura de l'època, en la qual són inclosos el pas pel Renaixement i la primera castellanització. Els primers Olesa eren juristes; Bernat Olesa estudià i ensenyà a Bolonya, el seu fill Jaume a Florència; la vídua d'aquest, Romia, qualificada de beguina, volgué ésser soterrada en el vas dels lul·listes «pauperissime (!)... ut fieri poterit» (584); en el pas del segle XV al XVI, un altre Jaume Olesa fou autor de composicions poètiques de tema religiós, lul·lista contrari de Pere Deguí, autor d'escrits teològics en llatí, un dels quals, *Contra errores Lutheri*, hauria estat el primer tractat anti-luterà de la Península Ibèrica; els seus dos fills, Miquel i Francesc, també escriviren: Miquel, lul·lista, *De salutari contemplatione*, i Francesc l'*Obra de menyspreu del món*; si, de més a més, hagués estat l'autor de la *Nova art de trobar* i de la *Representació de la mort*, seria «l'autor mallorquí més notable del XVI» (587). — J. P. E. [20.624]

Jaume de PUIG I OLIVER, *La Vida de Crist de Francesc Eiximenis i el Flos sanctorum castellà*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXXI (2005), 91-116.

Són ací descrits els tres manuscrits de la traducció castellana del *Flos Sanctorum*, que contenen fragments interpolats de la traducció castellana de la *Vida de Crist* d'Eiximenis, de El Escorial, H.iii.22,i Madrid, BN, 780 i 12688. De la comparació dels tres manuscrits, resulta que els fragments interpolats es limiten als cicles litúrgics de nadal-Epifania i Pasqua; que els tres manuscrits no interpolen fragments idèntics; i que el text de les interpolacions coincideix amb el text aparentment únic de la traducció castellana de la *Vida de Crist*. La difusió del text eiximenià a través del *Flos sanctorum* castellà, quan sigui ben establert l'íter d'aquesta altra traducció, podria donar una idea 'a quo ante' per a la traducció castellana de la *Vida de Crist*. Sigui com sigui, la difusió de textos eiximenians també mitjançant el vehicle de la traducció del *Flos Sanctorum*, indica fins a quin punt l'obra d'Eiximenis tingué ressò a Castella. — J. de P. [20.625]

Ovidio CUELLA ESTEBAN, *Bulario Aragonés de Benedicto XIII. I. La curia de Aviñón (1394-1413)* (Fuentes Históricas Aragonesas, 35), Saragossa, Institución Fernando el Católico 2003, 560 pp.

La introducció (9-48) exposa les raons per les quals l'autor defensa que Benet XIII fou papa legítim, sintetitza informació sobre l'Arxiu Secret Vaticà i els seus fons i precisa el sentit d'aquesta aportació, consistent a resumir en regest els documents oficials (butlles) d'aquell papa fins després del Compromís de Casp, documentació de la qual són donades deu pàgines de reproduccions fotogràfiques (549-558). El cos del volum, bàsicament delimitat al territori del regne d'Aragó, ens afecta pel fet que els bisbats de Lleida i de Tortosa entraven en el dit regne, que el de Sogorb formava circumscripció unitària amb l'aragonès d'Albarrassí, i que per aquesta o per nombre d'altres raons molts catalans són presents en aquestes pàgines, com les concessions a la parella reial (Martí l'Humà i Maria de Luna) (326-329) o a Francesc Climent, àlies Çapera (Francisco Clemente), ardiaca del Penedès, o a Dalmau de Mur, de només nou anys (91 i 382, núm. 862, on res no justifica la inclusió en un butllari aragonès). La presència de catalans és fàcilment constatable en les pàgines de la taula d'antropònims, tot i que molts cognoms

entren només sota forma castellanitzada, com Fuertes, Bernardo = Fort, Bernat, canonge de Vic (511-538: B. Fort: 382-383). — J. P. E. [20.626]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Una colección de paces y treguas*, dins «Initium», 10 (2005), 579-612.

Presentació analítica del volum de l'Arxiu Reial, actualment ACA, *Casa Reial. Còdexs*, 6, amb particular atenció a les anotacions afegides en les pàgines inicials (580-581); segueix una transcripció de tres documents reials, insistint en l'aplicabilitat d'alguna constitució de Pau i Treva a determinats supòsits, un de Jaume I i dos de Jaume II. El cos de l'article dóna transcripció de divuit documents reials i regest de dos d'altres. des de l'emperador Frederic Hohens-taufena a Martí l'Humà, precisant punts de Pau i Treva (589-612). — J. P. E. [20.627]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Les demandes de coronació de Martí l'Humà (1398-1400). Primera aproximació*, dins «XVII Congrés Corona», III, 93-104.

Quan, arribat de Sicília, calgué preveure la coronació del rei Martí I, fou plantejat el tema de les ajudes demanades a les universitats reials, ben documentat en l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, (93-94), es trobava sota litigi la petició a les universitats de baronia eclesiàstica, però el rei la demanà i el colla-i-amolla s'allargà fins a l'acord del 1419 (95-96); els problemes es repetiren agreujats en la nova petició pel coronatge de la reina Maria, tant en llocs de jurisdicció reial (97-98) com eclesiàstica (96-97) i calgué que el rei es prevalgués de «lo pariatge que novellament havem fermat ab la terra» (99) i descrivia la seva situació «per ço com som molt tenguts e obligats... en grans quantitats de moneda» (99), no sols per la coronació, sinó per molts d'altres deutes (99-100). És publicada una llista de llocs d'Església amb les quantitats que cada un havia satisfet per la coronació del rei Martí, presentada al successor el 1414, d'ACA, *Canc., Memorials* (100-102). — J. P. E. [20.628]

Núria SILLERAS FERNÁNDEZ, *La piedad urbana de María de Luna, reina de la corona de Aragón (1349-1406)*, dins «XVII Congrés Corona», II, 889-893.

Per als anys en què fou reina, les seves decisions són conegudes per l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.* i *Reial Patrimoni*, font que confirma la tirada del esposos Martí i Maria a favor dels framenors, personificada en Francesc Eiximenis i concretada en el convent de Sancto Spíritu, prop Morvedre, destinat als franciscans observants. D'acord amb les *Ordinacions de casa i cort* de Pere el Cerimoniós, en els desplaçaments dels reis aquests feien sentir llur presència amb actes a favor dels pobres; afegim-hi les misses perquè el rei Martí tornés de Sicília sa i estalvi, els capdanys en sufragi dels pares, els exercicis de Setmana Santa, en particular el lavatori de peus a dones pobres, i la presa de posició rígida de la regla franciscana, corregint la del rei, en l'hàbit de les clarisses de Pedralbes i de Santa Clara de València. — J. P. E. [20.629]

J. Antoni IGLESIAS, *Els llibres dels juristes: un record d'època universitària i una necessitat professional*, dins «XVII Congrés Corona», II, 729-744.

«... estudi de més d'una vintena de llibreries de juristes barcelonins del segle XV» (729); llista, dins la qual destaquen les de Bartomeu Sirvent, de Jaume Callís i de Gaspar Mieres: 730); l'autor repassa la temàtica dels llibres dels juristes, que toca totes les branques del dret (romà, civil, canònic, processal, català: 731-734), essent marginal la presència d'altres temes (autors catalans, entreteniment, clàssics, 734-735); Lluís Destorrent havia aplegat una cinquantena de volums d'autors contemporanis, particularment italians (735-736); el procurador Bernat Costeges havia aplegat més llibres religiosos, amb cinc títols de Francesc Eixime-

nis (737-738); hi ha notícia sobre preus dels llibres (736-737). L'apèndix documental dóna localització arxivística i breu regist de vint-i-cinc biblioteques entre 1396 i 1454 (739-740). — J. P. E. [20.630]

J. Antoni IGLESIAS, *Las librerías de canónigos y beneficiados de Barcelona en el siglo XV a partir de la documentación notarial. Bibliotecas particulares en la Barcelona del Cuatrocientos*, dins «Studia Silensia», XXVII (2003 = *Silos. Un milenio*. Actas del Congreso Internacional sobre la Abadía de Santo Domingo de Silos. III. *Cultura*), 249-281.

A partir de la seva tesi doctoral, delimitada pels anys 1396-1475, i acomodant-se a l'estructura política de Catalunya en braços, l'autor aplega ací tot el ventall temàtic de notícies sobre llibres de persones del braç de l'Església, amb referència a l'apèndix documental de la dita tesi. Les biblioteques d'eclesiàstics són distribuïdes entre les de canonges (254-266), amb esment d'alguna de les més ben proveïdes, com la de Felip de Malla (260-262); i les de beneficiats (266-278); aquests posseïen més llibres en català (274-275) que els canonges, dels quals només consta un exemplar de la *Doctrina compendiosa* d'Eiximenis (255-256). Hi ha reproducció de quatre pàgines manuscrites (280-281). — J. P. E. [20.631]

Assumpta SERRA I CLOTA, *Bandositats a Catalunya al s. XV: un fenomen també urbà*, dins «XVII Congrès Corona», II, 401-419.

Malgrat els esforços a fer efectives les prescripcions d'assemblees o de Corts a favor de Pau i Treva, els feudals retingueren el dret a fer-se la guerra, que derivà en bandositats i assetjaren l'acció de l'autoritat reial; aquesta només es pogué defensar a través de pragmàtiques, que les sotmetien a norma, com la de publicar el deseiximent (402-404). També en ambient urbà hi hagué bandositats perquè moltes baronies eren en mans de jerarques eclesiàstics i per la creixent ubicació dels senyors en les ciutats; se'ls aplicava la normativa elaborada en la segona meitat del segle XIV (406-410), però noves bandositats esclataven constantment i arrossegaven poble, potser perquè hi veia un camí d'alliberament (411-415) o d'arribar a la submissió dels eclesiàstics a les càrregues comunes. [La intervenció de mestre Vicent Ferrer a Vic no esmenta la documentació contemporània publicada per Honori Garcia, *San Vicente Ferrer en Vic*, Castelló 1953, ni les intervencions de fra Mateu [Guimerà] d'Agrirento per tota la Corona també en sentit pacificador]. — J. P. E. [20.632]

Glòria SABATÉ. Lourdes SORIANO, BITECA, *Literatura pietosa i edificant a la corona d'Aragó. Aportació de textos inèdits i nous manuscrits per al seu estudi (segles XIV i XV)* (1), dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 16 (2002), 305-339.

L'objectiu de les autores és el de completar l'article sobre el mateix tema publicat el 1955 per Pere Bohigas; elles apleguen aquests texts, normalment breus i anònims, en grups de temàtica bíblica (314-317), d'oracions (318-326), de contemplacions, meditacions i tractats ascètics (327-331), de confessionals, d'arts de ben morir i de regles de vida cristiana (331-338), de profecies i revelacions (338-339) i de mariologia (339). [El primer dels texts recollits en el darrer grup, procedent de B., BC ms. 671, f. 39, no indica la descripció del manuscrit, publicada dins «Archivum Franciscanum Historicum», 91 (1998), 573-579, on també és transcrit l'únic text en llengua catalana, que no coincideix amb l'incipit donat per les autores, que és: «Alegre't, Mare de Déu, car la tua glòria sobrepuja la glòria de tots los sants per mèrit singular...»; però, si no m'erro, el que figura en el manuscrit i en la transcripció d'AFH, diu: «Alegre't, mara de Déu, car axí com lo sol il-lumina lo dia, axí le tua claredat il-lumina tots los cels...»]. — J. P. E. [20.633]

Josep HERNANDO I DELGADO, «Instruere in litteris, servire et docere officium». *Contractes de treball, contractes d'aprenentatge i instrucció de lletra, gramàtica i arts en la Barcelona del segle XV*, dins «Misc. Batlle», 945-984.

La multiplicitat d'escoles i de mestres a la ciutat de Barcelona portà el consell municipal l'any 1431 a unificar totes les de gramàtica i arts en les Escoles Majors, però les escoles, normalment particulars, de primeres lletres seguiren el seu curs, tal com demostren els cent-set contractes d'aprendre de lletra aplegats per l'autor en la documentació notarial de diversos arxius barcelonins (ACB, AHPB, AHHospital Santa Creu), ací resumits en regest (957-984) i agrupats en quadres sinòptics cronològics segons que fossin només contractes d'aprendre de lletra o també d'ensenyament d'ofici (952-953 i 955-956). L'autor, de més a més, ha aplegat en les pàgines 948-949 els títols de llibres pedagògics documentats en testaments de barcelonins durant tot el segle XV. — J. P. E. [20.634]

Antoni BORRÀS I FELIU, *Els testaments catalans del segle XV, testimoni de la vida religiosa de la burgesia catalana i valenciana d'aquell segle*, dins «Misc. Batlle», 1051-1061.

Des del 1978, l'autor ha anat insistint en el mateix tema; ara reproduceix l'aportació al Congrés de Varsòvia d'aquell any, a base de l'Arxiu del Palau, del Centre Borja de Sant Cugat del Vallès, i encara limitat als testaments escrits damunt paper, vint del 1406 al 1509. Ací presenta i transcriu dos casos d'introducció o invocació inicial (1053-1054), una visió global de les parròquies o esglésies on els testadors elegeixen sepultura (1055-1056), els encarrecs de misses, entre les que no manquen les trenta-tres de Sant Amador (1056-1058) i les deixes a esglésies, monestirs, hospitals, pobres i captius (1059-1060). Hi ha la llista cronològica dels vint testadors (1061). — J. P. E. [20.635]

Pilar PUEYO COLOMINA, *El clero extradiocesano en el arzobispado de Zaragoza a principios del siglo XV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 35 (2005), 799-862.

Els *Regesta Communium* de l'AD de Saragossa permeten de conèixer els clergues forasters legalment vivint en aquell bisbat en virtut de permís de dir-hi missa o pel fet de tenir-hi algun càrrec de 'cura animarum'. Les dades aplegades en la part expositiva de l'article (800-829) són repartides al final per bisbats de procedència: tres de Barcelona (831), tres de Girona (841), tres de Sororb (846), quatre de Tarragona (850-851), vint-i-un de Tortosa (851-853), un d'Urgell (853), disset de València (853-855), sis de Vic (855) i quatre d'Elna (859-860). — J. P. E. [20.636]

Francesco IMBRÒ, *Filippo Ferrara O. Carm., portavoce dell'obbedienza della Sicilia al papa di Avignone durante lo Scisma d'Occidente*, dins «Carmelus. Commentarii ab Instituto Carmelitano editi», 52 (2005), 185-227.

La sentència del Compromís de Casp i l'entronització del nou rei, tingué immediatament una conseqüència: el Regne i l'Església de Sicília reconegueren Benet XIII com a únic papa legítim i enviaren a Catalunya una comissió que havia de precisar les característiques de la nova situació tant política com religiosa; en formava part Filippo Ferrara, sicilià nascut a Caltanissetta, bisbe de Patti i després d'Agrigento; un altre membre era Joan de Montcada (189-190, nota 15); la documentació de tot aquell afer, datat el 1414 en els moments de la trobada de Benet XIII i Ferran d'Antequera a Morella (15 d'agost), és aplegada en l'actual Var. lat. 7110, on consten les tres peticions de la Cort de Catània 1412: que el rei residís a l'illa; en cas negatiu, que un fill seu fos nomenat rei; i que el comte Antoni de Ventimiglia fos alliberat (200); hi hagué una rècula de nomenaments episcopals i d'altres (208-212). Les pàgines 216-227 son dedicades a la transcripció de fragments. — J. P. E. [20.637]

Pilar VALOR MONCHO, «A bona vida, bona fi; a mala vida, mala fi». *San Vicente Ferrer y la dote de las mujeres arrepentidas*, dins «Escritos del Vedat», XXXV (2005), 145-167.

El 15 d'abril del 1390, el Consell General de la Ciutat de València es replantejava la pròpia línia d'actuació envers les prostitutes arreptes, establint que qualsevol solució havia d'ésser consultada amb «l'onrat e religiós maestre Vicent Ferrer, per preycació e doctrina del qual la dita reconciliació era estada feta» (147), tal com diu el corresponent *Manual de consells*; immediatament fou posada en pràctica i aquell any hi hagué dot per a vuit casoris. Altra documentació municipal, com els *Quierns de provisions* i el *Llibre de certificacions del racional*, i els *Sermons* de mestre Vicent permeten de resseguir una institució (Casa de les Dones de Penitència) que actuaria durant segles i que, tant com de moltes maneres ajudava a encarrillar vides, era font d'anècdotes, algunes de les quals són ací recordades, com també ho és la institució contraposada, el bordell. Font de notícies és l'Arxiu de la Casa de les Dones de Penitència i del Convent de Sant Gregori, integrat dins l'AM de València (153, nota 14).
— J. P. E. [20.638]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Cronología de San Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXXV (2005), 209-213.

Aquestes pàgines recorden dades i dates des del 1302 (*Unam sanctam* de Bonifaci VIII) fins al 1455, en què mestre Vicent fou canonitzat, amb particular atenció a les seves efemèrides biogràfiques entre el 1350 i el 1419, i dins aquestes, a la datació dels successius escrits.
— J. P. E. [20.639]

Giovanni TONIOLO, *Un viaggiatore missionario: san Vincenzo Ferrer nelle Valli di Lanzo*, dins «Bolletino del Centro interuniversitario di ricerche sul "Viaggio in Italia"», 22 (2001), 237-248.

El 7 de desembre del 1403, mestre Vicent datava a Ginebra una lletra, amb la qual informava el mestre general de l'orde dominicà de la seva vida apostòlica els darrers anys: el 1401 per la Provença i el Dalfinat, el 1402 la Val Pellice i les Valli di Lanzo, en particular les ,borg-hate' de Monastero i de Chiaves, en acabar el 1403 es trobava a Ginebra; la dita lletra és ací publicada en edició crítica. — J. P. E. [20.640]

Paul-Bernard HODEL, *La lettre de saint Vincent Ferrer à Benoît XIII*, dins «Escritos del Vedat», XXXV (2005), 77-87.

Almenys la còpia de fra Antoni Anglada en el ms. 610 de la Bibliothèque Municipale d'Avinyó sembla ésser molt immediata a l'elaboració d'aquella lletra el 1412, que va tenir una àmplia difusió manuscrita, però edicions escasses, perquè el tema deixà d'ésser important un cop apagat el ressò personal del sant mateix (78-80); l'autor, que en prepara l'edició crítica, concentra ara l'atenció en les fonts de mestre Vicent: la *Bíblia*, amb els corresponents comentaris i glosses (amb particular atenció a les de Nicolau de Lira: 82-84), els pares de l'Església (Gregori el Gran, Jeroni), la *Legenda aurea* (81) i cròniques o memòries dels temps inicials de l'orde per a la trobada entre els dos sants fundadors, Domènec i Francesc, base de *Les tres llançes*, o de narracions de guarició. [L'afirmació que mestre Vicent «n'en dit rien [de l'Antéchrist et de la fin du monde] après l'ouverture du concile de Constance, qui rétablit l'unité de l'Église» (81-82), no sembla respondre a la realitat dels fets, car encara en la darrera quaresma, el *Sermo ferie quinte post Reminiscere* (Clermont) diu de forma explícita: «volo predicare de Antichristo et ea que sequentur post nativitatem eius»: «ATCA», XVIII (1999), 718, *Inu.* 660; cf. «ATCA», XXII (2003), 346, núm. 16; text complet, *ibid.*, pp. 383-387]. — J. P. E. [20.641]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, Hi era ab la ajuda de Déu a ops de las ànimas molt profitós. *San Vicente Ferrer en Mallorca*, dins «Escritos del Vedat», XXXV (2005), 89-125.

La frase que encapçala el títol pertany a la lletra amb la qual el bisbe de Mallorca comunicava als jurats de Palma la imminent anada de mestre Vicent a l'illa i l'autor en fa objecte del seu estudi, concretant-lo en la predicació vicentina a Mallorca, «pues de otras actividades que pudo realizar no nos han llegado noticias fidedignas» (89-90); la base per al coneixement de la dita activitat a Mallorca es troba en el manuscrit d'Avinyó, Médiatèque Municipale, ms. 610, que localitza els sermons mallorquins, donat a conèixer per Josep Sanchis i Sivera i integrat en la meua *Aportació...* del volum XVIII d'aquest anuari; en el present escrit, l'autor reparteix aquella activitat entre la mateixa Palma (98-101: 2 IX-2 X 1413), els pobles de l'illa (101-113: 3 X-6 XII) i altra vegada Ciutat (114-120: 7 XII-21/22 I 1414), assignant a cada població el sermó que hi fou predicat. Quant a la *Col·lació feta a preveres en la Seu de Mallorca*, coneguda des que Sanchis Sivera la publicà en el volum II dels *Sermons*, l'autor considera que fou predicada el o entorn el I diumenge després d'Epifania, per tant un dels darrers dies de la segona estada de mestre Vicent a Ciutat (119 i nota 87). [Quant al dubte de si és un sermó o un tractat, cal recordar que ja es troba en forma d'esquema en el manuscrit de Perugia, detall favorable al sermó]. — J. P. E. [20.642]

Roberto ORTUÑO SORIANO, *Sermón de San Luis Bertrán en la fiesta de San Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXXV (2005), 127-144.

El dit sermó de sant Lluís Bertran es troba en el volum segon de l'aplec d'*Obras y sermones que predicó y dejó escritos... san Luis Bertran*, editats a València almenys en dos volums els anys 1688-1690 (vol. II, 188-207). En aquestes pàgines són aplegats al començament els paràgrafs de Bertran a lloança de mestre Vicent (127-130), seguits de la transcripció del text sencer (130-144), al qual s'ha introduït alguna modificació, com la substitució de les citacions bíbliques de la *Vulgata* per llur traducció castellana. — J. P. E. [20.643]

Emilio CALLADO ESTELA, *Los colegios dominicanos de san Vicente Ferrer de Zaragoza y Barcelona*, dins «Escritos del Vedat», XXXV (2005), 169-193.

La documentació del de Barcelona comença el 1647 en constar en l'acta del Capítol General Dominicà reunit a València l'herència (l'orde n'havia rebuts béns per valor d'uns tres-cents mil ducats) de la barcelonina Eulàlia Ferrer i Jordà destinada a un Col·legi de Sant Vicenç i Sant Ramon de Penyaforç; els parents l'impugnaren i els dominics de Santa Caterina també s'hi oposaren perquè hi veien un competidor; el col·legi, emparat per Joan Tomàs de Rocabertí, arribà a existir, ubicat al carrer Tallers, però no passà de la subsistència. S'han conservat els estatuts primitius, en llatí, a B, BU, ms. i a la BU de València, ms. 303/17, en traducció castellana (184-187, i nota 44); en fou col·legial Tomàs Ripoll, futur mestre general dominicà (183). — J. P. E. [20.644]

Vito Tomás GÓMEZ GARCÍA, *Del proceso de canonización a la Positio para pedir el doctorado de San Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXXV (2005), 9-47.

Si la fama de santedat ja l'acompanyava en vida, la seva constatació oficial escrita només arribava en començar la segona meitat del segle XV; les primeres actes del *Procés de Vannes* són dels darrers mesos del 1453 (12-16), segueix resum del procés de Tolosa de Llenguadoc i esment del de Nàpols (17-19), dels actes de canonització i de la butlla papal (19-22), i de les celebracions en els successius centenaris, fins al del 1955 (23-27: [per cert, la de l'arquebisbe de València, D. Marcelino Olaechea, fou l'única lletra pastoral publicada en aquella circumstància?]), també de la bibliografia posterior (27-29); recordades les exigències per a una proclamació de doctor de

l'Església, segueix un aplec de lloances de mestre Vicent escrites per personalitats dels segles XVI-XX (38-44) i una referència als oficis litúrgics a honor seu. — J. P. E. [20.645]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Crónica del Simposio Internacional «San Vicente Ferrer: Vida y Obra. Sentido. Fuentes. Contexto e Influencias»*. (València, 27 al 29 de abril de 2005), dins «Escritos del Vedat», XXXV (2005), 215-218.

Les aportacions es poden aplegar en quatre temes: els del marc històric i biogràfic, l'anàlisi de certs aspectes dels sermons; relacions amb el pensament teològic contemporani; repercussions locals i artístiques; són indicats els autors i els títols d'estudis presentats, que recauen en cada un dels blocs temàtics. — J. P. E. [20.646]

Sebastián FUSTER PERELLÓ, *Rasgos milenaristas en la tradición dominicana y en san Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXXV (2005), 49-76.

L'autor informa que aquestes pàgines han estat espigolades de les del seu llibre *Timete Deum...* del 2004, objecte de revisió en la secció corresponent d'aquest volum, 816-820. Hi remetem el lector. — J. P. E. [20.647]

M Luisa CABANES CATALÀ, *Cartas misivas emitidas por el "Consell" de València (enero-junio 1413): estudio diplomático*, dins «II Congrès Corona», II, 493-502.

Presentades les *Lletres missives* de l'AMV, g-3/11 i g-3/12 i els seus 189 documents, 177 dels quals són escrits en català, l'autora n'analitza l'estructura, dins la qual diferencia la intitolació, endreça, salutació, exposició, disposició, clàusules finals, data i validació, i diferencia el grup de les que comencen amb intitolació del de les que ho fan directament amb l'endreça, que pot tenir formes diverses. Són transcrites cinc mostres corresponents a cada una de les variants assenyalades (499-500). — J. P. E. [20.648]

Teresa VINYOLES I VIDAL, *El clam d'una noia per no perdre els orígens. El clam per la llibertat. Una estampa barcelonina del segle XV*, dins «Misc. Batlle», 929-943.

L'ACB, que és el de l'antic senyor baronial de Sitges, conserva el document ací transcrit (939-943), declaracions oficials de testimonis i de la mateixa interessada, noia joveneta (fadrina), filla d'una grega esclava (que havia maldat per veure reconeguda la seva llibertat), i d'un cortesà de Benet XIII; la fadrina també lluità fins a obtenir d'ésser escoltada a Sitges en la seva lluita per no ésser portada a València, on hauria caigut en esclavitud; era a darrerries del 1413. — J. P. E. [20.649]

Aquilino IGLESIA FERREIROÉS, *Narcís de Sant Dionís y los Usatges*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXIII (2003), 35-99.

L'actual manuscrit de l'Arxiu Reial (ACA), *Còdexs. Generalitat*, 1, és el preferit de l'autor perquè, comparat amb el del mateix arxiu, *Ripoll*, aquell ha conservat la numeració dels *Usatges*; hi ha informació de les característiques tant del volum com de la còpia del text, amb particular atenció als incipits i a llur numeració en aquest manuscrit. Després de la presentació tenim els apèndixs: primer, *Seguexen-se los Usatges de Barchinona segons orde del alfabeta* (45-51); segon: *Comença lo compendi de les Constitucions de Catalunya en deu llibres* (52-73); terç: *Ordinació numérica de los capítulos del índice del ms...* (73-80); quart: *Ordenación numérica de los capítulos citados en el texto del ms...* (80-91); i cinquè: equivalència entre títols llatins i catalans (92-99). — J. P. E. [20.650]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La compilación catalana del ms. E*, dins «Initium», 10 (2005), 381-544.

Qualificat de ms. E, l'actual volum de El Escorial Z-II-10, no era dels sis llatins coneguts fins ara, a partir dels quals hauria treballat Narcís de Sant Dionís en la preparació de la compilació oficial del dret català, ja que el dit volum pertany al temps del rei Alfons Trastámara, 'ara regnant / nunc regnans'. De fet, en aquestes pàgines tenim la llista dels títols de cada un dels paràgrafs d'aquella compilació en deu llibres (425-488); i llista paral·lela de la compilació, també en deu llibres del ms. B (ACA, *Casa del rei. Còdexs*, 10), «que conserva la minuta llatina, realizada por la comisión encargada de la tarea [de compilar el Dret Català]» (391). El text dels títols dels deu llibres ocupa les pàgines 489-521, i és completat amb compilacions temàtiques de les *Consuetudines Cataloniae* (522-535) i dos apèndixs, amb els capítols no numerats en la dita compilació (537-541), i comparació del *Usatge* 174 en els manuscrits B i E (543-544). — J. P. E. [20.651]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Compilación catalana virtual. El manuscrito latino escurialense Z-I-4*, dins «Initium», 10 (2005), 613-656.

Aquell volum manuscrit és el resultat d'enquadernació unitària de blocs diversos, la successió dels quals és resseguida en les pàgines inicials (613-625). Els títols dels paràgrafs d'unes *Constitucions de Catalunya*, en aquest cas repartits el dotze llibres, ocupen les pàgines 627-653, i són completats amb els d'un *Liber feudorum* (653-655), els d'un *Liber autentiquorum* i els d'*Extravagantes ac pragmatice* (656). — J. P. E. [20.652]

Oriana SCARPATI, Axí com... *Le comparazioni nella lirica di Jordi de Sant Jordi*, dins «Capelletra. Revista Internacional de Filologia», 39 (2005), 171-198.

Encara que la preceptiva distingeixi entre comparació i semblança, l'autora usa ambdós conceptes com a sinònims (172), però un primer apartat és dedicat a les comparacions en sentit estricte (173-184); el segon, a tres casos especials de comparació establerta per mitjà de ,com' (185-186); el terç a expressions hiperbòliques (187-190); i el quart a la fórmula anomenada ,priamel = preambolum', o predilecció per una entre tres o més qualitats enunciades, essent la preferida la més important (191-195). Hi ha bibliografia (195-198). — J. P. E. [20.653]

Antoni UDINA, *El braç reial a les Corts Catalanes durant el regnat del Magnànim*, dins «XVII Congrés Corona», III, 1013-1021.

La documentació ja publicada fa un segle en la col·lecció *Cortes de los antiguos reinos...* permet de resseguir el paper que el braç reial tingué en les deu corts i els dos parlaments celebrats entre el 1418 i el 1454, en general sense el propi rei (1013); són ací presentades les intervencions dels síndics de les viles, començant per l'acusació als síndics de Barcelona de no ésser representants legítims per haver estat designats per Galceran de Requesens; també els greuges en les successives corts (1017-1019). Hi ha quadres sinòptics de ciutats convocades i de síndics assistents en les sis corts d'Alfons Trastámara (1020-1021). — J. P. E. [20.654]

Roser SERRA I COMA, *Aproximació al castell de Calders a partir de l'inventari de 1419*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Maianès», VI/33 (2005 = Miscel·lània en honor de Josep Ruaix i Vinyet), 107-128.

L'inventari ,post mortem' de Bernat de Talamanca, datat el 17 de març del 1419, conservat a Calders, AP, ací transcrit (125-128), és per a l'autora ocasió de reconstruir les estances del castell de Calders, amb particular atenció a estris, eines i atuells corresponents i de completar

amb d'altres notícies les informacions de coses, persones o famílies relacionades amb les anotacions del dit inventari. — J. P. E. [20.655]

Joan M. QUIJADA I BOSCH, *Dos esborranys de memorial sobre la problemàtica econòmica i social de Poblet a l'inici del segle XV*, dins *Església, societat i poder*, 437-448.

Els dos esborranys dels 1421 i del 1423, conservats a Tarragona, AHA, *Monacals i religiosos-Poblet*, ací transcrits (443-448), adreçats respectivament al rei Alfons Trastámara i a la seva esposa, lloctinent reial mentre el rei era a Itàlia, la reina Maria, exposen de forma més esquemàtica el primer, més explicitada el segon, els problemes que l'abat Joan Martínez de Mengucho considerava que el rei podia ajudar a resoldre, problemes que procedien tant de la mateixa comunitat (l'acceptació d'una reforma comunitària havia alterat l'alimentació, que, en conseqüència, s'havia encarit) i a la seva disciplina (els monjos no havien d'anar pels mercats a mercadejar) com del fet que monestir i església fos panteó reial (situació de les obres de les diverses tombes, construcció del claustre i de les defenses) i gairebé en tots els capítols necessitat de diners, que podien venir de l'adjudicació al monestir dels rèdits d'algunes parròquies, extrem que el rei havia d'obtenir del papa. — J. P. E. [20.656]

Margarita TINTÓ I SALA, *Dos fermalls i altres joies d'Alfons el Magnànim, segons un inventari de la Taula de Canvi de la Ciutat de Barcelona*, dins «Misc. Batlle», 767-773.

L'AHCB, *Inventaris*, C. IX. 7, conserva el dels dos fermalls i altres joies, que entraren en una operació de préstec de la Taula de Canvi de la Ciutat al dit rei el 1429 i que la Taula retindria fins que el monarca tornés els diners. El document, molt detallat en la descripció de les peces, és ací transcrit (770-772). — J. P. E. [20.657]

Bartolomeo FACIO, *Rerum gestarum Alfonsi regis libri. Testo latino, traduzione italiana, commento e introduzione* a cura di Daniela PIETRAGALLA (Ciceronianus. Scrittori latini per l'Europa, 2), Alessandria, Edizioni dell'Orso 2004, XLII i 632 pp.

El present volum, ultra la introducció, conté el text llatí i la traducció italiana dels deu llibres de Facio (1-551), els comentaris (553-597) i les taules (599-626). Hi ha reproduccions de pàgines inicials dels manuscrits (XXXV-XXXVI, XLI-XLII, 553-554 i 559-600). L'octubre del 1446, Facio era nomenat historiador oficial de la cort d'Alfons IV Trastámara, rei que havia tractat per primera vegada el 1443, formant part d'una ambaixada de Gènova al dit rei, narrada en el llibre VIII dels *Rerum gestarum...*; des del febrer del 1444 ja no deixaria la cort, protegit per cortesans com Eiximèn Pérez de Corella i sobretot per Ferrante, fill i successor del rei Alfons. Entorn al 1456 acabà els *Rerum gestarum...*, «equilibrio tra realtà storica e propaganda da ottenere enorme successo presso la corte aragonesa» (X), «riuscita propaganda del regime, ma anche un modello esemplare di storia ufficiale» (X); morí en acabar el 1457. Havia substituït Lorenzo Valla en el càrrec que aquest pretenia amb els seus *Gesta Ferdinandi regis Aragonum*, criticats per Facio per manca de ‚gravitas‘, de ‚brevitas‘, i de ‚decorum‘ (XII-XIII), tot i que els *Rerum gestarum...* no havien d'ésser ni una ‚laudatio‘ ni una ‚vita‘, ans «una narrazione fattuale» (XIII) d'esdeveniments entre el 1420, en què Joana de Nàpols demanà ajut a Alfons IV Trastámara, alleshores a Sardenya, i el 1455, en què moria el papa Nicolau IV. Una de les fonts, potser la principal per als primers anys 1419-1443, fou el metge Gaspar Pelegrí, *De gestis regis Alfonsi I de Aragonia*, que dibuixava el mite d'un rei cortès i magnànim, plenament incorporat als *Rerum gestarum...*; per al temps posterior, la font potser fou Antonio Beccadelli, Panormita, *De dictis et factis Alphonsi regis* (XVII-XVIII). L'obra hauria estat escrita per etapes. Segueixen pàgines dedicades a les còpies manuscrites, gairebé totes del ‚scriptorium‘ cortesà, i a les edicions d'impremta des del 1560 (XXIV-XXVIII), o al treball de control textual poste-

rior (XXIX-XXXIII). La introducció s'acaba amb la llista dels manuscrits, on figuren els de Barcelona, BC, ms. 2015, i de València, BU, ms. M. 485 (XXXV-XXXVIII) i amb la de les edicions entre el 1560 i el 1769 (XXXVIII-XXXIX). Dels quinze manuscrits (XL), tres han constituït la base de l'edició, els de El Escorial, Q. I. 7; de París, BN, lat. 17150; i Vat. lat. 6798 (XXIX); el text llatí no és acompanyat d'aparat crític, que en algun cas compareix en el *Comentari*. — J. P. E. [20.658]

Theresa EARENIGHT, *The political Dynamic between the Aragonese Monarchy and the Consell de Cent of Barcelona during the Lieutenancy of Maria of Castile (1449-1458)*, dins «XVII Congrès Corona», III, 245-264.

En general, el paper de les reines ha estat menystingut, però Maria de Castella fou Lloctinent reial a Catalunya en absència del rei vora tres dècades en el moment de la lluita remença; l'autora, a base d'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.*, i *Generalitat*; i de l'AHCB, *Lletres reials originals*, estudia la posició de la monarquia, en particular la de la reina, en relació al problema remença els anys 1449-1453, enmig de dificultats entre les posicions del rei, igualitàries, i les de la ciutat de Barcelona i sobretot dels braços eclesiàstic i noble de la Cort de Catalunya, reaccis a perdre els avantatges dels mals usos. — J. P. E. [20.659]

Peter P. GARRETSON, *A Note on relations between Ethiopia and the Kingdom of Aragon in the Fifteenth Century*, dins «Rassegna di Studi Etiopici», XXXVII (1993), 37-44.

La relació fins ara coneguda entre Alfons IV Trastámara i Etiòpia es limitava a dos articles de Francesco Cerone, dels anys inicials del segle XX, basats en la documentació d'aquell rei en l'Archivio di Stato de Nàpols. L'autor aporta tres documents d'ACA, però el primer, una lletra de Joan I, del 1391, indicant que vol veure un frare mendicant que havia passat molt de temps amb el Preste Joan, resulta que no és clar si el dit Preste és l'africà o l'asiàtic (38-39). Els anys 1427-1428, arribava a València una ambaixada etiòpica facultada a tractar un conveni, propostes matrimonials incloses; la informació d'aquella estada, d'ACA, *Canc.*, *reg.*, és ací traduïda a l'anglès (40-41), com també ho és la narració de la rebuda feta a una altra ambaixada de l'emperador Zara Yaq'ob al mateix rei Alfons, aquesta vegada a Nàpols. — J. P. E. [20.660]

Saturnino LÓPEZ SANTIDRIÁN, *El Liber Creaturarum de Sibiuda, base del Ejercicio o Vía del Beneficio*, dins Tomás TRIGO, editor, *Dar razón a la esperanza*. «Homenaje al Prof. José Luis Illanes», Pamplona, Universidad de Navarra 2004, 959-977.

Treball només conegut per referència. — J. P. E.

[20.661]

Bernat Martorell i la tardor del gòtic català. *El context artístic del retaule de Púbol*. Edició a càrrec de Joan MOLINA i FIGUERAS, Girona, Museu d'Art 2003, XVII i 320 pp.

Bernat Martorell omple la primera meitat del segle XV, car moria el 1452. El present volum, publicat amb motiu de l'exposició fragmentària del retaule de Sant Pere de Púbol, una de les més espectaculars pintures de Martorell, després de la seva recent restauració (XI-XII), ens afecta per l'atenció posada en *Bernat Martorell. Saltiri ferial i llibre d'hores*, 1430-1440, ara a Barcelona, AHCB, A-398, potser procedent del convent de Santa Clara de Barcelona, escrit damunt vitel·la d'extremada delicadesa, il·lustrat amb catorze miniatures, quatre de les quals del mateix Bernat Martorell, per a un membre de la família solsonina dels Llobera; la presentació de Josefina Planas Badenas (31-33) és integrada per la mateixa autora en l'article *Bernat Martorell miniaturista: el Saltiri-Llibre d'hores de l'Arxiu Històric de la*

Ciutat de Barcelona (42-60): detalla el contingut textual i la llista de les miniatures (46-47), analitza des del vessant artístic les de Martorell (47-53), i després ho són les restants, obra d'algun ajudant del dit Martorell (53-57), amb referència a obres contemporànies. Hi ha bibliografia (199-218). — J. P. E. [20.662]

Anna ALBERNI, *Gabriel Ferrús i els seus interlocutors literaris: noves dades sobre un poeta barceloní del segle XV*, dins «Romance Philology», 57 (2003), 1-25.

Considerat un poeta menor, l'autora es proposa ací «avançar en la identificació del personatge i el seu cercle d'interlocutors literaris» (2); l'ACA i l'AHC de Tàrraga han proporcionat documentació sobre aquell poeta que fou batlle a Tàrraga (1437-1440) en nom de la Ciutat de Barcelona, en aquells moments senyora baronial de la vila. Hi ha llista dels sis poemes (amb les tres variants del segon) (2-3). Les pàgines centrals ens informen dels altres poetes menors que documentalment resulten relacionats amb Gabriel Ferrús, en particular Gabriel Mòger, pintor de retaules i poeta ocasional (7-9) i amb l'altrament desconegut Guillem de Massanet [qui és la 'reina Maria': Maria de Luna o Maria esposa d'Alfons IV Trastámara? Ajudaria e datar alguna de les poesies] i d'altres membres del patriciat [no pas 'patriarcat'] barceloní, companys de negocis i d'activitats literàries (13), com Joan d'Olivella o Jaume Bonet (14-16). En resulta un esquema biogràfic ben documentat del notari Jaume Ferrús, carregat de deutes, però protegit dels Trastámara (17-18). Al final són transcrits els nou documents d'arxiu (19-22). Hi ha bibliografia (23-25). — J. P. E. [20.663]

Josep HERNANDO I DELGADO, *Processos inquisitorials per crim d'heretgia i un a apel·lació per maltractament i parcialitat per part de l'inquisidor (1440). Documents dels protocols notariais*, dins «Estudis i documents dels arxius de protocols», XXIII (2005), 75-139.

Els processos inquisitorials requerien en tots els seus passos un notari i els protocols conservats contenen actes de les apel·lacions presentades pels acusats i nomenaments de procuradors designats pels mateixos. L'autor, recordada l'existència i actuació del Tribunal de la Fe a Catalunya i el seu procediment (79-92), es fixa en dos casos, acusats d'arts ocultes i culte demoníac, ambdós documentats en l'AHPB, *Bartomeu Costa*, d'on transcriu llargs fragments de les declaracions dels dos acusats (93-116). L'apèndix conté quatre documents (117-139), d'entre els quals destaca el segon, el famós inventari dels escrits trobats a casa del mestre de cases, Pere Marc, perquè podria representar una biblioteca barcelonina de tema d'ocultisme a mitjan segle XV (122-126). — J. P. E. [20.664]

Alexandre OLIVAR, *Parenostres en substitució de Salmis: a propòsit d'un text català del segle XV*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XIII (2005), 9-16.

L'autor dona notícia del ms. 3.c.5, de la BN de Ciutat del Cap (Àfrica del Sud), llibre d'hores en llatí de la primera meitat del s. XV, atribuït a mà italiana, d'enquadració espanyola i suposadament d'origen carmelità. Al final del volum, f. 257v, hi ha un text en català, que l'autor reproduïx, escrit per una segona mà, també del segle XV. El text exposa el nombre de parenostres que calia resar en substitució del rés de les hores canòniques, pràctica pròpia dels religiosos no ordenats 'in sacris'; compara la pràctica reflectida en el text de Ciutat del Cap amb la *Regula pauperum commilitonum Sanctae Civitatis*, dels templers (a. 1128), amb el capítol 3 de la *Regula non bullata* dels framenors, amb les *Consuetudines Sancti Spiritus*, del 1432, i amb la *Regula primitiva* dels carmelites descalços. També és recordada la pràctica d'aquest costum, viva al monestir de Montserrat fins devers 1947. Una anàlisi més detallada i 'in situ' del manuscrit podria aclarir el seu 'iter'. — J. de P. [20.665]

Salvador CUENCA I ALMENAR, *El seny contra l'enteniment al poema 4 d'Ausiàs March*, dins «Llengua i Literatura», 16 (2005), 33-55.

L'autor reproduceix el poema de Marc tal com l'edità R. Archer i l'estudia a la llum de les teories filosòfiques medievals sobre el coneixement i les potències sensitiva, intel·lectual i volitiva, tan influïdes per la filosofia aristotèlica. Plantejat el poema a partir d'un sofisma disjuntiu, la solució és que la voluntat s'ha de determinar segons l'enteniment i la raó dominant, eliminant el seny (sentit o sensibilitat) en la recerca de la veritat de l'amor. — J. de P. [20.666

Ramon CARRETÉ, *Funcions del nom propi en la poesia d'Ausiàs March*, dins «Misc. Veny, 7), 13-43.

L'autor recull primer tots els noms propis presents en les poesies d'Ausiàs Marc, exclosos els que personifiquen conceptes abstractes, els dels vents, les perífrasis, al·lusions, antonomàsies i les deixis referides a persones; estudia les funcions referencials del nom propi en la literatura, tant de noms reals com inventats o purament literaris amb entitat pròpia consistent: Romeo, Quixot, Gargantua, Faust, etc. En Ausiàs hi ha pocs noms inventats, però hi tenen pes, com els 'senhals'. Tots els altres noms són reals: del món religiós (Déu, Crist, Maria, Pere), d'autoritats morals (Sèneca, Plató, Aristòtil, Orígenes, Samsó, Absalon, Linceu, Jasó, Teseu, Enees, Ariadna), de personatges històrics, literaris i mitològics que serveixen d'exemple i terme de comparació, i de noms de lloc per a construir hipèrboles, metàfores, al·legories, antonomàsies vossianes, referències a llocs comuns, etc. Fos la que fos la funció referencial, Ausiàs aprofita sempre alguns dels trets sèmics dels noms que mobilitza en els seus poemes. — J. de P. [20.667

Hans THURN, *Inhaltsanalyse eines Trakates des Giuliano Cesarini für Papst Eugen IV gegen das Konzil von Basel*, dins *De Iure Canonico Medii Aevi*. «Festschrift für Rudolf Weigand», curantibus Peter LANDAU, Martin PETZOLT (Studia Gratiana, 27), Roma, Libreria Ateneo Salesiano 1996, 559-571.

El tractat de Giuliano Cesarini, conservat en el manuscrit de Würzburg, UB, I.t.f. XCIII, hi és copiat immediatament després d'una *Quaestio* de Joan de Palomar [segurament la que pregunta si cal estar amb el papa o amb el concili (independent) de Basilea], amb la intenció de completar-la [segurament en el sentit de decantar-se a favor de Basilea]. L'autor sintetitza les raons que hom féu servir en aquell debat. — J. P. E. [20.668

Marie-Rose BONNET, *Le vocabulaire médical aux XIVe et XVe siècles dans les textes de langue d'oc*, dins «Provence historique», LV (2005), 403-419.

Els fragments en provençal, en un percentatge molt elevat són idèntics a catalans. Un d'aquests, tret d'Arle de Provença, AComunal, reporta el fragment, segons el qual aquella ciutat conductà per cinquanta florins anyals, «mestre Juan Laurens Figueira, mege cathalan» (410). En apèndix són transcrits sis fragments de documentació del segle XV, copiats de l'arxiu indicat, de l'AComunal de Marsella i de l'Arxiu Depart. d'Haute Garonne (Tolosa). — J. P. E. [20.669

Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *El primer memorial de greuges del catalanisme polític: L'ambaixada de la Diputació del General i del Consell del Principat a Joan II (1460-1461)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVI (2005), 9-35.

L'autor analitza una sèrie de documents, ja publicats en CODOINACA, d'on són reproduïts nombre d'extrets, relatius a la crisi entre les institucions polítiques catalanes i el rei Joan II, que desembocà en la Guerra Civil del segle XV, des de l'òptica de fets i de discurs polític

de l'època contemporània, i veu en aquells documents diversos materials i un esperit que el porten a pensar en documents posteriors del catalanisme polític, com és ara els memorials de greuges dels segles XVIII i XIX. — J. de P. [20.670]

Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, *Extraterritorialitat del poder polític del Consell de Cent durant la Guerra Civil catalana del segle XV*, dins «XVII Congrès Corona», III, 923-938.

Els anys 1462-1472, tot i mancar la base legal, el Consell de Cent assumiria representació fàctica de la terra fent costat als diputats de la Generalitat de Catalunya, situació manifestada en moments diversos, entre els quals hi ha aquell en què el 1462 fou oferta la corona al rei de Castella; els set documents de l'apèndix, de l'agost al novembre del 1462, són d'ACA, *Generalitat*, i d'AHCb, *Deliberacions de 1462-1463 i Lletres closes de 1463*, fan referència al dit afer. — J. P. E. [20.671]

José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Siete mujeres para Tirant*, València, Ajuntament 1999.

José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *El mundo de la caballería en dos textos: cómo leer el Tirant y el Quijote*, dins «Misc. Guglielmi», 359-365.

El primer títol només m'és conegut per referència.

Tant Joanot Martorell com Miguel de Cervantes contemplaven el món a través de les fetes de cavallers itinerants: «Martorell imagina un mundo dominado por el noble juego de reglas de honor, que conduce a unos hombres elegidos a situar la justicia y la defensa de las mujeres en el principal objetivo de su existencia» (361), ideal que el cavaller Tirant, informat per un ermità, ha d'aprendre mitjançant la lectura d'un llibre, que li ensenyarà de «sacar de la literatura los valores y convertirlos en el sedimento de una nueva concepción de la vida social... leyenda del hombre que hizo aquello que los políticos europeos del momento no pudieron o quisieron hacer: defender Constantinopla del ataque turco» (362). — J. P. E. [20.672-20.673]

Aldo SARI, *L'architettura militare in Sardegna in età spagnola*, dins «Sacer. Note di antichità e storia di Sardegna», 12 (2005), 23-64.

Començant per les *Instruccions* del 1481 enviades per Ferran II Trastámara al virrei de Sardenya, sobre la necessitat d'emprendre les obres de reforçament de les defenses de les ciutats de l'illa, conservades a l'Alguer, *AStorico Comunale*, i en arxius semblants d'altres ciutats de Sardenya, l'autor ressegueix les dels successors fins al 1720, insistint en el mateix projecte i donant detalls dels punts vulnerables, dels quals, sobretot dels de l'Alguer, hi ha croquis i fotografies. — J. P. E. [20.674]

Ramón ARNAU GARCÍA, *La Encarnación, historia contemplada en la Vita Christi de sor Isabel de Villena*. Discurso leído el 24 de mayo de 2001... y contestación del académico de número Ilmo. Sr. Dr. D. Francisco ROCA TRAYER. València, Real Academia de Cultura Valenciana 2001, 62 pp.

El nou acadèmic comença amb l'observació que el títol *Vita Christi* no correspon al contingut d'un llibre, que desgrana les successives repercussions en la mare, Maria, dels episodis de la vida de Jesús. L'autor es fixa, transcrivint els fragments de la *Vita*, en l'ambaixada de l'arcàngel a Maria, i amb reconstrucció de comportaments i cerimonials cortesans, reporta el moment de l'acceptació de Maria i el reconeixement i revestiment com a senyora del Paradís i la consegüent festa celestial, amb frases llatines de sant Bernat, traduïdes. Al final són transcrites dues estrofes dels *Goigs de la Mare de Déu de la Vetllada* (47). — J. P. E. [20.675]

Agustí ALCOBERRO, *Pere Miquel Carbonell i la «qüestió de la llengua»*, dins «Estudis Romànics», XXVII (2005), 203-210.

Enumerades les opinions sobre les *Regles...* i llur possible autor [vegeu els resums següents], l'autor afirma i demostra que diversos passatges de les *Cròniques d'Espanya* es refereixen a la 'qüestió de la llengua', en paral·lel a algunes preocupacions de les *Regles...*, com és ara la correcció de col·loquialismes, la precisió lexicogràfica, la tendència a comparar diverses llengües i la impugnació de falses llegendes històriques i d'etimologies fantasioses. Finalment recorda que ni les *Regles* ni la ruptura historiogràfica propugnades per Carbonell no tingueren la recepció que, vist el fet des d'avui, hauria estat la més convenient. — J. de P. [20.676]

Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Les tres components de les Regles d'esquivar vocables*, dins «Estudis Romànics», XXVII (2005), 211-218.

Resumit el debat originat per la publicació de les *Regles...* el 1950 i per la seva continuació amb estudis diversos i la nova edició els darrers anys del segle XX i primers del XXI, el concentra en la pregunta de qui fou l'autor: Pere Miquel Carbonell, Bernat Fenollar, Jeroni Pau? Autoria única o híbrida? L'autor torna a exposar amb fermesa la seva convicció que l'autor de les *Regles* fou Pere Miquel Carbonell. Esquivades algunes raons sofístiques en contra, Badia desfà l'argument d'una distinció entre català i valencià a finals del segle XV: l'eix lingüístic de bona llei que propugna és el de Barcelona-València, una vegada rebutjat l'article salat de les Balears, i és l'eix d'una mateixa llengua. La pretesa autoria o influència de Bernat Fenollar no tindria cap fonament objectiu. I Jeroni Pau no va intervenir en les *Regles*, si no ho féu com a simple conseller. Hi ha llista de la bibliografia citada. — J. de P. [20.677]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Encara les Regles d'esquivar vocables*, dins «Estudis Romànics», XXVII (2005), 219-225.

Pere Miquel Carbonell no és l'autor intel·lectual de les *Regles*: a) perquè en la seva pràctica d'escriptor no les segueix; b) perquè ell mateix diu que una part de l'obra és de Bernat Fenollar i de Jeroni Pau; c) perquè els valencianismes hi tenen una presència molt notable, que l'autor incrementa en setze casos, a part de donar una llista prou llarga de paraules que no són compreses en la totalitat del domini lingüístic. Germà Colón creu que encara hi ha molt a explorar en la documentació valenciana (i no valenciana) a fi de posseir un panorama complet del lèxic català antic i de les formes diatòpiques que adopta. Comptat i debatut, Carbonell només podia ésser una mena de copista de les *Regles*. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.678]

Antoni FERRANDO, *Les Regles d'esquivar vocables: una qüestió d'història cultural, de filologia i de sociolingüística històrica*, dins «Estudis Romànics», XXVII (2005), 227-234.

Repasant el marc històricocultural de les *Regles...*, l'autor conclou que neixen en un 'loch elegant', on la confluència entre catalans, valencians i balears hagi facilitat el debat sobre la 'questione della lingua', lloc que només podia ésser la Roma dels Borja. Així, Carbonell reelaboraria des de Barcelona materials o 'regles' que li faria arribar el seu cosí Jeroni Pau, el qual l'informaria que Fenollar també havia intervingut en els papers tramesos. Carbonell seria, doncs, un copista, per bé que no merament passiu. L'autor precisa que l'autoria de Pau i de Fenollar s'explica perquè són moltes les correccions de les *Regles...* al català parlat a Barcelona, i de Fenollar es pot establir amb certesa que tingué la dèria de la correcció lingüística. L'influx del català parlat a València —i a la cort dels Borja— en les *Regles...* és una conseqüència del prestigi dels intel·lectuals valencians presents a Roma. L'autoria de Carbonell es veu contestada per les nombroses conculcacions de les *Regles...*, que hom pot constatar en els seus escrits.

Per això, Ferrando s'inclina a escollir Jeroni Pau com a autor únic, bo i admetent una dimensió col·lectiva de les *Regles*... — J. de P. [20.679]

Mariàngela VILALLONGA, *Repensar l'autoria de les Regles*, dins «Estudis Romànics», XXVII (2005), 235-238.

Resumida la polèmica sobre el tema i la seva pròpia intervenció abonant la tesi d'Antoni Badia, l'autora sospesa tots els elements de la discussió i opta ara per arrenglar-se amb els defensors de l'autoria de Jeroni Pau i de Fenollar. Col·laborant amb Pau, Carbonell seria el transmissor d'una obra que ell va copiar a l'estil dels seus memorials, material ingent i per ara desconegut en la seva major part, de la qual Vilallonga adueix alguns exemples, on es fa palesa la preocupació de l'arxiver per la puresa del llatí i la correcció del català en els documents oficials. — J. de P. [20.680]

Eulàlia DURAN, *Intervenció [en el debat entorn les Regles d'esquivar vocables]*, dins «Estudis Romànics», XXVII (2005), 239.

Duran s'incila a favor d'una autoria col·lectiva d'un text que ella conceptua simple eina de treball, en la qual haurien intervingut elements de la cúria borgiana, de la cancelleria reial de Barcelona, alguns jutges de certàmens literaris, qui sap si els impressors, potser algun notari, entre els quals sobresortirien per llur prestigi Jeroni Pau i Bernat Fenollar. Les *Regles*..., doncs, serien una obra col·lectiva, la qüestió restant encara oberta. — J. de P. [20.681]

Albert ROSSICH, *Intervenció [en el debat entorn les Regles d'esquivar vocables]*, dins «Estudis Romànics», XXVII (2005), 241-242.

L'autor considera que les *Regles*... no són l'obra d'un gramàtic que vol prescriure com s'ha de parlar i escriure en català a partir del seu criteri, ans «una recopilació dels criteris de bon ús propugnats per les autoritats competents de l'època, és a dir, un inventari de les normes lingüístiques vigents entre els savis i les persones qualificades. Les *Regles* ofereixen uns models del present, no una proposta de futur» (241). I així, no hi ha cap inconvenient a sostenir que l'autor material de l'escrit és Pere Miquel Carbonell ni a entendre que entre les formes recomanades tinguin un gran pes específic les solucions valencianes, atès el poc prestigi de què gaudia el català oriental entre els gramàtics i persones cultes de l'època. Per tant, l'obra pertany a un col·lectiu que segueix imprecís, encara que Jeroni Pau en primer terme i Bernat Fenollar en segon hi prenguin un relleu especial. — J. de P. [20.682]

Alejandra GUZMÁN ALMAGRO, *La notícia de Pere Miquel Carbonell a propòsit d'una inscripció tarra-gonina* (CIL II, 4426; RIT 693), dins *Sylloge Barcinonensis*, 21-30.

El ms. 123 (olim 20-4-21) de Barcelona, BU, conté un plec afegit amb inscripcions intitolades *Carmina ad dimittendas huius saeculi vanitates exhortantia*; hi ha les sis línies de l'*Aspice quanto marcet*, repetit amb text diferent en el cèlebre Manuscrit Carbonell de Girona, AC (ms. olim 16), ací transcrits (25); l'autora ressegueix les notícies sobre la peça proporcionades per Emil Hübner, pel CIL i per un *Codex Valentinus*. — J. P. E. [20.683]

Josep Lluís MARTOS, «*Con li suoi vestimenti asciugare il morto viso della salata acqua, e bagnarlo di molte lacrime*»: la Fiammetta en el Leànder i Hero de Roís de Corella, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 39 (2005), 257-275.

L'autor repassa les narracions de Giovanni Boccaccio, *Elegia di madonna Fiammetta* i de Joan Roís de Corella, *Leànder i Hero*, bo i subratllant el paral·lelisme de successives situacions fins a la final: «la trobada de l'amant mort i el moment de dolor» (273). Hi ha bibliografia (273-275). — J. P. E. [20.684]

Jon ARRIZABALAGA, *Los médicos valencianos Pere Pintor y Gaspar Torrella y el tratamiento del mal francés en la corte papal de Alejandro VI Borja*, dins *El Hogar de los Borja*, Xàtiva i València, Conselleria de Cultura 2001, 141-157.
Pàgines només conegudes per referència. — J. P. E. [20.685]

Anna M. OLIVA, Olivetta SCHENA, *I Torrella, una famiglia di medici tra Valenza, Sardegna e Roma*, dins *Alessandro VI dal Mediterraneo all'Atlantico* «Atti del Convegno. Cagliari, 17-19 maggio 2001», a cura di M. CHIABO, Anna Maria OLIVA, Olivetta SCHENA, Roma, Roma nel Rinascimento 2004, 115-146.
Estudi només conegut per referència. — J. P. E. [20.686]

Josep SANCHIS I SIVERA, *Alguns documents i cartes privades que pertanyeren al segon duc de Gandia*, dins *Joan de Borja. Notes per a la història d'Alexandre VI*, Estudi preliminar i edició de Santiago LA PARRA, transcripció de Vicent GARCIA EDO, Gandia, Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals, Alfons el Vell 2001, 216 pp.
Reedició dels documents i lletres, publicades per Josep Sanchis i Sivera abans del 1936.
— J. P. E. [20.687]

Johannes BURCKARD, *Dans le secret des Borgia: journal du cérémoniaire du Vatican (1492-1503)*.
Traduction de Joseph TURMEL, revue, augmentée et présentée par Vito CASTIGLIONE et Ivan CLOULAS, París, Tallandier 2003, 518 pp.
Dotat d'una considerable capacitat d'observació objectiva, Burckard consignà en el seu *Diari* dels anys del pontificat d'Alexandre VI les vicissituds diàries d'aquella cort papal, sovint de la vida privada del papa i família, sense callar certes atrocitats comeses amb impunitat total. La traducció francesa parcial de Turmel, publicada abans de la segona guerra mundial, ha estat ara revisada i enriquida amb nous fragments textuais. — J. P. E. [20.688]

Maria Luisa LOMBARDO, *Lettere di cambio dei mercanti catalani a Roma nella seconda metà del Quattrocento*, dins «Archivi e Cultura. Rivista fondata da Antonino Lombardo», XXXVII (2004), 75-99.

La brúixola, el perfeccionament de les cartes nàutiques, les innovacions tècniques en la construcció de vaixells contribuïren a augmentar la navegació marítima i amb ella el comerç per la Mediterrània Occidental. Amb el pontificat de Calix III i els anys de Roderic Borja-Alexandre VI, els mercaders catalans multiplicaren llur activitat a Roma i Nàpols en comerç i en crèdit, però no s'han conservat llurs arxius; la notícia de llur presència i activitat a Roma és coneguda per Roma, AS, *Collegio dei Notai Capitolini*, on s'han conservat lletres de canvi, aplegades per l'autora; hi emergeixen noms nous (85-88) i destaca el de Nicolau Pujades des del 1464, ben conegut pels actes de protest de lletres de canvi, dues de les quals, escrites en català, italià i llatí, dels anys 1464 i 1465, són ací transcrites (92-93). Hi ha notícia d'altres mercaders catalans, en particular de Pere Blanca, de Girona (96-87). — J. P. E. [20.689]

Manuel VAQUERO PIÑEIRO, *Mercanti iberici nello spazio commerciale romano nella prima Età Moderna*, dins «Archivi e Cultura. Rivista fondata da Antonino Lombardo», XXXVII (2004), 119-143.

Les primeres pàgines són destinades a un «rapido giro di orizzonte» (119-126); tot seguit es fixa en allò que significà per al consolat català de Roma la decisió de Ferran II Trastámara d'estendre a Joan Pujades la seva jurisdicció sobre els ciutadans de la corona de Castella el 1490, igual com el 1485 a Nicolau Brot, cònsol a Ancona, amb la consegüent pressió reial a fi que el consolat català es convertís en ,espanyol' (129); encara Felip III atribuïa a Monserrato de Roma els drets consolars, nomenament de cònsol inclòs (130); segons l'Arxiu de Roma, Monserrato, *Libro del consulado de Ripa* (131: llarga llista de confreres), AS, *Camerale* i *Archivio dei Notai Capitolini*, resseguim nombre d'operacions realitzades per mercaders actuants en tota la costa de la Mar Tirrena (133-140). — J. P. E. [20.690]

Maria BARCELÓ CRESPI, Gabriel ENSENYAT PUJOL, *La cultura mèdica a Mallorca a través d'alguns professionals sanitaris de finals del segle XV*, dins «Randa», 50 (2003 = Homenatge a Miquel Batllori/3), 49-59.

Aquestes pàgines en completen d'altres dels autors, [com les resumides en el nostre volum XXI (2002), 861, núm. 16.549; 1004, núm. 17.067; i sobretot XXII (2003), 958-959, núms. 17.836-17.837], amb particular esment a llur possible funció d'enllaç entre Itàlia i Mallorca: Gabriel Bru, doctorat a Pàdua el 1500 (49-50); Guillem Caldentey, germà del lul·lista Bartomeu Caldentey, i editor de l'incunable *Hugoni Senensis Expositio in libros Techni Macrotecon Galemi...*, Pavia 1496 (50-52); Lluçia Campells, àlias de Colomina, autor dels *Capítols del morbo* per al Regne de Mallorca, del 1475 (52-55); Joan Morlà deixà en morir el 1520 una biblioteca de seixanta-dos llibres (56); i Antoni Nadal, del qual també consta la possessió d'obres de clàssics (57-59). En tots els casos consten dades personals o ciutadanes, procedents de l'ARM, *Gran e General Consell* i *Prot. notarialis*, de l'ACapitular, *Actes Capitulars*. — J. P. E. [20.691]

Eulàlia DURAN, *Estudis sobre cultura catalana al Renaixement*. Edició a cura de Maria TOLDRÀ, Pròleg de Josep SOLERVICENS (Sèrie La Unitat, 185), València, Edicions 3 i 4, 2004, 792 pp.

En el pròleg (15-32), Josep Solervicens passa revista als estudis aplegats en aquest volum, en els quals subratlla que no es limiten a reconstruir fets, car «la mera acumulació de fets, per rics i originals que siguin, no crea cap teixit, sinó que és la capacitat del teixidor per seleccionar-los, valorar-ne el gruix i entramar-los el que crea un tapís sòlid...» (32). Els estudis són ací aplegats sota tres títols: a tall d'introducció tenim *Renaixement i Barroc: la il·lusió de la modernitat*, del 1997, visió dinàmica global dels corrents que donaren vida al canvi dels segles XV-XVI (35-85); sota l'*Elaboració d'un imaginari nacional* s'apleguen deu «estudis sobre aspectes ideològics i sobre terminologia política, que incideixen en el procés de construcció de la imatge del propi país» (33); ocupen les pàgines 87-350. El bloc següent i pràcticament central, amb setze estudis, s'intitula *Història de la cultura i literatura*; aplega els títols següents: *Defensa de la pròpia tradició davant d'Itàlia al segle XVI*, del 1991 (351-379); *L'humanisme català i la cort de Nàpols*, del 2001 (381-397); *Literatura i mecenatge*, del 2000 (399-417); *Antoni Agustí i els cercles humanístics catalans*, del 1988 (419-439); *Antoni Agustí i el seu entorn familiar*, del 1993 i 2003 (441-469); *Historiografia catalana del segle XVI: els antiquaris*, inèdit (471-499); *L'aportació dels notaris a la historiografia catalana*, del 1993 (501-517); *La difusió de l'obra de Pere Tomic: edicions i manuscrits*, del 1992 (519-538); *Joan Binimelis i la seva Història de Mallorca*, del 1993 (539-556); *La historiografia catalana en el pas del Renaixement al Barroc: el poema èpic sobre Lepant de Joan Pujol (1573)*, del 1994 (557-571); *La valoració renaixentista d'Ansiàs Marc*, del 1997 (573-591); *Dues novel·les desconegudes del canonge valencià Jordi de Centelles (vers el 1500)*, del 1987

(593-625); *Realitat i ficció en la novel·la castellana* *Questión de amor (València 1513)*, del 1996 (627-648); *El silenci eloqüent. Barcelona en la novel·la* *Los diez libros de fortuna d'amor d'Antonio Lofrasso*, del 1997 (649-677); *Unes cartes amoroses del segle XVI en català*, del 1982 (679-711); i *Un col·loqui satíric valencià de Joan Baptista Anyés*, del 2003 (713-741). — J. P. E. [20.692]

Pep VALSALOBRE, *La poesia catalana del Cinc-cents a la recerca d'una veu pròpia*, dins «Revista de Catalunya», 210 (oct. 2005), 79-111.

L'intent de l'autor és el de dibuixar una panoràmica molt sintètica de la poesia catalana culta durant aquella centúria (80). Una primera part planteja problemes reduïbles a la manca de vitalitat de la poesia catalana al Principat (81-84), limitada als dos noms de Pere Serafí i Joan Pujol; entre les tres capitals és constatable diversa longitud d'onda, com també que hi ha un punt d'inflexió després del *Concionero general* del 1511 i 1514, car àdhuc els grans poetes valencians de finals del XV són coneguts per les composicions castellanes incloses en la dita compilació i les seves obres ja no s'editen a València sinó a Barcelona (86-89); la temàtica de les obres noves encaixa amb la tradició, no pas amb la innovació (90); tot i les innovacions parcials, en serien mostra els certàmens poètics, també Joan Bta. Anyés i la poesia satírica de mitjan segle (93); les mostres de poesia de tradició popular derivaven de la dansa trovadoresca (95); a mitjan segle, Joan Timoneda (per influx de Joan Boscà?) revifa la poesia petrasquista amb ressons d'Ausiàs Marc; també hi col·laboren Pere Serafí i Pere Alberg (97-101); en la segona meitat del segle pren força la voluntat de prestigiar el ,nom català' (102): revifem els certàmens poètics, arriba la *Nova art de trobar* i la militància antipetrarquista de Joan Pujol; i a València la d'Onofre Almudèver (103-104); Pujol reivindica la vitalitat catòlica en *Lepant*, galeja les gestes dels militars catalans que col·laboraren en la desfeta del turc (106) i, recolzat en Ausiàs Marc refusava el ,llemosinisme' insistint en la continuïtat de la llengua (106-107). Hi ha bibliografia (109-111). — J. P. E. [20.693]

El deseoso. Una mística de la Orden de San Jerónimo. Traducción de Spill de la vida religiosa, Barcelona 1515. Edición de Melquíades ANDRÉS, Madrid, Fundación Universitaria Española 2004, 558 pp.

Edició només coneguda per referència, de la qual espero poder oferir recensió en el volum següent d'«ATCA», XXVII (2008). — J. P. E. [20.694]

August BOVER I FONT, *L'autor ,callà son nom'. Sobre les atribucions de l'«Spill de la vida religiosa»*, dins «Misc. Veny, 7», pp 45-67.

L'autor exposa i discuteix les diverses tesis sobre l'autor del *Spill de la vida religiosa* (Barcelona, 1515). Rebutjades l'autoria d'Antonio Hurtado de Mendoza, proposada per Antoni Palau, i la de Miguel Servet, pren cos la de fra Miquel Comalada, monjo de sant Jeroni de la Vall d'Hebron, ja proposada per Ramon Miquel i Planas, Llorenç Alcina i Domènec Ricart, però no confirmada per Fèlix Torres Amat i explícitament negada per Manuel Marcillo, quan atribueix l'obra a un monjo jerònim anomenat Antoni, no Miquel. La traducció castellana de *Spill*, feta per jerònims, dona per fet que l'obra era d'un correligionari, però això sol no demostra res. L'altra tesi consistent és la de l'autoria franciscana, ja que, en ésser caracteritzat l'autor com un ,religiós observant', i a causa de l'esperit franciscà que traspua de l'obra, que conté una defensa ardent de la pobresa, diversos erudits hi han vist una mà franciscana, començant pels valencians, Juan de Sant Antonio, Josep Rodríguez i Vicent Ximeno, i seguint pel barceloní Oriol de Barcelona, Norbert d'Ordal, i F. López Estrada. Esmentades les reminiscències lullianes que conté l'obra, que també l'acostarien a ambients franciscans, i les teories exposades per José M. de la Cruz Moliner, contradictòria, i la de Pep Valsalobre, que postula l'existència d'un

text més llarg, que seria l'autèntic *Spill de vida religiosa*, l'autor esmenta que la traducció italiana del *Spill* (ms. XII. F. 26 de la BN Vittorio Emanuele II de Nàpols, acabada el 29 de setembre del 1527), possible obra d'un religiós català resident a la Itàlia meridional, allà on el text català diu que l'autor fou un 'religiós observant' afegeix que fou 'monaco cartusiense'. Deixa, doncs, la qüestió oberta a ulterior discussió. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.695]

Anna Maria OLIVA, *Bartolomeo Gerp giurista e bibliofilo a Cagliari alla fine del Quattrocento*, dins «Misc. Batlle», 1073-1094.

Mort Bartomeu Gerp hom feia inventari en llengua catalana dels béns trobats a casa seva, ací transcrit de Càller, Archivio Comunale, *Antico Archivio. Fondo Aymerich* (1091-1094), dins el qual constava el 1518 l'existència d'una biblioteca extraordinària per a aquell temps i més al Castell de Càller, rica de noranta-quatre llibres de dret civil, trenta-dos de dret canònic, vint-i-set de filosofia, trenta-vuit de teologia i set de medicina, de cap dels quals no consta el títol. Les pàgines inicials reconstrueixen la societat catalana del Castell de Càller, i en particular la figura de Bartomeu Gerp, en aquell pas del segle XV al XVI, ja en pau després de les guerres amb els Arborea; el 1478, Gerp havia escrit una breu *Historia Oristani et perditionis ipsius*, el mateix any de la batalla de Macomer, darrera derrota dels Arborea-Alagón. La casa on vivia i la seva distribució és coneguda pel dit inventari. — J. P. E. [20.696]

Alessandra PASOLINI, *Un retablo scultoreo per il duomo d'Oristano*, dins «Theologica et Historica. Annali della Pontificia Facoltà Teologica della Sardegna», XIV (2005), 317-328.

Els dies 5 i 9 de desembre del 1535 fou presentada la taba del rataule dels apòstols per a la seu d'Oristany [o, potser d'Arborea] segons acta notarial escrita en català i transcrita d'Oristany, ACapitolare, *Risoluzioni capitolari*; l'escultura tant del retaule com de les figures era encomanada a Jaume Rigalt, de Barcelona, d'acord amb la mostra que en aquell moment era presentada a les autoritats eclesiàstiques i civils. L'autora recorda la presència a Sardenya d'artistes catalans i de sards a Catalunya (320); treballs de Jaume Rigalt són documentats a Reus (320-321). — J. P. E. [20.697]

Bienvenido MORROS MESTRES, *El Canzoniere de Boscán (Libro II. Barcelona, 1543)*, dins «Revista de Filología Española», LXXXV (2005), 245-270.

Cada un dels quatre llibres del *Canzoniere* de Joan Boscà i Almogàver tenia la finalitat de proporcionar al lector mostres de les escoles poètiques vigents: la poesia d'octosíl·labs (I), la petrarquista (II), la classicista (III) i Garcilaso de la Vega (IV). L'autor concentra el seu interès en el II, publicat el 1543 per Carles Amorós, però preparat en una còpia manuscrita, la del manuscrit Lastanosa-Gayangos; les pàgines de l'article presenten les variants existents entre manuscrit i imprès, que manifesten el treball de preparació allargat fins al darrer moment tant en la inclusió de temes com en llur col·locació dins cada un dels volums que segueixen els del *Rerum vulgariam fragmenta* de Francesco Petrarca i tenen en compte les obres d'Ausiàs Marc, contemporàniament publicades pel mateix Amorós, en un moment en què l'obra de Marc també era reestructurada i editada sota la protecció de Ferran Folch de Cardona, almirall de Nàpols; i així, estrofes o fragments de Petrarca, Marc o Boscà són constantment reproduïts en aquestes pàgines, a la recerca de models poètics, teòricament formulats per sant Bernardí de Siena en un seu sermó el 1427. — J. P. E. [20.698]

Manuel M. FUENTES I GASÓ, *L'absentisme episcopal a l'arquebisbat de Tarragona. El cardenal Girolamo Doria (1533-1566)*, dins *Església, societat i poder*, 155-175.

Adrià VI concedí a l'emperador Carles el dret de presentació a les seus episcopals i el 1533 ell presentà per a Tarragona el cardenal genovès, Girolamo Doria, que només governà l'arquebisbat de Tarragona a través de procuradors i vicaris generals; només foren admesos en tant que procuradors, no com a vicaris generals, per ésser estrangers, fins que nomenà vicari general, ciutadà de la terra (155-161); eren també greus les queixes de manca de justícia en les poblacions del Camp de baronia arquebisbal (162-164); malgrat l'absència, convocà nou concilis provincials, estructurà i féu imprimir les *Constitutiones Provinciales Tarraconenses* (166); el succeí Fernando de Loaces, valencià, que seguí absent pels seus càrrecs polítics (167-171). L'abundant informació procedeix de Tarragona, ACapitular, *Actes capitulars*, d'on són transcrites la declaració de seu vacant, mort Dòria, el nomenament de vicaris del capítol i la notificació d'aquest nomenament als batlles i jurats de les poblacions del Camp de Tarragona, 1558 (172-175). — J. P. E. [20.699]

Santo Tomás de Villanueva. 450 años de su muerte. «VIII Jornadas Agustinianas. 12-13 marzo 2005», Madrid, Centro Teológico Agustiniiano 2005, 468 pp.

Recull d'aportacions sobre aspectes diversos de la personalitat d'aquell arquebisbe de València a mitjan segle XVI, en general sobre la seva existència i influx en l'orde agustiniana. Les pàgines, però, d'Arturo Llin Cháfer exposen les dimensions espirituals d'aquell pontificat valencià i recauen de ple en el nostre camp. — J. P. E. [20.700]

Francisco de QUEVEDO, *Vida de Santo Tomás de Villanueva.* Estudio, edición y notas críticas de Rafael LEZCANO (Hagiografías, 11), Madrid, Editorial Revista Agustiniiana 2005, 84 pp.

Visió personal de la vida d'aquell metropolità de València, publicada el 1620, on l'escriptor donava a entendre l'admiració pel sant, tant en la seva realitat humana com en la dimensió religiosa. L'editor hi afegeix una visió diacrònica de vida i obra, amb informació de les edicions anteriors de l'opuscle. — J. P. E. [20.701]

Juan M. NÚÑEZ GONZÁLEZ, *El ciceronianismo en los tratados de retórica renacentistas hispanos*, dins «Ciceroniana», N.S. XII (2006 = «Atti del XII Colloquium Tullianum, Salamanca, 7-9 ottobre 2004»), 59-92.

L'autor limita la seva visió de conjunt als exemplars conservats a Madrid, BN, entre els quals figuren el *De disciplinis*, el *De conscribendis epistolis* i els *De ratione dicendi libri tres*, de Joan Lluís Vives (68-69); de Pere Joan Nunyes s'han conservat uns possibles apunts de les seves classes de retòrica a Barcelona, BC, ms. 1657 (74-75) i exemplars de les edicions (*Institutionum rhetoricarum libri quinque, Apposita Ciceronis* (75-77); d'Andreu Sempere, *Tabulae breues et expeditae...* i *Methodus oratoria* (77-80); de Frederic Furió Ceriol, *Institutionum rhetoriarum libri tres* (80-82); d'Antoni Llull, *De oratione libri septem...* (84-85); de Joan Llorenç Palmireno, *De vera et facili imitatione Ciceronis* i *De arte dicendi libri quinque* (86-87); de Vicent Blai García, *Breuis epitome...*(88). L'impressor Joan Mey editava a València el 1566 les *Institutionum oratoriarum libri tres*, de Matheus Borolus, company de Palmireno a París (88). — J. P. E. [20.702]

Arsenio GINZO FERNÁNDEZ, *Luis Vives como 'preceptor' de príncipes*, dins «La Ciudad de Dios», CCXVIII (2005), 159-198.

L'autor es proposa d'esbrinar el pensament de Joan Lluís Vives sobre formació i assessorament de prínceps amb vistes al bon govern, en primer lloc a través del contacte constant amb prínceps, reis i papes, i de l'altra amb una reflexió sobre el tema, que té predecessors des de Plató (160-162). Davant el papa Adrià VI insistí en la necessitat de la pau, tant política com

social (163). Tot i no haver escrit cap tractat sobre educació de prínceps, ell criticà les formes contemporànies d'educació i no s'estigué de proposar la seva alternativa: l'empenta biològica del jovent ha d'ésser embridada vers objectius superiors (171-178), sobretot si es tracta del príncep, l'educació del qual s'ha de basar en el *Somnium Scipionis* de Ciceró amb nord en l'altra vida, en contraposició a Maquiavel, segons el qual les disquisicions sobre política continuarien a l'infern (183). Descobrir el sentit de la realitat humana amb els seus graons és la funció de la saviesa i del savi (184-188) i, per tant, de la seva actuació davant els prínceps (189-192), potenciant els valors d'Europa (192-198). — J. P. E. [20.703]

Enric QUEROL COLL, *Cristòfol Despuig*, Pugna pro patria. *Noves dades biogràfiques sobre l'autor dels Col·loquis*, dins «Llengua & Literatura», 16 (2005), 247-287.

Amb les dades proporcionades per Salvador Rovira sobre la noblesa tortosina del segle XVI i gràcies a un escorcoll consciencios dels arxius de Tortosa (notarial, diocesà i de la catedral), l'autor confegeix un esbós de biografia de Cristòfor Despuig dins el marc del seu temps, caracteritzat per les lluites de bandositats, el canvi en els esquemes culturals per la introducció dels humanístics, i una notable ambició social i política, que es tradueix en la lluita pel bon govern de la ciutat, amb la conseqüència inevitable de prendre partit en totes les seves altes o baixes trifulgues. I així, els *Col·loquis* no són un llibre neutre, ans l'eina literària amb la qual l'autor segueix perseguint uns ideals socials i polítics, al servei dels quals havia orquestrat d'altres expedients molt menys pacífics. L'apèndix proporciona extrets del testament de Despuig. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.704]

Maria Antònia MARTÍ ESCAYOL, *Identitat territorial als Col·loquis de Cristòfor Despuig*, dins «Recerca», 10 (2005), 103-137.

Si la consolidació de la monarquia dels Àustries representà un autoritarisme poc respectuós amb els diversos estats de la monarquia, obres com *Los Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* eren una reafirmació de la identitat, que incloïa la de la realitat geogràfica. «L'objectiu d'aquest article és analitzar l'obra de Cristòfor Despuig des de la perspectiva del pensament territorial» (107), en el sentit que els col·loquis amb llurs preguntes i respostes, van teixint, tot peonant-lo, la descripció d'un terme, Tortosa, «on l'espai urbà no pot existir sense la descripció de l'espai natural i viceversa» (108). Format per riu i muntanya, l'ampli terme de Tortosa és un 'microcosmos' on es pot trobar tot i de tot (112-115); l'element unificant el microcosmos tortosí és el riu (115-117), que produeix àmbits diversos de mar, estany i riu i així tant els productes fluvials com els de la ribera són superiors als d'aigua només estancada (Albufera) i les tècniques de pesca més riques que les aplicades a la mar sola com a Tarragona (115-118); el Delta ofereix a Despuig l'explicació de fenòmens naturals com les terbolines i les revingudes del riu i de la dimensió secular car és el resultat d'aportacions constantment repetides des dels temps més primitius (117-119); les llistes de noms demostren que els tortosins han dominat el seu territori, car anomenar és posseir el misteri de la realitat (120-122), i nogensmenys la perspectiva imperiosa de completar-la en nombre de possibilitats (122-126), una de les quals és l'acabament de la sèquia, que repercuteix en l'augment de qualitat humana, car esperona la responsabilitat i la creativitat dels ciutadans (127-131): ací, però, Despuig no veu que els seus conciutadans estiguin decidits a clarificar i dominar els secrets de la natura, ans els veu 'catòlicament resignats' (131-135). — J. P. E. [20.705]

Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, *Magistrats de la Reial Audiència catalana en temps de Felip II*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIII (2005), 173-192.

L'autor exceptua del seu estudi els cancellers i els regents la cancelleria i encara el delimita al temps posterior a la Cort del 1584 i als nomenaments de magistrats perquè en els criteris de selecció s'hi reflectien les relacions cada vegada més difícils amb el Consell d'Aragó i la Corona, sobre la base documental d'ACA, *Consell d'Aragó*; i si en alguns casos els nomenaments de magistrats seguien cursos normals (178-182), no mancaren situacions difícils, com quan el virrei, duc de Maqueda, dissentí i criticà una decisió presa pel rei (183-184), o quan era difícil d'arribar a decisions unitàries i calgué elevar al Consell d'Aragó vots particulars (185-186) o en casos públics de venalitat en l'administració de justícia (186-188). També presentava dificultats el nomenament d'alguatzirs (189-190). — J. P. E. [20.706]

Joan F. MATEU BELLÉS, *Una corografia de la ciutat i regne de València a la Crònica de Viciana (1564-1566)*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 203-244.

Tal com proclama ell mateix, Viciana escriví la *Crònica...* a base «de quadernos y de libros peregrinos y de privilegios y escrituras auténticas y verdaderas... y otras conservadas en archivos de ciudades, castillos, villas e yglesias», i en el seu recórrer el Regne de València també es fixà en la seva configuració material, i l'autor «pretén destacar els mètodes corogràfics desplegats durant una intensa i extensa experiència viatgera del cronista borrianenc i mostrar alguns dels seus resultats» (204). Contrari als Agermanats i fidel als reis (205-207), viatjà de la Plana a Dènia i, síndic del braç reial, conegué els problemes d'altres viles reials (207-209); per això pot aplegar en la *Crònica...* nombre de notícies locals, com també experiències intencionades com la de la productivitat d'una llegua quadrada d'horta a la Safor entre Gandia i Oliva (209-213). La unitat corogràfica no era per a ell la comarca, ans el senyoriu damunt una contrada; i així trobem les caracteritzacions de ciutats, pobles, i de comarques en totes direccions del País Valencià, amb transcripció de fragments de Viciana. Una secció és dedicada als *Cognoms de la terra*, que són els noms dels pobles amb la indicació de l'origen donat pel notari (235-240). Hi ha bibliografia (242-244). — J. P. E. [20.707]

José SEGUÍ CANTOS, *La orden de los jesuitas en Valencia durante el pontificado de San Juan de Ribera*, dins «Miscelánea Comillas», 63 (2005), 207-227.

Basat en les històries de la Companyia de Jesús i en la documentació inèdita de València, ARV, *Canc., reg.*, i de l'AMV, *Lletres missives*, l'autor recorda que la primera casa de la Companyia a València és del 1544 i que el 1552 era adquirit el pati per al futur col·legi de Sant Pau (210); el 1567 els alumnes dels jesuïtes foren admesos a examen a l'Estudi General (214), però des del 1570 les relacions amb l'Estudi foren difícils perquè aquest es queixava de competència; fou important la visita i la predicació del futur s. Francesc de Borja a València; Joan de Ribera s'inclinava a potenciar l'ensenyament de l'Estudi, però alhora obria la porta als jesuïtes (217); foren els moments de la polèmica amb els dominics entorn el tema *De auxiliis* (221), alhora que en les successives visites al col·legi els responsables de l'orde insistien en la formació tant religiosa com intel·lectual dels propis novicis (223). — J. P. E. [20.708]

Regina Mª PÉREZ MARCOS, *Tomás Cerdán de Tallada, el primer tratadista de derecho penitenciario*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXV (2005), 755-801.

El 1574 Cerdà de Tallada publicava a València *La visita de la cárcel y de los presos*, amb nova edició el 1604. Nat a Xàtiva el 1533, home de la confiança de Felip I (II de Castella), des del 1568 «Advocat dels pobres del Regne de València» per nomenament reial, el 1581 magistrat de la reial audiència de València i el 1586 oïdor de causes criminals, sempre protegit del rei malgrat nombroses acusacions i plets (758-762), autor de sis obres de dret (763-764), entre les

quals destaca *La visita de la càrcel...* per la seva informació sobre el sistema penitenciari valenciana i la situació real de les seves presons (765-771); en vint-i-sis capítols propugnava que les presons valencianes no fossin mostres d'anarquia i deixadesa, i que fossin transformades en institució estatal per a la reforma i prevenció de delinqüents (772-776). Els successius temes són resumits com en regist i seguits dels respectius paràgrafs del llibre (776-799), pledejant per «el establecimiento de un modelo carcelario general e invariable, objetivo y racional, acorde con la administración de justicia real» (799). [Un exemplar de l'edició original isqué a subhasta a Madrid, El Remate Subastas, el 15 II 2007, «La Vanguardia», 11 II 2007, «Dinero», p. 15]. — J. P. E. [20.709]

Eva SERRA I PUIG, *Ciutats i viles a les Corts catalanes (1563-1632); entorn de la força municipal parlamentària*, dins «XVII Congrès Corona», III, 872-900.

«Intent de verificar el caràcter i nivell del poder municipal dins el conjunt català» en ocasió de corts, en les quals «el braç reial va tenir... un paper dinamitzador general considerable» (872); l'autora esbrina, en concret, si funcionava o no una aliança natural entre el rei i el seu braç; resumida la trajectòria de les corts anteriors i constatada la creixent personalitat del Braç Reial (876-883), recorda que l'instrument a mans de tot membre d'un dels braços per a influir en les decisions de corts eren les suplicacions, els dissentiments i els greuges, de la mateixa manera que el rei podia respondre amb un 'iudicium in curia datum' (883-884); en general, entre el 1583 i el 1632 «hi hagué una coincidència interestamental molt estreta denunciant les contrafaccions de la Inquisició, de la Capitania General i del Consell Criminal, cercant-hi solució, més pel camí de les lleis que per via de greuges (884); el braç reial tenia clar que li calia oposar-se al reforçament de les rendes senyorials (rebuig del delme en garba) i afavorir la jurisdicció reial (881-886), però no mancaren punts en els quals costà que tot el braç es manifestés unit, com quan afectava privilegis de cada municipi representat (887). L'apèndix dona les llistes dels síndics de braç reial en les corts successives: 1563-1564, 1585, 1599, 1626 i 1632 (888-893); i bibliografia sobre documentació i estudis de Corts. — J. P. E. [20.710]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Los dominicos y la Inquisición medieval según la Historia de la Santa Inquisición (1589-1592) de V. J. Antist, O. P.* dins *Praedicatorum - Inquisitores*, I: «The Dominicans and the Medieval Inquisition. Acts of the 1st International Seminar on the Dominicans and the Inquisition. Rome, 23-25 February 2002» (Dissertationes Historicae, XXIX), Roma, Istituto Storico Domenicano 2004, 731-752.

Vicent Justinià Antist fou dominic valencià contemporani de Felip I de València (II de Castella), amic de Francisco Peña, l'editor del *Directorium Inquisitorium* de Nicolau Eimeric. En la dita història, encara manuscrita a València, BU, defensava que la 'inquisición española' i la medieval, que fa remuntar fins a sant Domènec de Guzmán, són una i idèntica, com també propugnava la identitat entre la inquisició i l'orde dominicà. — J. P. E. [20.711]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Una oració en hexàmetres llatins adreçada a la Mare de Déu de Montserrat atribuïble al rei Felip III (1599)*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», L (2005-2006), 393-405.

L'autor estudia el viatge del rei Felip II d'Aragó (III de Castella) a Montserrat el 1599, amb motiu de presidir les Corts i jurar les Constitucions de Catalunya. Edita nou hexàmetres llatins compostos aleshores pel rei a llaor de la Mare de Déu de Montserrat, conservats, perquè s'escaigué, en transcripció de dom Lesmes Reventós, arxiver de Montserrat, al dors d'una lletra a Pere Serra i Postius el 8 de juny del 1707, avui a l'Arxiu Reial (ACA), ms. *Miscel·lània*

89. Alturo també adita en nota la lletra de Serra i dóna copioses informacions bibliogràfiques sobre tots els qui formen la cadena de transmissió dels versos reials. Finalment estudia el caràcter i la formació intel·lectual del monarca, sobre les capacitats polítiques i personals, amb valoracions en general negatives. — J. de P. [20.712]

José SARRIÓN GUALDA, *La regalía de crear ciudades y villas (la doctrina jurídica catalana en la edad moderna)*, dins «XVII Congrés Corona», III, 837-844.

Recordat el concepte de 'regalia' (837-838), l'autor exposa allò que digueren de la de crear 'universitat' o d'atorgar el títol de ciutat, Andreu Bosch i Acaci de Ripoll (839-840), tot i que algun dels grans juristes italians considerés que «populi et urbes vel villae... sunt de iure gentium et fieri absque auctoritate principis» (841). — J. P. E. [20.713]

Amparo FELIPO, Francisco Javier PERIS, *La enseñanza de botánica médica en la Universidad de Valencia (siglos XVI-XVII)*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 337-360.

Encara que des del primer moment de l'Estudi General de València, la 'Segona cadira de Simples' tenia adscrit l'ensenyament de medicines simples o herbes, només els *Estatuts* del 1561 l'establiren oficialment. Les notícies posteriors procedeixen en general de València, AMV, entre les quals figura l'obligació d'herboritzar fora ciutat, i les de discussions entre professors, de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, d'on són transcrits llargs fragments textuals. Recordem els títols de les obres publicades per alguns dels professors, començant per Pere Jaume Esteve, la *Nicandrii Colophonii Poetae et Medici Antiquissimi Theriaca*, del 1552, que acull els noms populars de les plantes valencianes; i seguint per les de Melcior de Villena, de Miquel Jeroni Romà (352-353) i de Fèlix Rodríguez (354, nota 47); una altra de les realitzacions d'aquells professors i en particular de Gaudenci Senach fou 'Lo Hort de les herbes' o jardí botànic i la base de la seva financiació (359). — J. P. E. [20.714]

Miquel NAVARRO, *El arzobispo de Valencia, Juan de Ribera, frente al problema morisco*, dins Francisco Suárez: «Der ist der Mann» (Heidegger). «Estudios en homenaje a Salvador Castellote» (Series Valentina, 50), València, Facultat de Teologia San Vicente Ferrer 2004.

L'autor vol resseguir els elements fonamentals destriables en la forma com aquell arquebisbe de València intentà de respondre al problema dels moriscos (antics sarraïns batejats), ja que aquest fou una de les raons per les quals fou nomenat a l'arquebisbat de València. La documentació de l'Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*, de Madrid, AHN, *Inquisición*, i de Londres, BL, Egerton li proporcionen elements de judici. El seu enfocament del problema fou, d'una banda, pastoral, però també tingué en compte el component polític (278). En un primer moment fou pastoral, a base de predicacions i de parròquies de moriscs, que no els atregueren. Mort Felip I (II de Castella), i ell desencisat de les parròquies de moriscos, s'inclinà a la solució política, amb l'expulsió (279-281). — J. P. E. [20.715]

El Palacio de la Sabiduría. El Real Convento de Predicadores de Valencia y la Biblioteca Universitaria, València, Universitat de València 2005, 179 pp.

L'actual Convent Dominicà i la Biblioteca Universitària celebraren el 550 aniversari de la canonització de s. Vicent Ferrer amb una exposició bibliogràfica, el títol de la qual s'inspira en una obra de fra Josep Agramunt, *El Palacio Real de la Sabiduría, idea del convento de Predicadores de Valencia*, manuscrit que per desamortització passà de la llibreria del convent a la biblioteca de la universitat, on tothora es conserva amb els nùms. 148 i 149 de la secció de

manuscrits. La publicació commemorativa inclou títols que recauen en el nostre camp, com Amparo Felipo Orts, *La Orden de Predicadores y la Universidad de Valencia (siglos XVI-XVII)*, 50-70; Alfonso Esponera Cerdán, Emilio Callado Estela, *Aproximación histórica al archivo y biblioteca del Real Convento de Predicadores de Valencia*, 97-112; i María Cruz Cabeza Sánchez Albornoz, *Los fondos bibliográficos del real Convento de Predicadores en la Universidad de Valencia*, 117-123. — J. P. E. [20.716]

Amparo FELIPO, *Apuntes para una biografía del villarrealense Diego Mas*, dins «Cadafal. Festes de Vila-real, Mare de Déu de Gràcia», (setembre 2004),

Juan José GALLEGRO SALVADORES, *El dominico Diego Mas, autor de la primera metafísica sistemática de Occidente, 1587*, dins «Archivo Dominicano. Anuario», XXVI (2005), 61-73; i dins *Crederet et celebrare*. «Homenaje al profesor Emilio Aliaga», València, Facultat de Teologia Sant Vicente Ferrer 2004, 351-364.

Juan José GALLEGRO SALVADORES, *El dominico valenciano Diego Mas y la primera metafísica sistemática*, dins Francisco Suárez. «Der is der Mann». Apéndice: Francisco Suárez, De generatione et corruptione. Homenaje al prof. Salvador Castellote (Facultad de Teología San Vicente Ferrer. Series Valentina, L), València 2004, 209-223.

El primer títol només m'és conegut per referència.

El segon és el parlament en l'acte de presentació de la nova edició de la *Metaphysica disputatio seu de ente...*, València, Pedro Huete 1587, celebrada a la població natal de Jaume [Diego] Mas el 18 de maig del 2004. Mas s'hauria avançat deu anys a Francisco Suárez en la publicació d'un tractat de Metafísica independent, reeditat a Alemanya els anys 1616 i 1623. Fins ara li han estat dedicades tres tesis doctorals. Tot seguit ve un resum biogràfic de Mas dins el marc de la Universitat de València en la segona meitat del segle XVI, en què la metafísica comença a ésser reconeguda com a assignatura amb entitat pròpia dins la Facultat d'Arts; el llibre de Jaume [Diego] Mas seria el resultat de les seves lliçons, que haurien equilibrat el predomini de la lògica nominalista amb un cert retorn a Aristòtil ja des del 1548.

El terç recorda manuscrits, edicions i estudis sobre la dita *Metafísica*; també recorda les tres metafísiques de darreries del segle XVI: la del nostre, la de Francisco Suárez, publicada el 1597 a Salamanca, i la de Diego de Zúñiga, editada el mateix any a Toledo. La de Mas seria una de les mostres del desplaçament de la facultat d'Arts de València, des del nominalisme de les *Súmmules* a la doctrina metafísica d'Aristòtil i de Tomàs d'Aquino (219, nota 10): «Siguiendo el espíritu de Aristóteles y la nueva orientación de Tomàs de Aquino, [Mas] logra aunar en el ser los tres objetos que este último señaló en la metafísica de aquel [substàncies separades, ésser i causes supremes de tot ésser], dando así a la metafísica el verdadero carácter de ciencia suprema, universal, rectora y autónoma, logrando de este modo crear la primera metafísica sistemática» (221). {¿Primera? No s'havia avançat Eiximenis dos segles amb la seva?} Vegeu l'article de Josep Hernando. — J. P. E. [20.717-20.718-20.719]

Jerôme NADAL, *Annotations and Meditations on the Gospels*. T. I. *The Infancy Narratives*, translated by Frederick A. HOMANN with an Introductory Study by Walter MELION, Philadelphia, Saint Joseph's University Press 2003, XX i 184 pp.

Les *Annotations et meditations in Evangelia* amb les *Evangelicae Historiae Imagines* foren publicades pòstumes a Anvers el 1596. La importància de l'edició descansa en els 153 gravats de la segona part, acf reproduïts els de la infantesa de Jesús. La vàlua de les dites imatges pot ésser expressada amb una frase d'Yves Klein: «Les scènes de la vie de Jésus dans les Évangiles frappent vivement nos sens et nous touchent presque physiquement. Plus qu'un récit, plus qu'une représentation, c'est une présence». — J. P. E. [20.720]

Pep VILA I MEDINYÀ, *Nota sobre Pere Màrtir i Felip Vergon, dos escriptors fills de la vila de Ripoll*, dins «Annals 2003-2004 [2005]. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 35-42.

L'autor ha trobat a Perpinyà, ADPO, 124EDT 129, lligall procedent de Prats de Molló, *Confraria del Roser, una Comedia famosa de la representación del misterio del Santo Rosario...*, que es diu escrita el 1609 per Pedro Màrtir Vergon, nascut a Ripoll, habitant a Barcelona i copiada per Francisco de la Trinxeria el 1699; en són transcrits catorze versos i llur títol (38-40); de tema rosarié és documentat un *Rosal de rosas y alabanzas de N. S. del Rosario...*, plec estampat per Samsó Arbús, Perpinyà 1585 [cf. «ATCA», XXV (2006), 365]; també s'hi han conservat quatre fulls d'una peça satírica, de la qual són transcrites tres quartetes (40); d'un Felip Vergon, també natural de Ripoll, Marià Aguiló en documentà una *Obra molt graciosa dels efectes que causan las pussas...* (40-41); a Prats de Molló s'haurien representat una *Comedia muy pensada y mal representada del sitio de Prats de Molló*, de Juan Claros Alonso Pérez de Guzmán el Bueno, i una obra sobre la *Passió* (41). — J. P. E. [20.721]

Antoni SIMON TARRÉS, *Un dietari institucional fins ara ignorat. El dietari del Reial Consell Criminal*, dins «Manuscrits», 23 (2005), 97-108.

Ultra els individuals, hi ha a Catalunya nombre de dietaris d'institucions públiques: *Manual de novells ardots, Dietari de la Generalitat, Llibre de les solemnitats de Barcelona, Dietari de la Fidelíssima vila de Puigcerdà*, els *Exemplària* de la Seu de Barcelona o el *Llibre de memòries de Sant Joan de Perpinyà* (98-100). L'autor dóna notícia d'un altre, el del Reial Consell Criminal, secció per a afers criminals de la Reial Audiència de Catalunya de darreries del segle XVI fins al 1640, que permet de conèixer les actuacions d'aquell col·lectiu, «nucli dur» del poder reial a Catalunya, que li justificava tots els actes contraris a Constitucions; mancant, però, en l'únic exemplar (Madrid, BN, ms 2338) els vint-i-cinc primers folis i amb ells el títol de l'obra, l'autor ha hagut de transcriure alguns fragments d'aquell text que no permeten dubtar de la seva naturalesa (104-108); és una font important d'informació «sobre la vida política del Principat entre 1573 i 1628» i en particular sobre les tensions entre rei, Consell d'Aragó, virrei i Audiència, d'una banda, i braços, Generalitat i Consell de Cent de l'altra (108). — J. P. E. [20.722]

Leonardo PISANU, *Gli atti del processo canonico informativo sulla vita e le virtù del padre Salvatore Vidal di Maracalagonis (1581-1647)*, dins «Theologica et Historica. Annali della Pontificia Facoltà Teologica della Sardegna», XII (2004), 211-271.

Devot i imitador de sant Salvador d'Horta, Vidal fou rector de Muravera dotze o tretze anys, segons els *Maracalagonis cinque libri*, ara a Càller, ACuria Arcivescovile, i segons el *Procés canònic informatiu* sobre el p. Vidal, també a Càller, AProvinciale Frati Minori; durant aquells anys els *Quinque libri* de la dita parròquia són escrits en català (214-217); també consta que escriví *Goigs* a la Mare de Déu del Roser, a sant Francesc i a d'altres (218); entorn el 1620 el seu convent formava part de la «Provincia di Barcellona» (219); hauria importat de la Península Ibèrica la devoció del Via Crucis (cf. *ibid.*, XIII (2005), 345). — J. P. E. [20.723]

Antoni ESPINO LÓPEZ, *El consum d'obres d'història a la Barcelona del primer Sis-cents: història d'Espanya, història de la Corona d'Aragó, història de Catalunya*, dins «Revista de Catalunya», núm. 201 (desembre de 2004), 9-26.

L'autor ha identificat 578 inventaris ,post mortem' a Barcelona, AHPB, datats entre el 1601 i el 1652, en cent tres dels quals figuren 463 referències a títols d'història, incloent-n'hi de dignes d'Annio da Viterbo, com el d'Esteban Barelles, *Centuria o Historia de los famosos hechos del gran conde de Barcelona don Berenguer Barcino* (Barcelona, Cormellas 1600). Hi havia biografies dels reis i emperador hispànic des dels Catòlics a Felip IV de Castella (10-16). Per a la Corona catalano-

aragonesa hi havia els llibres de Pere Anton Beuter, Pere Miquel Carbonell, Jerónimo Zurita, Francisco Diago i el mallorquí Joan Dameto (16-18). Hi havia per a Catalunya, Bernat Desclot, Jeroni Pujades, Pere Tomic, Ramon Muntaner, Francesc Calça, Andreu Bosc, Lluís Ponç d'Icard, Onofre Manescal, Francisco de Montcada, Francisco Diago, Gaspar Sala i Francesc Martí i Viladamor (18-24). Destacava la biblioteca de Joaquim Setantí, de 338 títols, cinquanta-cinc dels quals eren d'història (25). Hi ha bibliografia (26); el mateix autor ha ofert un resum complet de la darrera biblioteca en *La biblioteca de don Joaquim Setantí. Las lecturas de un tacitista catalán*, dins «Bulletin Hispanique», 103 (2001), 43-73. — J. P. E. [20.724-20.725]

Alessandra PASOLINI, M. Francesca PORCELLA, *Un originale tema iconografico nella Sardegna controriformata. La Madonna del Silenzio di Cagliari*, dins «Theologica et Historica. Annali della Facoltà Teologica della Sardegna», XIII (2004)285-304.

L'apèndix documental transcriu tres fragments d'inventaris, ara a Càller, ACuria Arcivescovile, *Inventaris 2 i 4* i Pirri, *Quinque libri*, tots tres en català, dels primers anys del segle XVII (293-295). — J. P. E. [20.726]

Jordi ESTRUGA, *Els primers mapes impresos de Catalunya: l'acadèmic Ernest Moliné i Brasés i Joan Granollachs*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», L (2005-2006), 379-392.

Resumida la història de la cartografia catalana, l'autor valora els treballs cartogràfics d'Ernest Moliné i Brasés, centrats en el descobriment del mapa de Catalunya del 1605, que ell atribuï a Francisco Diago, i en els documents de la Generalitat de Catalunya, a través dels quals es comprovava una participació en el mapa mural de Catalunya de Joan de Granollachs. L'autor de l'article precisa que el gran mapa mural encarregat per la Generalitat de Catalunya a Vrients (del qual només es coneix l'exemplar de París, BN, *Dép. des Cartes et Plans*, Ge DD 5696) degué quedar imprès devers 1605; que les edicions de l'atlas d'Ortelius del s. XVI no contenen encara el mapa de Catalunya de format més reduït, idèntic al gran, el qual no hi apareix fins a l'edició castellana del 1602 i la llatina del 1603, encara que el mapa és interpolació posterior. Del mapa de Catalunya (petit) de Vrients se'n coneixen ara onze estampacions: vuit en l'atlas d'Ortelius i tres en exemplars escadussers. Joan de Granollachs, dedicat al negoci financer, fou intermediari econòmic entre la Generalitat i l'editor. Hi ha reproducció fotogràfica dels dos mapes. — J. de P. [20.727]

Emili GIRALT, *Les fonts del Llibre dels secrets d'agricultura de fra Miquel Agustí (1617)*, extret de «Mélanges offerts à Charles Leselbaum». Édition établie par Luis NEGRO ACEDO, París, Éditions Hispaniques 2002, 327-338.

Aquella edició catalana tingué molt d'èxit a través de la traducció castellana, de la qual es feren dinou edicions fins als primers anys del segle XIX; el mateix fra Agustí fa la llista dels vuitanta-sis autors per ell citats; l'autor els ha controlat i resulten ésser una vintena de clàssics o antics (329-330), cinc medievals (330) i, ja passant als moderns, sis germànics (331-332), nou italícs (332-333), i vuit francesos (334-336); potser, exceptuats sis, els altres autors eren coneguts de segona mà; i no es pot parlar de plagi, perquè el prior confessà les seves fonts, que per a ell eren prova de prestigi científic. — J. P. E. [20.728]

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Las bibliotecas de los juristas catalanes en la primera mitad del siglo XVII. El caso de don Narcís Garbí*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXIII (2003), 545-574.

Aquella biblioteca és coneguda pel memorial del mateix Garbí, unit al seu inventari, conservat a Barcelona, AHPB; és primer comparada amb les d'altres juristes barcelonins (546); la llista dels seus 443 títols ocupa les pàgines 547-565; tenia edicions de les *Constitucions de Catalunya*, el *Llibre del Consolat de Mar*, les *Taxes dels salaris d'escriptures*, els *Capítols de cort del 1547*, els *Capítols e ordinacions del dret de la bolla*, els *Capítols del redreç del 1512* i els del 1585 i obres de juristes catalans: Marquilles, Solsona, Callís, Oliva, Mieres, Socarrats, Peguera, Belluga, Ferrer, Càncer; d'historiadors com Carbonell i Pujades; Lió era la ciutat editorial més representada amb cent trenta-dues edicions, seguida de Barcelona amb cent-vuit; hi havia una edició de la *Medicina salernitana* atribuïda a Arnau de Vilanova, publicada a Ginebra, J. Estoyer 1591, i la literatura normal i sobretot l'espiritual del moment. — J. P. E. [20.729]

Manel GÜELL, "*Capellans trabucaires*" o *militars eclesiàstics? La dinàmica bèl·lica d'alguns eclesiàstics al segle XVII*, dins *Església, societat i poder*, 473-490.

Les primeres pàgines apleguen notícies de tota l'Europa Occidental sobre eclesiàstics en accions de guerra o en pràctiques violents (474-479); després, basat en les publicacions sobre el tema i en documentació inèdita d'ACA, *Consell d'Aragó*, o de Simancas, AG, *Estado*, l'autor concentra l'atenció en la Guerra dels Segadors i recorda els que escrigueren propaganda per algun dels dos bàndols, els bisbes que actuaren a favor del rei Felip III de Catalunya [IV de Castella], i els que feren de mitjancers (480-484); la darrera part repassa les activitats d'eclesiàstics implicats en aquella guerra: encobridors, confidents i espies, col·laboradors en trames i conspiracions, membres i àdhuc caps de colles d'almogàvers, armes en mà (485-489); aquella situació es repetí, sobretot a Girona, en les guerres amb França de final de segle, i àdhuc en la Guerra de Successió (490). — J. P. E. [20.730]

Joan Hilari MUÑOZ SEBASTIÀ, *Algunes novetats biogràfiques del pintor Urbà Fos i Amargós (Arnes, 1607-València 1658)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 963-966.

La documentació de l'AHD de Tortosa, *Causas beneficiais*, permet de conèixer detalls biogràfics d'aquell pintor, documentat des de Puigcerdà i Perpinyà fins a València. Optà a un benefici eclesiàstic, rebé la tonsura, es casà, i hagué de perdre el benefici; el 1644, el seu fill homònim també optava a un benefici, però, ocupat Perpinyà pels francesos, no podia demostrar que hi havia estat batejat i confirmat, però arribà fins a rebre el sagrament de l'orde. — J. P. E. [20.731]

D. Francesco VILLAREALE, *Panegirico in lode del B. Salvatore d'Horta*, a cura di Giuseppe CATARINELLA. Prefazione di don Saverio PALUMBIERI, Lavello, Centro U. N. L. A./Regione Basilicata, Dipartimento Cultura e Formazione 2005, 72 pp.

Presentació i edició del fascicle barroc, el títol del qual és: *Panegirico / in lode del / B. Salvatore d'Horta / Detto in Santa Maria della Nova di Napoli / dal signor / D. Francesco Villareale / della Città di Lavello, Professo dell'una / e l'altra legge e Prencipe de l'Aca-/l-demia de Risueglia-/ti in S. Toma-/l-so d'Aquino di Napoli / dedicato / alla Santità di N. S. / PP. Alessandro VII//* In Napoli, Apresso il Cauallo, M. DC. LIX. / Con licenza de Superiori. El text del panegíric ocupa les pàgines 23-71. — J. P. E. [20.732]

Vicòria ROSSELLÓ BOTÉY, *Tradicció i canvi científic en l'astronomia espanyola del segle XVII* (Coleción Historia. Biblioteca Nueva, 11), València, Universitat 2000, 336 pp.

Dins l'astronomia espanyola del segle XVII, «aquest estudi se centra més en l'assimilació de les idees per part dels autors espanyols, que en la recepció de les tècniques o en el paper de

les institucions...» (13), i, més en concret, «en l'obra astronòmica de Josep Saragossà... per tal d'aprofundir en el seu pensament astronòmic en el context de la ciència jesuítica» (15), sobre la base d'una recerca bibliogràfica astronòmica tant d'impresos com de manuscrits (14). La primera part principal del llibre exposa les teories sobre els cometes; Saragossà dedicava al del 1664-1665, un estudi en doble versió, llarga *Discurso physiastronómico del cometa del año 1664 y 1665*, i abreujada *Discurso del cometa del año 1664 y 1665*, on, desmarcant-se de les dues hipòtesis clàssiques de trajectòria rectilínia o circular, ell exposà la nova hipòtesi, de trajectòria espiral (60-73). Vicenç Mut, per contra, en *Cometarum anni MDCLXV, Enarratio physico-mathematica*, Mallorca 1666, mantenia que la trajectòria havia estat no ben bé rectilínia, ans parabòlica (78-82). Sembla de Saragossà el *Discurso contra los astrólogos*, que nega «connexió lògica entre els cometes i els vaticinis que efectuaven els astròlegs» (85); en *Observationes cometae habitae in oppido Argandae* del 1677, Saragossà hauria tornat a la hipòtesi rectilínia (90: en l'*Astronomia theorica et practica* tornaria a l'espiral: 192). La part principal del llibre és dedicada a l'estudi de l'obra astronòmica de Josep Saragossà (123-217): comença amb un resum biogràfic, en el qual tota l'atenció és posada en l'eclecticisme, resultat de l'intent d'integrar dins un únic sistema les exigències de l'ortodòxia imperant, cordialment acceptades pels jesuïtes («la sentència que afirma que el sol es mou és ,formaliter heretica'»: 149), i les successives evidències de la ciència (123-131); segueix l'exposició de les seves principals obres astronòmiques: *Tractatus de sphaera...* (132-142), *Espdera en comun celeste y terraquea* (142-164: única publicada, Madrid 1675: portada 144), i *Astronomia theorica et practica* (176-200); i *Astronomia nova methodo iuxta Lansbergii bypothesim* (206-217). El darrer capítol del llibre és dedicat al *Tractatus de septem planetis*, del sicilià transplantat a València, Alessandro Tramonte, qui el publicà a València el 1672 (285: portada): coneixedor de les observacions dels científics, intentà de treure'n conseqüències per a l'astrologia popular (283-296). El llibre ens presenta el grup de ,novatores', dels quals formaven part els jesuïtes i d'entre els quals destacava Josep Saragossà: el poble encara no els distingia dels astròlegs, es trobaven delimitats pel geocentrisme que hom creia consubstancial amb el dogma de la creació, i això no obstant, foren sensibles als resultats que els venien de països europeus i s'aventuraren a donar passos pel camí de l'observació i experimentació científiques.

— J. P. E. [20.733]

Stefania PASTORE, *Il Vangelo e la Spada. L'inquisizione di Castiglia e i suoi critici (1460-1598)* (Temí e testi, 46), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 2003, 492 pp.

El darrer capítol és dedicat als bisbes que crearen problemes a la Inquisición Española, entre els quals es troba Juan de Ribera, ja a Badajoz i després en ésser arquebisbe de València. Allí perquè acceptava com a predicadors capellans del grup de Juan de Avila, assenyalats per ésser favorables a jueus conversos; a València, perquè no sempre coincidí amb la Inquisición Española en el problema dels moriscs. La documentació és de Madrid, AHN, *Inquisición*.

— J. P. E. [20.734]

Diego SUÁREZ MONTAÑÉS, *Historia del maestro último que fue de Montesa y de su hermano don Felipe de Borja, la manera como gobernaron las plazas de Orán y Mazalquivir, reinos de Tremecén y Ténez...* Edición y estudio de M. A. de BUNES y B. ALONSO, València, Institució Alfons el Magnànim 2005, 594 pp.

La presència d'aquells dos fradisterns Borja a Oran i Maçalquivir responia a llur col·laboració en la política de la Reial Corona al Nord d'Àfrica en el pas del segle XVI al XVII i l'exposició de la dita política per obra d'un militar testimoni dels fets era destinada a convèncer Felip III (de Castella) de la conveniència de prosseguir la mateixa política; dins aquest marc del llibre som informats de molts moments biogràfics d'ambdós Borja. L'edició del text es basa en la còpia conservada a Madrid, BN, *Manuscrits*.

— J. P. E. [20.735]

Adolfo GARCÍA-DURÁN, *Dos documentos calasancianos de Tremp, inéditos*, dins «Archivum Scholarum Piarum», XXIX/n. 57 (2005), 169-171; i *ibid.*, XXIX/n. 58 (2005), 169-171.

Ara al Museo Pinacoteca de la Residencia Calasanciana de Madrid, els dos documents es troben en sis fulls de protocol notarial, dels quals no hi ha cap notícia; el futur sant Josep de Calasanc, en tant que oficial del bisbe d'Urgell, donava fe de documentació que li havia estat presentada; el primer és datat el 6 d'abril del 1590 (170), el segon ho és el 10 de gener del mateix any (169-171). — J. P. E. [20.736]

Verónica MATEO RIPOLL, *Impresores y políticos: los poderes alicantinos ante el establecimiento de la imprenta*, dins «XVII Congreso Corona», II, 769-783.

L'autora esbrina quina fou la circulació i capacitat de penetració del llibre a Oriola i Alacant el segle XVII: a Oriola, en començar aquell segle naixien la universitat i la impremta, aquesta per a la publicació d'obres del bisbe Josep Esteve (771); les imprentes se succeïren de forma saltuària i en pocs moments n'hi hagué més d'una; venien de Múrcia i treballaven sota empar dels poders públics o en productes menors per a l'administració pública (771-772), i sense especialització entre les feines editorials (composició, correcció, impressió, enquadernació...: 773); tant catedral com ciutat ajudaren econòmicament l'arrelament de la impremta a Oriola (774). Els impresos eren entorn un 70 % de tema religiós (776, 779). Les notícies sobre el comerç del llibre a l'actual província d'Alacant són escasses (777-778). — J. P. E. [20.737]

Emilio CALLADO ESTELA, *Plumas blancas, plumas negras. Hagiografías y vilipendios de un santo frustrado, el valenciano Pare Simó, siglo XVII*, dins «Memoria Ecclesiae», XXVI (2005), 615-630.

Mossèn Simó, Francesc Jeroni Simó, moria el 1612, i tot València es convertia en un clam per la seva canonització, però allora esclatava la guerra entre simonistes i antisimonistes: el poble, la clerecia, la catedral, la ciutat, la Generalitat i el Virrei, atacats pels contraris amb participació del convent de Sant Domènec. La primera part passa revista a les plomes blanques, les favorables, manifestades amb tota mena d'impresos sortits de l'estampa de Pere Patrici i Felip Mey, en valencià o en castellà, la majoria conservats en la BU de València: resums biogràfics, cròniques dels funerals, edició de panegírics, dictàmens jurídics entorn el culte i el procés de beatificació, i literatura popular (615-627); la polèmica es manifestà amb plomes negres, encaminades sobretot a assegurar els punts de poder (els germans Aliaga, metropolità de València un i Inquisidor General l'altre) i a atacar els simonistes com a mitjà de desprestigiar aquell personatge, arribant a una obra de fray Juan Gavastón, intitulada *Vida escandalosa de mosén Francisco Jerónimo Simón...* i a una guerra total iniciada per un tal Pedro Cabezas, a València, a Madrid i a Roma (627-630). — J. P. E. [20.738]

Emilio CALLADO ESTELA, *Maculistas e inmaculistas en la Valencia del s. XVII. El arzobispo Aliaga y su oposición a la Inmaculada Concepción* (Actas del X Simposio de Teología Histórica), València 2002, 183-192.

Aquestes pàgines exposen amb més detall uns fets ja coneguts pels lectors d'ATCA per les *Notícies bibliogràfiques* publicades en els volums XXIII-XXIV (2004-2005), 755, núms. 18.678-18.679, i XXV (2006), 907, núm. 19.816. — J. P. E. [20.739]

Félix LOPE DE VEGA Y CARPIO, *Los locos de Valencia*. Edición, introducción y notas de Hélène TROPÉ (Clásicos Castalia, 277), Madrid, Editorial Castalia 2003, 353 pp.

Després d'haver estudiat profundament el tema, fins al punt d'haver-lo convertit en la seva tesi doctoral, *Folie et société à Valence (XVe-XVIIe siècles)*, la dra. Tropé ens dona una edició crítica del text de Lope de Vega, publicat simultàniament a Barcelona i a València el 1620; la introducció no sols reconstrueix documentalment la primera visita de Lope a València, en la qual ja manifestà la seva curiositat envers l'Hospital dels Folls i la situació social d'aquell col·lectiu, ans encara sap recrear el marc creatiu de l'obra i la reelaboració del tema dins la psicologia del dramaturg, qui encertà a captar la realitat i jugar-hi literàriament negant-la i idealitzant-la fins al punt de presentar-la com a follia d'amor. — J. P. E. [20.740]

Giovanni ALBERTOCCHI, *Un català a la cort d'Els promesos*, dins «Els Marges», 75 (hivern de 2005), 73-86.

Aquestes pàgines tenen dues parts ben definides: la primera és resum dels esdeveniments d'un 'Avalot del pa' milanès del 1628, objecte de narració d'I *promessi sposi*, dins el qual, en absència del governador Gonzalo Fernández de Córdoba, hagué de prendre decisions el canceller, que era el guixolenc Antoni Ferrer, qui, rebaixant el preu del pa, apaivagava l'avalot i salvà alguna autoritat del perill de deixar-hi la pell; la segona part resumeix les dades arxivístiques ofertes successivament per Salvador Ribes, Lluís Esteva i Cruanyes i Pere Molas i Ribalta sobre els Ferrer de Sant Feliu de Guíxols i sobre l'ascens en els càrrecs públics del jurista Antoni, sota la protecció dels ducs de Feria. — J. P. E. [20.741]

Manuel GÜELL JUNKERT, *Los ejércitos de Felipe IV en el contexto de las alteraciones de Cataluña*, dins *Calderón de la Barca y la España del Barroco*, II, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2001, 177-188.

Les informacions proporcionades per Simancas, AG, *Estado*, i *Guerra y Marina*; per Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*; BC, *Fulletons Bonsoms*; informacions contemporànies dels fets i estudis recents, permeten a l'autor de reconstruir els fets relacionats amb els diversos exèrcits reials des del 12 de juliol del 1640, en què fou conegut a Madrid el Corpus de Sang i es començà de formar l'exèrcit que havia d'envair Catalunya; l'autor, recordades les llesves de Biscaia, Lleó i Navarra, que portaren desolació total a la Vall de l'Ebre (181), precisa els efectius i l'efectivitat de cada arma, indiscutible la de la cavalleria, que, però no servia per a l'expugnació de les muralles de Barcelona; l'exèrcit de la Generalitat no estava en millors condicions, però a partir d'un cert moment estigué a mans dels millors generals francesos, que prepararen el setge i així arribà la desfeta de l'exèrcit espanyol a Montjuïc (180-182). — J. P. E. [20.742]

Núria FLORENSA I SOLER, *La derrota del ejército hispánico en Barcelona: «la batalla de Montjuïc»*. *Antecedentes y desarrollo de la guerra*, dins *Calderón de la Barca y la España del Barroco*, II, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales 2001, 189-206.

Resseguint les informacions de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, *Generalitat*. *Dietari*, i de l'AHCB, *Consell de Cent*. *Corts*, de la BC, *Fulletons Bonsoms*, i de Madrid, BN, ms. 2372, d'escriptors contemporanis dels fets i d'autors actuals, l'autora reconstrueix les accions bèl·liques que conduïren l'exèrcit reial davant el castell de Montjuïc, la conquesta del qual era considerada darrer pas per a la de Barcelona i, de més a més, fàcil després de la defecció vers el camp reialista del governador de la fortalesa, Josep Pau de Rocabertí i de Boxadors; però el nou cap, d'Aubigny, introduí detalls estratègics en la defensa, la participació popular de la gent de Ribera que pujà a Montjuïc per la costa de Mar i alguna notícia de nous reforços al castell amb el corresponent impacte psicològic en l'exèrcit reial, provocaren la seva desfeta total (203-206), amb la col·laboració dels contingents de la ciutat i de la cavalleria catalanofrancesa; De los Vélez es retirà primera a l'Hospitalet i després a Tarragona. — J. P. E. [20.743]

Manel GÜELL, *Juan de Pallavicino i la destrucció de Montblanc el 1651*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 23 (2005), 58-70.

Els Pallavicino deixant Gènova s'establiren a Toledo a darrereries del segle XVI; un descendent de la nova branca, Fra Juan de Pallavicino y Rodríguez de Haro, és ben documentat a Madrid, AHN, *Inquisición i Órdenes Militares*, i en fulletons i bibliografia de la guerra de separació; fou governador de Tarragona el 1648, de mal record popular; fou encarregat d'assegurar la conquesta de la terra entre Lleida i Barcelona per a Felip IV de Castella i dins aquesta operació assetjà Montblanc i la reduí fent volar murs i defenses com l'església major; finalment fou un dels caps del setge de Barcelona el 1714 encarregat de l'artilleria i comissionat per a concordar la rendició; ascendí a capità general de l'artilleria d'Espanya. Hi ha arbre genealògic (70). — J. P. E. [20.744

Òscar JANÉ I CHECA, *Església, religiositat i ideologia política al Rosselló entre 1652 i 1700*, dins *Església, societat i poder*, 177-193.

L'autor parteix de la situació al Rosselló en què la terra era dominada per França, però el poble seguia vivint la religió com fins aleshores, tot i que fossin els refugiats de Barcelona els que insistien a sotmetre's a França; en aquest marc sorgiren casos públics de refús d'ingerències franceses, com els del convent de Santa Clara de Perpinyà o del monestir de Sant Genís de Fontanes (178-181), o el del capítol d'Elna, reaci als 'arrèts' reials. Aquestes pàgines, basades en documentació inèdita dels Archives du Ministère d'Affaires Étrangères, CP, *Espagne*, del Service Historique de l'Armée de Terre, de Vicennes, i de l'ADPO, 1C, 2B, de Perpinyà, desgranen els factors de distanciament dels representants oficials i el poble: la mateixa política reial intervencionista no trobà complicitats en el Vaticà ni en l'episcopat, posttridentins, quan el poble manifestava la seva continuïtat eclesiàstica amb el Principat per mitjà dels *Goigs* i dels retaules barrocs [cal afegir-hi la predicació especial de novenaris d'ànimes i de missions parroquials encarregats a religiosos del Sud]; els intents francesos d'intervenir en provisions de càrrecs o de beneficis i d'imposar la llengua francesa en la predicació, les poblacions encara del bisbat d'Urgell i una sèrie d'acions clandestines de resistència, com les plantades de pasquins en esglésies contra el primer bisbe francès arribat al Rosselló, el 1682, i el mateix any la contraposició a l'edicte reial *De ecclesiastica potestate*, els espies clericals a favor d'Espanya, les dificultats de convivència de naturals amb francesos en les comunitats religioses, la celebració de festes tradicionals malgrat la prohibició, crearen constants friccions amb les autoritats franceses. — J. P. E. [20.745

Joan PORTALS, *Allotjaments militars al Baix Montseny: el memorial de Sant Celoni (1653-1657)*, dins «Monografies del Montseny», 20 (2005), 125-140.

Com les altres poblacions catalanes situades vora les rutes principals, Sant Celoni sofrí primer l'exigència de les llesves i després els abusos de l'exèrcit reial avançant cap al Nord contra els francesos, un dels quals, segurament el principal, consistia en l'obligació d'allotjar la tropa, els 'allotjaments': manutenció per a ells («gallinas y capons, prenent-se-las a son arbitre») i per als cavalls («blat i pa ab vi») i exigència de diners en marxar («composaren a tots los amos de casa ab diferents quantitats, fent-los grans amenasses de matar-los, y quant se'n anaren robaren de moltes casas tot quant els agradà... y després se prengueren lo què-ls aparegué»: 131); és reveladora i escruixidora la descripció de sac i sang al castell de Fluvià (133-134); els jurats de Sant Celoni informaren la Generalitat amb el *Memorial del que ha patit i gastat la vila de Sant Celoni del any 1653 al present de 1657 per causa dels allotjaments de soldats i contribucions*, d'ACA, Consell d'Aragó, lligall 518 (136-138). Com a conseqüència, moltes cases foren abandonades i les poblacions quedaven desertes. — J. P. E. [20.746

Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, *La selección de los oficiales reales en la Cataluña de la segunda mitad del seiscientos. Una contribución al estudio de las instituciones forales*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 21 (2003), 433-446.

Ja els darrers anys de la Guerra de Separació, la corona posà el màxim d'esment a assegurar la fidelitat de tots els qui havien d'ocupar càrrecs públics a Catalunya (442-444), amb major condícia en tractar-se de magistrats de la Reial Audiència, de la Batllia General o del Mestre racional. La documentació de l'Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*, permet de conèixer els passos previs a la proposta del virrei al Consejo de Aragón, amb el resultat que aquest feia poc cas de les propostes i decidia pel seu compte (436-440); un altre gran problema, sobretot durant la guerra, fou el de trobar fonts de financiació per a les pagues dels oficials reials (440-441). També hi ha notícies sobre la posició d'algunes famílies dels comtats entre els reis de França i d'Espanya, la particular sobre Vicenç Margarit, elevat pel rei de França a bisbe d'Elna (442-444). — J. P. E. [20.747]

Joan YEGUAS I GASSÓ, *Els Escarbatxeres, una família d'escultors (1656-1710)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 18 (2005), 146-169.

Catorze documents, dotze de Barcelona, AHPB, i dos de Cervera, AHC, entre els quals destaquen l'inventari 'post mortem' de Jaume Escarbatxeres, 1699, i el testament de Jeroni Escarbatxeres, 1710 (158-169); permeten en primer lloc de conèixer la família, l'obrador i les eines de l'ofici. Els altres documents són contractes per a la construcció de mobiliari i sobretot de retaules per a diverses poblacions de Catalunya, Barcelona inclosa, i àpoques per la paga de feina feta; les pàgines introductòries resumeixen les informacions sobre Jaume (146-150) i sobre Jeroni (150-157) i sobre llur obra. Hi ha set fotografies de retaules o d'altra obra de Jeroni. — J. P. E. [20.748]

Dolors CONDOM I GRATACÒS, *Notes historiogràfiques sobre la catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVI (2005), 235-243.

L'autora repassa algunes qüestions del debat sobre si l'església de Sant Feliu de Girona fou catedral abans que ho fos l'actual de Santa Maria. Exposa sobretot les idees de Roig i Jalpí, que tingué contradictors, el més valent dels quals, no l'únic, fou Onofre Relles. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.749]

Josep M. PRUNÉS, *Tres cartes inèdites de fra Joan Roig i Jalpí*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVI (2005), 343-355.

L'autor resumeix la biografia de Roig i Jalpí i en apèndix documental publica tres lletres seves castellanques, d'ACA, *Consell d'Aragó*, 411 i 525, dels anys 1662 la primera i 1670. Totes tres corresponen a les seves funcions religioses. En la nota 1 hi ha llista dels escrits de Roig i en la 3 la bibliografia coneguda de l'autor. — J. de P. [20.750]

Santiago RIERA I TUÈBOLS, *Història de la ciència a la Catalunya moderna* (Biblioteca d'Història de Catalunya, 1), Vic i Lleida, Eumo i Pagès editors 2003, 252 pp.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[20.751]

Llorenç MATHEU I SANZ, *Tratado de la celebración de cortes generales del Reino de Valencia*. Introducción y edición facsimil de la de Madrid 1677, de Nicolás BAS MARTÍN. Publicación con motivo de la Fiesta de 9 de octubre de 2002. València, Ajuntament 2002.

Publicació només coneguda per referència. — J. P. E.

[20.752

Emilio CALLADO ESTELA, *El Col·legi valencià de Crist Crucificat: un primer intent fundacional de l'arquebisbe Rocabertí el 1678*, dins *Església, societat i poder*, 195-205.

L'empenta de Trento i la del futur sant Joan de Ribera asseguraren un fort influx espiritual en la València del segle XVII i un dels seus nuclis fou l'oratori de Sant Felip Neri i la seva figura central, Domènec Sarrió, amb el seu projecte de missions populars i de formació de missioners, projecte que fou resuscitat el 1678 per Rocabertí en fer-se càrrec del bisbat de València, tal com demostra la documentació d'ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 689; la casa per a la formació de missioners fou erigida fora València, però la distància aconsellà de portar-la dins ciutat, parròquia de Sant Andreu, pas que, davant la basarda que augmentés la presència clerical en una població sobresaturada d'esglésies i convents, tots els poders, Consell d'Aragó i rei inclosos, es concitaren contra l'arquebisbe i el nou col·legi; la solució d'acceptar-lo, evitant, però, qualsevol accés públic, sembla que desanimà l'arquebisbe i l'afer acabà en atzucac.

— J. P. E.

[20.753

Emilio CALLADO ESTELA, *El arzobispo de Valencia fray Juan Tomás de Rocabertí y el Colegio Valentino de San Pío X*, dins «Anales Valentinos», XXXI (2005), 431-461.

Emilio CALLADO ESTELA, *El Sínodo Valentino de 1687*, dins «Anales Valentinos», XXXI (2005), 129-155.

Emilio CALLADO ESTELA, *La biblioteca de Juan Tomás de Rocabertí, Maestro General de la Orden de Predicadores*, dins «Archivo Dominicano. Anuario», XXVI (2005), 135-159.

En una ciutat com la de València a darreries del segle XVII, sobresaturada d'esglésies i convents, el nou arquebisbe Rocabertí s'apropià d'un projecte d'establir-ne un de nou per a la formació de futurs capellans destinats a missions populars, projecte que tingué immediatament la contra de tot l'estament eclesiàstic i àdhuc de la ciutat, que obligà a intervenir el rei. La bibliografia sobre aquell arquebisbe i la documentació sobretot d'ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 689, completada amb la de Madrid, AHN, *Consejos suprimidos*, de València, ARV, *Canc., Epistolarum*, de l'AMV, *Manuales de consells i Lletres missives*, de la BU, mss., i de la Biblioteca Valenciana, *Fons Nicolau Primitiu*, permeten de conèixer les successives jugades i reaccions, algunes d'elles violentes, com l'avalot nocturn dels Reis del 1683, descrit amb llargs fragments contemporanis (446-448). La fundació arribà a bon port però s'anà esllanguint fins al segle XIX.

La sèrie dels sínodes diocesans de València, interrompuda en el pas de l'edat mitjana a la moderna, reemprengué després del concili de Trento fins al de Joan Tomàs de Rocabertí, del 1687, el darrer de l'època moderna, convocat al cap de deu anys d'arquebisbe de València i d'haver practicat visita pastoral. La font és la publicació oficial del sínode, *Constituciones synodales del arzobispado de Valencia... 22 de junio 1687*, ara a la BU de València (133, nota 14), completada amb qualque referència a arxius parroquials (de Xulella i de Murla, 131, nota 6) i al de la Catedral (136), quant als objectius que es proposava l'arquebisbe (131-136). Les nombroses prescripcions sinodals permeten d'endevinar un cristianisme oficial que s'havia de contentar amb uns continguts mínims de formació (139-140), fortament influït pels gustos socials del temps, no sols en punts de moral personal, ans encara fins i tot en extrems com el de la violència armada (143 i 151) o en el de la multiplicitat de festes (147-148). L'eficàcia del sínode era encomanada a un conjunt de cent-cinquanta examinadors, jutges i testimonis sinodals, nominalment recordats (152-153).

Després de la nota biogràfica (Peralada 1627-Madrid 1699) (135-139, ve la notícia d'haver-se conservat un inventari de la seva biblioteca a València, BU, ms. 799, ací transcrit (141-154). Hi eren presents llibres de Joan Bta. Ballester (141/6), Pere Antoni Ramon Folch de Cardona (145/62), Joan Pau Xammar [no Jamar] (146/79), Tomàs Maluenda (147/96), Ramon Martí (148/106), Llorenç Matheu i Sanç (148/107), Àngel del Pas (149/123), Miquel Bartomeu Salon (150/144), sant Vicent Ferrer (150/148 i 149) i Tomàs Vallgornera (152/173). Els temes més representats eren el govern i administració de l'Església i sobretot la teologia dogmàtica (155). És reproduït el seu retrat amb la inscripció (159). — J. P. E. [20.754-20.755-20.756]

Jean François COUROUAU, *Le discours sur le catalan (Roussillon) et l'occitan au XVIIe siècle*, dins «Estudis Romànics», XXVII (2005), 73-92.

L'autor estudia l'evolució comparada del discurs sobre el català i l'occità per part de llurs parlants en la situació de disglòssia del segle XVII a Occitània i al Rosselló. Mentre la consciència lingüística occitana es fragmenta, la catalana sofria una ruptura menys clara, ja que partí d'un arsenal conceptual més desenvolupat, centrat en el sentiment de ,pàtria' i de ,llengua pròpia', i en el fet que els catalans cultiven la tradició lexicogràfica molt més que els occitans. Malgrat la intervenció del concepte diacrònic ,llemosí' i la relativa fragmentació que suposa l'aparició de les denominacions ,valencià' i ,mallorquí', és perfectament constatable la consciència d'un ,continuum' català, mentre que en occità aquesta consciència es perd. — J. de P. [20.757]

José Luis BARRIO MOYA, *La Biblioteca Jurídica de don Fernando Queipo de Llano y Valdés, consejero de Carlos II en el Real de Consejos (1677)*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXXV (2005), 683-700.

En aquella biblioteca privada de la segona meitat del segle XVII (Madrid, AHP) hi havia les següents obres d'autors nostres: *De maioritatibus* de Tomàs Mieres, publicat a Madrid el 1620 en dos volums (690); *Emporium utriusque iuris*, de Pere Agustí Morlà, edició de València 1599 (693); *Liber quaestionum criminalium in actu practico*, de Lluís de Peguera, Barcelona 1585 (693); i *Decisiones aureae*, del mateix, Barcelona 1605 (698). — J. P. E. [20.758]

Joan MAHIQUES CLIMENT, *El Somni d'infern de Pere Jacint Morlà i la tradició satírica en el Barroc*, dins «Estudis Romànics», XXVII (2005), 161-174.

L'autor situa l'obra de Morlà en el cor del convencionalisme del Barroc valencià i la posa en relació amb la producció literària dels castellans Quevedo i Maluenda. Del primer és evident la influència dels *Sueños* i d'algun ,romance'; del segon, Morlà imita la sàtira dels oficis i dels tipus humans. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.759]

José Luis BARRIO MOYA, *Aportaciones a la biografía del anatómico barcelonés Francisco Feu, médico de familia del rey Carlos II*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», L (2005-2006), 407-418.

A darreries del s. XVII aparegué a l'Estat Espanyol un grup minoritari de metges innovadors, compromesos amb la medicina del seu temps: Giovanni Battista Juanini, Joan d'Alòs, Matías García, Crisòstom Martínez i Francesc Feu, anatomista barceloní, que fou metge de família de Carles II. Resumida la biografia de Feu és estudiada al detall la seva estada professional a Madrid des del 1684 al 1697. És publicat en apèndix el seu testament, de Madrid, AHPProtocolos, 14141. — J. de P. [20.760]

Òscar JANÉ CHECA, *La resposta del món urbà català a les agressions franceses de finals del segle XVII*, dins «XVII Congrés Corona», III, 437-448.

L'autor recorda els estudis anteriors sobre el tema i indica la documentació en què es basa: Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*, AHCB, *Ms, sèrie B*, Girona, AMG, *Administració. Correspondència*, Perpinyà, ADPO, sèrie 1-C; i Barcelona, BC, *Fulletons Bonsoms*. Aquells anys s'accentuava l'odi contra els francesos, però seguia viva «la reincident temptació d'alguns dirigents i elements de la població en el seu acostament als francesos» (439). Al Rosselló, França imposà noves càrregues fiscals, la seva presència constituïa una amenaça tot al llarg de la frontera, que qualche vegada traspassà, causant destrosses a Puigcerdà i a l'Empordà, alhora que per mar l'estol francès es passejava amenaçador per les marines, practicant guerra psicològica; els moments àlgids del setge de Girona el 1684 i l'ocupació de Barcelona el 1697, feien créixer la posició antifrancesa formulada per Narcís Feliu de la Penya (441-442): tot plegat generava sentiments de terror i d'odi, car «el regne de França exercia de dominador europeu a partir del Tractat dels Pirineus» (443). L'autor acaba preguntant-se com es passa de l'agressió física a la por psicològica» (444). — J. P. E. [20.761]

Romà SEGUÍ I FRANCÈS, *La recuperació del patrimoni bibliogràfic valencià al segle XVIII. La Biblioteca Valentina de Josep Rodríguez i Escritores del Reyno de Valencia de Vicent Ximeno*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 51 (2005), 704-726.

El 1747 coincidí la impressió de les dues bibliografies esmentades en el títol: Josep Rodríguez, seguint Nicolás Antonio, preparà la primera biobibliografia valenciana, on aplegava tot allò que havia escrit qualsevol persona nascuda en el Regne de València, però la publicació fou una cursa de dificultats, pel fet que no havia realitzada una tria prèvia i per la mort de l'autor el 1703; fins al 1747 s'esdevingueren una rècula d'esdeveniments, entre els quals destaca el fet que l'obra de Rodríguez, mig impresa, fou coneguda, concità les desqualificacions de Gregori Maians i dels seus amics, els quals ajudaren Vicent Ximeno a emprendre una nova bibliografia, completant la de Rodríguez i totes dues sortien el 1747; la de Rodríguez, però, sucumbí a una nit de foc particular, que pretenia imitar l'incendi de Troia (706-708); era escrita en prosa declamatorià, però tenia el gran avantatge de basar-se en constatació personal (709-715); i ho aplegava tot, mentre Ximeno es limitava a allò considerat important (721) i les vuit taules finals de Rodríguez (712-713; 723-724) eren reduïdes a quatre (723-724). — J. P. E. [20.762]

Xavier DAUFÍ, *L'oratori a Catalunya al segle XVIII*, dins «Revista de Catalunya», núm. 203 (febrer 2005), 77-92.

L'oratori, «gènere vocal basat en un text dramàtic i de temàtica religiosa», nascut durant la segona meitat del segle XVI a Roma entorn sant Felip Neri, arrelà a Catalunya, on ara són coneguts 384 llibrets i 77 fons musicals, conservats a Barcelona, BC, als quals s'han d'afegir les notícies de ressò social donades pel Baró de Maldà. L'arrelament és indubtable, si hom es fixa en la llista de músics que el cultivaren i en la de poblacions i ocasions en què foren interpretats, normalment consignats en els títols (82, 85, 88); destacà entre els compositors Francesc de Queralt, molt conegut per la seva intervenció en tribunals d'oposicions a mestre de capella (88-89). — J. P. E. [20.763]

Sergio VILLAMARÍN GÓMEZ, *La política del marquès de Villagarcía durante el primer reinado de Felipe V*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 51-52 (2001-2002 [2004]), 379-400.

Nomenat encara en vida de Carles II el mateix 1700, en què aquest morí, aquell virrei s'atengué a totes les indicacions favorables a la pau pública amb motiu d'ésser conegut a Valèn-

cia el testament de successió a favor del duc d'Anjou, futur Felip V, i la seva posició fou eficaç, tal com demostra la documentació tant de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, com la de Madrid, AHN, *Consejos* (380-385); però ja a partir del 1701 s'anaren fent patents les mesures favorables en tot als interessos francesos, fins i tot quan entraven en col·lisió amb els *Furs de València*: endurint les normes contra els súbdits de les potències aliades (anglesos i holandesos) i exceptuant els negociants i els vaixells francesos, als quals no s'aplicaren les normes legals de tributació pels drets de la Generalitat valenciana, cosa que causà evident malestar en les zones marines i als ports d'Alacant i de Dénia, que serien els primers a favor de l'arxiduc Carles. — J. P. E. [20.764]

María del Carmen IRLES VICENTE, *Oligarquía y poder local en vísperas de la Nueva Planta*, dins «XVII Congrès Corona», II, 177-188.

La insaculació s'havia anat imposant com a sistema d'elecció de càrrecs municipals durant l'època dels Habsburgs. Ací l'autora presenta una anàlisi de les darreres llistes d'insaculats a Oriola, Alacant, Alcoi i Xixona, a partir de publicacions i de la documentació dels AM respectius, d'on es dedueix que les bosses d'insaculats o eren determinades per l'estament social o el reflectien; però immediatament després del desastre d'Almansa la insaculació fou suprimida, substituïda per la designació directa per a càrrecs, que no serien anyals ans a beneplàcit del poder sobirà (179-180); eren prèvies les llistes de nominables, per a les quals es requerien 'status' econòmic i fidelitat borbònica, però aviat mancaren aspirants 'purs' i calgué admetre en les noves llistes antics insaculats, que arribarien a ésser 87'5 % dels elegibles; així, els nous aspirants a figurar en les llistes feien constar que els propis avantpassats ja havien estat insaculats. — J. P. E. [20.765]

José M. de JAIME LORÉN, *Tres autores apícolas catalanes entre el Renacimiento y la Ilustración*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVI (2005), 99-109.

Són ací resumides les dades sobre tres autors catalans que tracten d'apicultura: Miquel Agustí, Josep de Matas Coscoll i Llimona i Josep Comes. És resumit el text del prior Agustí sobre la biologia de les abelles i les tècniques d'explotació apícola en el *Llibre dels secrets d'agricultura...*, Barcelona 1617, i allò que escriví Matas Coscoll en *Segunda guía científica de labradores*, Madrid 1769. De Josep Comes esmenta un manuscrit sobre la manera de criar les abelles, suposadament conservat a Barcelona. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.766]

Josep JUAN VIDAL, *La Guerra de Successió a la Corona d'Espanya. Les Balears*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 52 (2005 = *La Guerra de Successió*), 581-605; i *El Reino de Mallorca, del filipismo al austriacismo, 1700-1715*, dins *Felipe V y su tiempo. Congreso Internacional*, vol.II. E SERRANO, editor, Saragossa 2004.

Anna M. COLL, *De Guerra de Successió i intendència al Regne de Mallorca*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 53 (2005 = *La Guerra de Successió*), 607-622.

[Aquests títols són d'alguna manera complementaris, car els dos primers ressegueixen els esdeveniments d'aquells anys, a través de la visió que en tenien les institucions mallorquines] i per això la seva base es troba a Palma de Mallorca, ARM, sobretot la sèrie de *Gran e General Consell*, o la d'*Actes Capitulars* de l'ACM, sense que manqui algun fullotó, com el d'Antoni Pirelló, *Triunfos festivos, baleáricos, reportados por... Carlos III*, Palma 1706 (586, nota 21); el segon, en canvi, és documentat a Simancas, AG, *Guerra moderna*. I així, els primers ens fan passar davant els ulls els anys de temor davant un desembarc aliat a les Illes Balears (582-588), l'arribada a darrers de setembre del 1706 de l'estol comanat per l'almirall Leake i els successius reconeixements de Carles III Habsburg d'Eivissa i de Mallorca (Menorca féu camí divers), però

també l'etapa final posterior a la conquesta de Barcelona fins a l'ocupació i reconeixement definitiu de Felip V el juliol del 1715 (603-605).

Objectiu del títol terç és l'expedició militar borbònica a la presa de Mallorca després de la caiguda de Barcelona el setembre del 1714, vista a través de les informacions de la intendència militar en els moments de l'ocupació de Mallorca (607-610); després de la *Nova Planta*, també l'administració del Reial Patrimoni i la part civil de l'assortiment de béns de consum (antic mostassaf) foren col·locades sota autoritat de l'intendent, i aquestes pàgines presenten amb detall els primers personatges felipistes nomenats per a aquell càrrec (611-615) i les vicissituds d'acomodament de la nova administració a la realitat mallorquina posterior al 1716, on trobem transcrita la *Relación de las rentas tiene S. M. en el Reino de Mallorca e Isla de Iviza* (618-619). — J. P. E. [20.767-20.768-20.769]

Antoni ESPINO LÓPEZ, *Evolució de les forces auxiliars durant la Guerra de Successió a Catalunya, 1705-1714*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 52 (2005), 541-556.

L'autor presenta la imatge dels miquelets a base d'una descripció del *Mercure Galante* del 1689 (542) i els qualifica d'una de les 'forces auxiliars' dels exèrcits professionals, que es feren indispensables durant el segle XVII i, en començar el XVIII «tant les forces borbòniques com les austriacistes confiaren en els miquelets» (545). Basat en Simancas, AG, *Guerra Antigua*, en l'Arxiu Reial (ACA), *Generalitat. Dietaris*, AHCB, *Consell de Cent. Lletres closes*, Perpinyà, ADPO, Sèrie IC, *Llista de mossos...*, dels llibres de memòries Anglada de Fonteta (la Bisbal d'Empordà) i Fàbrega de Cererols (Súria), i de Francesc de Castellví, *Narraciones históricas...*, resumeix les successives operacions dels miquelets i la també llur successiva acceptació entre les forces regulars, sense oblidar els horrors d'aquella guerra, amb quadre sinòptic de les pèrdues ocasionades per les forces auxiliars catalanes a l'exèrcit borbònic entre el 1707 i el 1712 (555). — J. P. E. [20.770]

José SOLÍS, *La organización del Santo Oficio y el nombramiento de Inquisidor General por el archiduque Carlos (1709-1715)*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LXV (2005), 515-542.

A base de la documentació ja publicada, dels llibres de Narcís Feliu de la Penya i de Francesc de Castellví, i de la inèdita a Madrid, AHN, *Inquisición i Estado*; i a la BN, *ms.*, i de Barcelona, ACA, *Canc.*, *Cartes Reials. Arxiduc Carles*, l'autor recorda que els inquisidors de Barcelona marxaren de la ciutat i reafirmaren la seva fidelitat a Felip V davant l'entrada imminent de l'arxiduc Carles; aquest nomenà inquisidors nous, secretaris i receptor del Tribunal, però mancava a la legitimitat l'Inquisidor General i el Consell de la Suprema (515-521). Les dificultats en sèrie contra el reconeixement de dom Benet Sala a bisbe de Barcelona i inquisidor general, nomenament fet d'acord amb les *Constitucions de Catalunya* del 1706 (529-530), són reconstruïdes gràcies a l'ASV, *SS Spagna*, i al de Viena, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, *Spanien. Varia* (528-534), que s'estenen a la constitució del Consell de la Inquisició (534-539). La situació pròpia de la Guerra de Successió comportà l'existència de dues inquisicions amb els respectius inquisidors generals (540-541). — J. P. E. [20.771]

Sergio VILLAMARÍN GÓMEZ, *Los capítulos de 1709 para el Corregidor de Castellón. Estudio introductorio*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXIII (2005), 351-374.

La desfeta d'Almansa no representà a Castelló cap trasbals polític, car els consellers esgotaren llur temps de càrrec i el nou consell havia d'entrar «guardant furs y privilegis del present regne» (353); però des de darrers de setembre de 1707, foren imposades successives novetats, sovint 'manu militari'; el febrer 1709 era nomenat corregidor, que rebia uns capitols per

a exercir el càrrec (356), en línia amb la figura del corregidor de la Corona de Castella, ací resumits (357-365) i transcrits (366-374) de l'AHM de Castelló de la Plana, *Judiciari*, 33. — J. P. E. [20.772

Josep M. TORRAS RIBÉ, *Los mecanismos del poder. Los ayuntamientos catalanes durante el siglo XVIII*.

Prólogo de Emili GIRALT i RAVENTÓS (Crítica/Historia del Mundo Moderno), Barcelona, Editorial Crítica 2003, 264 pp.

Malgrat la propaganda borbònica que les coses seguirien com fins al 1705 (16), el fet és que, conquerida Barcelona, el duc de Berwick ni tan sols volgué rebre el Consell de Cent i informat per espies que descrivien la situació de fidelitat borbònica en cada població (17), valent-se de la Junta de Administradores' suprimí l'extracció popular i gremial del Consell de Cent i el posà directament en mans de la noblesa afecta i nomenada pel rei (19; 25-26). Arreu hi hagué dificultats de recrutament dels nous regidors, en els quals en un primer moment hom volia demostració precedent de fidelitat botiflera (26-27), encara que en les decisions d'elecció de regidors començà de comparèixer la capacitat econòmica i l'arrelament en les poblacions (30) i el nombre de pretendents declaradament miquelets féu témer a les noves autoritats l'existència d'una infiltració premeditada en els nous òrgans de poder (32). A Barcelona, el primer ajuntament borbònic prengué possessió el 4 de desembre del 1718: havia mort definitivament el Consell de Cent (33-34); tot era dins una estructura controlada militarment, que a través de la nova divisió territorial de corregiments i corregidors (més del 90 % dels quals eren castellans: 43); arribava als poblets més petits; després d'informacions minucioses, havien estat escollits per la seva fidelitat primerenca a la nova dinastia, detall que, tot i les denúncies de mals comportaments, els garantia una impunitat absoluta (48-54); tot plegat sumava formes de pressió contra la llengua catalana, bandejada de la nova administració (43-44). Segueix un llarg capítol sobre el nou sistema de nomenament de regidors, que, per la muntanya de treball que comportava, no es pogué mantenir més enllà del 1720, en què les propostes de nomenament i les informacions sobre els pretendents de totes les poblacions catalanes s'apilotaven en les taules de treball de l'Audiència; aquell caos organitzatiu (77) anà essent substituït per les llistes de dos noms amb la corresponent informació; després del 1770 era clar que hom demanava als possibles regidors categoria estamental, professió, hisenda i patrimoni (66), tal com demostren els quadres sinòptics, abundosos en aquestes pàgines (70-85); arreu es creà un clima d'arbitrarietat i de nepotisme (82), cosa que elevà la conflictivitat al màxim (79); en les poblacions baronials tot podia restar com abans fora del cas en què el baró hagués renunciat a intervenir en el govern de la població, car aleshores aquesta era sotmesa al *Decret de Nova Planta* (88-99). L'aplicació d'aquest decret fou un fracàs tan absolut que entorn el 1735 l'erari reial es trobava en perill d'abatiment; venuts ja feia un segle els càrrecs i serveis municipals de la Corona de Castella, al rei només li quedaven els de la Corona d'Aragó i els posà a la venda (1739-1741): el principi de fidelitat a la corona fou substituït pel de riquesa personal i es donà el cas d'algun comprador maulet, amb la consegüent protesta dels botiflers; la possessió de càrrec o de servei comprat era en funció dels rèdits que aquest podia proporcionar al comprador i de fet llur preu augmentà (106-110 i en particular, 116), fou porta oberta a tot abús i a les protestes dels descontents i de les víctimes; el 1741 la venalitat fou suprimida per reial decret (104), però els problemes d'aplicació foren per als municipis, car calia pagar els compradors i això generà noves tensions, mantingudes fins al darrer instant anterior al pagament efectiu de col·laboracions ja pactades (111-124). Arribà un moment que el desgavell fou insuportable, i des del poble hom exigia de tornar a la representació municipal pel camí dels gremis, com abans del 1714 (1740-1766). La Reial Hisenda que havia declarat venals els càrrecs i serveis dels municipis, els havia venut i n'havia cobrat el preu, tot d'un cop suprimia l'operació, no tornava els diners i els carregava damunt les espatlles dels súbdits: fou la gota que féu sobreixir el vas de la reacció popular (125). La sensació de desfici davant les estructures municipals ja es documenta en la dècada del 1720-1730, no sols amb

anònims, sinó també amb exposicions d'autoritats com la de Girolamo Breziani, governador militar de Tarragona (126); els gremis no sols foren el marc on cresqueren les propostes alternatives, ans també personificaven el conjunt d'un comú en denominar-se «Els Pobres de Tarragona» o noms semblants d'Olot, Berga o Girona; Mataró ja presentava personalitat unitària contra tota mena d'abusos, la del «Front dels Comuns i Gremis de Mataró» (128-129); a Cervera el «Gremi de la Bona Voluntat» anà acompanyat d'avalot amb ús d'armes de foc i crits de «Visca el rei i els calces d'estopa» i «Muyran els traidors» (130); el sentiment general popular era de saturació d'abusos, i sorgiren alternatives als ajuntaments, com la reunió dels síndics dels gremis a Vic, Mataró, Girona i Lleida (132-134); i es presentaren els *Memorials de greuges*, començant el 1759 per un d'autors falsos, que exigien la fiscalització de les polítiques municipals (136-137); un any després, amb motiu de l'arribada de Carles III, el *Memorial* fou elaborat i presentat pels síndics de les tres capitals de la Corona en el jurament del rei (138-140). El 1756 hom s'adonà que en el *Decret de Nova Planta*, que ho configurava tot amb Castella, no hi hagué lloc per al Síndic Procurador General ni per a la seva funció crítica present a Castella des de segles anteriors (144-145); després, en el moment de la venda de regidories, també fou venuda la inexistent Sindicatura de Procurador General (143-144); s'acabà com una altra regidoria més, vitalícia i destinada a persones de categoria social o econòmica i malgrat això tingueren la contradicció dels precedents (147-152), també la tingueren les altres reformes, que introduïren els diputats del comú i els «síndics personers» (153-155), sobretot perquè llur designació era per sufragi popular de nobles i plebeus el 1766 (166), i encara més en el cas que llurs aspirants fossin extrets dels gremis (162); en aquesta línia, cinc síndics de caps de corregiment demanaren a l'autoritat que destituís tots els regidors perpetus (164); aquests defensaren els privilegis de totes les maneres possibles i arribaren a amenaçar el rei amb retirar-li l'ajut dels qui li havien fet costat des d'abans de l'11 setembre 1714 (172-175); s'agregujà la divisió social amb la inquina dels nobles contra tot allò que ells consideressin plebeu, ni que es tractés de primeres fortunes (177). En acabar el segle XVIII, el model municipal imposat pel *Decret de Nova Planta* s'enfonsava per totes bandes, havia hagut de deixar el sentit vertical, militar i feudalitzant, i tornava el poder municipal a mans del poble (183-205), perquè les mateixes classes dominants es desentengueren de la política local. En primer lloc per l'augment del cost de la vida a Catalunya i la insuficiència dels emoluments; essent poc interessants els càrrecs municipals, les classes superiors se'n desoïren i calgué multiplicar els serveis de cada regidor, amb el consegüent augment de tensions entre els regidors antics i els nous (184-194). Darrer pas del redreç fou el retorn els darrers anys del segle als càrrecs triennals (200), ara coberts pel sistema insaculatori (203: tres ajuntaments en el decenni del 1790 i divuit més entre el 1801-1808). Els fons d'ACA, *Reial Audiència* i els arxius municipals d'una vintena de poblacions catalanes (213) han permès a l'autor d'il·lustrar amb nombre de casos concrets els passos que durant un segle es veieren forçats a dibuixar una gran marrada que, allunyant-se per imposició reial de les eleccions a càrrecs municipals per insaculació, hi tornaren al final com a sistema alhora eficaç i propi de Catalunya. — J. P. E. [20.773]

Jordi NIEVA FENOLL, *El procés jurisdiccional català entre 1714 i 1835*, dins «Revista de dret històric català», 4 (2004 [2005]), 29-89.

Objectiu del treball: estudi de la pervivència del dret processal català des del 1716 fins al 1835, en què fou suprimit. Resumides les línies generals de l'organització jurisdiccional i del procés vigents fins al 1714: estructura dels òrgans jurisdiccionals, jurisdicció i competència dels tribunals catalans, pràctica del procés (al·legacions, prova, conclusions, sentència, recursos, execució) i influx de la pràctica forense. El *Decret de Nova Planta* impactà en aquella estructura i en particular en l'organització jurisdiccional, en el dret processal i en la llengua del procediment. Els quatre capítols successius exposen el dret processal català, del 1716 al 1835. Són constants les referències a bibliografia jurídica catalana d'aquella època. — J. de P. [20.774]

Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, *Conflicto armado con Francia y guerrilla austracista en Cataluña*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LXV (2005), 543-600.

La solució donada per Àustria i França, sense coneixement de Felip V, a les conseqüències de la Guerra de Successió, sobretot en les zones d'Itàlia fins aleshores en mans dels Habsburg hispànics, fou protestada per aquest el 1719 i així esclatà la guerra amb França que afectà plenament Catalunya, tal com permeten de saber sobretot els documents de Simancas, AG, *Guerra moderna*, completada amb la de Madrid, AHN, *Consejos*. En un primer moment les autoritats botifleres temien un gran alçament de Catalunya contra Felip V, i aquestes pàgines informen tant de la política de propaganda contrària a la dels maulets, com de la formació de milícies ciutadanes contra possible invasió francesa (546-558). De fet, els guerrillers maulets reaparegueren, entre els quals destacava Pere Joan Barceló (Carrasclat). L'exèrcit francès entrà a la Val d'Aran i al cap de poc, també des del Rosselló, amenaçava tots els passos de la frontera fins a Olot (561-563); calgué impulsar les milícies dels pobles contra els maulets (653-567), que l'estiu del 1719 s'enfortiren tant que alguna autoritat local restablí les *Constitucions de Catalunya* (569, nota 119). El capità general, marquès de Castelrodrigo, dirigí la contraofensiva borbònica, en la qual Oleguer d'Ardena, comte de Darnius, informava de l'estat dels camins amb la *Guía de los caminos más principales del Principado de Cataluña...*, manuscrita a Madrid, BN (581); una maltempada d'octubre i novembre frenà l'exèrcit francès invasor, l'hivern li fou contrari, com també ho fou per als maulets. La caiguda del cardenal Giulio Alberoni del govern de Madrid significava el final de la guerra (587-600), però la pau fou el darrer contratemps dels catalans exiliats, que perderen els càrrecs en les zones italianes de l'emperador Carles i en general s'anaren acabant escampats per Hongria. — J. P. E. [20.775

Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, *La postguerra olvidada de Catalunya. La Quàdruple Aliança davant el revisionisme d'Utrecht (1719-1720)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 52 (2005 = *La Guerra de Successió*), 623-649.

Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, *El primer Capitán General de Cataluña, Marqués de Castelrodrigo (1715-1721)*, dins *Los Borbones. Dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*, editor P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO, Madrid 2001, 401-420.

Els anys posteriors a la Guerra de Successió les potències arribaren a acords sobre serrells que aquella guerra no havia solucionat i dins aquest marc en començar el 1719 França declarava la guerra a Espanya i Catalunya era un cop més teatre de guerra. L'AG de Simancas, *Guerra moderna. Suplemento*, conté abundant documentació, que demostra el temor de les autoritats botifleres, a la qual contraposaren propaganda, àdhuc d'algun pamflet fals (624, nota 6). Aquestes pàgines van resseguir de forma cronològica les vicissituds d'aquella situació amb totes les seves amenaces contra Felip V: distanciament de la població, activitats de miquelets i de llur cap Carrasclat (Pere Joan Barceló) sobretot al Camp de Tarragona i la Ribera d'Ebre amb incursions fins vora Barcelona, invasió del Nord del Principat per l'exèrcit francès, amb retorn de les poblacions 'alliberades' a la situació política anterior a la Nova Planta, necessitat de formació de milícies populars botifleres poc de fiar, urgència de defensar els Pirineus per Navarra amb desplaçament del capità general Castelrodrigo: situació empitjorant fins que Felip V destituí de primer ministre el cardenal Giulio Alberoni i desistí d'alguns punts de la seva política italiana, que portaren a la dissolució de la Quàdruple Aliança. Les darreres pàgines informen del viatge de sortida del dit cardenal i dels desaires que hagué de suportar (643-644). El protagonista d'aquell any 1719 fou Francisco Pío de Saboya y Moura, marquès de Castelrodrigo, les dades sobre el qual són aplegades en el segon títol. — J. P. E. [20.776-20.777

Josep M. SALIS I CLOS, *Goigs a N. Sra. de la Bovera, un manuscrit anònim del 1721*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 18 (2005), 126-143.

El 1934 el fons de *Goigs* de l'AP de Verdú passava a Barcelona, BC, M. 1637-IV/19: s'hi troben manuscrits els esmentats en el títol, compostos el 1721, formats per quarteta inicial, set estrofes i quarteta final, cantables a quatre veus; formaven part de l'arxiu de la Comunitat de Preveres, de Verdú, des del 1763 (128-129). Analitzada la música (131-132), el text és una reelaboració dels *Set goigs de la Mare de Déu*, qui sap si de Francesc Vicent Garcia, rector de Vallfogona (132-134). N'hi ha, dues edicions a estampa, de Reus 1750 i de Barcelona 1791; les pàgines 138-143 reproduïxen la partitura per a les quatre veus. — J. P. E. [20.778]

Gabriel SERRA CENDRÓS, *Una obra desconeguda d'Isidre Espinalt: la imatge de Sant Francesc Xavier de l'Església de Santa Maria de Montblanc (1729)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 23 (2005), 175-178.

El rebut de trenta-cinc rals, signat per Isidre Espinalt, es conserva a Montblanc, AP, *Quadern d'eixides de St. F. Xavier*; la imatge era per a la bacina de les almoines; és reproduïda en fotografia la pàgina del rebut (177). — J. P. E. [20.779]

Josep Lluís LLAQUET DE ENTRAMBASAGUAS, *Elenco de los opositores a las cátedras canónicas de la Universidad de Cervera*, dins «Revista de Dret històric català», 4 (2004 [2005]), 121-151.

Fruit de les seves recerques sobre la Facultat de Cànon de la Universitat de Cervera a la BUB, en diversos arxius catalans i espanyols, l'autor ha pogut confegir la llista ací publicada; la dita llista conté nom, origen (lloc i bisbat de naixement), estat, graus acadèmics i mèrits i altra informació complementària, si s'escau, dels opositors. Els qui obtingueren càtedra a la Facultat són escrits en cursiva [no n'hi hem pogut trobar cap]. La llista, en rigorós ordre alfabètic, puja a cent-cinquanta noms. — J. de P. [20.780]

Antonio MESTRE SANCHIS, *La cuestión religiosa en los ilustrados españoles*, dins J. CASTAÑEDA, J. M. COCIÑA (coords.), *La cuestión religiosa en la política española*, Sevilla 2004, 25-63.

Antonio MESTRE SANCHIS, *Los católicos ilustrados españoles ante los problemas religiosos de su tiempo*, dins «Anales Valentinus», XXXI (2005), 383-429.

L'autor dóna a entendre que la versió completa és la del títol segon. [I encara que el tema és molt més ampli que el camp d'aquestes pàgines], n'hi trobem de dedicades als temes diversos que entren en aquella problemàtica (problemes filosòfics entorn a Déu i a l'ateisme, però també qüestions pràctiques, com els camins tomista o suarista en teologia, com la política envers Roma, i d'altres com l'accés a llibres prohibits o com les devocions marianes) amb transcripció de fragments textuais, sobretot de Gregori Maians, presents pertot, però també d'altres valencians, començant pel p. Vicent Tosca (392), o el paràgraf de Joan Andrés sobre Sibuda (396-397), o les idees d'Ascensí Sales, bisbe de Barcelona (409, 415) o les de Joan Bta. Cabanilles o Joan Bta. Muñoz (412-413), o les de Josep Climent, també bisbe de Barcelona (419-420), de Joan Bta. Berní, Vicent Blasco o Joaquim Llorenç Villanueva (427). — J. P. E. [20.781-20.782]

Cayetano MAS GALVÁN, *Tres Seminarios españoles del Setecientos: Reformismo, Ilustración y Liberalismo*, dins *Ingenios para el mundo: sociedad, saber y educación en la Edad Moderna*, Teresa NAVA RODRÍGUEZ, coord., «Cuadernos de Historia Moderna. Anejos. Monografías III», Madrid, Universidad Complutense 2004, 163-200.

Resumida la política dels Borbons en relació als estudis en els seminaris diocesans (163-169), és exposada la que afectà el d'Oriola, sota el títol *El reformismo anterior a Carlos III: el caso de Oriuela* (170-177). Erigit el 1740 pel bisbe Juan Elías Gómez de Terán, actuant ja el 1743,

diferent del de San Miguel per a l'atenció a preveres, el ,de la Inmaculada' era per a seminaristes, totalment en mans del bisbe fins i tot en seu vacant (172), enquadrats en una forta disciplina personal i intel·lectual («el aprender suele consistir en temer», deia Gómez de Terán, 175), que integrava els ensenyaments del seminari en la Universitat d'Oriola (171); el bisbe Josep Tormo i Julià (1767-1790), il·lustrat, antijesuïta i rigorista, reestructurà les càtedres (afegint les d'Escritura, de Concilis, d'Història Eclesiàstica i *De locis theologicis*) i canvià els llibres de text, tot dins un cert eclecticisme (176-177). — J. P. E. [20.783]

Armando ALBEROLA ROMÀ, *Procesiones, rogativas, conjuros y exorcismos: el campo valenciano ante la plaga de langosta de 1756*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 21 (2003), 383-410.

La virulència d'aquella passa no sols és coneguda per documentació d'arxiu (Alacant, AM, *Provisiones, Cabildos*; i Simancas, AG, *Secretaría y superintendencia de Hacienda*), ans també per les notícies que en dona Gregori Maians, ja publicades dins *Epistolario V. Escritos económicos*: consta la manera com la plaga es presentà i com els núvols de llangots ho consumien tot; també coneixem les formes de defensa, caçant i cremant els insectes a roves i destruint els ous dipositats en terra per les femelles, que, no obstant, encara reproduïren la plaga els dos anys següents (388-396); entre les actuacions de defensa foren ben presents les processons populars i les accions litúrgiques de comunir i d'exorcitzar el terme, documentades a Alzira (405). Ferran VII disposà que la relíquia de sant Gregori sortís del seu santuari de Navarra i passés materialment per les contrades afectades o almenys enviant-los l'aigua del dit sant per a aspergir els termes (397-410). — J. P. E. [20.784]

Carmen LÍTER MAYAYO, Francisca SANCHIS BALLESTER, *La obra de Tomás López. Imagen cartográfica del siglo XVIII*, Madrid, Biblioteca Nacional 2002, 570 pp.

Són aplegats en aquest volum, per ordre alfabètic de topònims, els mapes de Tomàs López i quan per a un mateix topònim n'hi ha més d'un són ordenats per cronologia. Del segle XVIII hi ha els següents: *Balears 1756* i *Balears 1793* (78-80); *Barcelona, bisbat de, 1774* (82); *Cabrera, illa 1773* i *Cabrera, illa 1782* (103-104); *Cataluña 1756* i *Cataluña 1776* (118-120); *Cerdeña, illa 1796* (123); *Cotlliure (Colibre) i Port Vendres 1794* (134 i 486); *Conflent (Conflán 1794)* (136); *Formentera (Illa) 1782* (209); *Eivissa, Illa i Port 1778 i 1793* (250-251); *Mallorca, regne 1756*; *Mallorca, Illa 1773* (309-310); *Menorca, Illa 1780* i *Menorca, Illa 1782* (331-333); *Roselló, 1793* (415); *San Felipe (Menorca), 1781* (425); *València, 1757*; *València (Regne), 1762*; *València (Regne), 1786*, i *València (Regne), 1788* (478-483). Els mapes originals són completats amb explicacions textuales, que no són transcrites. — J. P. E. [20.785]

Albert CORBETO, *Punxonament i foneria al segle XVIII: la fàbrica de lletra d'impremta del convent de Sant Josep de Barcelona*, dins «Revista de Catalunya», núm. 198 (setembre de 2004), 65-102.

Troben en aquestes pàgines els precedents d'aquell art tipogràfic des del segle XVI, i origen i trajectòria d'Eudald Pradell des de l'armeria de Ripoll a la reial fàbrica de lletra de Madrid després del 1764, on «elaboró las primeras matrices para caracteres de imprenta» (76). N'havia rebudes les primeres idees en l'obrador del convent de Sant Josep dels carmelitans de Barcelona (81-98), extrem documentat en llibres diversos del convent, conservats a l'Arxiu Reial (ACA), *Monacals-Hisenda*; Pradell explotà a Madrid els seus coneixements, però no els hauria ensenyat a ningú, ni al seu fill (93). Hi ha mostres de lletra (75, 86, 89, 94, 97). Una investigació policial sobre uns fulls de propaganda política informà sobre impressors clients dels tipus de lletra del convent de Sant Josep (99). — J. P. E. [20.786]

Julia BELTRÁN ESCRIG, *D. José Climent en Castellón. Actuaciones en favor de la enseñanza y beneficencia local. Documentos notariales*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 589-610.

Bisbe de Barcelona del 1766 al 1775, tant abans com sobretot després es preocupà de l'ensenyament i de la beneficència en la seva vila nadiua, Castelló de la Plana. Els primers anys després de tornar a Castelló clarificà amb document notarial (not. Bernat Vicente, Castelló, Arxiu Prov.) cada una de les seves fundacions, tant de València (col·legis de St. Pere Nolasc i de St. Bartomeu: 592) i de Barcelona (Terciàries Dominiques de St. Domènec; i Franciscanes de Sta. Isabel: 593-594), com sobretot de Castelló, en document únic, bàsicament testament, on confirma la protecció a l'escola de la Placeta del Roser, fa constar la voluntat de fundar el Col·legi d'Orfes (595-598) i deixa la seva biblioteca de 485 volums a l'Episcopal de Barcelona (600-605); el Col·legi d'Orfes ja tenia casa i funcionava dos anys abans de la seva mort el 1781 (606-608). Hi ha dues pàgines de reproduccions fotogràfiques (809-810). — J. P. E. [20.787

Carles SÁNCHEZ-MORENO I ELLART, *Josep Finestres i el presumpte origen atenès de la substitució pupil·lar*, dins «Revista de Dret històric català», 5 (2005), 157-164.

L'autor resumeix molt cenyidament la història de la qüestió de la substitució pupil·lar, discutida abans de Finestres, el qual en les *Praelectiones Cervarienses* la relaciona amb una llei de Soló, citada en un discurs avui considerat apòcrif de Demòstenes, que el professor de Cervera conegué per l'obra de S. Petit, *Leges atticae: Commentarii*, Lió 1635, 482. Segons l'autor, la valoració de les fonts jurídiques gregues, que Finestres defensa, s'ha de relacionar, més que amb el 'mos gallicus', amb l'escola holandesa i amb Heinicius. — J. de P. [20.788

José M. PÉREZ COLLADOS, *La tradición jurídica catalana (Valor de la interpretación y peso de la historia)*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXIV (2004), 139-184.

A Catalunya, la Nova Planta suprimí les *Constitucions de Catalunya* en tot allò que tenien de dret públic, però respectà el dret privat. En conseqüència, si les antigues constitucions no eren font de dret ho eren almenys d'interpretació. L'escola de dret de la Universitat de Cervera, en la línia de Josep Finestres i de Monsalvo, es mantingué ferma a vincular directament el dret privat català amb el Dret Romà i amb el canònic, oposant-se a qualsevol intervenció del govern borbònic en els estudis, tal com resulta de l'*Informe* oficial de la Universitat de Cervera del 1772, en què refusava la proposta governativa i mantenia que els estudis de dret havien de consistir en dos anys de Dret Romà i dos anys de dret català (145-150): l'estudi de les 'leyes del Reino' consistia en l'estudi del dret català. Ja en el segle XIX, la mateixa universitat als inicis i Manuel Duran i Bas cap al final mantindria la posició de Cervera (152-154). — J. P. E. [20.789

Juan GONZÁLEZ CASTAÑO, *Correspondencia del P. fray Pablo Manuel Ortega con Don Gregorio Mayans y Siscar*, dins «Carthaginensia», XXI (2005), 439-476.

Aquell franciscà de Múrcia havia començat d'escriure sota l'influx dels falsos cronicons, però el 1742 Maians publicava el llibre de Nicolás Antonio, *Censura de historias fabulosas*, que el féu passar a la història crítica i documentada i a la relació amb Maians. Es conserven cinc lletres seves al valencià dels anys 1761-1764 conservades a l'AMV, *Fons Serrano Morales*, ací transcrites (451-455), seguides de dos altres escrits breus del mateix franciscà (456-474); la primera de les cinc lletres és reproduïda en fotocòpia (475-476). — J. P. E. [20.790

Josep M. CONTIJOCH CASANOVAS, *Un relat de Melcior de Potau, corregidor del Perú (segle XVIII)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 23 (2005), 72-80.

Malcior de Potau, tarragoní de la Conca de Barberà, fou corregidor al Perú en temps del virrei Amat (1761-1776); per dissensions familiars amb motiu d'herència escriví un memorial per als seus fills, intitulat *Instrucción para mis hijos...*, on, recordat l'arbre familiar, és exposada la seva trajectòria personal, també la dels anys d'Amèrica i el viatge de retorn a peu travessant tota l'Amèrica del Sud, del Parí a Buenos Aires; l'escrit és conservat a Montblanc, arxiu patrimonial Monfar, i ací en són resumits o transcrits els episodis més inversemblants causats per una natura o uns indígenes poc amables, entre els quals «aquella moscuía verde venenosa» (78-79), que atacà un dels seus fills i li creà un quadre clínic [que fa pensar en el del campament francès davant Girona en la Croada contra Catalunya posterior a les Vespres Sicilianes]. — J. P. E. [20.791]

Enric MOLINÉ, *El Compendio histórico (1762-1763) un nou manuscrit, sencer*, dins «Urgellia», XV (2002-2005), 415-547.

[Cf. «ATCA», XVIII (1999), 1071, núm. 14.209]. Els exemplars de l'ACat. d'Urgell, base d'aquell article, s'han demostrat tots només parcials, perquè se n'ha trobat el text complet a Barcelona, BC, ms. 170, ací descrit i resumit (416-420); datable del 1762-1763 i exclosa amb més raó l'autoria de Jeroni Brach i Montiu, l'autor era un castellà acompanyant algun dels bisbes urgellencs. L'obra és una informació del bisbat d'Urgell tant en dimensió diacrònica o històrica, com sincrònica de descripció de la situació estructural i demogràfica del bisbat d'Urgell en la dècada del 1760. El *Compendio histórico, clara y sucinta noticia en lo eclesiástico, civil y político de la ciudad, santa iglesia cathedral y obispado de Urgel con sus piezas justificativas y autores clásicos que las adornan*, ha passat així dels només tres capítols conservats en les còpies de l'ACat. d'Urgell, als vuit de la còpia barcelonina. Són els següents: I. *De la ciudad de Urgel* (424-443); II. *Episcopologio y descripción cronológica de los obispos que ha tenido la santa iglesia de Urgel* (443-458); III. *Descripción general de la Santa Iglesia Cathedral de Urgel* (459-468); IV. *Estado de la Santa Iglesia Cathedral de Urgel desde el año del Señor de 819, en qué fue su reedificación* (469-487); V. *De los límites y afrontaciones del obispado de Urgel* (487-491); VI. *De las iglesias colexiadas que hay en el obispado de Urgel* (491-505); VII. *Del condado de Cerdeña y sus condes soberanos* (505-507); VIII. *Estadísticas de población y relación de parroquias, exentos y religiosos*, que dona dades precises sobre cases, persones, naixements i defuncions en cada una de les parròquies del bisbat els anys 1748, 1749, 1750 (508-539). L'apèndix aplega els paràgrafs afegits als successius capítols en alguna de les còpies urgel·leses (540-545). Les dues darreres pàgines reproduïxen fotogràficament les primera i darrera de l'exemplar barceloní (546-547). — J. P. E. [20.792]

Emeteri FABREGAT GALCERÀ, *La canalització de l'Ebre a la segona meitat del segle XVIII: El Real Canal de Tortosa de Carles Sabater*, dins «Recerca», 10 (2005), 143-200.

El projecte de Carles Sabater, del 1767, intitulat *El Real Canal de Tortosa*, conservat a Madrid, Biblioteca de Palacio, i AHN, lligall 6.865/32, és per a l'autor ocasió de resumir les idees il·lustrades sobre l'obra pública (143-145), els intents de segles anteriors i els projectes de mitjan segle XVIII (146-152); el de Carles Sabater, completat amb el seu *Manifiesto sobre la construcción de las dos azequias, o canales... de la ciudad de Tortosa... desde su Azud, o presa, hasta el mar*, Madrid 1772, fou gestat durant anys i comportà, entre d'altres treballs previs, la recerca de documentació des dels temps medievals, aplegada en els primers folis, i la preparació tècnica del projecte, obra, sembla, de Fra Damià dels Apòstols, carmelita descalç (153-155); tot seguit calgué assegurar les bases empresarials i les concessions públiques (155-160), que durant un any seguiren aturades per una contraproposta (160-163); resultà vencedor el *Proyecto Sabater* i quan era imminent la Reial Cèdula de concessió, el canvi de política personificat per Floridablanca, emprengué actuacions directes de l'Estat, centrades en la nova població

de Sant Carles de la Ràpida i en el projectat canal de navegació entre l'Ebre i el Port dels Alfacs; la Revolució Francesa ho anorredà tot (164-166). Les pàgines següents analitzen el *Proyecto Sabater* (167-181); a judici de l'autor, aquell projecte «tenia una elevada qualitat des del punt de vista tècnic» (181) i hauria representat un salt enorme tant des del punt de vista de la producció agrícola (el 87% de la terra era improductiva i s'hauria convertit en regadiu) (182), com de la demografia (eren previstos deu pobles nous amb forta immigració també estrangera) (184-186), amb una repercussió econòmica milionària (186-188). Sabater i la seva companyia demanaven contrapartides (188-191). Tot restà en paraules, però quan el 1911 es tocava amb la mà l'acabament del Canal de l'Esquerra, el conjunt d'emprenedors reconeixia que «ha podido realizar lo que en 1769 se proyectaba y deseaba» (196). Hi ha bibliografia (197-200). — J. P. E. [20.793]

Xavier SERRA ESTELLÉS, Antoni TORDERA SÁEZ, *La consueta o "Instrucción de sacristanes y mui en particular para el de la parroquia de la villa de Xàbea. Año 1769"* (Monumenta Archivorum Valentina, VI), València, Facultad de Teología San Vicente Ferrer 2005, 226 pp.

Aquesta primera edició de la *Instrucción...* fa precedir el text (97-209) amb una introducció (17-96), que s'enceta presentant la parròquia (17-20), la clerecia (21-30) i les confraries de la mateixa (30-37). El text no permet dubtes que l'autor era catalano- (o valencianoparlant), i que no dominava gaire el llatí; potser era Francesc Trilles, beneficiat sagristà de la parròquia, potser el seu pare, ajudant de sagristà (37-40; 99-100). L'original, conservat a Xàbia, BM (40-42), és contextualitzat i analitzat en les pàgines següents d'acord amb «la llamada sociología de los ritos», perquè aquesta «nos ha sido muy útil para la tarea de interpretar desde una determinada cultura [la de la segona meitat del segle XVIII] el sentido social de las instrucciones que todo rito supone para una sociedad» (53). Acabada la dita contextualització, trobem la bibliografia (93-95), l'edició del text (101-209), recull de totes les obligacions materials del (segon?) sagristà a fi que a l'hora de les celebracions litúrgiques públiques o paralitúrgiques els ornaments i d'altres estris o atuells necessaris estiguessin a punt o que fossin puntualment practicats aquells serveis previs, com podien ésser els repics de campanes. Finalitzen el text, l'edició és completada amb un glossari o vocabulari, molts dels mots del qual indiquen fins a quin punt seguia vigent en plena segona meitat del segle XVIII l'herència portada el segle XIII des de Catalunya: ,albat', ,calenda', ,capiscol', ,catifa', ,conquesta', ,corriola', ,dranc', etc. (211-221). — J. P. E. [20.794]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Presencia de fray Luis de Granada en algunos dominicos valencianos del siglo XVIII*, dins «Communio. Revista Semestral publicada por los Dominicos de la Provincia de Andalucía», XXXVIII (2005), 257-278.

Els inventaris coneguts de dues-cents cinquanta-sis biblioteques valencianes del segle XVIII han recomptat cinquanta-set registres d'obres de fra Lluís de Granada amb uns dos-cents tretze volums, que el fan l'autor més representatiu de tema espiritual. En temàtica cultural els dominics valencians del segle XVIII participaven dels postulats de la crítica històrica propugnats per Gregori Maians i Ciscar (260), i tendien a reavaluar el segle XVI, començant per Joan Bta. Muñoz, que es formà a Sant Domènec al costat d'un oncle seu, dominic, i després reeditaria obres de Lluís de Granada (261-262). Lluís Galiana descobrí lletres d'aquest a l'arxiu del convent (264) i després li dedicà seixanta-vuit pàgines de crítica bibliogràfica, encara manuscrites, en el ms. 754/2 de València, BU (266-267). Josep Teixidor aplegà en fons del XVI valencià correspondència del de Granada amb dominics del Regne (267-273). Jaume Villanueva, en la seva continuació de Quetif-Echard (manuscrita a Roma, Istituto Storico Domenicano, 300/SCR/6), dedica tres pàgines, ací transcrites, a les obres de Lluís de Granada (276-278). — J. P. E. [20.795]

Antonio ASTORGANO ABAJO, La Biblioteca jesuítico-española de Hervás y su liderazgo sobre el resto de los ex jesuitas, dins «Hispania Sacra», 56 (2004), 171-268.

Lorenzo Hervás y Panduro, jesuïta nat a Horcajo de Santiago i expulsat per Carles III Borbó, elaborà abans d'acabar el segle XVIII la seva *Biblioteca jesuítico-española de los escritores que han florecido por siete lustros, 1759-1793*, és a dir, durant els anys d'exili. La primera part esmenta sovint jesuïtes catalans, d'entre els quals destaca Joan Francesc Masdéu (184-186) i sobretot hi ha una quantificació per províncies, on la d'Aragó, sense ésser la més nombrosa, sí que és la més ben representada (203); la darrera part dóna llista alfabètica de jesuïtes dels Països Catalans que consten en aquella *Biblioteca...*; Joan Andrés, Pere Joan Andreu, Josep Arce, Mateu Aymerich (Eimeric), Narcís Bas, Josep Blay, Josep Borràs, Ignasi Campserver, Josep Casanovas, Tomàs Cerdà, Pere Ceris, Antoni Codorniu, Joan Bta. Colomé, Antoni Conca, Agustí Costa, Josep Díaz, Ramon Diosdado Caballero, Vicent Emperador Picó, Antoni Eximeno, Andreu Febrés, Josep Ferrer i Llopard, Pere Ferrusola, Francesc Fluvià, Mateu Fole, Llucià Gallissà, Josep Garcia Martí, Bernat Garcia, Miquel Garcia, Joan Bta. Gener, Francesc Gustà, Joan Hospital, Gaspar Janer i Grande, Josep Jolís, Francesc Xavier Julià, Antoni Julià, Francesc Llampillas, Manuel Lassala, Marià Llorente, Francesc Lloses, Antoni Ludeña, Bru Martí, Onofre Martorell, Josep Antoni Masdéu, Joan Francesc Masdéu, Manuel Millà i Ribelles, Josep Miralles, Pere Mogas, Pere Montaner, Josep Montengon, Pere Montengon, Joan Nadal, Sebastià Nicolau, Joan Nuix, Rafael Nuix, Lluís Olzina, Francesc Pallarès, Josep Peleyà, Josep Paramàs, Ignasi Paramàs, Miquel Perarnau, Francesc Pla, Joaquim Pla, Josep Ponts, Bartomeu Pou, Bonaventura Prats, Onofre Prat de Saba, Andreu Puigserver, Pere Roca, Joan Rosset, Josep Sants, Tomàs Serrano, Josep Servent, Jaume de Torres, Jacint Verdager, Antoni Vila. — J. P. E. [20.796

M. A. PICÓ, *El Padre José Antonio Eximeno Pujades* (Biografías, 33), València, Institución Alfonso el Magnánimo 2003, 418 pp.

Títol només conegut per referència. Eximeno fou jesuïta valencià expulsat per Carles III Borbó, escriptor polifacètic que saltà a l'actualitat sobretot pels seus escrits sobre temes de música, en els quals mantingué una controvèrsia amb Juan Bta. Marini. Morí el 1808. Aquest llibre conté àmplia bibliografia. — J. P. E. [20.797

Eudald MAIDEU I PUIG, *Visió pediàtrica del «Método de criar les criaturas de llet» de Pere Puig (1786)*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XLIII (2005), 81-85.

L'autor resumeix el contingut de l'obra de referència, centrant-se en allò que exposa el mètode Baldini per a l'alimentació dels infants i tractament de les malalties que els afecten com a conseqüència d'una mala nutrició. — J. de P. [20.798

Josep GRAU I GALTÉS *Textos mèdics catalans (Pediatria i Obstretícia al s. XVIII) Dels parts, d'Eudald Raguer i Tutlló – 1794*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XLIII (2005), 87-99.

L'autor dóna notícia del metge de Ripoll Eudald Raguer i Tutlló, estudiant l'ascendència i la vocació mèdica de la seva família. El seu fill Pere Raguer i Puig fou el metge més destacat de la nissaga. Eudald Raguer va escriure un tractat *Dels parts*, escrit el 1794, publicat el 1989 pel Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès i ara del tot exhaurit, raó per la qual és tornat a editar, enriquit amb notes i il·lustracions. L'autor de l'article pondera l'interès lingüístic del text, viu i precís, que segurament aproxima al llenguatge tècnic, mèdic i científic del català del segle XVIII. — J. de P. [20.799

Rosa CREIXELL, Teresa M. SALA, *Retrats de família: els secrets dels Gòmina*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 12 (2005), 179-193.

Les pàgines 181-186 descriuen la trajectòria d'Erasmus de Gòmina i Passarell fins al 1800 a base dels *Apuntes de la vida de Dn. Erasmo de Gómima...*, de l'AHCB, *Documentació personal. Ignasi de Janer* i de les pinzellades viperines del Baró de Maldà en el *Calaix de sastre*, (Don Erasme o don Fantasma'). Des del teler de lli de Moià pujà a cavaller ennoblit, però demòcrata, i primer dels fabricants de Barcelona per mèrits de la fàbrica d'indianes, amb particular atenció al seu mecenatge artístic i a la promoció de novetats tècniques. — J. P. E. [20.800

Miquel MIRAMBELL I ABANCÓ, *La demolició de l'església de Santa Maria de la Rotonda de Vic, Un exemple d'actuació sobre el patrimoni eclesiàstic al final del segle XVIII*, dins *Església, societat i poder*, 727-742.

Construïda al costat de la catedral de Vic entorn el 888, renovada en forma de rotunda amb campanar al costat i consagrada el 1180, abundantment documentada durant vuit segles en l'AE i en l'ACat. de Vic (728-729); una llegenda de la primera meitat del segle XVIII la feia d'origen romà, dels anys 70-94 pC.; en acabar el segle XVIII la catedral romànica de Vic fou substituïda per una de més gran, la façana de la qual era molt pròxima a la Rodona; les vicissituds que precediren la seva demolició són resumides, ja que costà de prendre i de fer acceptar la decisió (730-735), però ningú no la defensà eficaçment entre d'altres raons perquè ja era desafectada i convertida en magatzem d'eines de paleta; la substitució ja entra en el segle XIX. — J. P. E. [20.801

José M. PÉREZ COLLADO, *El derecho catalán de sucesiones en vísperas de la codificación*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXXV (2005), 331-367.

El 1851 els òrgans del govern d'Espanya preparaven un Codi civil unitari; el capítol de successions imposava la legislació castellana que procedia del *Forum iudicum* i del Dret romà. A Catalunya s'encengué una polèmica defensant l'herència unitària de les famílies, darrere la qual hi havia les prescripcions dels *Usatges* i de les *Constitucions de Catalunya*, que havien configurat tota la vida social i familiar des de segles (349-365); i al fons hi havia la defensa d'una institució «que se consideraba organismo básico de la sociedad en el proyecto liberal del catalanismo: la familia», és a dir, la casa. — J. P. E. [20.802

Guillem A. AMENGUAL, Pep VILA, *Textos de les Illes Balears a l'enquesta «Coquebert de Montbret»*, dins «Randa», 55 (2005 = Homenatge a Jordi Carbonell/1), 69-88.

Encara que la dita enquesta fou escrita ja començat el segle XIX, anys 1806-1812, els texts balearics que inclou, ben segur que eren anteriors al 1801. Són els següents: *Mallorquin / Lettre du roy Ferdinand 1493 / als amats y feels nostres los Jurats de la ciutat de Mallorca = Lo Rey=* (73-74, sobre el lul·lista Pere Deguí, amb posterior anàlisi filològica); *Dialecte de l'il(l)e de Formentera / Modo de denunciar las fiestas, ayunos, sufragios y demás cosas pertenecientes al gobierno eclesiástico, que observa el cura de Nuestra Señora del Pilar de la Mola, diócesis de Yviza, escrito en el vulgar mismo que lo hace, dado a su amigo Mr Biot, miembro del Instituto Nacional de Paris* (78-79: [però, contra allò que diu el subtítol de la pàg. 78, no és un sermó, sinó, d'acord amb el títol, el text introductori a l'anunci de les festes de la setmana, etc., dins la missa major dels diumenges, abans de l'ofertori, anunci que es deu trobar en tots els rituals dels bisbats catalans]); i *Île de Majorque. Parabole de le Fill prodich, traduide segons lo evangeli de Sant Lluch* (84-85). — J. P. E. [20.803

Miquel-Lluís MUNTANER, *Agustí Eura i la recuperació del barroc català*, dins «Revista de Catalunya», núm. 200 (novembre 2004), 94-97.

Reflexions sobre Agustí Eura, *Obra poètica i altres textos*, edició crítica de Pep Valsalobre, Barcelona, Fundació Pere Coromines 2002): «culmina una feina d'anys, realitzada amb una exigència i minuciositat admirables, que posa a disposició dels lectors una edició crítica excel·lent...» (95). — J. P. E. [20.804]

Miquel VILARDELL I YNARAJA, Rafael GINEBRA I MOLINS, *Remeis de finals del segle XVIII i principis del segle XIX*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XLIII (2005), 35-63.

Els autors donen notícia de dos quaderns, d'un de *Madasinas Provadas*, i d'un segon de la mateixa temàtica, i de 13 fulls solts de *Remeis per curar malalties*, de finals del s. XVIII i principis del XIX, del fons patrimonial de la Coma de Borrassers (Lluçanès), avui a l'Arxiu Episcopal de Vic, escrits per mà de Segimon Coma de Borrassers, del reverend Joan Coma, del dr. Jaume Casas i d'un tal Solano. Editen a doble columna el text antic i la seva versió actualitzada. Després donen la llista de símptomes i malalties consignades, amb els noms de les plantes prescrites per a la guarició, i exposen llurs conclusions. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.805]

Emili CASANOVA, *Lèxic i cultura popular: la creació lèxica dels colombaires valencians entre el segle XVIII i el XIX*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 18 (2005), 93-113.

Exercici de vocabulari diacrònic entre l'actual de la colombicultura valenciana (99-103) i algunes mostres del segle XVIII, concretament l'article del botànic [Antoni Josep] Cabanilles, *Historia natural de las palomas domésticas de España y especialmente de Valencia*, dins «Anales de Historia Natural», I (1799), 146-176, escrit el 1797 (94), en part transcrit (103-105), amb «el seu llistat de tipus de coloms» (106-108); i el *Romans nou... on es referixen les conversacions que molts colombaires solen tindre...*, de Carles Ros, publicat el 1733 (109-111); aquell vocabulari específic ha pres sentit figurat en ésser aplicat a camps d'actuació humana. [L'existència de vocabulari colomòbil castellà en la zona castellana del Regne de València, vocabulari que no ha estat integrat en els diccionaris d'aquella llengua, reforça l'observació formulada dins «ATCA», XXV (2006), 646, sobre l'existència d'un ,valenciano' en la zona de parla castellana, paral·lel al ,valencià' per a la zona de parla catalana del aleshores encara Regne de València]. — J. P. E. [20.806]

IV. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALEMANYA

Charlotte BRETSCHER-GISIGER, Rudolf GAMPER, *Katalog der mittelalterlichen Handschriften der Kloster Muri and Hermestwil*, Dietikon-Zürich, Urs Graf Verlag 2005, 464 pp.

El MsMurF 14, ff. 188-189 conté una còpia del PsArnau de Vilanova, *De virtute quercus*, ff. 187-188 (108) [el mateix text es troba en un manuscrit de Lichtenthal i a base d'aquest manuscrit acaba d'ésser editat per M. P. Schindele; n'hi ha notícia bibliogràfica entre les dedicades a Arnau de Vilanova, p. 1025]. — J. P. E. [20.807]

Romain JURROT, *Die Inkunabeln des Franziskanerklosters in Freiburg/Schweiz. Mit Anhang: Catalogue des incunables*, dins «Freiburger Geschichtsblätter», 81 (2004), 133-218.

Després de les consideracions globals sobre el conjunt dels cent quaranta-un incunables tothora conservats en la mateixa casa on foren aplegats, la dels Cordeliers de Fribourg (133-144), segueix el catàleg, en el qual trobem els següents exemplars d'autors nostres: Antonius (no pas 'Johannes') Andreae, *Quaestiones super Metaphysica Aristotelis*, editades per Lucas de Subereto, Venècia 1491 (149); Vincentius Ferrerius, *Sermones de tempore et de sanctis*, dos jocs dels tres volums, tots dos de Lió 1490 (Trechsel) i 1497 (Huss) (169-170); Guido de Monte Rochen (! Rocherio), dos exemplars d'edicions diverses: Estrasburg, 1483, i Lió 1488 (173). Bon nombre d'aquests foren aplegats en la segona meitat del segle XV pel superior de la casa, Joan Joly, qui també se'n procurà d'altres, com la *Theologia naturalis* de Ramon de Sibiuda, ara a la Biblioteca Universitaria de Harvard (136). — J. P. E. [20.808]

AMÈRICA

Saúl PEREDO MEZA, *Un nuevo códice del Speculum fratrum del padre Nadal Gaver*, dins «Analecta Mercedaria. Periodicum historiae et spiritualitatis», 22 (2003 [2005]), VII-XXI.

Als dos manuscrits coneguts fins ara del *Speculum fratrum Ordinis beatissime Dei Genitricis de Mercede Redemptionis Captivorum*, de Nadal Gaver (1445), els de Barcelona, ACA, Mercè. *Còdexs II* i el de Tolosa de Llenguadoc, BM, s'ha d'afegir l'identificat a Berkeley, University Library, *The Robbins Collection*, ms. 66 (X-XIII). Copiat a Barcelona poc després del 1445, en començar el segle XVI era al convent de Madrid (XIV-XVI). Després de l'exclaustració, entrà en la Col·lecció de Sir Thomas Phillips i el 1976 fou adquirit per a la Collection Robbins. És còpia d'escrivà professional de l'actual ms. de l'ACA, del qual s'aparta en algunes variants; i fou la base per a l'edició de Valladolid 1533 (XVIII-XX). — J. P. E. [20.809]

ANGLATERRA

Alvaro TORRENTE, Miguel Ángel MARÍN, *Pliegos de villancicos en la British Library (Londres) y la University Library (Cambridge)* (Bibliografías y Catálogos, 29; De Música, 4; Catálogo descriptivo de Pliegos de Villancicos, 1), Kassel, Edition Reichenberger 2000, XLIV i 444 pp.

En una o altra de les dues biblioteques angleses es troben nades cantades en esglésies diverses de Barcelona (Convent de Sant Josep el 1675; de Santa Margarida el mateix any; del Pi, 1689; de la Mercè, 1693; de Sant Miquel, 1730; de les Carmelites Calçades, 1738 i de l'Ensenyança, 1765) (12-19); de Cervera, Sant Francesc, a. Jesús, 1728 (33); de Girona (Convent de la Concepció, 1727 i 1729; Sant Martí, 1760) (37-39); de Xàtiva, Col·legiata, 1666 (56); de Lleida, Seu, 1673-1675 (57-59); de Reus, St. Pere, 1729 (114); i de València, Sant Felip Neri, 1703 i 1704 (183-184). El volum és completat amb taules diverses (291-443). — J. P. E. [20.810]

BARCELONA

Ramon PLANES I ALBETS, Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, Pere PUIG I USTRELL, *L'Arxiu de la Corona d'Aragó. Un nou perfil per a l'Arxiu Reial de Barcelona* (Textos 03), Barcelona, Associació d'Arxiuers de Catalunya 2003, 118 pp.

Encara que tot el conjunt s'encamini a les conclusions administratives i polítiques de les primeres (12-16) i de les darreres pàgines (87-92), cal assenyalar l'esforç de presentació de la

trajectòria històrica de l'arxiu, de comtal a reial a mitjan segle XII, els orígens del qual «recullen al segle IX» (17), amb creixement espectacular els segles XIII-XV, en què nasqueren, a imitació del barceloní, els arxius dels Regnes d'Aragó i de València (16-21). Després del 1714, l'arxiver Francisco Javier de Garma presentà el projecte de concentrar en l'Arxiu Reial de Barcelona tots els de la Corona d'Aragó, projecte només realitzat en el nom, que passà de 'Reial' a 'de la Corona d'Aragó', 'ACA' (22-24). És particularment interessant l'etapa conflictiva, de la II República, Guerra Civil i postguerra, en què com a conseqüència de la Guerra, l'ACA augmentà de forma notable els seus fons, el conjunt dels quals és detalladament exposat en el capítol terç (49-74). — J. P. E. [20.811

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Edició i estudi del fragment més antic manuscrit conservat dels «Tractatus» de Zenó de Verona (segle X)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 78-79 (2005-2006), 5-9.

L'autor dona notícia d'un bifoli de l'Arxiu Reial (ACA), *Reial Patrimoni* 585, fragment 117, que identifica com a part del *Tractatus* de Zenó de Verona († 380), homilies I, 35, i I, 34 de l'edició de B. Löfstedt. Data la còpia de la segona meitat del segle X i hauria tingut uns 125 folis. Supera en cent anys els *Excerpta* més antics (s. XI) i en dos-cents el còdex *Pistoensis* C 134, del segle XII; descriu amb cura les mides del document, el ratllat (a punta seca), la tinta, l'escriptura (minúscula carolínia), les línies (25 per columna) i les particularitats del sistema d'abreviacions. El manuscrit fou desfet durant el segle XVII. El text és pur, relacionat amb els manuscrits del grup 'alpha', gairebé coincident amb el ms. P. Alturo dona les deu variants del fragment de Barcelona enfront de l'edició del «Corpus Christianorum». El títol parla d'edició, però només hi ha al final reproducció fotogràfica de les quatre cares del fragment, prou llegibles. — J. de P. [20.812

Frederic UDINA I MARTORELL et alii, *Presentació de les darreres publicacions de l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, dins «XVII Congrés Corona», I, 135-144.

Les publicacions presentades en aquella avinentesa foren *La Broixola*, de Pere Benet; el *Catálogo de Memoriales e Inventarios, siglos XIV-XIX*; i *Los registros de cancillería de Alfonso el Magnánimo*; la presentació fou llegida pels respectius editors, Rafael Conde y Delgado de Molina (139-140), Jaume Riera i Sans (138-139); i Albert Torra, en nom propi i de Beatriz Canelles (140-141). Udina remarcava que tots tres «són fills...d'una preocupació respecte al material d'inventari que tan abundantment posseeix l'arxiu» (135); i l'actual director d'ACA, Carlos López Rodríguez, recordant el CODOIN, saludava els nous volums com a inici d'una sèrie de publicacions pròpies de l'Arxiu Reial de Barcelona (142-144). — J. P. E. [20.813

Alessandra CIOPPI, Sebastiana NOCCO, *Il Repartimento de Cerdeña. Alcune riflessioni su una fonte della Sardegna del XIV secolo*, dins «Misc. Batlle», 621-638.

A diferència dels repartiments de Mallorca o de València, el *Compartiment de Sardenya* del 1358, conservat a l'ACA, *Vària de Cancelleria*, 43, publicat diverses vegades, fou demanat per la primera cort de Sardenya com a mitjà oficial de conèixer la distribució de la riquesa com a pas previ per a una tributació més objectiva, i encarregat a Ramon de Vilanova; un dels exemplars existents en l'Arxiu Reial fou copiat per Pere Miquel Carbonell a fi que la justícia reial pogués prendre decisió sobre els béns de la família Carroç i de fet a Càller, Antico Archivio Regio, se'n conserva part, *F1* (427-429). És font reconeguda per a la reconstrucció de les unitats polítiques dins els Judicats de Càller, de Gallura i de part del de Lugodoro (632-637). — J. P. E. [20.814

Fabio COCCO, *La luogotenenza regia nel regno di Sardegna in età aragonesa*, dins «Misc. Batlle», 639-658.

Establert oficialment com a Regnum Corsice et Sardinie el 18 de juny del 1324, aquell regne fou agregat a la Corona d'Aragó, de manera que la mateixa persona del rei era alhora rei de Sardenya i dels altres regnes i terres sobirans de la Corona i rei de tot el conjunt; absent de Sardenya, calgué establir el portador dels poders reials; els seus nomenaments, conservats a l'Arxiu Reial (ACA) de Barcelona o a Càlleer, AS, *Antico Archivio Regio*, qualificaven el dit portador de ,gubernator', ,reformator', ,locumtenens generalis' i ,vicere' i encara ,generalis gubernator/governador general', que el 1355 es desdoblà el dos: ,gubernator Capitis Callari et Gallurre' i ,gubernator Capitis Lugodori', càrrec que comportava l'ésser ,capità de guerra' de tot el regne (644-649). Era autoritat d'acord amb les concessions més o menys explícites dels nomenaments, més breus els d'abans el 1355; d'ací ve l'anàlisi del nomenament (654-656), que, en síntesi, especificava la participació del lloctinent en les prerrogatives sobiranes en els tres camps judicial, executiu i legislatiu (657-658). L'autor aplica la metodologia de la ,dottrina della Staturalità' [de Francesco Cesare Casula] (640-641, nota 4). — J. P. E. [20.815]

Sergi GASCÓN URÍS, *Las filigranas del papel de la encomienda hospitalaria de Vallfogona de Riucorb (Conca de Barberà, prov. de Tarragona)*, (1ª parte), dins «Actas del IV Congreso Nacional de Historia del Papel en España.» Córdoba, 28-30 junio de 2001, [Madrid], AHHP, 193-216.

Sergi GASCÓN URÍS, *Las filigranas del papel de la encomienda hospitalaria de Vallfogona de Riucorb (Conca de Barberà, Tarragona)*, (2ª parte), dins «Actas del V Congreso Nacional de Historia del Papel en España.» Sarrià de Ter, 2, 3, y 4 de octubre de 2003, [Madrid], AHHP, 349-375.

L'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Sant Joan de Jerusalem. Armari 18*, conserva documentació sobre la comanda de Vallfogona de Riucorb en els volums 348-369, 370 i 371, ací descrits de manera que l'autor mateix descarta «que sea exhaustivo ni sea definitivo» (194); dins el primer títol tenim les anàlisis dels volums 348-365, on consten les filigranes i almenys el contingut literari corresponent a cada una (194-201); segueixen les pàgines de reproducció de les filigranes (202-216); l'article segon prossegueix l'anàlisi de filigranes i contingut dels registres 366-369 (349-352), amb un apèndix que conté una lletra de Ferran II Trastámara, del 1503, i l'acte d'arrendament de «las rendes y fruits de la encomenda de Granyena» del 1613 (ambdós de BC, *Arxiu Històric. Patronat de Vallfogona*, amb les corresponents introduccions i bibliografia (353-360); la reproducció de les filigranes ocupa les pàgines 363-375. L'autor anuncia un terç article sobre les filigranes «numerosísimas e interesantísimas» (349) dels registres 370-371. — J. P. E. [20.816-20.817]

Stephen D. DUMONT. *A Note on Thomas Wylton and Ms. Ripoll 95*, dins «Bulletin de Philosophie Médiévale», 47 (2005), 117-123.

Corregint anteriors descripcions del dit manuscrit, Bartomeu Maria Xiberta identificà com a *Quaestiones* de Thomas Wilton (Thomas Anglicus) les tres dels folis 35-40; però l'autor demostra que la primera és la també primera de les *Collationes Parisienses* de Joan Duns Escot (118-119) i la terça és la primera del *Quodlibet I* del mateix Escot (120-121). Són, en canvi, de Wilton la segona, sobre la predestinació, i una quarta, sobreafegida i incompleta, *An essentia divina sit perfectio infinita intensive* (121-122); la segona es troba també, però en text reduït, a Tortosa, BCat., ms. 88, ff. 113a-117a. — J. P. E. [20.818]

Rosanna LUSCHI, *Argenti e corredi della famiglia dei Giudici d'Arborea attraverso protocolli notarili dell'Arxiu Històric de Protocols de Barcellona*, dins «Archivio Strico Sardo», XLIV (2005), 479-511.

A fi d'integrar-se en la noblesa de Catalunya els Arborea enviaren dos dels seus fills a formar-se en la cort de Barcelona i adquiriren els drets baronials de Molins de Rei; són ací transcrits (495-511) els set documents dels anys 1336-1362, conservats i trobats en protocols diversos de l'AHBPB, relacionats amb aquella presència i en particular amb la percepció de drets baronials de la vila esmentada; el setè descriu alguns objectes preciosos pertanyents a Timburgueta, jutgessa d'Arborea (509-511). — J. P. E. [20.819]

Reis FONTANALS JAUMÀ, Montserrat MOLINA EGEEA, *Catàleg del fons de Queralt de la Biblioteca de Catalunya*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 9 (2005), 7-67.

La documentació de la nissaga dels comtes de Santa Coloma de Queralt i de les integrades en ella es troba esparsa en arxius diversos (ACA, Montblanc i Ripoll, AHC), entre els quals l'AH de Tarragona, objecte d'algunes informacions dels darrers anys (12/5.3); l'actual catàleg només informa d'aquella part entrada per compra a la BC, *Arxiu. Queralt*, constituïda per 13 capsos, 91 lligalls i 50 pergamins, que van del 976 al 1913, amb predomini dels segles XVI-XVII. La documentació ací catalogada segueix un esquema de nou punts, que començant pels espèculs (14), segueix per la documentació genealògica i personal, on es troben els testaments (16-23), l'administració del patrimoni, que conté els capbreus (23-47), la correspondència, tota moderna; plets i documentació judicial (59-63), i documents eclesiàstics, notariais, municipals i diversos (66-67). — J. P. E. [20.820]

Meritxell BLASCO ORELLANA, *Lèxic català en un manuscrit hebraicoaljamiat del segle XIV (Còdex Soberanas, ms. 3090 de la Biblioteca Nacional de Catalunya)*, dins «I Congrés Jueus», 139-145.

El dit còdex, conjunt de dotze folis de paper escrits per tres o quatre mans a darreries del segle XIV, fou descobert l'any 1980 pel dr. Amadeu Soberanas en el farciment de les cobertes d'un altre còdex; és escrit «en caràcters hebreus cursius típicament sefardites peninsulars» (140): són anotacions comptables referides a poblacions entre València i Osca, passant per Requena, Daroca i Saragossa; les notes, totes escrites amb lletra hebrea, pertanyen a quatre llengües, l'hebreu medieval, el judeoàrab, l'aragonès i el català: hi ha una mostra de les anotacions en llengües diverses (141-142), transcripció d'antropònims, topònims i noms de pesos, mides i monedes, denominació dels productes (142-143) i llista dels mots catalans (145). — J. P. E. [20.821]

Alejandra GUZMÁN ALMAGRO, *Una inscripció inédita de transmissió manuscrita*, dins «Faventia», 27 (2005), 17-24.

La dita inscripció es troba a Barcelona, BU, ms. 99, que arribà a l'actual des de la de Sant Josep dels Carmelitans de la mateixa Barcelona, i a Catalunya potser per algun camí relacionat amb el metropolità de Tarragona, Antoni Agostí; el text és transcrit (20) i reproduït en fotografia (21), on consta el títol *In Amatrice antiquissimum*, no transcrit; la inscripció seria romana i la protagonista procediria de Reate/Rieti. — J. P. E. [20.822]

Blanca BAELELLA, Maria PLA, *Mountain Cartography at the Cartographic Institute of Catalonia*, dins «Cartographica», 38 (2001), 5-24.

Dedicades a l'Institut Cartogràfic de Catalunya, iniciat el 1914 amb el Servei del Mapa Cartogràfic, aquestes pàgines es limiten a assenyalar l'impuls a la cartografia donat per Pere III el Cerimoniós en obligar cada nau a portar dos portolans, i a recordar l'*Atlas català* d'Abraham i Jafudà Cresques (5-7). En canvi, són especialment generoses en la reproducció de mapes antics: el de Sebastià Münster (c. 1550) (6); la *Cataloniae Principatus descriptio nova*, de Gerhard

Kremer (Mercator), 1613 (7), *Plan du siège de la ville de Barcelona*, 1698 (8), *La Catalogne*, 1792 (9) i *Nuevo mapa del Principado de Cataluña*, 1726, d'Oleguer de Taverner i d'Ardena, comte de Darnius (10). — J. P. E. [20.823]

Valentí SERRA DE MANRESA, *La causa de beatificación de sor Ángela Serafina Prat, fundadora hispana de las Clarisas Capuchinas*, dins «*Memoria Ecclesiae*», XXVI (2005), 521-534.

Ja durant els darrers temps de la vida i amb motiu del traspàs (1608) es multiplicaren els senyals extraordinaris, certificats per documentació contemporània, també les peticions d'incoar procés de beatificació, presentades per religiosos i religioses, per la Ciutat de Barcelona i la Generalitat de Catalunya, per bisbes i pels reis, amb revisió de despulles (524-527); segueix notícia dels successius processos incoats del 1684 ençà fins al 1910 i dels corresponents escrits; però la causa és ,totalmente paralizada en Roma' (531); són recollits els títols de les biografies i de la documentació relativa a aquella fundadora caputxina (531-534). — J. P. E. [20.824]

Joan FLORENSA I PARÉS, *Archivo Provincial de la Escuela Pía de Cataluña*, dins «*Archivum Scholarum Piarum*», XXIX/n. 57 (2005), 130-133.

Destruït el 1936, ha estat després reconstruït a base de donacions i de compres; ara hi ha documentació anterior al 1801 en les sèries de *Constitucions* (1698), *Capítols* (1753), *Visites* (1716), *Catàleg* (1686), *Cases tancades* (1693), *Balaguer* (1699), *Igualada* (1778), *Mataró* (1737), *Moià* (1683), *Puigcerdà* (1768) i *Secretaries dels col·legis* (1683). — J. P. E. [20.825]

Joan FLORENSA PARÉS, *Fondo de procesos de beatificación y de canonización en el archivo provincial de la Escuela Pía de Cataluña*, dins «*Memoria Ecclesiae*», XXVI (2005), 375-381.

Joan FLORENSA Y PARÉS, *Cómo presentaron los escolapios a su fundador José de Calassanç*, dins «*Memoria Ecclesiae*», XXVI (2005), 383-392.

Sota el primer títol només trobem cinc documents pertanyents al procés de canonització de sant Josep de Calassanç i notícia d'alguns sermons predicats a Puigcerdà el 1748 i mostra d'altres celebracions dels anys 1767-1768 (379).

El segon informa de fons conservats en l'arxiu esmentat d'àmbit català, començant per alguns impresos de Pere Abadal, de Moià, 1684, primera fundació de l'Escola Pia a l'Estat Espanyol (384); segueixen els publicats el 1749, poc després de la beatificació, entre els quals hi ha uns *Gozos*, de Vic, Pere Morera (384-386); i els posteriors a la canonització (1766), amb impresos festius d'Igualada, Puigcerdà, Mataró, Moià; no mancaren els versos i àdhuc algun drama sagrat, el *Compendio historial de la vida...* (Vic, Pere Morera, 1761) i els *Exercicis de piedad para niños...*, sense lloc ni data, però amb més de trenta edicions catalanes des de darreries del segle XVIII (368-390). — J. P. E. [20.826-20.827]

Quixot IV Centenari (1605-2005). Edicions del Quixot a la Biblioteca Pública Episcopal. Jornada Cervantina, Barcelona, Biblioteca Pública Episcopal i Facultat de Filosofia de Catalunya 2005, 104 pp.

Aquella Jornada Cervantina fou ocasió per a quatre intervencions, la darrera de les quals afecta directament aquesta secció. La signen, sota títol idèntic al de tot l'opuscle, les bibliotecàries Isabel de Colmenares Brunet i Imma Guzmán Fernández; hi trobem informació sobre cada un dels exemplars d'edicions del segle XVIII, herència del col·legi jesuític de Betlem suprimit per Carles III: 1730, [1755], 1768, 1780, 1782 i 1798-1799 (60-62); són reproduïdes les portades de les edicions de Madrid 1730, 1755, d'una de La Haya, i de la darrera (66-73); també ho són les de les edicions del 1605 (80) i del 1608 (84). — J. P. E. [20.828]

CASTELLÓ DE LA PLANA

Javier CAMPOS VILANOVA, *Así se salvó del fuego el Archivo Parroquial de Castellón*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 651-662.

Els primers dies després del cop d'estat militar del 18 de juliol 1936, el Jutjat de Primera Instància de Castelló ocupà la Casa Abadia i en prevenció d'esdeveniments deixà buides les lleixes de l'arxiu parroquial perquè la documentació havia estat portada al domicili particular d'un dels oficinistes del dit jutjat; i així, en presentar-se a Castelló el 2. X. 1936 amb la intenció de cremar l'arxiu parroquial un escamot de la «Columna de Hierro» anarquista procedent de l'Aragó, els responsables del jutjat els pogueren mostrar els prestatges buids. Aquesta fou la declaració de Salvador Marín Ferrer, secretari d'aquell jutjat, datada el 23. IX. 1941, ací transcrita (657-658). — J. P. E. [20.829

Antonio POVEDA AYORA, *Métodos de control para evaluar la fiabilidad de los registros parroquiales como fuente demográfica: el ejemplo del Alto Mijares*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 571-587.

Només una de les vint-i-tres parròquies de la comarca ha conservat íntegres les sèries de llibres parroquials des del 1560: Cortes d'Arenós; Campos d'Arenós des del 1716 i Montán des del 1730; tres altres tenen grans buids: Montanejos, Puebla d'Arenós i Zucaina i les altres setze només han conservat els (de part) del segle XX (572-574). Les pàgines següents exposen, amb ajut de quadres comparatius, mètodes diversos per a la constatació de la fiabilitat; el darrer és la comparació amb el *Cens de Floridablanca*, del 1787, segons el qual a Cortes d'Arenós els infants fins a set anys sumaven 243; segons els llibres de baptismes els naixements d'aquells set anys havien estat 369 i els enterraments d'albats 125, seguien en vida 244: *Cens* i llibres parroquials coincideixen (584-585). — J. P. E. [20.830

ESPANYA

Ernesto ZARAGOZA Y PASCUAL, *Documentación inédita sobre las vicisitudes del archivo de D. Luis Salazar y Castro entre 1820 y 1835*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CICIX (20029), 331-366.

Salazar deixà en testament que les seves col·leccions s'havien de conservar al monestir de Montserrat de Madrid, però tant com fou coneguda la intenció de suprimir convents dobles d'un mateix orde, s'imposà la necessitat d'assegurar la integritat de la dita col·lecció en la Real Academia de la Historia; entre la documentació ací publicada hi ha l'inventari tant dels reculls documentatals com de llibres impresos (341-353), on figuren molts volums d'autors de llengua catalana (només en les tres o quatre primeres pàgines): Llorenç Matheu i Sanz, Joan Lluís Vives, Gregori Maians, Antoni Beuther, Roch, Narcís Feliu de la Peña, Antoni de Capmany, Antoni Agostí, Esteve de Corbera, el *Diccionari català-llatí* de Nebrija, Jaume Peres de València, Fernando de Loaces, etc. — J. P. E. [20.831

Mª Isabel ROJAS SERRANO, *Los libros del comendador: inventario de la biblioteca de Luis Rovira y Micó*, dins «Aragonia Sacra. Revista de Investigación», XV (2000), 37-47.

Valencià, cavaller de Sant Joan de Jerusalem, comanador de Castiliscar, en morir a València el 1830 deixà una biblioteca rica d'edicions dels segles anteriors (p. e., José de Acosta, *Historia natural y moral de las Indias*, Barcelona 1591; Diego de Saavedra Fajardo, *Idea de un*

príncipe..., València 1695) i d'autors dels Països Catalans: Manuel Marià Ribera, Hipólito de Samper, Josep Vela, Vicent Ximeno, Jordi Joan i Santacília, Joan Lluís Vives, Josep Vidal, Marià Madramany i Calatayud, Miquel Agustí, Vicent Martínez Colomer, Bernadí Gómez Miedes, Joan Francesc Masdeu. L'inventari es conserva a Saragossa, AD, *San Juan de Jerusalén*, 181. — J. P. E. [20.832]

FRANÇA

Donatella NEBBIAI, *La bibliothèque de l'abbaye de saint-Victor de Marseille. (XIe-XVe siècle)* (Documents, études et répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, 74. Histoire des Bibliothèques Médiévales, 16), Paris, Centre National de la Recherche Scientifique 2005, 346 pp.

L'estudi introductori recorda el segle durant el qual Sant Víctor de Marsella fou abadia tutora de Ripoll, entre els anys 1071 i 1172; durant aquells anys (1100-1150) fou copiat a Ripoll el *Breviarium Rivipollense*, ara a Paris, BN, lat. 742, «illustrant la diffusion de la liturgie victorine en Catalogne» (47); és també esmentat el Vat., Reg. lat. 123, atribuït al monjo Olibà; el volum és qualificat de «véritable encyclopédie..., vaste compilation chronologique et cosmographique» en quatre llibres (49-50); també hi és àmpliament recordada la relació d'Arnau de Vilanova amb alguns monjos de Sant Víctor, que foren testimonis de la presentació al bisbe de Marsella de la *Denuntiatio secunda facta Massilie*, i el problema de l'autoria de l'*Expositio super Apocalypsi*, fins a la hipòtesi de Fabio Troncarelli atribuïnt-la al monjo Hug de Nevers (57-58: l'autora no esmenta el fet que el 24 d'agost del 1305, Arnau havia posat en mans de Climent V el judici sobre l'ortodòxia de la doctrina del propi missatge escatològic; ja no hi insistí més; per tant, el 1306 (Vat., Ottob., 536) no podia recaure en el tema amb la dita *Expositio*). A l'apèndix és reproduït un inventari dels llibres litúrgics de Sant Miquel del Fai, del 1297 (225-226). — J. P. E. [20.833]

Paulino RODRÍGUEZ BARRAL, *A propósito de la ilustración de los quince signos anunciadores del Juicio Final en un manuscrito del monasterio de Santa Engracia de Zaragoza*, dins «Boletín. Museo e Instituto "Camón Aznar" de Ibercaja», XCIV (2004), 379-403.

Trobem sota aquest títol una referència al ms. 336 de Carpentràs, BInghimbertaine, en concret al text català del *Vade mecum in tribulatione* (379, nota 2), i al ms. esp. 44, f. 3, de París, BN, originari del Rosselló, que no sols conté els quinze senyals del judici en llengua catalana, ans encara il·lustra el tema amb una M miniada (380). El ms. de Santa Engracia és ara a l'AE d'Osc. — J. P. E. [20.834]

Anne BONDÉELLE-SOUCHIER, *Bibliothèques de l'ordre de Prémontré dans la France d'Ancien Régime. II. Édition des inventaires* (Documents, études et répertoires, 58), Paris, Centre National de la Recherche Scientifique 2006, 558 pp.

Hi trobem: Avicenna, *De viribus cordis* en traducció d'Arnau de Vilanova (de Vicoigne, ara a Bruxelles, BBollandiana, ms. 98: 226 i 411); *Unum librum Constitutionum regis Aragonum* i *Unum librum Usatici Barchinone* (ambdós de Fontcaude, 174/92 i 175/105); comentaris bíblics diversos de Florus de Lió, extrets d'epístoles de sant Pau (447); de Guillelmus Peraldi, comentaris a la *Summa de vitiis* de sant Ramon de Penyafort (458); les *Interrogationes Orosii et responsiones Augustini* (de Sélincourt, ara a Amiens, BM, ms. 89) (210); i la *Summa de casibus* de sant Ramon de Penyafort, que es trobava en els monestirs de Vicoigne, Charleville-Mézières i Belval (521). — J. P. E. [20.835]

GIRONA

Mercedes CANTOS, *El Pontifical de Guillaume Durand de l'Arxiu Capitular de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVI (2005), 69-82.

L'autora estableix que el ms. 10 de Girona, AC, (*Pontificale* de Guillem Durand, text molt estès), procedeix d'un model textual llatí del grup d'Arles, format pels mss. de París, BNF, lat. 733 i BSainte Geneviève, ms. 143; de Carpentras, BInghimbertaine, ms. 97; Tolosa de Lenguadoc, BM, ms. 118; i BAV, Reg. lat. 1930; el copista era de la Corona catalanoaragonesa, i el miniaturista que pintà les caplletres era segurament laic i català, perquè en els folis finals del manuscrit les pautes per a algunes inicials historiades, indicant el tipus d'escena que calia representar, són en català. El disseny de les escenes il·luminades acusa influències franceses amb elements característics del Lenguadoc i de la Corona catalanoaragonesa. El miniaturista encarregat de la decoració marginal evidencia influències del Nord d'Itàlia. El *Pontificale* fou encarregat pel bisbe Ramon Descatllar (ca. 1409-1415). Hi ha bibliografia. —J. de P. [20.836]

HOSTALRIC

Emma LLACH I PALMADA, Neus PUIG I AMAT, *L'Arxiu del vescomtat de Cabrera i Bas, comtat d'Osona i de Mòdica*, dins «Quaderns de la Selva», 17 (2005), 189-206.

El 2002 tornaven a Hostalric (ni que només fos en còpia microfilmada) els fons de la casa d'Aitona, secció Cabrera i Bas, integrats en l'Arxiu Ducal Medinaceli. Les autores evoquen ràpidament la trajectòria dels Cabrera, partint del primer vescomte documentat, Gausfred (ca. 1002) i arribant al 1756. Els alts i baixos de la raguèlia han donat com a resultat que una part de la documentació original dels Cabrera es trobi ara entre la del ducat d'Osona. L'arxiu Cabrera conté, d'altra banda, documentació del ducat de Medina de Ríoseco. Devers 1718-1745, tot l'arxiu Aitona, que els Medinaceli tenien a la Casa Gralla de Barcelona, passà a Madrid, restant només a Barcelona els documents dels ducs de Cardona-Sogorb. Les autores descriuen organització i contingut de les còpies microfilmades d'Hostalric: signatura, data, lloc, altre(s) lloc(s) de referència, resum del contingut del document, observacions. Donen quadres de la tipologia dels documents, de la datació per segles i dels llocs, castells o batllies del vescomtat de Bas i comtat d'Osona. Hi ha bibliografia. —J. de P. [20.837]

ITÀLIA

Serena MORELLI, *Le carte di Léon Cadier alla Bibliothèque Nationale de France. Contributo alla ricostruzione della cancelleria angioina* (Sources et documents d'Histoire du Moyen Age publiés par l'École française de Rome, 9), Roma, École française 2005, LXVIII i 284 pp.

És públic que el fons dels Anjou (*Regesti angioini*) de l'Archivio di Stato de Nàpols resultaren destruïts el 1943 justament en el lloc on havien d'haver estat segurs. Ara aquella documentació només pot ésser substituïda per les transcripcions que n'havien fetes estudiosos com Léon Cadier, que s'havia interessat per la documentació relativa a les cases de Barcelona i d'Anjou en l'època de les Vespres Sicilianes (XIII-XIV), el seu arxiu passà a la Biblioteca Nacional de França i ara és posat a l'abast dels interessats en aquest llibre; molts d'aquests documents toquen els nostres reis i els seus dominis, ja des de la primera de les lletres transcrits (18 III 1286), on el rei Anjou anuncia que «instante iam vere in rebelle[m] Sicilie insulam, duce Deo, felici omine transeamus» (3); la núm. 3 (4 IV 1286) parla del «instanti passaggio quod, Deo

propitio, contra rebelles siculos facere disponimus» (6); la lletra 7 informa que «nonnulli clerici... decimas per eos debitas [per a aquella guerra] solvere contradicunt», tot i que «praedictarum decimarum negotium sit propria causa nostra» (10); la núm. 12 (6 VII 1289) informava que «dompnum [no rei!] Jacobum de Aragonia, suosque complices et seguaces... ad partes iam venire dicitur Principatus» (14). No manca documentació més directa, com la relativa a una treva entre les dues potències el 1290 (80-89, núms. 89-90); o la ben diferent, del 4 III 1282, en què notificava que «princeps inclitus, dominus Jacobus, Aragonum rex illustris... per apostolicas manus crucis assumpto signaculo, factus est vexillarius, ammiratus et capitaneus generalis ecclesie...» (171); per lletra del 22 X 1285 som informats d'un alçament de gent d'Isèrnia proclamant rei [de Sicília] Pere el Gran: «vexillum Petri Aragonum quandoque portarunt, arma ipsius Petri depinserunt in scutis et bracharolis...» (209). Aquesta documentació, doncs, ens permet de seguir des de l'altra banda una rècula de fets importants, conseqüència de les Vespres Sicilianes. — J. P. E. [20.838]

M[aria] C[hia]ra L[EONORI], *Raymundus Lullus, De principiis*, (Ms. 19), *Membr., sec. XIV, mm 270x190*, dins *Biblioteca Civica "Romolo Speziati"*, Fiesole, Nardini Editore 2005, 20-21.

Latenció de l'autora és concentrada en la bella miniatura de la primera pàgina, reproduïda en la pàgina 21; la dita miniatura és la caplletra del *De principiis theologiae* i representa Jesús Crucificat, entre la Mare i sant Joan. El volum també conté el *Commentum in Sententias* de John Pecham. Hi ha informació de fons lul·lians alquímics impresos d'aquella biblioteca, un dels quals és esmentat: és el recull *Raymundi Lulli opera ea quae ad inventam ab ipso artem universalem pertine(n)t*, del 1617, [Estrasburg, Llätzer Zetzner]. — J. P. E. [20.839]

Marisa Dora VALENZA, *Il Fondo Valenza dell' Archivio di Stato di Palermo*, dins «Schede Medievali. Rassegna dell'Officina di Studi Medievali», 43 (2005), 259-264.

L'Archivio di Stato de la ciutat de Palerm conserva el *Fondo Valenza*, compost per disset documents en pergami emanats principalment de la cancelleria catalana, que van del 1392 al 1617 i presenten la signatura autògrafa del sobirà. L'autora n'examina el contingut i fa les transcripcions dels deu primers. Una bona part és testimoni del poder aconseguit per Gispert Desfar prop del rei Alfons IV, del seguici del qual, vingut de Catalunya, formava part. Gispert Desfar aconseguí altes funcions de govern (mestre secret del Regne, mestre portolà i vicari general del Regne). Les successions i els matrimonis determinaren la sort dels feus, de les baronies i dels diversos privilegis de què parlen els pergamins, arribant el segle XVIII a possessió de Don Francesco Bonna del Bosco. El primer pergami, datat a Palerm el dia 29 de juny de 1392, fa referència a les salines de Trapani, les quals, l'any 1592, passaren a la possessió de Blasco Isfar, descendent de Gispert Desfar. El segon pergami, datat el 12 de març de 1400, fa referència a la baronia de Racalmuto en possessió de la família del Carretto, amos també de la baronia de Siculiana. Aquesta passà a mans de Gispert Desfar, a partir de 1427, per haver desposat la filla de Giovanni del Carretto, baró de Racalmuto, l'any 1418. Els altres pergamins transcrits, menys el novè, contenen concessions fetes a petició de Gispert Desfar: confirmació de privilegis per als habitants de Siculiana (tercer pergami, any 1430), confirmació a Gispert Desfar de diverses concessions anteriors sobre el territori de Siculiana (quart pergami, any 1434), concessió al mateix Gispert Desfar de drets sobre el blat (cinquè pergami, any 1434), concessió d'altres drets al mateix sobre la ciutat d'Agrigento i sobre Siculiana (sisè pergami, any 1442), ratificació de l'acte pel qual Gispert Desfar cedeix l'ofici de mestre portolà de Sicília a Bernat de Requesens i Santacoloma (+1469), alt funcionari reial, senyor de les baronies d'Altafulla, l'Arboç i Castellet, (setè pergami, any 1442), concessió a Gispert Desfar d'altres drets sobre el territori de Siculiana (vuitè pergami, any 1450), concessió, ara pel rei Joan, al

mateix del mer i mixt imperi sobre els habitants del castell i feu de Monforte (desè pergami, any 1460). El resultat d'aquestes concessions va ser el control, per part de Gispert Desfar, d'una part de la terra de Sicília, important no sols des del punt de vista econòmic, sinó també estratègic. El novè pergami, datat l'any 1453, conté la concessió a Tommaso Girifalco, secretari del rei Alfons, de drets sobre els habitants de Limina, que passarien, l'any 1599, a mans de la família Bonnano del Bosco. Tot seguit, l'autora examina els pergamins des de la vessant diplomàtica i acaba amb la transcripció íntegra del contingut dels pergamins, amb alguna mancança en la puntuació i el coneixement limitat de la llengua catalana com demostra la transcripció del setè pergami, el de la ratificació de la concessió de l'ofici de portulà de Sicília per Gispert Desfar a Bernat de Requesens. — Xavier Rodrigo Torres [20.840

Jerôme HAYEZ, *L'Archivio Datini. De l'invention de 1870 à l'exploration d'un système d'écrits privés*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 117 (2005), 121-191.

Recordat el descobriment del Archivio Datini de Prato el 1870 i el treball posterior de classificació, l'autor reconstrueix a base de les informacions proporcionades pel mateix arxiu, l'edifici, la distribució interior dels espais per als diversos serveis de l'empresa i la situació dels documents; ací som informats que el 32 % de les lletres era adreçat a les agències dels Països Catalans (Barcelona, València, Palma de Mallorca) (174), que l'agència de Catalunya fou establerta el 1393 (175) i que el 1403 les dues agències de Barcelona i de Palma de Mallorca enviaren a Prato una bala en la qual hi havia tota la documentació aplegada en elles (181). — J. P. E. [20.841

Sara CENTI, *Le cinquecentine della Biblioteca Medicea Laurenziana di Firenze*. Saggio introduttivo di Neil HARRIS. Vol. I (Indici e Cataloghi. Nuova Serie, XIV), Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato 2002, XXXVI i 388 pp. Vol. II (Indici e Cataloghi. Nuova Serie XV), Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato 2002, VI, 389-734 pp. i 41 reproduccions.

Aquella biblioteca posseeix dos volums d'Antoni Agostí, *De legibus et senatus consultis liber...*, Roma 1583, i *Fragmenta historicorum*, Anvers 1595 (11); d'Arnau de Vilanova, *Regimen sanitatis cum expositione magistri Arnaldi de Villa Nova Cathellani*, Venècia 1505(?) (62); Josep Esteve, *De potestate coactiva, quam Romanus Pontifex exercet...*, Roma 1596 (219); Jeroni Lloret, *Sylva allegoriarum totius Sacrae Scripturae...*, París 1583 (341); Vicent Ferrer, *Sermones aestivalis, Sermones de sanctis, Sermones hyemales*, Lió, Giunta 1558, 1573 i 1550 (614-615); i Joan Lluís Vives, *Opera in duos distincta tomos*, Basilea 1555 (617). Hi ha dos impresos publicats a Lleida 1567 per Pere de Robles: *Corpus Iuris Civilis*; i a València per Pere Patrici Mey: (Jerónimo de Guadalupe, *Commentum in Lucam*). — J. P. E. [20.842-20.843

Palmira PANEDIGRANO, Carla PINZANTI, *I manoscritti Panciatichiani della Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze*. Vol. secondo, tomo primo (Indici e Cataloghi. N. S., XV), Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato 2003, XXVI i 334 pp.

El manuscrit Panciatichiano 353, ff. 37-93, de la segona meitat del segle XVII, sota el títol de *Traduzioni del Vives, però in parte*, conté un 'commento al secondo libro' del *De tradendis disciplinis* de Joan Lluís Vives (308). — J. P. E. [20.844

Desanka KOVACEVIC-KOJIC, *Les catalans dans les affaires de la Compagnie Caboga (1426-1433)*, dins «Misc. Batlle», 759-766.

Amb sucursal a Venècia, la dita companyia també atregué clients catalans, documentats aquells anys en els *Debita* de la mateixa companyia, ara a Dubrovnik, Arxiu de la Ciutat; el

comerç, ací exposat amb cert detall, es basava en productes com la llana, però també en inversions de diner, en relació a les quals figuren lletres de canvi (763). — J. P. E. [20.845

MALLORCA

G. ROSSELLÓ BORDOY, *Antoni Despuig, un col·leccionista il·lustrat?* dins «Randa», 50 (2003 = Homenatge a Miquel Barllori/3), 77-88.

En aquestes pàgines tenim resum de les etapes, amb què la ,intel·ligència' mallorquina anà prenent coneixença de l'important llegat d'aquell cardenal de darreries del segle XVIII i de les passes com, a mans d'hereus, anà essent repartit i alienat, acabant amb la subhasta del 1999, en la qual, malgrat el preu de la majoria de lots, el Govern Balear pogué adquirir tretze obres ací indicades (82-88) i ingressades en el Museu de Mallorca. — J. P. E. [20.846

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Causas de canonitzación de los siervos de Dios en el Archivo Diocesano de Mallorca*, dins «Memoria Ecclesiae», XXVI (2005), 393-454.

Informació de trenta-una causes de canonització, les següents de les quals, per la data, recauen en el nostre camp: s. Alonso Rodríguez (395-397); sor Anna Maria del Santíssim Sacrament (Margarita Mas), autora dels *Càntichs sobre el Llibre d'Amic i Amat* (397-402); santa Catalina Tomàs (402-418); sor Clara Andreu (418-422); sor Francesca Anna Cirer (422-425); s. Juníper Serra (427); Ven. Pere Borguny (429-430); beat Ramon Llull (431-448); s. Ignasi de Loiola (451); mossèn Francesc Jeroni Simó (452); Josep Moranta, O. P. (452); sants Cabrit i Bassa (452); Julià Font i Roig, O. P. (453); sor Isabel Sabater (453). — J. P. E. [20.847

MATARÓ

Rosa ALMUZARA, *Notícia d'una sèrie documental sobre les relacions entre Municipalitat i Església a Mataró (1600-1869)*, dins *Església, societat i poder*, 825-835.

L'Arxiu Històric Comarcal de Mataró, en la seva secció de Fons Municipal, posseeix la sèrie *Municipalitat i Església a Mataró, 1600-1869*: consta de 283 unitats, cada una de les quals és integrada en una llista cronològica, consta la seva localització arxivística i és resumit el seu contingut en una línia; les unitats datades entre el 1600 i el 1800 (aquest inclòs) ocupen les pàgines 828-833; l'autora subratlla la importància de la documentació relativa a la capella de música de Santa Maria de Mataró a darreries del segle XVIII (827-828). — J. P. E. [20.848

MONTBLANC

Josep M. PORTA I BALANYÀ, *Els notaris de Santa Coloma de Queralt (segles XIII-XX). El retorn dels protocols notariais anteriors al segle XIX*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 9 (2005), 129-148.

Ultra la notícia que la documentació antiga de les poblacions de la Conca de Barberà, fins al 2003 conservada a l'AH de Tarragona, ha estat traspasada a l'AHC de Montblanc, en la qual es troba la de Santa Coloma de Queralt que va del 1276 al 1799, tenim informació de l'itinerari en primer lloc de l'arxiu parroquial d'aquesta vila des de l'agost del 1936, i al cap de pocs dies de l'arxiu notarial, tant durant la Guerra Civil com després, en què el parroquial tornà a

Santa Coloma i el notarial a través de l'ACA féu cap a l'Archivo Provincial de Tarragona i en acabar el 2003 arribava a l'AHC de Montblanc. Les darreres pàgines contenen la *Relació cronològica dels notaris de Santa Coloma de Queralt segles XIII-XX* (143-148).

Recordem que els dos llibres notarials més antics, dels anys 1240-1251 i 1259-1263 es troben a Arenys de Mar, tal com fa constar Hug Palou i Miquel, *Notícia dels llibres registre notarial de Santa Coloma de Queralt de l'Arxiu Municipal Fidel Fita d'Arenys de Mar*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 8 (2003), 13-35. — J. P. E. [20.849-20.850]

RIPOLL I RIPOLLÈS

Joan FERRER, *Guia dels Registres parroquials de la comarca del Ripollès*, dins «Annals 2003-2004», Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 2005, 185-238.

L'autor es proposa «donar a conèixer la ubicació i l'abast cronològic de les sèries de registres parroquials» (185); són poques les parròquies del Ripollès que no posseeixen fons arxivístics anteriors al 1801; les que en posseeixen són: Sant Cristòfor de Campdevàdol (1597; a Vic, AE); Sant Llorenç de Campdevàdol (1556; Vic, AE); Sant Quintí de Puigrodon (1746; Vic, AE; Ripoll, AHC); Sant Martí de Campelles (1608; Urgell, AD); Sant Cristòfor de Baget (1617; Girona, AD; Camprodon, AP); Sant Feliu de Rocabrúna (1587; Girona, AD; Camprodon, AP); Sant Miquel de Cavallera (1747; Vic, AE); Santa Maria de Bolós (1746; Vic, AE); Santa Maria de Camprodon (1558; Camprodon, AP); Sant Martí de Puigbò, Sant Pere de Gombrèn, Santa Magdalena de Gombrèn, Santa Magdalena de Solanllong (1686; Gombrèn, AP); Sant Esteve de Llanars (1614; Llanars, AP); Sant Esteve de Vallespirans (1672; Vic, AE); Sant Feliu d'Estriula (1631; Vic, AE); Sant Julià de Saltor (1686; Vic, AE; Ripoll, AHC); Sant Martí de Surroca (1664; S. Joan Abadesses, AMon); Sant Martí d'Ogassa (1581; S. Joan Abadesses, AMon); Sant Vicenç de Planoles (1604; Urgell, AD); Sant Jaume de Queralbs (1692; Urgell, AD); Sant Sadurn de Fustanyà (1635; Urgell, AD); Sant Bartomeu de Llaers (1565; Ripoll, AP i AHC); Sant Pere de Ripoll (1540; Ripoll, AHC); Sant Joan i Sant Pau de les Abadesses (1566; S. Joan Abadesses, AMon); Sant Pau de Segúries (1583; Vic, AE); Sant Miquel de Setcases (1593; Vic, AE); Sant Cristòfor de Nevà (1731; Urgell, AD); Sant Julià de Vallfogona (1560; Vic, AE; Ripoll, AP); Sant Julià de Tregurà (1576; Vic, AE); i Sant Martí de Villalonga (1546; Vic, AE). Les darreres pàgines donen equivalències entre parròquies i municipis, comarques i bisbats, amb mapes finals. — J. P. E. [20.851]

ROSSELLÓ

Recueil des chartes de l'abbaye de la Grasse. Tome II. 1117-1279, publiés par Claudine PAILHÈS (Collection de documents inédits sur l'histoire de France. Section d'histoire médiévale et de philologie. Série in 8°, 26), Paris, Éditions du Comité des Travaux historiques et scientifiques 2000, CVI i 452 pp.

[El Rosselló és la terra catalana més afectada per la documentació de La Grassa i per això hi és ací col·locada. El primer volum és ja conegut dels lectors d'ATCA pel volum XVII (1998), 609-612]. Trobem en el segon els documents o registres següents: 1118: Ramon Berenguer III col·loca St. Pere de Galligants de Girona sota l'abat de la Grassa, germà del comte (3); 1118: lletra papal, que també afecta els bisbes d'Elna, Girona i Urgell (7); 1118: plet entre Ripoll i La Grassa entorn certs béns i drets; la sentència els reconeix a Ripoll per anterioritat de donació (20-21); 1139: Jofre, comte de Rosselló, restitueix a La Grassa el monestir de St. Andreu de Rosselló (22-23); 1139: venda de dos camps per un bou a St. Pere del Burgal (23-

24); 1140: restitució a La Grassa d'un mas a St. Feliu de Pesillà (24); 1146: Dotalia de St. Martí de Cornellà pel bisbe d'Elna, Udalguer (25); 1148: partició de drets feudals del feu de Pesillà entre el bisbe d'Elna, Udalguer amb els seus germans, i l'abat de La Grassa amb Jofre de Pesillà (27-31); 1150: establiment dels Mallols de Ramon Perellons, de Ribesaltes (33-34); venda d'un camp amb oliveres prop Ribesaltes (34-35); 1152: Ramon Berenguer IV dona en franc alou castell i terme d'Estercuin (Aragó) (35-37; cf. 70); 1155: Berenguer de Perapertusa ven una casa d'Estegell, comtat de Barcelona, per peregrinar a Jerusalem (38); 1157: Guillem de Pià confirma per 200 sous la donació d'Òpol a La Grassa (39-40); 1161: La Grassa rep penyora pel dret sobre gra i llegums de Ribesaltes (44); 1163: Alexandre III avisa al bisbe d'Elna de no intervenir en esglésies de La Grassa (47); 1168: per 2000 sous, Guillem Hug torna a la Grassa el mas de Pesillà, discutit entre ell i el monestir (50-51); 1172, els comtes de Pallars enfranqueixen de drets feudals, treta la cavalcada, els habitants d'Estaron, senyoriu de St. Pere de Burgal (52); 1172: Alfons I permet a La Grassa la construcció d'una fortalesa a Ribesaltes (57-58); 1175: sentència arbitral, obligant les autoritats de Cornellà a respectar la fortalesa de La Grassa (62); 1179: Alfons I atorga protecció a La Grassa (66-67); c. 1181: Alexandre III mana que el bisbe d'Elna faci respectar i, si cal, agreugi l'interdicte contra l'abat del Canigó (67-68); 1185: l'abat de La Grassa estableix un pati de St. Feliu de Pesillà (71); 1192: intercanvi entre Alfons I i La Grassa de drets de Salses pels de Ribesaltes (73-74); 1195: donació a La Grassa de dues vinyes i un camp de St. Feliu de Pesillà (75-76); Bernat, comte de Pallars, dona a St. Pere de Burgal, de La Grassa, tres capmasos de la Vall d'Àneu (78-79); 1198: establiment d'un pati a Cornellà de la Ribera, salvats els drets de La Grassa (79-80); 1199: Innocenci III a l'abat del Canigó, que el bisbe d'Elna no augmenti els drets tradicionals damunt l'església de La Grassa (81); 1207: contracte per a la construcció de la muralla de Pesillà (96-97); 1206: l'abat de La Grassa compra al de Cuixà l'aigua de la Tet per als habitants de Prada (98); 1207: infeudació del comte de Castellnou a l'abat de La Grassa davant bisbe d'Elna i comte de Foix a Santa Maria de Perpinyà (98-99); 1208: venda de casa a Pesillà, salvats els drets de La Grassa (103-104); 1210: donació de delmes a St. Pere de Burgal (104-195); 1210: venda d'un pati(l) a Pesillà (105); 1214, juliol: La Grassa discuteix a Simó de Montfort els drets baronials de Termes, que s'havia apropiat per heretgia els dels antics senyors (109-114 i 114-121); 1217: establiment de vinyeta a Cornellà (126-128); 1218: establiment de Pesillà a dona Berenguera (128) i ella estableix un camp i dos casals de molins, 1219 (128-131); c. 1223: Guillem, comte de Cardona dona cent càrregues anyals de sal a La Grassa (139-140); 1226: abat de St. Andreu de Soreda decideix el plet pel bosc entre Pesillà i St. Feliu d'Avall (140-141); 1228: Gregori IX confirma els béns de La Grassa també els ubicats als bisbats d'Elna, Girona i Urgell (155-160); 1229: Jaume I reconeix no tenir drets damunt terres de La Grassa, confirma els privilegis, no exigirà res «causa Ispanie expugnande vel subiugande» i confirma els béns de La Grassa sota sobirania seva (168-171); 1229: infeudació a La Grassa per les Fonts (171-172); 1229-1232: afers de Pesillà (172-177); 1234: venda a Pesillà (191); 1236: partició d'herència a Pesillà (183); 1237: Jaume I dona St. Vicent de València i 30 jovades a La Grassa (186); 1238: la donació anterior és confirmada per Gregori IX (191); 1239: venda a Pesillà (192); 1242: donació de terra a Pesillà (197); 1242: Venda a Pesillà (199); 1242, altra (201); 1245: altra (204); 1245: venda temporal drets senyorials damunt Pesillà i les Fonts a dos jueus (206); 1245: acte de concòrdia entre El Soler d'Amunt i d'Avall (207); segueixen compra-ventes i establiments confirmats per autoritat del baró, abat de La Grassa: 211, 290, 311, 315, 317-318, 324, 331; 1251: Sentència arbitral de Jofre, vescomte de Castellnou, sobre drets senyorials de La Grassa (224); 1254: Jaume I pren sota protecció seva els béns de La Grassa en els seus regnes (240-242); 1257: sentència arbitral sobre els drets de veguer a Pesillà (264); 1259: establiment de llegats i aniversaris a Pesillà (273); 1260: reconeixement a Pesillà d'ésser ,homo ligius i solidus' de La Grassa (281); 1264: Jaume I confirma drets de pastura a monestirs i esglésies al Rosselló (296-298); 1266 i 1267: Jaume I mana de restituir a La Grassa drets injustament percebuts per oficials reials (300-301); 1267: Jaume I certifica que l'abat de St. Andreu

d'Elna, representant del de La Grassa, ha esperat tres dies un citat a judici (303); 1268: Climent IV confirma els darrers documents de Jaume I (304); 1272: còpia autèntica de document de Jaume I (319); Jaume II de Mallorca confirma donacions del seu pare a La Grassa (332-333). Annex: 1118: el bisbe de Girona defensa el monestir de St.Feliu de Guíxols contra atac de La Grassa (341). — J. P. E. [20.852]

RÚSSIA

Catalogue des manuscrits médiévaux en écriture latine de la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Russie de Saint Petersbourg. Catalogue établi par Ludmila KISSELEVA et complété par Patricia STIRNEMANN (Documents, études et répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, 73), Paris, CNRS Éditions 2005, 190 pp.

Els llibres d'autors nostres descrits en el present catàleg són: O. 85: Bernardi Argentinensis (Bernat de Strasburg), *Summa iuris sive de casibus* (reelaboració de la de sant Ramon de Penyafort) (38-39); O. 164: Ps.Raimundi Lulli, *De modo sublimandi argentum* (71); O. 172: *Summae de casibus penitentiae s. Raimundi de Penyafort tabula et excerpta* (71-72); O. 216/VI: Arnaldi de Villanova, *Parabola, aphorismi sive canones vel regule curationis morborum* (78); Q.168: Raimundi Martini, *Capistrum iudaeorum* (91-92); Q. 171: Raimundi de Pennaforte, *Summae de casibus penitentiae et de matrimonio cum apparatu Guillelmi Redonensis* (93); Q. 242/VI: [Petri de Villanova, *Opus lunare*] (107); F. 121/III: Arnaldi de Villanova, *Abbreuiatio registri acutorum* (123-124). El volum té una segona part per a làmines dels manuscrits presentats en la primera. — J. P. E. [20.853]

SANT CUGAT DEL VALLÈS

«ANC. Butlletí de l'Arxiu Nacional de Catalunya», 6 (octubre 2003), 20 pp.

Aquest fascicle proporciona el treball de Llorenç Codern i Bové, *El fons documental de Miquel Coll i Alentorn* (pp. 7-8): hi ha un resum biogràfic i l'esquema d'ordenació del fons documental on, ultra les dades personals i familiars, trobem la secció d'obra personal, que conserva la relativa a l'edició de la *Crònica* d'En Bernat Desclot i d'altres treballs d'investigació; una altra notícia del mateix fascicle és la relativa a la documentació *del fons família d'Arquer (Arenys de Munt)*, oficialment dipositada a l'AHC; va del segle XII al XIX i conté dos-cents divuit pergamins; la documentació en paper és aplegada en sis volums (14-15). — J. P. E. [20.854]

Antoni BORRÀS I FELIU, *La Biblioteca Borja de Sant Cugat del Vallès*, dins «Gausac. Publicació del Grup d'Estudis locals de Sant Cugat del Vallès», núm. 27 (Desembre 2005), 35-48.

Vinculada al Col·legi Màxim de la Província de Aragó de la Companyia, l'actual Biblioteca Borja nasqué a Tortosa amb el restabliment de la dita província i integrà fons d'antigues biblioteques; cresqué en funció d'estudis de filosofia i teologia, fins que passada la Guerra Civil i traslladat el Col·legi Màxim de Sarrià el 1949, arribava a la ubicació actual al costat de Sant Cugat del Vallès; des d'aleshores s'hi anaren integrant les de les cases de Girona i Tarragona, una gran part de l'antiga de Bellpuig de les Avellanes/Balaguer, el Fons Faust de Dalmases, ric en fullatons dels segles XVII-XVIII, i d'altres accessions menors, sense oblidar l'Arxiu del Palau-Requesens ni els lots de parròquies del Berguedà. Hi ha en apèndix la bibliografia de l'autor sobre la mateixa biblioteca (47), llista dels bibliotecaris en les successives ubicacions entre Tortosa i Sant Cugat i classificació sistemàtica de l'actual Biblioteca Borja. — J. P. E. [20.855]

SEU D'URGELL

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *La biblioteca de la catedral de la Seu d'Urgell als segles X-XII*, dins «Misc. Batlle», 101-124.

Només les catedrals de Vic, Seu d'Urgell, Elna i Roda d'Isàvena i el monestir de Ripoll conserven llistes dels llibres que posseïen en aquells segles. A la Seu hi ha una llista de deu volums del 839, després de la qual arriba una llista de començaments del segle XI i una segona del 1147, ambdues objecte d'aquestes pàgines.; la del segle XI és al davant del manuscrit 1005 du el títol de *Memoria librorum Sancte Marie Sedis*, al final de la qual és consignat el *Beatus*; la segona és datada amb precisió: 14. IV. 1147. El cos de l'article consisteix en la presentació de cada un dels volums de les dues llistes, després de la transcripció de cada un dels títols, trenta en la primera llista (105-112) i noranta en la segona, als quals s'han d'afegir els «XX VIII libellos inter libros gramatice et expositionis», del num. 91 (113-122). *Bíblies* o llibres bíblics, formularis litúrgics i llibres dels Pares antics; en el segon són novetat els grans llibres de gramàtica i els millors noms de la literatura llatina, ultra dues obres gregues en traducció llatina. L'escola catedralícia de la Seu s'havia com desdoblada de la de Vic (122-124). — J. P. E. [20.856

SOGORB

Magín ARROYAS SERRANO, *Documentación previa del obispo de Segorbe Juan Bautista Pérez (1591-1597) para una historia de la diócesis*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXI (2005), 535-569.

El registre 532 de l'AC de Sororb, configurat en la seva situació actual per l'arxiver Pelegrí Llorens i Raga, qui el definí *Libro registro de documentos pontificios, reales...* (536), analitzat per l'autor, que hi ha trobat molta part autògrafa de J. B. Pérez, conté anotacions, resums i transcripcions textuals de documents datats entre el 1071 i el 1430 (539-556), completats amb anotacions sobre la o les fonts de la informació o sobre connexions amb llibres d'altres autors (556-558). El contingut del registre respon a la voluntat del bisbe Pérez de trobar elements històrics per a la solució dels problemes entuixegats amb motiu de la divisió dels bisbats de Sororb i d'Albarrassí i la contraposició constant entre bisbe i capítol (558-563). Hi ha transcripció de tres documents (563-567) i tres reproduccions de pàgines manuscrites (567-569). — J. P. E. [20.857

VALÈNCIA

Xavier SERRA ESTELLÉS amb la col·laboració de Juan Luis CORBÍN FERRER, Mª Pilar CORBÍN FERRER, Inés LÓPEZ MORAL, [Introducción de Agustín GARCÍA GASCO, arzobispo de Valencia]. *El Archivo Diocesano de Valencia/L'Arxiu Diocesà de València*. I: *Inventario del Fondo Histórico*. II: *Catàleg de pergamins* (Monumenta Archivorum Valentina, IV), València, Facultat de Teologia 2003, [IV] i 254 pp.

La introducció ofereix en primer lloc un resum de la història de l'AD de València, amb particular esment al seu primer període d'expansió des de darreries del segle XVIII fins al 1936, amb informació de les destruccions dels temps de la guerra 1936-1939, afectants tota la documentació del segle XIII, que certament existí; i en no menor grau al període de reconstrucció, posterior al 1939, i a les obres recents d'ampliació i modernització (9-14); segueix la informació de l'estat actual de l'arxiu i de les facilitats d'investigació (14-17), més en concret l'oferta en el CD (18-27), unit al volum en la seva portada posterior. Tot seguit tenim l'Inventari del

fons històric (29-137), gràcies al qual sabem les unitats que es troben en cada una de les trenta-dues sèries de l'AD pròpiament dit, i de les vint que formen la secció II, de fons en dipòsit. El títol de cada sèrie serà completat amb un número, indicador de l'any en què comença la documentació de la dita sèrie, com *Ordres*, 1703; *Visites Pastorals*, 1383; *Col·lació de beneficis*, 1270; *Manuale*, 1369; *Monitoria*, 1593; *Plets. Deutes*, 1631; *Processos. Butlla Sta. Croada*, 1588; *Processos. Parròquies*, 1704; *Plets. Associacions*, 1720; *Processos. Arrendaments*, 1592; *Plets. Obres Pies*, 52; *Processos. Nomenaments. Ereccions d'altars*, 1619; *Processos. Subsidis*, 1617; *Autos. Delmes*, 1588; *Excomunions*, 1647; *Drets de patronat i sepultura*, 1721; *Presentació de comptes*, 1601; *Expedients. Patrimonis*, 1757; *Expedients. Obres*, 1695; *Col·legi de Sant Tomàs de Villanueva*, 1726; *Expedients. Matrimonis*, 1576; *Processos. Diversos*, 1560; *Marmessors*, 1765; *Esbrinaments de conducta*, 1595; *Immunitat eclesiàstica*, 1755; *Defensor de la demència*, 1778; *Apel·lacions. Oriola*, 1506; *Autos i processos. Miscel·lania*, 1587; *Processos. Comissió Apostòlica*, 1540; *Clerecia d'Oliua. Jubilació*, 1779 (31-63); segueix un abundós fons de *Varis*, on tornen a comparèixer títols de les sèries ja conegudes, i alguns ja pertanyen al segle XIX (62-79). La secció de fons en dipòsit comença indicant fons d'arxius parroquials: Albal, Alcosser, Alcubles, Alpont, Aiora, Benissuera, Cocentaina, Gavarda, Guadassèques, Oriola, Sogorb, Sempere, València. El Salvador i Vall d'Ebo (80-91); també hi ha fons de procedència diversa: Seu de València, 1784; Hospital de Pobres Sacerdots, 1721; *Varis*, s. XV; *Marmessors*, 1765; *Apel·lacions. Alacant*, etc., 1581; *Autos. Delmes*, 1588; *Autos i processos*, 1587; *Esbrinaments de conducta*, 1568; *Col·lacions de beneficis*, 1270; *Col·legi de Sant Tomàs de Villanueva*, 1726; *Rendició de comptes*, 1601; *Drets de patronat i sepultura*, 1721; *Excomunions*, 1560; *Expedients. Matrimonis*, 1576; *Expedients. Obres*, 1595; *Expedients. Patrimonis*, 1757; *Immunitat eclesiàstica*, 1755; *Llibre de marmessories i difunts*, 1625; *Ordres*, 1402; *Plets. Associacions*, 1713; *Plets. Deutes*, 1564; *Plets. Obres pies*, 1534; *Processos*, 1560; *Processos. Arrendaments*, 1592; *Processos. Butlla de Santa Croada*, 1588; *Processos. Comissió apostòlica*, 1515; *Processos. Nomenaments. Erecció d'altars*, 1619; *Processos. Parròquies*, 1704; *Processos. Subsidis*, 1617; *Processos. Varis*, 1559; *Tribunal de Croada. Subsidi i excusat*, 1563; *Varis*, 1761; i *Visites pastorals*, 1383 (91-132). Encara tenim una pàgina de mostra d'ordenació cronològica i una d'ordenació tipogràfica, del CD (133-134) i la concordança de signatures (135-137). A partir d'ací, *Catàleg de pergamins* [que, per ventura, segur que no és una sèrie 'fictícia', 141, línia 2 del text, sinó 'factícia'], dels 474 pergamins amb 490 documents, el primer dels quals és datat el 1289, escrits en llatí o en valencià, amb una sola excepció castellana, la del núm. 364; la diversitat de procedències es reflecteix en la varietat de tipologies documentals (141-150), extrem constatable en el regest de cada un (151-243). Segueix mostra de les taules dels regests (244-247) i vocabulari (248-250) [i resta una pregunta: la manca de pergamins antics relatius a la institució episcopal valentina vol dir que el fons de pergamins d'aquest AD fou víctima d'alguna maltempada com la de la Guerra de la Independència o de la revolució del 1936?]. — J. P. E. [20.858]

Provincia de las Escuelas Pías de Valencia, dins «Archivum Scholarum Piarum», XXIX/n. 57 (2005), 130-133.

Arxiu dividit en tres grans seccions: Cúria Provincial; Comunitats i Col·legis de la Província; i Persones de la Província; però cap de les sèries de les dites seccions no indica la data en què comença la documentació més antiga. — J. P. E. [20.859]

Vic

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *L'antic "Ordo nubentium" gal·lès i les seves adaptacions romano-franques d'època carolíngia*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXIX (2004), 75-88.

El dit *Ordo* és conegut per només quatre manuscrits, un dels quals és el *Sacramentari de la Catedral de Vic*, de Vic, ACapitular, ms. 66(XLVIII), ff. 73v-76v, del 1038, escrit per Ermemir Quintilià per ordre del bisbe Oliba; el contingut del dit *Ordo* vigatà és resumit a les pàgines 79-80, i el text transcrit amb el dels altres (83-85); la font de tots és el *Liber Ordinum* episcopal del monestir de San Martín de Albelda, a La Rioja, ara a Silos, Archivo Monástico, ms. 4.
— J. P. E. [20.860]

Carles PUIGFERRAT I OLIVA, *Els registres d'extremuncions i sepultures de l'arxiu del capbreu de Vic (ABEV), una font molt valuosa per a la demografia i la història de la medicina*, dins «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina I de la Ciència», XLIII (2005), 65-80.

L'autor dedica el seu treball a presentar l'arxiu de referència, integrat a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic pel dr. Eduard Junyent, explorat per Antoni Pladevall quan estudià la família vigatana dels March i pràcticament descobert i reivindicat en la seva autèntica importància per Robert-Henri Bautier en un article sobre la pesta des del 1348 al 1371 publicat a França el 1988, després publicat a Vic el 1990. «Es tracta dels registres d'extremuncions, sepultures, novenaris, caps d'any i altres celebracions que duia a terme la comunitat de preveres beneficiats de la catedral de Vic» (65). El fons conté, a més, 1830 pergamins datats entre 1200 i 1678, consuetes, llibres d'aniversaris, registres de propietats, llibres de comptes, escriptures de censals i pensions, correspondència, documents sobre fundacions i causes pies. Els registres pròpiament dits comencen l'agost del 1348, i no sens causa. L'autor en descriu sumàriament els volums i en detalla a grans trets el contingut: qui els escrivia, les dades de les cerimònies i a voltes la data de l'òbit del difunt, llur àmbit territorial, els tipus d'anotacions (uncions, sepultures simples i generals, serveis de gràcia), informació sobre difunts o malalts (nom, edat, professió, tractament, residència) i altres informacions (burgs, barris, carrers, portals, oficis, etc.). L'autor valora molt positivament l'arxiu com a font per als estudis demogràfics, no sense assenyalar els seus punts febles, i transcriu algun text d'una consuetat interessant per a l'estudi de les mentalitats i els costums funeraris de la ciutat de Vic. Pondera també el «petit tresor de dades sobre la història de la medicina» que conté, sobretot en relació amb la pesta. En recomana l'estudi intensiu i assenyaladament l'encreuament de les seves dades amb les d'altres sèries del mateix arxiu, feina ingent però no pas impossible, que algú hauria d'abordar abans que vingui l'investigador estranger de torn a estranyar-se perquè no ho fem els catalans. — J. de P. [20.861]

Beth GALÍ, *El nou edifici del Museu Episcopal de Vic*, dins «Quaderns del Museu Episcopal de Vic», I (2005), 11-17.

Josep M. TRULLÉN I THOMAS, *Museologia i història de l'art. El nou projecte museològic del Museu Episcopal de Vic*, dins «Quaderns del Museu Episcopal de Vic», I (2005), 19-43.

Míreia MESTRE CAMPÀ, *La conservació preventiva en el projecte del Museu Episcopal de Vic*, dins «Quaderns del Museu Episcopal de Vic», I (2005), 45-63.

El nou ME de Vic no sols conserva les col·leccions que l'han col·locat entre els millors del món en el seu gènere, ans encara les dites col·leccions, llur conservació i exposició a la vista del públic han estat tingudes en compte a l'hora d'elaborar el projecte museístic que s'ha materialitzat tant en el conjunt de l'edifici com en cada una de les seccions, tal com exposen els tres títols que encapçalen la present notícia bibliogràfica, extrem subratllat per les corresponents fotografies i dibuixos, també per algunes de les pàgines finals 163-175.
— J. P. E. [20.862-20.863-20.864]

Lluïsa AMENÓS, *Hostiers i neulers medievals del Muesu Episcopal de Vic*, dins «Quaderns del Museu Episcopal de Vic», I (2005), 91-113.

El present article es basa no sols en els exemplars d'hostiers conservats a l'AE de Vic, ans també en els d'altres col·leccions, com els dels museus diocesans de Tarragona i de Barcelona, de Solsona i de Lleida i en algun d'existent en col·leccions privades. Són reportades no sols les inscripcions de tipus teològic impreses en les hòsties, ans també la signatura d'algun dels menestrals conservada en qualque peça (96-97). En cada un dels exemplars del ME de Vic descrits en la segona part consten les respectives inscripcions de tipus teològic (100-110). — J. P. E. [20.865

LLOCS DIVERSOS

Elsa ALVAREZ FORGES, *Índex d'Arxius*. Butlletí del servei d'Arxius, *números 1-41 (1993-2004)*, Hivern del 2005, 28 pp.

Una primera part dóna per ordre alfabètic d'autors, les col·laboracions signades sobre temes monogràfics, per exemple, el de Josep Baucells i Reig, *„Esposalles' de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona: un fons documental únic (1451-1905)*, publicat en el núm. 35 (2002), 1-2; són cent set col·laboracions, moltes de les quals de la nostra temàtica (1-3); la segona part ofereix, per ordre alfabètic de comarques, seus dels AHC, o dels municipals, allò que en els quaranta-un fascicles ha informat sobre temes diversos, el primer dels quals són els arxius; alguns d'aquests temes poden contenir documentació recaient en el nostre camp, com el d'*Administració reial i senyorial* (8), *Patrimonials* (11); hi ha encara taula de topònims (13-19), d'*Agenda i crònica* (19-24) i de *Bibliografia. Autoritats* (24-27). — J. P. E. [20.866

«Arxius. Butlletí de la Subdirecció general d'Arxius», núms. 42 (primavera 20005), 20 pp; i núm. 44 (tardor 2005), 24 pp.

El núm. 42 ens informa de l'ingrés a Ripoll, AHC, de tot el fons documental de l'ajuntament de Planoles, que abraça els anys del 1768 ençà (14); el núm. 44 posa en coneixement del públic lector que ha estat reinventariat l'arxiu de l'Hospital de Pobres de Figueres, de l'AHC, amb documentació des del 1451 (13); i que ha ingressat a l'Arxiu Històric de Girona el *Liber apocarium Generalis Cataloniae*, dels anys 1395-1410; havia estat adquirit pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (14). — J. P. E. [20.867-20.868

Il ricordo del futuro. Gioacchino da Fiore e il Gioachimismo attraverso la storia (Comitato Nazionale per le Celebrazioni dell'VIII Centenario della morte di Gioacchino da Fiore), a cura di Fabio TRONCARELLI, Bari, Mario Adda Editore 2006, 438 pp.

[D'aquest esplèndid volum n'hem donada notícia entre les notícies bibliogràfiques sobre Ramon Llull i Arnau de Vilanova; excepcionalment, entra de nou en la nostra bibliografia no pas perquè Joaquim de Flore tingués alguna relació coneguda amb Catalunya, sinó perquè no totes les notícies que dóna sobre les obres dels dits volums són prou sòlides o completes]. El llibre té dues parts ben clares: una d'estudis sobre moments particularment significatius de l'herència escrita de Joaquim de Flore en la seva successió cronològica dins la història europea i una altra de descripció i anàlisi de manuscrits. Trobem en la primera part algunes exposicions que indirectament poden representar quelcom per al tema d'aquest anuari, com els de Damien Ruiz, *Hugues de Digne provençal, franciscain et joachimite* (80-86); Franco-Lucio Schiavetto, *Dalla „grande speranza' al „gran rifiuto'. Gioacchino da Fiore e gli Ordini Mendicanti nella seconda metà del Duecento* (87-95, amb pàgines dedicades a fra Pèire Joan [Oliu]); André Vauchez, *Avignon et le joachimisme* (99-105); i les pàgines que ens toquen més directament: Cesare Vasoli, *Pierleone Leoni da Spoleto e Gioacchino da Fiore* (135-143). La segona part analitza cinc manuscrits que ens afecten directament: els de Roma, Corsiniana 40.E.3 (ms.1256) (300); de la mateixa bibliote-

ca, 44.A.3 (ms. 1362) (305); de Carpentras, Bibliothèquè Inghimbertaine, ms. 336 (318); el de Roma, Collegio dei Carmelitani, III Varia 1 (352); i Ciutat del Vaticà, BAV, Vat. lat., 5732 (358); i un, que ha d'ésser ací recordat per la seva localització a València durant tota l'edat moderna, ara a la Biblioteca Universitària de la mateixa ciutat, ms. 694 (292). [Les informacions dedicades a cada un dels cinc que ens afecten directament no són sempre encertades o completes en parlar de còpies d'autors nostres raó per la qual intentaré d'aportar algun complement; quant al primer dels dos Corsinians, descrit per primera vegada en les pàgines d'aquest anuari, VI (1987), 299-303, les lletres que acompanyaven el *De mysterio cimbolorum*, ací transcrites, tenen un títol col·lectiu que no és *Litterae*, ans *Tractatus epistolarum christini ad principes catholicos et precons* (cf. Vat. lat. 3824, f. 98b; i «ATCA», XI (1992), 15) i la referència completa a l'edició de Joaquim (no I.) Carreras Artau ha d'ésser «Estudios Franciscanos», 49 (1948), 79-94 i 392-403; quant al segon dels Corsinians, també descrit en les pàgines d'aquest anuari, IX (1990), 9-12, descripció que, si hagués estat tinguda en compte, s'haurien evitat errors indignes tant de Ramon Llull com del bell volum sobre *Il ricordo del futuro*; trobem, en efecte, en la primera columna: «[*Indice dei capitoli del volume*] / c. 1ra. Inc.: Ací començant les rubriques del libre de marauelles...»; aquest índex diu prou clar que no és el de tot el volum, ans només el del *Llibre de meravelles*; de més a més, no es troba a la ,c[arta] = foli' 1ra., ans en el f. XIIIa; i ,començant' és ,començant' i ,libre' és ,libra' en el manuscrit; seguim la descripció: «Raymundus Lullus, *Vida de s. Silvestre papa* / c. 17ra...»: l'autor de la vida de sant Silvestre papa no és Ramon Llull ans Giacomo da Varazze, *Legenda aurea*, en concret del capítol sobre sant Silvestre traduït al català, present en les edicions de la dita *Legenda* en llengua catalana tant de Kniazzezh com de Rebull, tal com consta a l'«ATCA», IX (1990), 10; text que en el manuscrit Corsinià no comença en el f. XVIIra, ans en el VIa. Els quatre llibres (*Fèlix de meravelles*, *Llibre contra anticrist*, *Lògica del Gatzell*) i els dos fragments d'obres lul·lianes (*Arbre de filosofia desiderat* i *Taula general de totes sciències*), no tenen cap indicació d'haver estat publicats, quan la meua descripció acabada d'indicar assenyala per a cada un la o les edicions integrades en la *Bibliographia lulliana* de Rudolf Brummer o la o les posteriors, si s'escau d'haver-n'hi. [Aquesta és unamostra de com es poden corregir o completar les informacions sobre els manuscrits presentats en les seves pàgines]. — J. P. E. [20.869]

SIGLES O ABREVIATURES EMPRADES EN LES PRECEDENTS NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES*

«Actes lul·lianes» = «Actes de les Jornades Internacionals Lul·lianes "Ramon Llull al segle XXI». Palma, 1, 2 i 3 del 2004. Edició a cura de Maria Isabel RIPOLL PERELLÓ (Col·lecció Blaquerna, 5), Barcelona i Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears 2005, 358 pp.

* Ultra les anteriors abreviatures i sigles per a obres individuals, les anteriors *Notícies bibliogràfiques* utilitzen abreviatures comunes, com A = Arxiu, B = Biblioteca (BC = Biblioteca de Catalunya; BU = Biblioteca Universitària), C = Comarcal (o Comunale), E = Estatal, G = General, H = Històric, M = Municipal (o Médiathèque), N = Nacional, P = Parroquial.

Cada notícia és signada per J. de P. (Jaume de Puig i Oliver) o J. P. E. (Josep Perarnau i Espelt), que també és autor de les dues taules següents.

- «I Congrés Jueus» = «Actes del I Congrés per a l'estudi dels Jueus en territori de llengua Catalana. Barcelona-Girona. Del 15 al 17 d'octubre de 2001», Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona 2004, 326 pp.
- «IV Reunió Arqueologia Cristiana» = *IV Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica. Les ciutats tar-doantigues d'Hispania: Cristianització i topografia*, (València, 8, 9 i 10 de Maig de 2003. Edició a cura de Josep M. GURT i Albert RIBERA (Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, IX), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 528 pp.
- «XVII Congrés Corona» = «XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta*. Barcelona, Poblet, Lleida», Barcelona, Universitat de Barcelona 2003, Volum I: 634 pp.; Volum II: 910 pp.; Volum III: 1102 pp.
- Església, societat i poder = Església, societat i poder a les terres de parla catalana*. «Actes del IV Congrés de la CCEPC. Vic, 20 i 21 de febrer de 2004». Directora de l'edició: Lourdes PLANS I CAMPDERRÓS (Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 3), Valls, Cossetània Edicions 2005, 864 pp.
- Llull-Kues = Ramon Llull und Nikolaus von Kues: Eine Begegnung im Zeichen der Toleranz / Raimondo Lullo e Niccolò Cusano: Un incontro nel segno della Tolleranza*, herausgegeben von / a cura di Ermenegildo BIDESE, Alexander FIDORA, Paul RENNER (Instrumenta Patristica et Mediaevalia, 46. Svbdidia Lulliana, 2), Turnhout, Brepols 2005, XII i 300 pp.
- Carlo LONGO, *Magister Raimundus. Atti del Convegno per il IV Centenario della Canonizzazione di San Raimondo de Penyafort (1601-2001)* (Dissertationes Historicae, XXVIII), Roma, Istituto Storico Domenicano, 2002, 210 pp.
- Mallorca Bisanzio = Mallorca y Bisancio*. Coordinación editorial y de ayudas Rafael DURÁN TAPIA, Palma de Mallorca, [Asociación Amigos del Castillo de San Carlos], 2005, 204 pp.
- Marché Terre = Le marché de la terre au Moyen Âge*, sous la direction de Laurent FELLER et Chris WICKHAM (Collection de l'École française de Rome, 350), Rome, École française de Rome 2005, 672 pp.
- «Misc. Guglielmi» = Ariel GUIANCE, Pablo UBIERNA (eds.), *Sociedad y Memoria en la Edad Media*. «Estudios en homenaje a Nilda Guglielmi», Buenos Aires, Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas 2005, 400 pp.
- «Misc. Veny, 6» = «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, L. Miscel·lània Joan Veny, 6», Montcada i Reixac, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2005.
- «Misc. Veny, 7» = «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LI. Miscel·lània Joan Veny, 7», Montcada i Reixac, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2005.
- Sylloge Barcinonensis = Sylloge Epigraphica Barcinonensis IV* (Cornucopia. Repertoris i Materials per a l'Estudi del Món Clàssic, 9), Múrcia, Tabularium 2002, 140 pp.